

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

یافته‌های پیمایش ملی

دین‌داری ایرانیان کزارش کل

دفتر برنامه‌ریزی پژوهش‌های کاربردی
معاونت پژوهشی و آموزشی
سازمان تبلیغات اسلامی

۱۳۹۵

سازمان طرح

شورای سیاست گذاری

حجت الاسلام دکتر سید مهدی سید خاموشی، حجت الاسلام سید جواد موسوی هوایی،
دکتر سید علیرضا فروغی

مدیر پژوهش

دکتر عباس کاظمی، دکتر مهدی فرجی

ناظر پژوهش

دکتر سید حسین سراجزاده

مشاور پژوهش

دکتر محسن گودرزی

مشاوران و اظهار نظر کنندگان درباره پرسش نامه (به ترتیب حروف الفبا)

آیت الله ابراهیمی، حجت الاسلام مجتبی ادیب، حجت الاسلام اسدپور،
دکتر مهدی اعتمادی فرد، دکتر محمد رضا پویافر، دکتر ریاض حسن، دکتر نفیسه حمیدی،
دکتر محمد رضا جوادی یگانه، حجت الاسلام دکتر سید مهدی سید خاموشی،
دکتر محمد رضایی، دکتر علی ساعی، دکتر سید حسین سراجزاده، دکتر سارا شریعتی،
حجت الاسلام صحوفی، دکتر احمد غیاثوند، حجت الاسلام فخر زارع، دکتر نیما بردیا، خانم
مرجان خللی، حجت الاسلام کارد، حجت الاسلام کیوان فر، دکتر محسن گودرزی، دکتر حسن
محدثی، دکتر سید هادی مرجایی، دکتر مجید موحد، حجت الاسلام موسوی، دکتر حسین
میرزایی، دکتر یونس نوربخش، دکتر سید ضیاء هاشمی، دکتر مژگان هاشمی عظیمی، دکتر
کرم حبیب پور، حجت الاسلام سید جواد موسوی هوایی

گروه تدوین بخش نظری و مدل تحقیق

دکتر عباس کاظمی، دکتر سید علیرضا فروغی، محمد رضا پویافر

گروه تدوین پرسش نامه

دکتر عباس کاظمی، دکتر مهدی فرجی، دکتر سید علیرضا فروغی، دکتر محسن گودرزی

تحلیل اطلاعات

دکتر مهدی فرجی

طراحی نمونه گیری و تدوین طرح نظارت و نظارت بر اجرا

مهندس محمدباقر حقیقی انارکی

مجری آموزش و جمع آوری اطلاعات

محمد آقاسی

رئیس مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (ایسپا)

مدیر اجرایی جمع آوری

فاطمه فلاح مین باشی

مسول اجرای نمونه گیری و هماهنگی استان ها

محمد حسین نادری

امور اداری و هماهنگی سازمانی

سید سعید آل طه

صفحه بندی متن

وجیهه جوادی نیا

مدیران اجرایی استان‌ها:

آذربایجان شرقی (خدیجه جعفری)، آذربایجان غربی (مرتضی نبی‌زاده)، اردبیل (تقی قاسمی)، ایلام (رقیه کاظمی)، اصفهان (نرگس یگدانه)، بوشهر (محمدامین زارع)، تهران (زهره محمدی خانقاه)، خراسان رضوی (راضیه آذرنیا)، خراسان جنوبی (عفت خسروی زاد بنه)، خراسان شمالی (آزاد زاده)، خوزستان (حبیب الله زرگانی پور)، چهارمحال و بختیاری (سودابه بنی-مهدی)، زنجان (سارا ذوقیان)، سمنان (اعظم نظری)، سیستان و بلوچستان (مرتضی رم رودی و ابراهیم شیبانی)، فارس (ژیلای علیپوریان)، قزوین (لیلا بوجاری)، قم (حسنعلی امید)، کردستان (روناک رحمانی)، کرمان (محبوبه محمودی)، کرمانشاه (مهدی سوری)، کهگیلویه و بویراحمد (پورمحمدی)، گلستان (یوری)، گیلان (محمد حسین فرجی)، لرستان (معصومه بخشی)، مازندارن (زینب تقوی و سامره حسینی)، مرکزی (زهره فامرینی)، همدان (اعظم شکوری)، هرمزگان (محسن صفری) و یزد (بی بی فاطمه حسینی‌زاده).

اسامی پرسشگران

آذربایجان شرقی

امید شیرزاد، ویدا امامعلی پور، اکبر شیرزاد، عدیل زارع، سمیه حیدری، افخم آهنی

آذربایجان غربی

فرشاد امجدی

اردبیل

صداقت مهدوی

اصفهان

مریم قاسمی، صادقان فرد، ناهید فروزش، زهرا شریفی، مهدی رحیمی، وحید دی خان، فرزانه رستمی، شهاب احمدی، سعید صادقان، زهرا فروتن، فهیمه شریفی، نازنین فروش، محمد رضا قاسمی، یاسمین ملاک، ماندانا زاد مهر، مینا خلیل اکبر، فریبا محمدی، فاطمه شفیعیان، زیبا گوهری، رویا خسروی، کاظمیان، رحمتی، زینب قاسم خانی

ایلام

زینب مرادی، احمد بیگی، محمود یادگاری

بوشهر

خدیجه محمدی زاده، فاطمه معصومی، فریبا بزرگ

تهران

سمیه شکوهی جم، ستار ویسی، ریحانه نعمتی، الهام رحمان، احمد لطفی، حامد ستوده مقدم،
عطرانه عزیزپور، یعقوب قبادی، اکرم عبادی، مهرداد مشایخی، جابر مرادی، فرزانه بحیرایی پور،
مصیب شمس

چهار محال و بختیاری

احمد مبینی، فریده محمدی، احمد طهماسبی، هادی درخشان، موحد نوروزی، امین رحیمی،
یوسف رشیدی

خراسان جنوبی

ابراهیمی، میرجلیلی، فاطمه هادی زاده، زهرا احمدی، طیبه شخم گر، معصومه شخم گر، زهره
عرب

خراسان رضوی

غلامی، محمدی، ابوالفضل حسینی، فداکار، مقدس، ملیحه چیتی، مصطفی عبدالله نژاد، اعظم
جعفر نژاد، امیر خدمتگزار، زهرا مرادی، سیمین زمانی، سید کاظم اعمی، شکری

خراسان شمالی

خدیجه رستمی، زهرا کنعانی

خوزستان

سید علی فاضلی مطلق، سید جواد فاضلی، مهدی بیت سیاح، منصوری، معصومه صرافی،
خدیجه افشاری زاده، عباس صالحی، حمزه خرسانی، علی دیلم زاده، بابا، سید مجتبی موسوی،
وحید تدریجی نژاد، هانا اسلامی، محمد موسوی، فاضل عبیات، سمیه غزلای، اصغری پور

زنجان

امیر عباس جعفری، الهام مرتضایی

سمنان

جواد خدمتی، فاطمه سبحانی، زهرا صمدی

سیستان و بلوچستان

راضیه احمدی، احمد بزی، خالد کهرازی، امین چاکرزهی، عبدالله توهانی، کادر نارویی،
شیرمحمد جدگال، مهرداد شهنوازی

فارس

لیلا حیدری، سمیرا زارع، سمیه زارع، مجتبی جوکار، سمیه مردانی، عبدالله جوکار، رقیه حیدر
پور، لیلا هدایتی، ناهید منصوری، صدیقه کریمی، ناصر ابراهیمی

قزوین

سلطان‌شاه، لیلا امیری، حمیرا خلج، فاطمه اصفهانی، زهره سلخوری

قم

حسنعلی امید، محمد باقر مهربانی نیا، فاطمه رضوان، سمانه خلج، مهدی امیر

کردستان

عابدی فر، شیدا خدامرادی، حسن زاده، رحیمی، پیام الماسی، مهتاب نجیبی، لقمان شهبازی،
واحدہ یاری، شیر، نسرين بنفشی، حسینی

کرمان

وحیده صادق زاده، محسن یوسفیان، محمد دهقانی جوزم، الهام برجی، سمیه ذوالعلی، مهدی سلطانی، مهدیه توکلی اله آبادی، فوزیه رضازاده، خدیجه سلطانی نژاد، سعید صادقی، رضا جعفری، مژگان حاج محمدی، فرشته دهقان

کرمانشاه

شیما القاصی، اکرم شریعتی، اعظم حیات غیبی، زینب سلیمی، فهیمه شیرازی، فاطمه امیریان

کهگیلویه و بویراحمد

سید مهدی پورمحمدی، سعید اکبریان، حسین انصاری منش، سید بیت الله پورمحمدی

گلستان

اویس کلاموتی، موسی الرضا قنبری، یوسف میرزا علی، صالح صالحی مدد، امید میهن دوست، حسن عباسی

گیلان

مینا حیدری، بابانژاد، رضایی، پریسا نظری

لرستان

سمیرا صلاحی، فتانه نظری، فروزان نظری، الهام نظری، سمیرا شفیعی، اعظم زارعی

مازندران

ام البنین بابایی، صادق شفیعی، ولی احمدی، مهدی باقری، علی اصغر سرپاش، هادی حبیبی

مرکزی

زینب دلیری، مرضیه حسین زاده، یونس لطفی، حسین شهریاری، مهدی کیانی، مقصودی، لیلا شمسی

هرمزگان

مهرنوش یاور، مریم نقی زاده، محمد شاهرخ، سحر رسولی، مهدی رسولی، حسین قلندری،
حمزه تنیده، مهدی راج، جمشید جعفری، عبدالکریم چهل بوی، حسین پناهی

همدان

امیر خاکی، مانده غلامی، زهرا صالحی، پریسا یعقوبی، الهه سادات امیری، جعفری

یزد

مرضیه اسحاقی، اعظم قانع، مرجان رفیع زادگان، نجف پور، روستایی

مدیر آموزش و نظارت

زهرا محمدی

مدیر بازرینی و ورود اطلاعات

صفیه وزیرپور آرانی

مسئول هماهنگی و مستندسازی

مهدی عبدالوهابی

مدیر گروه پشتیبانی

غلامرضا نسرانی

گروه پشتیبانی

سعید سید مومنی، ولی الله قآنی، مریم باقرزاده، مهدی رادفر
علی بیضی نیان

گروه نظارت

مهران رشیدی، حمید امامعلی زاده، محمد صادق قانع، احمد زارع، مهدی تقوی، حامد نوروزیان، هاجر ممشلی، سعید شریفی، رضا عابدی، حسین ورمزیار، حنا قربانیان، عزیز نصیرزاده، محمد فتحی، زهرا مرادی، ایوب ذاکری، موسوی، فرشته قاید رحمت، شفیعیان، بذرافشان، رقیه یوسف پور، سونیا مرادی، حامد محمدی، باقری، مداح، انوری، سلطانی، صادقی مهر، آزاد زاده، فروغی، افتخاری، عبدالرضا سهراب علاء، علی محمدی، فاطمه قرائی، محمد ابراهیم محمد طاهری، فاطمه بذرافشان، اعظم عزیزی، مطهره عابدیان

گروه بازبینی پرسش نامه ها و خوشه های نمونه

اعظم عزیزی، مطهره عابدیان، حمیده فرخ، رقیه محمودی زاده، زینب رسول زاده، زهرا محمدی-نجمه اورعی-منیرالسادات سرچشمه-مرضیه احمدی-معصومه طوطیان-شکیبا قاسمی-کیمیا ابرهیم کافوری-شکوفه سلطانی-مهدیه زاج چناری-نیلوفر نعمتی

گروه ورود اطلاعات

فرزانه امیرخیزان-مهنوش سادات بکایی-زینب دوستی-حدیث فریدونی-مرضیه قنبری-معصومه طوطیان-مستانه کشاورز-مونا کشاورز-مهناز یآوری-مولود جمشید زاده-شیرین عبیدی زادگان-مژگان امیریان

دستگاه های کمک کننده

معاونت اجتماعی نیروی انتظامی در تهران و مراکز استان های کشور، اداره کل حراست سازمان تبلیغات اسلامی، دفاتر سازمان های تبلیغات استانی و شهرستان ها، وزارت اطلاعات در استان ها

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۶
فصل اول: کلیات پژوهش.....	۱۸
۱. طرح مسئله.....	۲۰
۲. اهمیت و ضرورت موضوع پژوهش.....	۲۰
۳. نکاتی در زمینه پیمایش دین‌داری.....	۲۲
۴. روش انجام کار.....	۲۳
۱. تشکیل شورای سیاست‌گذاری.....	۲۳
۲. گروه تدوین پرسش‌نامه.....	۲۴
۳. گروه مشاوران و متخصصان تصحیح پرسش‌نامه.....	۲۴
۴. ساختار پرسش‌نامه.....	۲۴
۵. سازماندهی گروه تحقیق.....	۲۶
۶. سازمان نظارت.....	۲۶
۷. هماهنگی با دستگاه‌های ذی‌ربط.....	۲۶
۸. تهیه دستورالعمل‌ها.....	۲۶
۹. برگزاری کارگاه آموزشی مجریان.....	۲۷
۵. تعریف عملیاتی متغیرها.....	۲۷
۱. خصوصیات مذهبی.....	۲۸
۲. تجربه‌ها و عواطف دینی.....	۲۹
۳. اعتقادات دینی.....	۳۰
۴. اخلاق دینی و محرمات اخلاقی.....	۳۱
۵. مناسک جمعی دینی.....	۳۳
۶. رفتارهای دینی واجب.....	۳۴
۷. محرمات دینی.....	۳۵
۸. رفتارهای مستحبی.....	۳۶
۹. خصوصیات جمعیت نمونه.....	۳۷

۶. پایایی و اعتبار مقیاس‌ها.....	۳۸
۱. ۶. پایایی و اعتبار مقیاس «تجربه‌ها و عواطف دینی».....	۳۹
۲. ۶. پایایی و اعتبار مقیاس «اعتقادات دینی».....	۴۱
۳. ۶. پایایی و اعتبار مقیاس «اخلاق دینی».....	۴۱
۴. ۶. پایایی و اعتبار مقیاس «مناسک جمعی دینی».....	۴۲
۵. ۶. پایایی و اعتبار مقیاس «رفتارهای دینی واجب».....	۴۳
۶. ۶. پایایی و اعتبار مقیاس «محرمات دینی».....	۴۴
۷. ۶. پایایی و اعتبار مقیاس «رفتارهای مستحبی».....	۴۵
۷. نمونه‌گیری.....	۴۶
۱. ۷. هدف.....	۴۶
۲. ۷. جامعه آماری.....	۴۶
۳. ۷. واحد تحلیل.....	۴۷
۴. ۷. سطح جغرافیایی برآوردها.....	۴۷
۵. ۷. روش نمونه‌گیری.....	۴۷
۶. ۷. روش تعیین تعداد نمونه.....	۴۸
۷. ۷. روش تعیین تعداد نمونه مرحله اول.....	۴۹
۸. ۷. روش انتخاب واحدهای نمونه مرحله اول.....	۴۹
۹. ۷. روش انتخاب واحدهای نمونه مرحله دوم (افراد واجد شرایط نمونه در واحدهای نمونه مرحله اول).....	۴۹
۱۰. ۷. فرمول‌های برآورد.....	۵۰
فصل دوم: سنجش دینداری مسلمانان.....	۵۳
مقدمه.....	۵۴
۱. الگوی گلاک و استارک در سنجش دین‌داری.....	۵۵
۲. سنجش دین‌داری مسلمین در جوامع دیگر.....	۵۷
۱. ۲. مقیاس رفتار دینی تائی (۱۹۸۵).....	۵۷
۲. ۲. مقیاس سطح دین‌داری سنج‌السانی (۱۹۸۹).....	۶۱
۳. ۲. سنج‌العزیز عبدالرحمن البلاخی (۱۹۹۹).....	۶۱
۴. ۲. سنج‌المقیاس بین‌المللی سنجش دین‌داری مسلمین، ریاض حسن (۲۰۰۷).....	۶۴
۳. مدل‌های سنجش دین‌داری در ایران.....	۶۷
۱. ۳. مدل سنجش دین‌داری سراج‌زاده.....	۶۷
۲. ۳. مقیاس سنجش دین‌داری خدایاری‌فرد.....	۷۰

۳. ۳. مدل سنجش دین‌داری شجاعی‌زند	۷۹
۳. ۴. مدل سنجش دین‌داری طالبان	۸۲
۴. مقایسه ابعاد دین‌داری در تعریف عملیاتی برحسب سنجه‌های مورد بررسی	۸۹
۵. مدل سنجش دین‌داری در پیمایش حاضر	۹۶
۶. تعریف دین	۱۰۲
۶. ۱. تعریف لغوی اسلام	۱۰۲
۶. ۲. تعریف اصطلاحی اسلام	۱۰۲
۶. ۳. تعریف دین‌داری	۱۰۵
فصل سوم: یافته‌های پژوهش	۱۰۹
خصوصیات جمعیت نمونه	۱۱۰
خصوصیات مذهبی	۱۱۷
تجربه‌ها و عواطف دینی	۱۲۷
اعتقادات دینی	۱۵۰
اخلاق دینی	۱۶۷
مناسک جمعی دینی	۱۸۴
رفتارهای دینی واجب	۲۰۵
محرمات دینی	۲۱۹
رفتارهای مستحبی	۲۳۱
فصل چهارم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	۲۵۵
خلاصه و نتیجه‌گیری	۲۵۶
منابع	۲۷۰
پیوست‌ها	۲۷۵
پیوست ۱: راهنمای مجریان استانی	۲۷۷
پیوست ۲: راهنمای پرسشگران	۲۷۹
پیوست ۳: راهنمای پرسش‌نامه	۲۸۴
پیوست ۴: پرسش‌نامه	۲۸۸
پیوست ۵: راهنمای نمونه‌گیری	۲۹۷

پیش‌گفتار

سنجش دینداری و رصد وضعیت دینی جامعه از طریق مطالعات طولی یکی از اهداف پژوهشی سازمان تبلیغات اسلامی است. به همین دلیل طی یک دهه گذشته کوشش‌های زیادی انجام شده تا به مدلی از سنجش دینداری دست پیدا کنیم که مجموعه نظرات کارشناسان و محققان حوزه علوم اجتماعی مرتبط را همراه خود داشته باشد. برای نیل به این هدف، ابتدا در سال ۱۳۸۴ طرحی با عنوان *سنجه‌های دین‌داری در تحقیقات* پیشین انجام شد که بر مبنای آن تمامی تحقیقاتی که گویه‌های قابل قبولی در زمینه دین‌داری داشتند جمع‌آوری شدند و ماحصل این پژوهش در قالب کتاب *سنجه‌های دین‌داری در ایران* انتشار یافت. در مرحله دوم با بررسی گویه‌ها و مقیاس‌های منتشر شده در کتاب مذکور پرسش‌نامه‌ای اولیه تهیه شد که در سال ۱۳۸۶ در پژوهشی با عنوان *آزمون سنجه‌های دین‌داری در ایران* در تحقیقی پیمایشی به محک تجربه گذارده شد. این پرسش‌نامه با ۱۵۷ متغیر و سیزده مقیاس در پنج شهر مرکز استان کشور مورد آزمون قرار گرفت. پژوهش سال ۱۳۸۶، وزن و اعتبار سؤالات سنجش دین‌داری را به لحاظ آماری برای ما مشخص ساخت و در نهایت راه برای انجام پژوهشی ملی برای سنجش دین‌داری در کشور فراهم شد. در سال ۱۳۸۹ پیمایش ملی سنجش دینداری ایرانیان مسلمان ممکن شد با حدود ۱۸۰۰۰ نمونه در مناطق شهری و روستایی ۳۰ استان کشور که گزارش آن در سال ۱۳۹۰ ارائه شد. از ویژگی‌های مهم آن گزارش این بود که خروجی آن در قالب سه گزارش ملی: گزارش کل، مناطق شهری و مناطق روستایی و سی گزارش استانی و ده گزارش کلان‌شهرها مجموعاً در ۴۳ مجلد ارائه شده است. هم‌چنین در این طرح به مناطق روستایی در کنار مناطق شهری - که غالباً پیمایش‌ها معطوف به آن مناطق بوده -، توجه ویژه شده است.

در گزارش پیش رو بر مبنای سیاست‌های تحقیقاتی سازمان جهت رصد مستمر وضعیت دینداری در مطالعه‌ای طولی گزارش ملی پیمایش موج دوم دینداری ایرانیان مسلمان عرضه می‌شود. به دلیل فاصله پنج ساله با پیمایش پیشین تعداد نمونه‌ها در سطح ملی با حجم نمونه ۵۰۰۰ تایی محاسبه شد. بنابراین گزارش پیش رو در سطح استانی به تفکیک ارائه نخواهد شد اما در سطح ملی همانند پیمایش ۱۳۸۹ ما سه جلد گزارش ملی، شهری و روستایی خواهیم داشت.

فرصت را مغتنم شمرده و از کلیه عزیزانی که در انجام این پیمایش معظم همکاری داشته‌اند صمیمانه تشکر و قدردانی می‌کنم. از برادران عزیز جناب حجت الاسلام و المسلمین موسوی هوایی؛ معاون پژوهشی و آموزشی سازمان، جناب آقای دکتر فروغی؛ مدیرکل دفتر برنامه‌ریزی پژوهش‌های کاربردی سازمان و کارشناسان محترم این دفتر که با آینده‌نگری و رویکردی تخصصی تلاش بسیار در طراحی و مدیریت چنین پژوهش‌های ارزشمندی نموده‌اند، تشکر ویژه دارم. هم‌چنین از آقایان دکتر عباس کاظمی و دکتر مهدی فرجی و همکاران ایشان که مسئولیت انجام این پیمایش را بر عهده داشته‌اند، قدردانی می‌نمایم.

سید مهدی خاموشی

رئیس سازمان تبلیغات اسلامی

فصل اول: کلیات پژوهش

۱. طرح مسئله

سنجش دینداری در ایران در دهه ۸۰ مورد توجه زیادی قرار گرفته است. پس از چند دهه که از انقلاب اسلامی و تاسیس جمهوری اسلامی می‌گذرد ضرورت مقایسه وضعیت دینداری در کشور احساس شده است. به خصوص که برخی تحلیل‌ها بر کاهش یا افول دینداری در کشور پس از انقلاب اصرار دارند. این در حالی است که تحقیقات ما در زمینه دینداری نشان از پایداری نسبی میزان دینداری در طول سال‌های بعد از انقلاب دارد. نتایج تحقیقاتی که به شکل دقیق و جامعه ابعاد دینداری را در سطح ملی بکاود در ارایه تصویری روشن‌تر از آنچه در جامعه می‌گذرد یاری می‌رساند.

گزارش حاضر، تکرار پیمایش موج اول است که در سال ۱۳۸۹ به اجرا گذاشته شده است. در این تحقیق، همانند گزارشی که در موج اول ارائه شد دینداری به ابعاد مختلفی که دارد در نظر گرفته شد ابعادی چون ابعاد اعتقادی، تجربی و عاطفی، اخلاقی، رفتاری و مناسکی در مجموع امکان شناخت ما را از وضعیت دینداری ممکن خواهند ساخت. در عین حال جدای از سنجش این ابعاد سوالات و پرسش‌هایی هم مطرح بودند که در هیچ یک از این ابعاد جای نمی‌گرفتند اما در عین حال برای دانستن وضعیت دینداری مهم بوده‌اند. در سنجش این ابعاد ما از روش پیمایش استفاده کرده‌ایم. در عین حال اعتقاد داریم که نمی‌توان سنجش دینداری را صرفاً به یک روش محدود کرد. روش‌های گوناگون هر یک می‌توانند ابعاد دقیق‌تری از موضوع را برای ما روشن سازند. تحقیقات کیفی و تحلیل‌های ثانویه هریک می‌توانند نتایج بدست آمده از دل این تحقیق را بر ما شفاف‌تر سازند.

۲. اهمیت و ضرورت موضوع پژوهش

سنجش تجربی دین‌داری در دهه ۱۹۶۰ در اروپا و آمریکا به اوج خود رسید. بسیاری از محققان در این دهه اقدام به ساختن سنجه‌هایی برای سنجش دین‌داری کردند. شاید زمانی که لنسکی در اوایل دهه ۶۰ اولین سنجه دین‌داری را می‌ساخت گمان نمی‌کرد که بعد از وی حجم وسیعی از پیمایش‌ها با هدف ساخت سنجه‌های دین‌داری انجام شود. این تنوع و گوناگونی سنجه‌های دین‌داری آن‌قدر گسترده است که نمی‌توان در این مجال آن را گشود. مع الوصف کتاب *سنجه‌های دین‌داری* اثر هیل و هود (۱۹۹۹) تلخیصی جامع از سنجه‌های دین‌داری موجود در غرب است.

اگرچه بیش از دو دهه است که در ایران نیز تحقیقات سنجش دین‌داری شروع شده است اما در ابتدا کمتر تحقیقی با هدف ساختن سنجه‌های دین‌داری انجام می‌شد تا این‌که در سال‌های گذشته احساس نیاز برای ساختن سنجه‌های دین‌داری را می‌توان میان محققان مشاهده کرد. سراج‌زاده (۱۳۷۵) از اولین کسانی است که تلاش کرده است تا مدل سنجش دین‌داری گلاک و استارک را بومی کند و بسیاری از تحقیقات دانشگاهی که طی سال‌های اخیر در حوزه دین‌داری انجام شده است براساس مدل بومی وی بوده است. سپس گلزاری (۱۳۸۲) مقیاس معبد را می‌سازد. طالبان (۱۳۸۲) ارزیابی سازه‌های آزمون اندازه‌گیری تدین اسلامی را مطرح می‌کند و در نهایت (۱۳۸۸) سنجش دین‌داری ایرانیان را در سطح ملی انجام می‌دهد. خدایاری‌فرد (۱۳۸۲) به هنجاریابی مقیاس‌های دین‌داری می‌پردازد و سپس آن را در سطح ملی (۱۳۸۸) به آزمون می‌کشد و شجاعی‌زند (۱۳۸۴) مدلی برای سنجش دین‌داری در ایران طراحی می‌کند. هم‌چنین، کاظمی و فرجی (۱۳۸۵) با پالایش آماری سنجه‌های ساخته‌شده دین‌داری در بیش از هفتاد پژوهش به مدلی دست یافته‌اند و آن‌ها را در پنج استان کشور (۱۳۸۶) آزمون کرده‌اند. همه این کوشش‌ها نشان از این امر است که بررسی وضعیت دین‌داری در ایران از اهمیتی مضاعف برخوردار شده است. اکنون در پژوهش حاضر تلاش شده است تا براساس تجربیات ارزشمند تحقیقات پیشین و با کمک متخصصین این حوزه، مقیاسی از سنجش دین‌داری طراحی و سپس در کلیه استان‌های کشور در نقاط شهری و روستایی مورد آزمون قرار دهیم. سؤالات و گویه‌ها پیش از این (۱۳۸۶) در پنج استان کشور مورد آزمون قرار گرفته بودند. بعد از واری‌های چندگانه

این گویه‌ها توسط محققان و با کمک تکنیک‌های آماری، سنجیدنی‌های نهایی استخراج و در موج اول در سال ۱۳۸۹ مورد سنجش قرار گرفتند. اینک با توجه به تحولاتی که در طول پنج سال گذشته رخ داده‌است سعی کردیم تغییراتی جزئی در پرسشنامه داشته باشیم در عین حال به جای حذف سوالات پیشین که کار مقایسه را ممکن می‌کند تعدادی از سوالات جدید بر پرسشنامه موج دوم بیفزاییم.

۳. نکاتی در زمینه پیمایش دین‌داری

پیمایش اجتماعی در ایران حساسیت‌ها و مشکلات خود را دارد این موضوع برای سنجش دین‌داری چندین برابر است. سنجش باورها و رفتارهای مذهبی مردم به دلیل نوع موضوع و حساسیت‌های موجود در جامعه، دستیابی به پاسخ‌های دقیق را دشوارتر می‌سازد. برخی از حساسیت‌ها که در محتوای تحقیق ممکن است مداخله کند به کلیت پیمایش‌های ملی مربوط می‌شود و برخی به طور خاص بیش‌تر به سنجش دین‌داری ارتباط دارد. در خصوص مورد اول می‌توان اشاره کرد که:

۱. برخی از پیمایش‌های ملی همانند پیمایش حاضر به دلیل مقایسه‌پذیر کردن داده‌ها در سطح محلی (استانی و ...) از داده‌های بزرگ یا حجم نمونه بزرگ استفاده می‌کنند. این امر اگرچه سودمندی‌های خود را دارد سبب افزایش خطا در جمع‌آوری اطلاعات و اشتباهات احتمالی پرسشگر می‌شود و در نهایت از دقت تحقیق می‌کاهد. در هر صورت تحقیقات ملی با نمونه‌های کوچک‌تر می‌توانند خطاهای کم‌تری هم داشته باشند. تحقیق حاضر از نوع تحقیق با حجم نمونه بزرگ محسوب می‌شود و در مقیاس کلی خطاپذیرتر از تحقیقات ملی با حجم نمونه کم‌تر است.

۲. خطاهای جدولی کردن پرسش‌نامه برای آسان‌تر کردن فرایند تحقیق نکته دیگری است که در تحقیقات ملی به دلیل وسعت کار خود را بیش‌تر نشان می‌دهد. پرسش‌نامه‌هایی که سوالات را در قالب جدول قرار می‌دهند اگرچه فرایند تحقیق را آسان‌تر می‌کنند اما به همان اندازه خطا و فرار پاسخگو را به دلیل علامت زدن سریع جداول بیش‌تر می‌سازند. در خصوص مورد دوم نیز می‌توان بیان کرد که:

۱.۲. داده‌های دین‌داری موجود را با احتمال «بیش‌گویی» باید تفسیر کرد. برخلاف برخی از انواع تحقیقات اجتماعی ما در این‌جا با کم‌گویی مواجه نیستیم بلکه مشکل ما بیش‌تر با زیاده‌گویی پاسخگویان خواهد بود. مثلاً در زمینه به دست آوردن میزان نمازخوان‌های جامعه یا معتقدین به خدا افراد به دلایل سیاسی و اجتماعی بیش‌تر متمایل هستند که خود را دین‌دارتر

نشان بدهند. بنابراین میزانی از نمازخوان‌های کشور که در این تحقیق گزارش می‌شود احتمالاً بیشینه پاسخ‌های ممکن خواهد بود؛ یعنی در تحلیل‌ها با داده‌های حداکثری مواجه شده و نباید تصور نمود که ممکن است جامعه از میزانی که ما به دست آورده‌ایم دین‌دارتر باشد. این امر در خصوص داده‌های اقتصادی متفاوت می‌شود. مثلاً در خصوص میزان اشتغال در جامعه یا میزان درآمد ما با کم‌گویی مواجه هستیم.

۲.۲. بهتر است در تحقیقات بعدی در خصوص کنار هم قرار گرفتن برخی گویه‌ها به دلیل عدم دریافت پاسخ‌های مکانیکی دقت بیشتری صورت گیرد. مثلاً در پرسش‌نامه حاضر گزینه‌های کم‌تر رایج (خواندن نماز شب) در کنار گزینه‌های بیش‌تر (صدقه دادن) رایج قرار گرفته‌اند و این احتمال بیش‌گویی را افزایش می‌دهد.

۳.۲. برخی رفتارهای مذهبی ممکن است بیش‌تر با امر کیفی مرتبط باشند و نیازمند تفسیر و فهم مخاطب هستند و از این‌رو باید در طراحی سؤالات با دقت بیشتری طرح شوند. مثلاً در خصوص داده‌های نماز اول وقت ممکن است تحقیق رفتار چنین مسئله‌ای شده است. نماز اول وقت مفهومی کیفی است و معلوم نیست که برای مخاطب یک ساعت بعد از اذان هم اول وقت محسوب می‌شود یا نه؟ برخی مخاطبان به فراخور فهم خود ممکن است نماز اول وقت را هنگام اذان و برخی ممکن است تا یک ساعت بعد از آن را هم حساب کنند.

۴.۲. این تنها سؤالات و مفاهیم (نماز اول وقت، دروغ نگفتن، ...) نیستند که امری کیفی هستند بلکه «گزینه‌های پاسخ» نیز می‌توانند گرفتار مقوله امر کیفی شوند. در غالب پیمایش‌های دین‌داری، ما از طیف لیکرت استفاده می‌کنیم. طیف لیکرت قدرت و قوت زیادی در تحلیل داده‌ها و سنجش آن‌ها دارد اما به همان اندازه نیز گمراه‌کننده است. مثلاً گزینه‌هایی چون «زیاد»، «بیش‌تر وقت‌ها» کاملاً امری کیفی است. انتخاب گزینه «زیاد» توسط مردم تهران در پاسخ به سؤال «چقدر به مسجد می‌روید؟» با انتخاب همین گزینه توسط مردم قم نمی‌تواند معنای یکسان داشته باشد. برای یک تهرانی چند ماهی چند بار ممکن است زیاد محسوب شود و برای یک قمی هفته‌ای چند بار! این امر می‌تواند مقایسه‌پذیری دقیق بین گروه‌های اجتماعی متفاوت را دشوار سازد. برای رفع این مشکل در تحقیقات بعدی باید به سراغ سؤالاتی رفت که داده‌های عددی بدهند مثلاً به جای «بیش‌تر وقت‌ها» از «تعداد دفعات» که امری کمی‌تر است استفاده کرد. با این حال در موج دوم ما به دلیل امکان مقایسه‌پذیری با موج قبل تغییرات اندکی در کار ایجاد کردیم.

۴. روش انجام کار

۱.۴. تشکیل شورای سیاست‌گذاری

موضوع تحقیق در شورای سیاست‌گذاری مورد بررسی قرار گرفت که به همین منظور در سازمان تبلیغات اسلامی تشکیل شد و در تمامی مراحل زیر نظر آقای دکتر خاموشی، ریاست محترم سازمان، معاون محترم پژوهشی و آموزشی جناب حجت الاسلام آقای موسوی هوایی و دکتر فروغی مدیرکل دفتر برنامه‌ریزی پژوهش‌های کاربردی، تصمیم‌گیری‌ها انجام می‌شد.

۲.۴. گروه تدوین پرسش‌نامه

پیش از تدوین پرسش‌نامه نهایی، براساس تحقیقات پیشینی که در این سازمان انجام داده بودیم و پیمایش‌های ملی که در این خصوص انجام شده‌اند، پرسش‌نامه اولیه طراحی شده و سپس در جلسات متعددی در سازمان تبلیغات اسلامی پرسش‌نامه براساس مدل تحقیق طراحی و برای نظرخواهی به مشاوران و متخصصان ارسال شد.

۳.۴. گروه مشاوران و متخصصان تصحیح پرسش‌نامه

در موج اول در سال ۱۳۸۹ پرسش‌نامه برای افرادی متشکل از جامعه‌شناسان، متخصصان روش تحقیق، پژوهشگران حوزه دین و علما و روحانیون علاقمند به تحقیقات اجتماعی دین در تهران و قم ارسال و در برخی موارد در جلسات حضوری با متخصصین بررسی شد و نکات اصلاحی دریافت و در پرسش‌نامه اعمال شد. نکات اصلاحی پرسش‌نامه در نهایت در گروه تدوین جمع‌بندی و نسخه نهایی برای اجرا آماده شد. در موج دوم، دو جلسه کارشناسی با حضور تعدادی از کارشناسان برای بحث بر سر امکان میزان تغییرات در پرسش‌نامه تشکیل شد و پس از بحث و بررسی تغییرات جدید اعمال گردید.

۴.۴. ساختار پرسش‌نامه

تکنیک جمع‌آوری اطلاعات در پژوهش حاضر پرسش‌نامه بوده است. این پرسش‌نامه از دو بخش کلی تشکیل شده است: بخش سؤالات زمینه‌ای و بخش سنجش مؤلفه‌های هفتگانه دین‌داری (همان‌طور که در بخش نظری نشان داده می‌شود در نهایت به سه بعد کلی قابل تقلیل هستند). در سؤالات زمینه‌ای، سؤالاتی از قبیل جنس، سن، تحصیلات، قومیت، درآمد و وضع فعالیت به همراه مذهب، وضعیت مذهبی خانواده و وضعیت تقلید از مرجع تقلید مطرح شده است.

برای سنجش دین‌داری نیز از هفت مؤلفه استفاده شده است که در ادامه به این ابعاد و موضوعاتی که این مؤلفه‌ها را ساخته‌اند، اشاره می‌گردد:

۱. احساسات و عواطف دینی: برای سنجش این بعد از دین‌داری از دوازده گویه استفاده شده است. این گویه‌ها به مضامینی چون احساس ترس از خدا، توبه کردن، تنبیه شدن از سوی خدا، احساس نزدیکی به خدا، احساس حضور خدا، احساس بد ناشی از گناه کردن، تنفر از توهین‌کنندگان به پیامبر و قرآن، کشته شدن در راه اسلام، علاقه به گسترش اسلام، ناراحت شدن از این‌که نماز قضا شود و ناراحت شدن از بی‌حجاب دیده شدن.

۲. اعتقادات دینی: برای سنجش این بعد از نه گویه استفاده شده است که عبارتند از: اعتقاد به خدا، اعتقاد به پیامبر، اعتقاد به قرآن، اعتقاد به وجود شیطان، اعتقاد به عادل بودن خدا، اعتقاد به بهشت و جهنم، اعتقاد به روز قیامت، اعتقاد به امامان شیعه و اعتقاد به ظهور حضرت مهدی (عج).

۳. اخلاقیات دینی (محرمات اخلاقی): برای سنجش این بعد میزان رواج مواردی چون دروغ گفتن، غیبت کردن، تهمت زدن، تظاهر کردن، خیانت در امانت و رعایت نکردن حقوق دیگران استفاده شده است.

۴. مناسک جمعی دینی: برای سنجش مناسک جمعی دینی میزان حضور در نماز جماعت، نماز جمعه، جلسات قرآن، مراسم شب‌های احیا و برنامه‌های مذهبی مساجد، اعتکاف، جلسات دعا، سفره‌های نذری و هیئت‌های مذهبی پرسیده شده است.

۵. رفتارهای واجب دینی: در بحث رفتارهای واجب دینی میزان انجام نمازهای واجب، روزه گرفتن، انجام غسل، فطریه دادن، امر به معروف و نهی از منکر و دادن خمس و زکات پرسیده شده است.

۶. محرمات شرعی و دینی: برای سنجش میزان رواج محرمات دینی به مواردی چون مصرف مشروبات الکلی، انجام سقط جنین، ربا و حضور در مهمانی‌های مختلط اشاره شده است.

۷. رفتارهای مستحبی: برای سنجیدن رفتارهای مستحبی پرسیده‌ایم که افراد چقدر صدقه می‌دهند، چقدر نماز مستحبی، نماز شب و نماز اول وقت می‌خوانند، چقدر قرآن

و دعا می‌خوانند، چقدر تعقیبات نماز انجام می‌دهند، چقدر استخاره می‌کنند، چقدر نذر می‌دهند و قربانی می‌کنند.

مجموعه سؤالات و گویه‌های فوق پرسش‌نامه این پژوهش را شکل می‌دهند.

۵.۴. سازماندهی گروه تحقیق

برای جمع‌آوری داده‌ها و اجرای پرسش‌نامه از مجریان بومی استفاده شد. تمامی مجریان تجربه مدیریت جمع‌آوری داده‌های سرشماری‌ها و پیمایش‌های ملی را داشته‌اند. مجریان براساس معیارهای چندگانه‌ای انتخاب شدند:

۱. ساکن در منطقه و داشتن موقعیت مدیریتی بالا جهت هماهنگی با نیروهای اداری و سازمانی در منطقه در مواقع لزوم؛
۲. تجربه کافی در مدیریت جمع‌آوری داده‌ها و تحقیقات اجتماعی؛
۳. برخورداری از اخلاق حرفه‌ای و صداقت؛
۴. در اختیار داشتن تیم تحقیقاتی کافی و مطمئن برای جمع‌آوری اطلاعات.

۶.۴. سازمان نظارت

وظیفه اصلی گروه نظارت، عزیمت به نقاط تعیین شده در منطقه و واریسی نمونه‌های انتخاب شده جهت صحت اطلاعات جمع‌آوری شده و شیوه انجام کار بوده است. در نهایت تنها پس از تأیید ناظران از شیوه جمع‌آوری اطلاعات، داده‌های استانی تأیید می‌شد و در غیر این صورت می‌بایست در خوشه‌های احتمالی مورد نظر مجدداً کار جمع‌آوری داده‌ها آغاز می‌شد.

۷.۴. هماهنگی با دستگاه‌های ذی‌ربط

پیش از جمع‌آوری اطلاعات با معاونت اجتماعی ناجا هماهنگی‌های لازم صورت گرفت و معرفی‌نامه‌ای برای مجریان و پرسشگران استان‌ها صادر شد تا مأموران انتظامی استان از جمع‌آوری اطلاعات آگاه باشند.

۸.۴. تهیه دستورالعمل‌ها

به‌منظور جلوگیری از تعدد نظرات و سلايق مجریان استانی، دو نوع دستورالعمل آماده شد. یک دستورالعمل به‌منظور انتخاب نمونه‌ها و دستورالعمل دوم در باب مفاد و محورهای پرسش‌نامه بوده که ضمیمه کار شده است. تلاش شده است ابعاد و مؤلفه‌های

مختلف پرسش‌نامه در پیوست شرح داده شود تا پرسشگران هنگام مواجهه با مشکل به آن رجوع کنند. در واقع دستورالعمل‌ها در سه شکل راهنمای نمونه‌گیری، راهنمای مجریان و راهنمای پرسشگران ارائه شده است که در پیوست آمده است.

۹.۴. برگزاری کارگاه آموزشی مجریان

در تاریخ ۲۰ فروردین ۱۳۹۵ کارگاهی با حضور مجریان استانی در مرکز ایسپا برگزار شد که تیم تحقیق به تشریح رویه‌های عمل و شیوه‌ها یا انجام کار پرداخته است. هدف کارگاه حول چند محور بود:

- معرفی ساختار پرسش‌نامه، جزئیات و شیوه‌های انجام آن؛
- نحوه انتخاب پرسشگران و ویژگی‌هایی که در انتخاب پرسشگران باید لحاظ کنند؛
- روش نمونه‌گیری و آشنایی با فرم‌های نمونه؛
- نحوه تشکیل گروه پرسشگری و سازمان‌دهی آن‌ها در قالب تیم‌های شهری و روستایی؛
- شیوه‌های برگزاری کارگاه آموزشی برای بازبین‌ها و پرسشگران؛
- گزارش‌های منظم و ارسال آن به مرکز؛
- شیوه‌های هماهنگی با دستگاه‌ها و سازمان‌های مسئول؛
- تدارک دفتر محلی برای هماهنگی.

۵. تعریف عملیاتی متغیرها

با توجه به این که تکنیک جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش پرسش‌نامه است لذا در این بخش به تعریف عملیاتی پرسش‌نامه می‌پردازیم که برگرفته از چارچوب نظری پژوهش است. در مدل نظری پژوهش حاضر دین‌داری را در هفت بعد در نظر گرفتیم: تجربه‌ها و عواطف دینی، اعتقادات دینی، اخلاق دینی، مناسک جمعی دینی، رفتارهای دینی واجب، محرمات دینی و رفتارهای مستحبی دینی. هم‌چنین چند سؤال نیز طراحی شد تا برخی خصوصیات مذهبی پاسخگویان سنجیده شود و چند سؤال نیز برای سنجش خصوصیات جمعیت نمونه طراحی شد. در ادامه گویه‌ها و سؤالاتی که برای این بخش‌ها طراحی شده است می‌آید (شماره سؤالات و شکل صوری آن‌ها که در زیر می‌آید عیناً با شماره و شکل سؤالات پرسش‌نامه پژوهش مطابق است):

۱.۵. خصوصیات مذهبی

برای این که تصویری از ویژگی‌های مذهبی افراد به دست آید چند سؤال کلی مطرح گردید از قبیل این که خانواده افراد چقدر مذهبی هستند، از چند سالگی شروع به نماز خواندن کرده‌اند، آیا مرجع تقلید دارند یا نه؟، آینده توجه به دین را چگونه می‌بینند و ... در ادامه این سؤالات و نحوه طرح آن‌ها را می‌توان دید:

۱. اجازه دهید اولین سؤال را این گونه بیرسم، شما وقتی به آینده فکر می‌کنید، مثلاً ۵ سال آینده، مهمترین چیزی که شما را نگران می‌کند چیست؟

۲. فکر می‌کنید چه تعداد از مردم همین نگرانی را داشته باشند؟ ☐ ۱- اکثریت مردم

☐ ۲ - نصف آن‌ها ☐ ۳- تعداد کمی از مردم

بعضی‌ها می‌گویند وقتی وضعیت اخلاق را با ۵ سال پیش مقایسه می‌کنیم به نظر می‌رسد وضع بدتر شده است و بر عکس بعضی‌ها هم می‌گویند وضع بهتر شده است. شما با کدام نظر موافقت می‌کنید؟ به نظر شما بهتر شده یا بدتر شده یا فرقی نکرده است؟

☐ ۱- بهتر شده ☐ ۲. فرقی نکرده ☐ ۳. بدتر شده

به نظر شما آینده چگونه می‌شود مردم دین‌دارتر می‌شوند، کمتر به دین گرایش پیدا می‌کنند یا فرقی نمی‌کند؟

☐ ۱. دین‌دارتر می‌شوند ☐ ۲. فرقی نمی‌کند ☐ ۳. کمتر به دین

گرایش پیدا می‌کنند ☐ ۴. نمی‌دانم

۵. بعضی‌ها معتقدند که فقط با دین می‌شود مشکلات اخلاقی و فرهنگی جامعه را حل کرد، با این نظر موافقت می‌کنید یا مخالف؟

☐ ۱. کاملاً موافق ☐ ۲. موافق ☐ ۳. مردد (خوانده نشود) ☐ ۴. مخالف

☐ ۵. کاملاً مخالف

۶. این روزها واقعاً نمی‌توان تشخیص داد که دین‌دار واقعی کیست و آدم متظاهر و ریاکار کیست، شما در این باره چه نظری دارید؟

☐ ۱. کاملاً موافق ☐ ۲. موافق ☐ ۳. مردد ☐ ۴. مخالف

☐ ۵. کاملاً مخالف

۱۷. اگر خودتان یا اعضای خانواده‌تان بخواهید ازدواج کنید، چقدر معیار مذهبی بودن همسر برایتان مهم است؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. تاحدودی (خوانده نشود) ☐
۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐
۱۸. به نظر شما یک فرد مذهبی چه خصوصیتی باید داشته باشد؟ (فقط اولین پاسخی را که به ذهنتان می‌آید بگویید)

۴۷. خانواده شما چقدر مذهبی هستند؟
۱. کاملاً ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. کم ☐ ۴. اصلاً ☐
۴۸. شما از چند سالگی شروع به نماز خواندن کرده‌اید؟
۱. از سالگی ☐ ۲. هیچ وقت ☐
۴۹. مذهب شما چیست؟
۱. شیعه دوازده امامی ☐ ۲. سایر فرق شیعه ☐
۳. اهل سنت ☐ برو سؤال ۵۶ به بعد
۵۰. آیا شما مرجع تقلید دارید؟
۱. بلی ☐ ۲. هنوز مرجعی ندارم ☐
۳. اعتقادی به آن ندارم بر اساس نظر خودم عمل می‌کنم ☐ ۴. عمل به احتیاط می‌کنم ☐

۲.۵. تجربه‌ها و عواطف دینی

این بعد از دین‌داری به احساسات و تجربه‌ها و عواطف دینی افراد می‌پردازد. در این بعد میزان تجربه‌های دینی و عواطف و علقه‌های دینی افراد را می‌سنجیم. گویه‌های ۷ تا ۱۱ برای سنجش بعد تجربه دینی و گویه‌های ۱۲ تا ۱۶ برای سنجش عواطف و علقه‌های دینی آمده‌اند. گویه‌های مربوط به تجربه‌ها و عواطف دینی بدین شکل طراحی شده‌اند:

الف) تا چه حدی با جملات زیر موافق یا مخالف هستید؟

شماره	گویه‌ها	خیلی-کم	کم	تاحدودی (خوانده نشود)	زیاد	خیلی زیاد
۷	بعضی وقت‌ها احساس ترس از خدا به من دست می‌دهد.	۱	۲	۳	۴	۵
۸	گاهی توبه می‌کنم و از خدا می‌خواهم برای جبران گناهانم به من کمک کند.	۱	۲	۳	۴	۵
۹	بعضی وقت‌ها حس می‌کنم به خاطر کار بدی که انجام داده‌ام خدا تنبیهم می‌کند.	۱	۲	۳	۴	۵
۱۰	گاهی اوقات احساس نزدیکی بیشتری به خدا می‌کنم.	۱	۲	۳	۴	۵
۱۱	وقتی گناه می‌کنم حس بدی به من دست می‌دهد.	۱	۲	۳	۴	۵
۱۲	از کسی که به پیامبر اسلام توهین کند متنفرم.	۱	۲	۳	۴	۵
۱۳	حاضرم در راه اسلام کشته شوم.	۱	۲	۳	۴	۵
۱۴	اگر نمازم قضا شود خیلی ناراحت می‌شوم.	۱	۲	۳	۴	۵
۱۵	از کسی که به قرآن توهین کند متنفرم.	۱	۲	۳	۴	۵
۱۶	از اینکه، خانواده‌ام بدون حجاب دیده شوند (من بدون حجاب دیده شوم) ناراحت می‌شوم.	۱	۲	۳	۴	۵

۳.۵. اعتقادات دینی

برای سنجش اعتقادات دینی از گویه‌های زیر استفاده شده است. مقیاس اعتقادات دینی با اصول دین انطباق دارد و گویه‌های آن بدین منظور طراحی شده است. در ادامه گویه‌های مربوط به این بعد را می‌بینید که به چه شکل طراحی شده است:

ب) می‌خواهم چند سؤال در خصوص مسائل اعتقادی از شما بپرسم. لطفاً بگویید با هریک از این موارد چقدر موافق یا مخالفید؟

شماره	گویه‌ها	کاملاً مخالفم	مخالفم	تأخوری	موافقم	کاملاً موافقم
۱۹	به خدا اعتقاد دارم و هیچ شکی در آن ندارم.	۱	۲	۳	۴	۵
۲۰	معتقدم که محمد (ص) پیامبر خداست.	۱	۲	۳	۴	۵
۲۱	قرآن کلام خدا است و هرچه می‌گوید حقیقت محض است.	۱	۲	۳	۴	۵
۲۲	شیطان واقعاً وجود دارد.	۱	۲	۳	۴	۵
۲۳	خدا عادل است و به کسی ستم نمی‌کند.	۱	۲	۳	۴	۵
۲۴	در روز قیامت به اعمال ما رسیدگی می‌شود.	۱	۲	۳	۴	۵

۵۴. فکر می‌کنم بدون اعتقاد به امامان دوازده‌گانه شیعه دین اسلام ناقص است.

۱. کاملاً مخالفم ☐ ۲. مخالفم ☐ ۳. مطمئن نیستم ☐ ۴. موافقم ☐ ۵. کاملاً موافقم ☐

۵۵. فکر می‌کنم سرانجام مهدی (عج) به‌پای می‌خیزد و زمین را پر از عدل و داد خواهد کرد.

۱. کاملاً مخالفم ☐ ۲. مخالفم ☐ ۳. مطمئن نیستم ☐ ۴. موافقم ☐ ۵. کاملاً موافقم ☐

۴.۵. اخلاق دینی و محرمات اخلاقی

برای سنجش اخلاق دینی چندین موقعیت برای افراد مطرح گردید تا بگویند در این موقعیت‌ها چقدر می‌توانند پای‌بند به اصول اخلاقی باشند. مواردی هم‌چون تظاهر کردن، دروغ گفتن، غیبت کردن، تهمت زدن، خیانت در امانت و عدم رعایت حقوق دیگران، که در شبانه‌روز ممکن است برای افراد پیش آید، سؤالات این بخش را می‌سازد. سؤالات این بعد این‌گونه طرح شده است:

۲۵. چقدر برای شما پیش آمده است که از کسی بدتان بیاید اما در موقعیتی قرار بگیرید که به هر دلیلی از او تعریف کنید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۶. فرض کنید فردی می‌خواهد استخدام شود، اگر راستش را بگوید استخدام نمی‌شود و اگر دروغ بگوید می‌تواند استخدام شود، شما چقدر احتمال دارد که پیشنهاد کنید دروغ بگوید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. تاحدودی ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۷. چقدر برای تان پیش آمده که از کسی یا جایی چیزی را به امانت یا قرض گرفته باشید و به هر دلیلی آن را پس نداده باشید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۸. شما چقدر برای تان پیش آمده که پشت سر کسی حرفی زده باشید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۹. چقدر پیش آمده که حرفی یا چیزی را به کسی نسبت بدهید که از صحت آن کاملاً مطمئن نباشید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۳۰. چقدر پیش آمده که در صفی باشید (مثلاً صف نانوايي، خرید، اتوبوس و...) و به هر دلیلی خارج از نوبت کارتان را انجام دهید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۳۱. کلی بگویم، در زندگی موارد زیادی پیش می‌آید که اگر بخواهی مشکلات را حل کنی باید بعضی از دستورات دینی را نادیده بگیری. مثلاً دروغ بگویی، ربا بدهی یا رشوه بدهی، به نظر شما مردم وقتی در این موقعیت قرار می‌گیرند چه کار می‌کنند؟ دستورات دینی را رعایت می‌کنند یا به فکر مشکلات خودشان هستند؟

۱. قطعاً دستورات دینی را رعایت می‌کنند ☐

۲. با این که مشکل دارند تلاش می‌کنند رعایت کنند ☐

۳. مردم صرفاً به فکر مشکلات خودشان هستند و رعایت نمی‌کنند ☐

۳۲. شما چطور اگر در این موقعیت قرار بگیرید چه می‌کنید؟

☐ ۱. قطعاً دستورات دین را رعایت می‌کنم

☐ ۲. سعی می‌کنم رعایت کنم

☐ ۳. اگر مجبور شوم رعایت نمی‌کنم

۵.۵. مناسک جمعی دینی

در این بخش هدف سنجش میزان مشارکت افراد در مناسک جمعی دینی است. برای این منظور میزان شرکت افراد در مناسکی هم‌چون نماز جماعت، نماز جمعه، جلسه قرآن، اعتکاف، مراسم شب‌های احیا و ... مطرح شده است. در ادامه سؤالات و نحوه طرح آن‌ها آمده است:

د) هر یک از اعمالی را که برایتان می‌خوانم معمولاً چقدر انجام می‌دهید؟

شماره	گویه‌ها	اصلاً	خیلی کم	بعضی وقت‌ها	بیش‌تر وقت‌ها	همیشه و مرتب
۳۳	شرکت در نماز جماعت	۱	۲	۳	۴	۵
۳۴	زیارت اماکن دینی	۱	۲	۳	۴	۵
۳۵	شرکت در نماز جمعه	۱	۲	۳	۴	۵
۳۶	شرکت در جلسه قرآن	۱	۲	۳	۴	۵
۳۷	شرکت در مراسم شب‌های احیا	۱	۲	۳	۴	۵
۳۸	حضور در برنامه‌های مذهبی مسجد	۱	۲	۳	۴	۵
۳۹	اعتکاف	۱	۲	۳	۴	۵
۴۰	مراسمی نظیر شب‌های قدر، ادعیه و .. را از تلویزیون یا رادیو دنبال می‌کنم	۱	۲	۳	۴	۵

۵۱. آیا در جلسات دعا (کمیل، ندبه، زیارت عاشورا) شرکت می‌کنید؟

۱. اصلاً ☐ ۲. خیلی کم ☐ ۳. بعضی اوقات ☐ ۴. خیلی زیاد ☐ ۵. همیشه ☐

۵۲. آیا در جلسات سفره‌های نذری شرکت می‌کنید؟

۱. اصلاً ☐ ۲. خیلی کم ☐ ۳. بعضی اوقات ☐ ۴. خیلی زیاد ☐ ۵. همیشه ☐

۵۳. آیا در جلسات هیأت‌های مذهبی شرکت می‌کنید؟

۱. اصلاً ☐ ۲. خیلی کم ☐ ۳. بعضی اوقات ☐ ۴. خیلی زیاد ☐ ۵. همیشه ☐

۶.۵. رفتارهای دینی واجب

رفتارهای دینی به دو بخش رفتارهای واجب و مستحبی تقسیم شده است. در این بخش تنها رفتارهای دینی واجب را می‌سنجیم. برای این منظور میزان نماز خواندن، روزه گرفتن، غسل کردن، فطریه دادن، امر به معروف و نهی از منکر و خمس و زکات دادن سنجیده شده است. در ادامه سؤالات و چگونگی مطرح کردن آن‌ها آمده است:

و) چقدر رفتارهای دینی زیر را در صورت مشمول شدن و یا نداشتن عذر شرعی انجام می‌دهید؟

شماره	گویه‌ها	اصلاً	خیلی کم	بعضی وقت‌ها	بیش تر وقت‌ها	همیشه
۵۶	خواندن نمازهای واجب روزانه	۱	۲	۳	۴	۵
۵۷	روزه گرفتن در ماه رمضان	۱	۲	۳	۴	۵
۵۸	انجام غسل واجب (در صورت لزوم)	۱	۲	۳	۴	۵
۵۹	دادن فطریه	۱	۲	۳	۴	۵
۶۰	امر به معروف و نهی از منکر	۱	۲	۳	۴	۵
۶۱	دادن خمس و زکات	۱	۲	۳	۴	۵

۷.۵. محرمات دینی

سؤالات این بخش به محرمات دینی اختصاص دارد. برای سنجش میزان رواج محرمات دینی چند موقعیت فرضی برای افراد طراحی و از افراد خواسته شده است که بگویند در این موقعیت‌ها چه رفتاری از خود نشان خواهند داد. در زیر سؤالات و شکل طرح آن‌ها آمده است:

ز) فرض کنید در موقعیت‌های زیر قرار گرفته‌اید. در هر مورد چه می‌کنید؟ (موارد برای پاسخگو خوانده شود).

۶۲. فرض کنید به مراسم عروسی یکی از اقوام نزدیک دعوت شده‌اید و متوجه می‌شوید بعضی‌ها در آن شراب یا نوشیدنی الکلی می‌خورند، در این وضعیت شما چه کار خواهید کرد؟
 ۱. ☐ خوردن شراب و نوشیدنی‌های الکلی از نظر من اشکالی ندارد ☐ ۲. من نخواهم خورد اما به مهمانی ادامه خواهم داد ☐ ۳. مهمانی را ترک خواهم کرد
۶۳. اگر برای خانواده یکی از دوستان یا آشنایان بارداری ناخواسته‌ای پیش آید و تصمیم بگیرند که سقط جنین انجام دهند، به این خانواده چه توصیه‌ای می‌کنید؟
 ۱. ☐ سقط جنین را به او توصیه می‌کنم
 ۲. ☐ اگر اشکال شرعی نداشته باشد سقط جنین را پیشنهاد می‌کنم
 ۳. ☐ در هر صورت توصیه می‌کنم که سقط جنین نکنند و بچه را نگه دارند

۶۴. احتمالاً این موردی را که می‌گویم شما هم با آن برخورد داشته‌اید. فردی به پول نیاز دارد و یکی هم می‌تواند به او قرض دهد، اما سود آن پول را می‌گیرد، به نظر شما این سودی را که می‌گیرد ربا محسوب می‌شود یا نه؟

☐ ۱. به نظر من ربا محسوب نمی‌شود

☐ ۲. تردید دارم که ربا است یا نه

☐ ۳. به نظر من ربا محسوب می‌شود

۶۵. اگر شما به جای آن فرد بودید چه می‌کردید؟

☐ ۱. قرض می‌دادم و سود پول را می‌گرفتم

☐ ۲. مطمئن نیستم چه کار می‌کردم

☐ ۳. قرض می‌دادم و سودی دریافت نمی‌کردم

۶۶. اگر در یک مهمانی شرکت کنید و متوجه شوید که بعضی افراد در آن، خیلی محرم و نامحرم بودن، دست دادن زن و مرد و نظایر آن برای‌شان اهمیتی ندارد، کدام یک از کارهای زیر را انجام می‌دهید؟

☐ ۱. این مسائل برایم اهمیتی ندارد و به مهمانی ادامه می‌دهم

☐ ۲. خیلی به آن‌ها نزدیک نمی‌شوم و در یک گوشه‌ای می‌نشینم

☐ ۳. ترجیح می‌دهم مهمانی را ترک کنم

۸.۵. رفتارهای مستحبی

علاوه بر رفتارهای دینی واجب، رفتارهای مستحبی نیز بررسی شده است. سؤالاتی در زمینه میزان صدقه دادن، خواندن نماز مستحبی، خواندن نماز اول وقت، قرآن خواندن، دعا خواندن، نماز شب خواندن و ... طراحی گردید تا بتوان انواع رفتارهای مستحبی را سنجید. در ادامه سؤالات مربوط به رفتارهای مستحبی و شکل مطرح شدن آن‌ها آمده است:

(ح) لطفاً به سؤال‌های زیر جواب دهید؟

شماره	گویه‌ها	اصلاً	فقط زمان‌های خاص	چندبار در ماه	چند بار در هفته	هر روز
۶۷	چقدر صدقه می‌دهید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۶۸	چقدر نماز مستحبی می‌خوانید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۶۹	چقدر نماز را اول وقت	۱	۲	۳	۴	۵

					می خوانید؟	
۷۰	چقدر قرآن می خوانید؟ (به جز مراسم ترحیم و سایر مراسم قرآن خوانی)	۱	۲	۳	۴	۵
۷۱	چقدر دعا می خوانید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۷۲	چقدر نماز شب می خوانید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۷۳	چقدر تعقیبات نماز را انجام می دهید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۷۴	چقدر استخاره می کنید؟	۱	۲	۳	۴	۵

ه) لطفاً به سؤال های زیر جواب دهید؟

شماره	گویه ها	اصلاً	کم	بعضی وقت ها	زیاد	خیلی زیاد
۴۴	برای حل مشکلات چقدر نذر می کنید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۴۵	در موارد مختلف چقدر قربانی می کنید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۴۶	چقدر روزه مستحبی می گیرید؟	۱	۲	۳	۴	۵

۹.۵. خصوصیات جمعیت نمونه

در انتها نیز چند سؤال طراحی شد تا مشخصات عمومی پاسخگویان هم چون سن، جنس، قومیت، وضع تأهل، تحصیلات، تحصیلات پدر، هزینه ماهانه، وضع فعالیت، وضع شغلی، بخش شغلی و شغل ترسیم شود. این سؤالات بدین شکل طراحی شده اند:

۷۵. سن:

۷۶. جنس: ۱. زن ☐ ۲. مرد ☐

۷۷. قومیت: ۱. آذری ☐ ۲. فارس ☐ ۳. کرد ☐ ۴. مازنی و گیلک ☐ ۵. بلوچ ☐

۶. عرب ☐ ۷. لر و لک ☐ ۸. ترکمن ☐ ۹. طالش ☐ ۱۰. سایر

۷۸. وضعیت تأهل: ۱. مجرد ☐ ۲. متأهل ☐ ۳. طلاق گرفته ☐ ۴. همسر فوت شده ☐

۷۹. تحصیلات پاسخگو: ۱. بی سواد ☐ ۲. کم سواد و ابتدایی ☐ ۳. راهنمایی و دبیرستان ☐

۴. دیپلم و پیش دانشگاهی ☐ ۵. فوق دیپلم و لیسانس ☐ ۶. فوق لیسانس و بالاتر ☐

۷. حوزوی (مقدماتی و سطح) ☐ ۸. حوزوی (خارج) ☐

۸۰. تحصیلات پدر: (از کدهای گزینه های سؤال بالا استفاده کنید.)

۸۱. کل خرج ماهانه خانواده شما (اعم از قسط وام‌ها، اجاره و سایر هزینه‌ها) چقدر است؟..... تومان
۸۲. وضع فعالیت: ۱. دانشجو ☐ ۲. دانش‌آموز ☐ ۳. طلبه ☐ ۴. خانه‌دار ☐
۵. بیکار ☐ ۶. بازنشسته ☐ ۷. شاغل ☐ سؤال ۷۵، ۷۶، ۷۷ پرسیده شود.
۸۳. وضع شغلی: ۱. کارفرما ☐ ۲. کارکن مستقل ☐ ۳. حقوق‌بگیر ☐
۸۴. بخش شغلی: ۱. دولتی ☐ ۲. خصوصی ☐
۸۵. شغل‌تان را دقیق با ذکر عنوان بگویید (از ذکر مواردی نظیر مهندس، شغل آزاد، بازاری خودداری شود)

۶. پایایی و اعتبار مقیاس‌ها

پایایی^۱ و اعتبار^۲ یک تحقیق به میزان دقت شاخص‌ها و معیارهایی مربوط است که در راه سنجش پدیده مورد نظر تهیه شده‌اند. منظور از پایایی یک سؤال، دست‌یابی به پاسخ‌های یکسان در زمان‌های متفاوت است. به عبارت دیگر «سنجشی دارای پایایی است که در صورت تکرار در زمان‌های مختلف به نتایج یکسانی دست یابد» (دواس، ۱۳۷۶: ۶۲). در تعریف اعتبار می‌توان این پرسش را مطرح کرد که آیا سنجۀ ما آن چیزی را می‌سنجد که باید بسنجد. «در واقع اعتبار یا فقدان اعتبار به خود سنجۀ مربوط نمی‌گردد بلکه به کاربرد آن برای موضوع مورد بررسی برمی‌گردد» (دواس، ۱۳۷۶: ۶۳). در تحقیق حاضر برای آزمون پایایی و اعتبار و انتخاب بهترین گویه‌ها از شیوۀ تحلیل گویه^۳ استفاده شد. در این زمینه برای آزمون مربوط به تک بعدی بودن مقیاس از تحلیل عاملی استفاده شده است و برای آزمون پایایی نیز از روش آلفای کرونباخ. آلفا رایج‌ترین روش اندازه‌گیری ضریب پایایی است (دواس، ۱۳۷۶: ۲۵۲). در ادامه نحوه ساخت مقیاس‌ها نیز بیان گردیده است.

برای ساختن مقیاس‌ها و تعیین گویه‌های آن‌ها مراحل زیر (که در ساخت تمام مقیاس‌ها مشترک است) طی شد:

۱. Reliability
۲. Validity
۳. Item Analysis

۱. پایایی گویه‌های طراحی شده برای هر مقیاس سنجیده شد. بر اساس ستون Alpha If Item Deleted هر گویه که پایایی مقیاس مورد نظر را کاهش می‌داد و حذفش باعث افزایش مقدار آلفا (پایایی مقیاس) می‌شد، حذف شد.

۲. گویه‌های پایا در تحلیل عاملی قرار گرفتند. لازم به ذکر است که در تحلیل عاملی حاضر از روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی^۱ استفاده شد. هم‌چنین برای تشخیص این که چه متغیرهایی به چه عاملی تعلق دارند و نیز برای تفسیرپذیرتر کردن عامل‌ها از روش چرخش واریماکس^۲ که یکی از پرکاربردترین روش‌های چرخش است (دواس، ۱۳۷۶: ۲۵۹) استفاده شد.

۱.۶. پایایی و اعتبار مقیاس «تجربه‌ها و عواطف دینی»

برای ساختن مقیاس «تجربه‌ها و عواطف دینی» از گویه‌های شماره ۷ تا ۱۶ استفاده کردیم. پایایی مقیاس براساس آلفای کرونباخ سنجیده شد. بعد از سنجش پایایی گویه‌ها و پایا بودن آن‌ها، همه گویه‌ها وارد تحلیل عاملی شدند. ماتریس عوامل چرخش‌یافته تحلیل عاملی، دو بعد را از هم تفکیک کرد. عامل اول را گویه‌های ۷ تا ۱۱ تشکیل داده‌اند و عامل دوم را گویه‌های ۱۲ تا ۱۶. عامل اول «تجربه‌های دینی» و عامل دوم «عواطف و علقه‌های دینی» نامیده شد. بار عاملی و مقادیر آلفای گویه‌ها در جدول زیر می‌آید. قابلیت و نیکویی انجام تحلیل عاملی را آزمون KMO نشان می‌دهد.

۱. Principal Component Analysis

۲. Rotation Method: Varimax

جدول ۱۰۱: نتایج آزمون تحلیل عاملی گویه‌های «تجربه‌ها و عواطف دینی»
و آزمون پایایی مقیاس

عامل‌ها	گویه‌ها	بارهای عاملی	آلفا اگر گویه حذف شود	آلفا (α)
تجربه‌های دینی	۸. گاهی توبه می‌کنم و از خدا می‌خواهم برای جبران گناهانم به من کمک کند.	۰/۸۱۲	۰/۷۷۴	۰/۸۲۶
	۷. بعضی وقت‌ها احساس ترس از خدا به من دست می‌دهد.	۰/۷۸۴	۰/۷۸۶	
	۱۱. وقتی گناه می‌کنم حس بدی به من دست می‌دهد.	۰/۷۵۸	۰/۷۹۵	
	۹. بعضی وقت‌ها حس می‌کنم به خاطر کار بدی که انجام داده‌ام خدا تنبیهم می‌کند.	۰/۷۵۷	۰/۷۹۷	
	۱۰. گاهی اوقات احساس نزدیکی بیشتری به خدا می‌کنم.	۰/۷۳۰	۰/۸۰۴	
عواطف و علاقه‌های دینی	۱۵. از کسی که به قرآن توهین کند متنفرم.	۰/۸۴۱	۰/۸۲۲	۰/۸۵۷
	۱۲. از کسی که به پیامبر اسلام توهین کند متنفرم.	۰/۸۳۴	۰/۸۲۳	
	۱۶. از این که، خانواده‌ام بدون حجاب دیده شوند (من بدون حجاب دیده شوم) ناراحت می‌شوم.	۰/۸۰۵	۰/۸۲۳	
	۱۳. حاضرم در راه اسلام کشته شوم.	۰/۷۷۶	۰/۸۳۴	
	۱۴. اگر نمازم قضا شود خیلی ناراحت می‌شوم.	۰/۷۷۱	۰/۸۳۴	
Sig=۰/۰۰۰				KMO=۰/۸۳۹

۲.۶. پایایی و اعتبار مقیاس «اعتقادات دینی»

برای ساختن مقیاس «اعتقادات دینی» از گویه‌های شماره ۱۹ تا ۲۴ استفاده شده است. پایایی مقیاس بر اساس آلفای کرونباخ سنجیده شد. تحلیل عاملی، شش گویه فوق را یک عامل نشان داد. بارهای عاملی گویه‌ها بالا است. بار عاملی و مقادیر آلفای گویه‌ها در جدول زیر می‌آید.

جدول ۲.۱: نتایج آزمون تحلیل عاملی گویه‌های «اعتقادات دینی»
و آزمون پایایی مقیاس

گویه‌ها	بارهای عاملی	آلفا اگر گویه حذف شود	آلفا (α)
۲۱. قرآن کلام خدا است و هر چه می‌گوید حقیقت محض است.	۰/۹۱۱	۰/۹۰۵	۰/۹۲۷
۲۰. معتقدم که محمد (ص) پیامبر خداست.	۰/۸۸۴	۰/۹۱۱	
۲۳. خدا عادل است و به کسی ستم نمی‌کند.	۰/۸۷۹	۰/۹۰۹	
۲۴. در روز قیامت به اعمال ما رسیدگی می‌شود.	۰/۸۶۱	۰/۹۱۳	
۱۹. به خدا اعتقاد دارم و هیچ شکی در آن ندارم.	۰/۸۴۲	۰/۹۱۸	
۲۲. شیطان واقعاً وجود دارد.	۰/۸۰۱	۰/۹۲۶	
Sig= ۰/۰۰۰		KMO= ۰/۹۰۵	

۳.۶. پایایی و اعتبار مقیاس «اخلاق دینی»

برای ساختن مقیاس «اخلاق دینی» از گویه‌های شماره ۲۵ تا ۳۰ استفاده شده است. پایایی مقیاس بر اساس آلفای کرونباخ سنجیده شد. بعد از سنجش پایایی مشخص شد همه گویه‌ها پایا هستند لذا همه گویه‌ها وارد تحلیل عاملی شدند. تحلیل عاملی، شش گویه فوق را یک عامل نشان داد. بار عاملی و مقادیر آلفای گویه‌ها در جدول زیر می‌آید. قابلیت و نیکویی انجام تحلیل عاملی را آزمون KMO نشان می‌دهد.

جدول ۳.۱: نتایج آزمون تحلیل عاملی گویه‌های «اخلاق دینی»
و آزمون پایایی مقیاس

گویه‌ها	بارهای عاملی	آلفا اگر گویه حذف شود	آلفا (α)
۲۹. چقدر پیش آمده که حرفی یا چیزی را به کسی نسبت بدهید که از صحت آن کاملاً مطمئن نباشید؟	۰/۷۳۸	۰/۶۴۱	۰/۷۰۶
۲۷. چقدر برایتان پیش آمده که از کسی یا جایی چیزی را به امانت یا قرض گرفته باشید و به هر دلیلی آن را پس نداده باشید؟	۰/۶۸۳	۰/۶۵۷	
۲۶. فرض کنید فردی می‌خواهد استخدام شود، اگر راستش را بگوید استخدام نمی‌شود و اگر دروغ بگوید می‌تواند استخدام شود، شما چقدر احتمال دارد که پیشنهاد کنید دروغ بگوید؟	۰/۶۷۲	۰/۶۵۸	
۲۸. شما چقدر برای تان پیش آمده که پشت سر کسی حرفی زده باشید؟	۰/۶۵۳	۰/۶۶۴	
۳۰. چقدر پیش آمده که در صفی باشید (مثلاً صف نانوایی، خرید، اتوبوس و ...) و به هر دلیلی خارج از نوبت کارتان را انجام دهید؟	۰/۶۲۷	۰/۶۷۰	
۲۵. چقدر برای شما پیش آمده است که از کسی بدتان بیاید اما در موقعیتی قرار بگیرید که به هر دلیلی از او تعریف کنید؟	۰/۴۷۷	۰/۷۰۸	
KMO= ۰/۷۸۳			Sig= ۰/۰۰۰

۴.۶. پایایی و اعتبار مقیاس «مناسک جمعی دینی»

برای ساختن مقیاس «مناسک جمعی دینی» از گویه‌های شماره ۳۳ تا ۳۹ و ۵۱ و ۵۲ استفاده شده است. پایایی مقیاس بر اساس آلفای کرونباخ سنجیده شد. بعد از سنجش پایایی مشخص شد هیچ‌یک از گویه‌ها ناپایا نیستند، لذا همه گویه‌ها وارد تحلیل عاملی شدند. بعد از انجام تحلیل عاملی مشاهده شد که گویه ۵۳ (آیا در جلسات هیئت‌های مذهبی شرکت می‌کنید؟) از میان گویه‌ها جدا می‌شود و گویه‌ها را از تک عاملی بودن خارج می‌کند به همین دلیل گویه ۵۳ حذف شد. با حذف گویه ۵۳ تحلیل عاملی، سایر

گویه‌ها را ذیل یک عامل نشان داد. بارهای عاملی گویه‌ها نسبتاً بالا است. بار عاملی و مقادیر آلفای گویه‌ها در جدول زیر می‌آید.

جدول ۴.۱: نتایج آزمون تحلیل عاملی گویه‌های «مناسک جمعی دینی»
و آزمون پایایی مقیاس

گویه‌ها	بارهای عاملی	آلفا اگر گویه حذف شود	آلفا (α)
۳۸. حضور در برنامه‌های مذهبی مسجد	۰/۷۹۱	۰/۸۵۰	۰/۸۷۳
۳۶. شرکت در جلسه قرآن	۰/۷۷۴	۰/۸۵۳	
۳۳. شرکت در نماز جماعت	۰/۷۷۱	۰/۸۵۶	
۵۱. آیا در جلسات دعا (کمیل، ندبه، زیارت عاشورا) شرکت می‌کنید؟	۰/۷۴۳	۰/۸۵۳	
۳۵. شرکت در نماز جمعه	۰/۷۳۶	۰/۸۵۷	
۳۷. شرکت در مراسم شب‌های احیا	۰/۶۶۲	۰/۸۶۵	
۳۴. زیارت اماکن دینی	۰/۶۵۸	۰/۸۶۴	
۵۲. آیا در جلسات سفره‌های نذری شرکت می‌کنید؟	۰/۶۱۲	۰/۸۶۸	
۳۹. اعتکاف	۰/۵۹۱	۰/۸۷۰	
Sig= ۰/۰۰۰			KMO= ۰/۸۹۰

۵.۶. پایایی و اعتبار مقیاس «رفتارهای دینی واجب»

برای ساختن مقیاس «رفتارهای دینی واجب» از گویه‌های ۵۶ تا ۶۱ استفاده شده است. پایایی مقیاس بر اساس آلفای کرونباخ سنجیده شد. سنجش پایایی نشان داد که همه گویه‌ها پایا هستند. همچنین در تحلیل عاملی تک بعدی بودن گویه‌ها نیز تأیید گردید. بارهای عاملی گویه‌ها نسبتاً بالا است. بار عاملی و مقادیر آلفای گویه‌ها در جدول زیر می‌آید. قابلیت انجام تحلیل عاملی را نیز آزمون KMO نشان می‌دهد.

جدول ۵.۱: نتایج آزمون تحلیل عاملی گویه‌های «رفتارهای دینی واجب»
و آزمون پایایی مقیاس

گویه‌ها	بارهای عاملی	آلفا اگر گویه حذف شود	آلفا (α)
۵۶. خواندن نمازهای واجب روزانه	۰/۸۱۵	۰/۷۹۵	۰/۸۳۶
۵۸. انجام غسل واجب (در صورت لزوم)	۰/۷۹۰	۰/۸۰۷	
۵۹. دادن فطریه	۰/۷۷۷	۰/۸۰۴	
۵۷. روزه گرفتن در ماه رمضان	۰/۷۶۳	۰/۸۰۷	
۶۱. دادن خمس و زکات	۰/۶۸۰	۰/۸۲۵	
۶۰. امر به معروف و نهی از منکر	۰/۶۷۳	۰/۸۲۲	
Sig= ۰/۰۰۰		KMO= ۰/۸۳۳	

۶.۶. پایایی و اعتبار مقیاس «محرمات دینی»

برای ساختن مقیاس «محرمات دینی» از چهار سؤال استفاده شده است (سؤالات ۶۲، ۶۳، ۶۴ و ۶۶). پایایی مقیاس بر اساس آلفای کرونباخ سنجیده شد. سنجش پایایی نشان داد که همه گویه‌ها پایا هستند. بعد از مشخص شدن پایایی گویه‌ها، تحلیل عاملی انجام شد. تحلیل عاملی نیز چهار گویه فوق را یک عامل نشان داد. بار عاملی و مقادیر آلفای گویه‌ها در جدول زیر می‌آید.

جدول ۶.۱: نتایج آزمون تحلیل عاملی گویه‌های «محرّمات دینی»
و آزمون پایایی مقیاس

گویه‌ها	بارهای عاملی	آلفا اگر گویه حذف شود	آلفا (α)
۶۲. فرض کنید به مراسم عروسی یکی از اقوام نزدیک دعوت شده‌اید و متوجه می‌شوید بعضی‌ها در آن مشروب می‌خورند، در این موقع شما چه می‌کنید؟	۰/۸۰۲	۰/۴۸۹	۰/۶۴۲
۶۶. اگر در یک مهمانی شرکت کنید و متوجه شوید بعضی افراد در آن، خیلی محرم و نامحرم بودن، دست دادن زن و مرد و نظایر آن برای‌شان اهمیتی ندارد، کدام یک از کارهای زیر را انجام می‌دهید؟	۰/۷۹۲	۰/۵۰۶	
۶۴. احتمالاً این موردی را که می‌گویم شما هم با آن برخورد داشته‌اید. فردی به پول نیاز دارد و یکی هم می‌تواند به او قرض دهد، اما سود آن پول را می‌گیرد، به نظر شما این سودی را که می‌گیرد ربا محسوب می‌شود یا نه؟	۰/۶۰۳	۰/۶۲۲	
۶۳. اگر برای خانواده یکی از دوستان و آشنایان بارداری ناخواسته‌ای پیش آید و تصمیم بگیرند که سقط جنین انجام دهند، به این خانواده چه توصیه‌ای می‌کنید؟	۰/۵۶۲	۰/۶۴۳	
Sig= ۰/۰۰۰		KMO= ۰/۶۶۲	

۷.۶. پایایی و اعتبار مقیاس «رفتارهای مستحبی»

برای ساختن مقیاس «رفتارهای مستحبی» از گویه‌های ۶۷ تا ۷۴ و ۴۴ تا ۴۶ استفاده شده است. پایایی مقیاس بر اساس آلفای کرونباخ سنجیده شد. بعد از سنجش پایایی گویه‌ها و پایا بودن آن‌ها، همه گویه‌ها وارد تحلیل عاملی شدند. ماتریس عوامل چرخش یافته تحلیل عاملی، دو بعد را از هم تفکیک کرد. گویه‌های ۶۸ تا ۷۳ و ۴۶ عامل اول را تشکیل داده‌اند و گویه‌های ۶۷، ۷۴، ۴۴ و ۴۵ عامل دوم را. عامل اول ذیل مفهوم «رفتارهای مستحبی عبادی» و عامل دوم ذیل مفهوم «رفتارهای مستحبی فرهنگی» قرار داده شد. بار عاملی و مقادیر آلفای گویه‌ها در جدول زیر می‌آید. قابلیت و نیکویی انجام تحلیل عاملی را آزمون KMO نشان می‌دهد.

جدول ۷.۱: نتایج آزمون تحلیل عاملی گویه‌های «رفتارهای مستحبی»
و آزمون پایایی مقیاس

عامل‌ها	گویه‌ها	بارهای عاملی	آلفا اگر گویه حذف شود	آلفا (α)
رفتارهای مستحبی عبادی	۷۰. چقدر قرآن می‌خوانید؟ (به جز مراسم ترحیم و سایر مراسم قرآن‌خوانی)	۰/۷۶۶	۰/۷۶۴	۰/۸۰۷
	۷۳. چقدر تعقیبات نماز را انجام می‌دهید؟	۰/۷۶۶	۰/۷۶۵	
	۶۸. چقدر نماز مستحبی می‌خوانید؟	۰/۷۳۷	۰/۷۷۲	
	۷۱. چقدر دعا می‌خوانید؟	۰/۷۳۳	۰/۷۷۲	
	۶۹. چقدر نماز را اول وقت می‌خوانید؟	۰/۷۲۸	۰/۷۷۳	
	۷۲. چقدر نماز شب می‌خوانید؟	۰/۷۱۶	۰/۷۷۶	
رفتارهای مستحبی فرهنگی	۴۴. برای حل مشکلات چقدر نذر می‌کنید؟	۰/۷۷۳	۰/۴۷۸	۰/۶۱۸
	۴۵. در موارد مختلف چقدر قربانی می‌کنید؟	۰/۷۰۷	۰/۵۳۵	
	۶۷. چقدر صدقه می‌دهید؟	۰/۶۵۰	۰/۵۷۵	
	۷۴. چقدر استخاره می‌کنید؟	۰/۵۹۶	۰/۵۹۷	
Sig=۰/۰۰۰		KMO=۰/۸۳۸		

۷. نمونه‌گیری

۱.۷. هدف

هدف کلی این بررسی، سنجش دین‌داری افراد واجد شرایط (طبق تعریف ارائه شده در بند جمعیت آماری و واحد تحلیل) براساس معیارهایی است که در قالب سؤالات پرسش‌نامه طرح و پرسش آن‌ها از افراد واجد شرایط، اندازه‌گیری می‌شوند. جداول و تحلیل‌های مورد نظر توسط کارشناسان موضوعی طرح در قالب گزارش‌های مختلف ارائه می‌شود.

۲.۷. جامعه آماری

جمعیت آماری این طرح، مجموعه افراد ۱۵ تا ۷۵ ساله ایرانی مسلمان (اعم از شیعه اثنی‌عشری یا دیگر مذاهب اسلامی) خانوارهای معمولی ساکن است که عضو یکی از این

خانوارها تلقی می‌شوند و در زمان اجرای عملیات میدانی، در محل اقامت خانوار حضور دارند یا در همان زمان در محل کار، مدرسه، دانشگاه و ... می‌باشند و بعد از پایان کار روزانه، تعطیلی مدرسه یا دانشگاه و غیره به محل اقامت خود بازمی‌گردند. تعریف خانوار معمولی ساکن و افراد واجد شرایط در راهنمای شماره ۱ شامل راهنمای تکمیل فرم ۱ (فهرست برداری) و تعیین خانوارهای دارای فرد واجد شرایط نمونه و تکمیل فرم ۲ (مشخصات اعضای واجد شرایط خانوار) به تفصیل آورده شده است.

۳.۷. واحد تحلیل

هریک از اعضای خانوارهای معمولی ساکن که در زمان اجرای عملیات میدانی طرح، واجد کلیه شرایط زیر باشند، واحد تحلیل این طرح به حساب می‌آیند:

الف. سن آنان بین ۱۵ تا ۷۵ سال باشد.

ب. تابعیت ایرانی داشته باشند.

ج. مسلمان (اعم از شیعه اثنی‌عشری، سنی یا دیگر مذاهب اسلامی) باشند.

د. در زمان مراجعه پرسشگر، در محل اقامت خانوار حضور داشته باشند یا در محل کار، تحصیل و غیره باشند که بعد از پایان کار روزانه، تعطیلی محل تحصیل و غیره به محل اقامت خانوار باز گردند. لازم به ذکر است که در مستندات طرح، واحد تحلیل تحت عنوان افراد واجد شرایط، نام برده شده است.

۴.۷. سطح جغرافیایی برآوردها

مونه‌گیری این طرح به‌گونه‌ای طراحی شده است که ارائه اطلاعات در سطح کل کشور امکان‌پذیر می‌باشد. بدیهی است در صورت پذیرش خطای نمونه‌گیری بالاتر، ارائه برآوردها در سطح شهری و روستایی کل کشور نیز امکان‌پذیر خواهد بود.

۵.۷. روش نمونه‌گیری

برای دستیابی به هدف این بررسی، در هریک از سطوح جغرافیایی مورد نظر (استان)، از روش نمونه‌گیری دو مرحله‌ای (Two Stage Sampling) استفاده شده است. در این روش ابتدا تعدادی واحد نمونه‌گیری مرحله اول (Primary Sampling Unit) که به اختصار PSU نامیده می‌شود و معمولاً متشکل از مجموعه‌ای به هم پیوسته از واحدهای نمونه‌گیری مرحله دوم (Secondary Sampling Unit) یا همان واحد تحلیل است، به

صورت تصادفی انتخاب می‌شود و سپس در مرحله دوم نیز در هریک از PSU های نمونه، تعدادی واحد تحلیل یعنی واحد نمونه‌گیری مرحله دوم به صورت تصادفی انتخاب می‌گردند.

در این طرح واحد نمونه‌گیری مرحله اول، محدوده‌ای است متشکل از مجموعه‌ای به‌هم پیوسته از ۳۸ فرد واجد شرایط (بسته به مورد مرد یا زن) که به‌طور معمول شامل حدود ۳۰ خانوار معمولی ساکن می‌شود. واحد نمونه‌گیری مرحله دوم، هریک از افراد واجد شرایط در واحد نمونه‌گیری مرحله اول می‌باشد.

واحد نمونه‌گیری مرحله اول در مناطق شهری، از یک بلوک یا قسمتی از یک بلوک و در مواردی از چند بلوک و در مناطق روستایی، از یک آبادی یا قسمتی از یک آبادی و در موارد معدودی از چند آبادی تشکیل می‌شود.

۶.۷. روش تعیین تعداد نمونه

براساس امکانات موجود برای اجرای این طرح، حدود ۵۰۰۰ فرد واجد شرایط به‌عنوان تعداد نمونه طرح تعیین شد. این تعداد نمونه در یک نمونه‌گیری تصادفی ساده، براساس روابط زیر قادر است نسبت $p = ۰/۰۷$ را با خطای نسبی $\alpha = ۰/۱۰$ برآورد کند.

$$\hat{n} = \frac{Z^2 p(1-p)}{\alpha^2 p} = \frac{Z^2 (1-p)}{\alpha^2 p} \quad (۱)$$

$$\hat{n} = \frac{(۱/۹۶)^2 (1-p)}{(۰/۱۰)^2 p} = \frac{۳/۸۴(1-p)}{۰/۰۱ p}$$

$$۵۰۰۰ = \frac{۳/۸۴(1-p)}{۰/۰۱ p} = \frac{۳۸۴(1-p)}{p}$$

$$p = ۰/۰۷$$

بدیهی است:

- به‌علت استفاده از نمونه‌گیری دو مرحله‌ای و وجود همبستگی بین واحدهای درون مرحله اول، این نسبت تا حدودی با خطای بیشتر از $\alpha = ۰/۱۰$ برآورد می‌شود.

- این تعداد نمونه قادر است نسبت‌های بزرگ‌تر از $p = ۰/۰۷$ را با خطای نسبی کمتری برآورد نماید و برعکس نسبت‌های کوچک‌تر از $p = ۰/۰۷$ را با خطای نسبی بیشتری برآورد کند.

در رابطه (۱):

$\hat{n}$: تعداد نمونه لازم برای برآورد نسبت صفت موردنظر (p) با خطای نسبی معین α است.

Z : مقدار متغیر برای احتمال ۹۵ درصد در توزیع نرمال استاندارد شده است که برابر ۱/۹۶ است.

p : نسبت صفت معینی در جامعه افراد واجد شرایط است که می‌خواهیم آن را با تعداد نمونه درنظر گرفته شده ($n' = 5000$) و خطای نسبی ($\alpha = 0.10$) برآورد کنیم.

α : میزان خطای خطای نسبی برای برآورد نسبت صفت موردنظر (p) است که در محاسبات فوق برابر ۰/۱۰ درنظر گرفته شده است.

۷.۷. روش تعیین تعداد نمونه مرحله اول

براساس تجربیات قبلی و به‌منظور کاهش ضریب همبستگی بین واحدهای درون مرحله اول، تصمیم گرفته شد که در هر واحد نمونه مرحله اول، ۶ فرد واجد شرایط (شامل ۳ مرد و ۳ زن) انتخاب شوند. بنابراین تعداد واحد نمونه مرحله اول (n) برابر ۸۳۴ واحد تعیین شد که به‌منظور قابل قسمت بودن تعداد نمونه به عدد ۶ (تعداد فرد نمونه واجد شرایط در واحد نمونه مرحله اول)، تعداد کل نمونه برابر ۵۰۰۴ تعیین گردید. یعنی:

$$n = \frac{5004}{6} = 834$$

۸.۷. روش انتخاب واحدهای نمونه مرحله اول

واحدهای نمونه مرحله اول با احتمال متناسب با تعداد افراد ۱۵ ساله و بالاتر خانوارهای معمولی ساکن بلوک‌ها و آبادی‌های کشور (P.P.S) انتخاب شدند. چارچوب واحدهای نمونه مرحله اول، فهرست کلیه بلوک‌ها و آبادی‌های کشور در سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ به انضمام تعداد افراد ۱۵ سال و بالاتر خانوارهای معمولی ساکن آنها در همین سرشماری است.

۹.۷. روش انتخاب واحدهای نمونه مرحله دوم (افراد واجد شرایط نمونه در واحدهای نمونه مرحله اول)

برای انتخاب افراد واجد شرایط نمونه در واحدهای نمونه مرحله اول از روش زیر استفاده شد:

الف- با استفاده از یک نمونه‌گیری سیستماتیک خطی، ۶ عدد با مبدأ ۳ و فاصله ۷ به عنوان شماره ردیف افراد نمونه واجد شرایط در واحدهای نمونه مرحله اول انتخاب شدند.

ب- ۳ شماره اول یعنی شماره‌های ۳، ۱۰ و ۱۷ به مردان واجد شرایط و ۳ شماره بعدی یعنی شماره‌های ۲۴، ۳۱ و ۳۸ به زنان واجد شرایط اختصاص یافت.

ج- با فهرست برداری از مکان‌ها و خانوارهای معمولی ساکن در هر مکان و پرسش دقیق تعداد افراد واجد شرایط خانوار (با منظور کردن جنسیت به عنوان یکی از ملاک‌های واجد شرایط بودن برای شماره ردیف‌های در نظر گرفته شده) به هر کدام از افراد واجد شرایط در هر واحد نمونه مرحله اول، یک شماره ردیف مسلسل اختصاص یافت.

د- خانواری که یکی از اعضای آن، یکی از شماره ردیف‌های تعیین شده برای افراد واجد شرایط نمونه را دارد، مشخص می‌شود.

ح- با فهرست کردن افراد واجد شرایط آن خانوار در فرم ۲ (مشخصات اعضای واجد شرایط خانوار)، فرد واجد شرایطی که شماره مورد نظر به وی اختصاص یافته است، مشخص و پرسشنامه طرح برای وی تکمیل می‌شود.

لازم به ذکر است که روش فهرست برداری مکان‌ها و خانوارهای معمولی ساکن و نیز تعیین تعداد افراد واجد شرایط خانوار و همچنین نحوه اختصاص شماره ردیف‌های تعیین شده به افراد واجد شرایط خانوار و انتخاب این افراد، در راهنمای شماره ۱ این طرح به تفصیل آورده شده است.

۱۰.۷. فرمول‌های برآورد

به لحاظ مساوی بودن احتمال انتخاب افراد واجد شرایط نمونه (واحدهای تحلیل) در کل کشور، برای برآورد پارامترهای موردنظر از رابطه‌های موجود در نمونه‌گیری‌های خود وزن استفاده می‌شود. یعنی:

$$\bar{p} = \frac{a}{n''} \quad (2)$$

در رابطه ۲:

$\bar{p}$: برآورد نسبت صفت موردنظر در کل کشور است.

a : تعداد افراد نمونه است که دارای صفت موردنظر باشند .

n'' : تعداد افراد نمونه است که واجد شرایط برای پاسخگویی به صفت موردنظر باشند

برای برآورد واریانس برآورد نسبت صفت مورد نظر در کل کشور، به لحاظ دو مرحله‌ای بودن روش نمونه‌گیری باید از رابطه زیر استفاده شود :

$$v(\bar{p}) = \frac{1-f_1}{n(n-1)} \sum_{i=1}^n (p_i - \bar{p})^2 + \frac{f_1(1-f_1)}{n^2(m-1)} \sum_{i=1}^n p_i (1 - p_i) \quad (3)$$

در رابطه ۳:

f_1 : کسر نمونه‌گیری مربوط به واحدهای نمونه مرحله اول است که از رابطه $f_1 = \frac{n}{N}$ به دست می‌آید. n تعداد فرد واجد شرایط نمونه و برابر ۵۰۰۴ است و N ، تعداد کل واحدهای مرحله اول در کشور است که براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ حدوداً برابر ۱۵۰۰۰۰ واحد می‌باشد. عدد اخیر از تقسیم تعداد افراد ۱۵ سال و بیشتر در کل کشور به عدد ۳۸ به دست آمده است.

n : تعداد واحد نمونه مرحله اول و برابر ۸۳۴ است.

p_i : نسبت صفت موردنظر در واحد نمونه مرحله اول i ام است که از رابطه $p_i = \frac{a_i}{m_i}$ به دست می‌آید. در این رابطه، a_i تعداد افراد دارای صفت موردنظر در واحد نمونه مرحله اول i ام و m_i تعداد افراد نمونه در همان واحد نمونه مرحله اول است که واجد شرایط لازم برای دارا بودن صفت موردنظر باشند.

f_2 : کسر نمونه‌گیری واحدهای نمونه مرحله دوم در هریک از واحدهای نمونه مرحله اول می‌باشد که برابر با $\frac{m}{M}$ است و با توجه به این که m برابر با ۶ و M برابر با ۳۸ است، لذا f_2 همواره مساوی $\frac{6}{38}$ می‌باشد.

فصل دوم: سنجش دین داری مسلمانان

مقدمه

بعد از انقلاب به دست دادن میزانی از دین‌داری مردم به مشغله‌ای جدی برای سازمان‌های دولتی بدل شده است. محققان دین‌پژوه هر یک مقیاسی و میزانی از دین‌داری مردم به دست داده‌اند اما این مقیاس و آن میزان همواره محل جدل و گفت‌وگو قرار داشته است. در طول سال‌های اخیر، تحقیقات در زمینه دین‌داری به طور گسترده انجام شده است. با توجه به ارزشمند بودن این تحقیقات ما آن‌ها را در پژوهشی تحت عنوان *بررسی سنجه‌ها و داده‌های دین‌داری در ایران (۱۳۸۵)* جمع‌آوری کرده‌ایم. این تحقیقات در درجه اول به این دلیل برای ما اهمیت داشته‌اند که منبعی کامل از تلاش‌ها و کوشش‌ها در جهت ساختن سنجه‌ها و مقیاس‌های دین‌داری بوده‌اند و در درجه دوم بررسی آن‌ها می‌توانست آغاز خوبی برای ساختن سنجه‌های روا و معتبر در بررسی میزان دین‌داری در ایران محسوب شود.

با وجود این، مطالعات موجود و داده‌های آن‌ها به دلیل ناهمگونی و پراکندگی نظری و روشی امکان داوری غیر قابل مناقشه در مورد وضعیت دین‌داری در ایران را نمی‌دهد (فرجی و کاظمی، ۱۳۸۸/۱۳۸۵). در حقیقت برای داوری در مورد روند تغییرات دین‌داری در ایران نیازمند مقیاس‌هایی مطمئن به لحاظ نظری و روشی هستیم تا داده‌هایی قابل مقایسه جمع گردد.

اما برای آن‌که این امر محقق شود در پژوهشی دیگر (۱۳۸۶) به عنوان مرحله پیش‌آزمون به مطالعه آزمون دین‌داری در پنج شهر کشور پرداخته شده است. بدین ترتیب، گویه‌ها و سنجه‌هایی که از پیش در مطالعات سایر محققان طرح شده بودند در پژوهشی واحد و مقیاسی قابل قبول (پنج استان کشور) آزمون شدند. در همین پژوهش ابعاد مختلف دین‌داری و ابعاد مرتبط با دین‌داری آزمون شدند و بر آن اساس زمینه طراحی مدلی جامع برای سنجش وضعیت دین‌داری فراهم آمد. اکنون در مطالعه حاضر تصحیح مقیاس‌های سنجش دین‌داری با توجه به مدل‌های بزرگ سنجش دین‌داری مد نظر است، مدلی که شرح آن‌ها در صفحات بعدی خواهند آمد.

همان‌طور که گفته شد مطالعه حاضر بر آن است تا بر اساس نتایج به دست آمده از پژوهش پیشین از یک سو و مطالعه بنیان‌های نظری مدل‌های سنجش دین‌داری معتبر به کار رفته در ایران از سوی دیگر، سنجه‌ای بومی برای سنجش دین‌داری تدوین و ارائه

نماید که کارایی تجربی آن، بر نتایج آزمون گویه‌های تحقیقات پیشین مبتنی باشد. به عبارت دیگر، در مقام تدوین‌کننده گویه‌های مقیاس نهایی، از آن گویه‌هایی که در مطالعه یاد شده در بالا (کاظمی و فرجی، ۱۳۸۶) نتایج بهتر و معتبرتری نشان داده‌اند، استفاده می‌شود. در عین حال، این کار باید بر بنیانی از تعریف مفهومی و تمایز بین ابعاد و مؤلفه‌های دین‌داری بنا شده باشد که پایه‌ای منطقی و قابل دفاع داشته و در عین حال، از ضعف‌های نظری، منطقی و کاربردی مدل‌های پیشین نیز مبرا باشد.

برای ورود به بحث، ابتدا لازم است تا بنیان‌های نظری مهم‌ترین و معتبرترین مدل‌های سنجش دین‌داری در ایران مورد بحث قرار گیرد. پس از آن به‌جا خواهد بود تا براساس نقد مدل‌های پیشین و تجربه مطالعات انجام شده، مدل بهینه ارائه شود. برای شروع به شرح مختصری از مدل گلاک و استارک پرداخته می‌شود. این مدل تقریباً به مثابه مدلی الگو برای طراحی و سنجش دین‌داری در ایران عمل کرده است.

۱. الگوی گلاک و استارک در سنجش دین‌داری

رویکرد پنج‌بعدی به دین و دین‌داری در کار گلاک و استارک مورد توجه بسیاری از محققین بعدی قرار گرفته است. گلاک (۱۹۵۴، ۱۹۵۹) معتقد بود که باید اعتقادات مذهبی را از اعمال (مناسک)، احساسات (عواطف)، و نتایج عملی دین‌داری (اخلاقیات) متمایز کنیم. او چندی بعد (۱۹۵۹) چهار حوزه اصلی دین‌داری را مجدداً به ابعاد «تجربی» (احساسات)؛ «مناسکی» (اعمال)؛ «ایدئولوژیکی» (باورها/ اعتقادات)؛ و «پیامدی» (نتایج عملی) نام‌گذاری نمود که بعدها (یعنی، سال ۱۹۶۲) آن را به وسیله بعد فکری (دانش) تکمیل کرد (به نقل از طالبان، ۱۳۸۸: ۳۴-۳۶).

بعد اعتقادی^۱ باورهایی را در برمی‌گیرد که انتظار می‌رود پیروان آن دین، بدان‌ها اعتقاد داشته باشند. گلاک و استارک این باورها را در هر دین خاص، به سه نوع باور تقسیم کردند: باورهای پایه‌ای مسلم که ناظر به شهادت دادن به وجود خداوند و معرفی ذات و صفات اوست، باورهای غایت‌گرا که هدف و خواست خداوند از خلقت انسان و نقش انسان را در راه نیل به این هدف باز می‌نمایانند و باورهای زمینه‌ساز که روش‌های

۱. Ideological

تأمین اهداف و خواست خداوند و اصول اخلاقی‌ای را که بشر برای تحقق آن اهداف باید به آن‌ها توجه کند، در برمی‌گیرد.

بعد مناسکی^۱ یا عمل دینی، اعمال دینی مشخص نظیر عبادت، نماز، شرکت در آیین‌های مقدس خاص، روزه گرفتن و ... را که انتظار می‌رود پیروان هر دین آن‌ها را به‌جا آورند، در برمی‌گیرد. گلاک و استارک بر این نکته تأکید ورزیدند که لازم است در عملیاتی نمودن این بعد، علاوه بر مشارکت در فعالیت‌های مناسکی، تفاوت‌های مربوط به ماهیت یک عمل و معنای آن عمل نزد فاعلان آن نیز بررسی شود.

بعد تجربی^۲ یا عواطف دینی، در عواطف تصورات و احساسات مربوط به برقراری رابطه با وجودی هم‌چون خدا که واقعیت غایی یا اقتدار متعالی است ظاهر می‌شود. گلاک و استارک در عین آگاهی از مشکلات مطالعه بعد تجربی دین، برای تعریف عملیاتی این بعد، روشی را مطرح کردند که چهار نوع از جلوه‌های عواطف دینی، شامل توجه، شناخت، اعتقاد یا ایمان، و ترس را در برمی‌گرفت.

بعد فکری یا دانش دینی،^۳ اطلاعات و دانش اساسی در مورد اصول عقاید دینی و کتب مقدس را که انتظار می‌رود پیروان آن‌ها را بدانند، شامل می‌شود. این بعد، معرف مناسبی برای سنجش میزان دین‌داری فرد نیست، مگر این‌که گرایش‌های فرد را در سایر ابعاد دینی، به‌خصوص در بعد اعتقاد دینی در نظر بگیریم.

بعد پیامدی^۴ یا آثار دینی شامل پیامدهای باور، عمل، تجربه و دانش دینی در زندگی روزمره فرد معتقد و روابط او با دیگران است (سراج‌زاده، ۱۳۸۳ الف: ۶۲-۶۴).

به نظر گلاک و استارک همه ادیان جهانی به‌رغم آن‌که در جزئیات بسیار متفاوت‌اند، دارای حوزه‌هایی کلی هستند که دین‌داری در آن حوزه‌ها، جلوه‌گر می‌شود. این حوزه‌ها همان ابعاد اصلی دین‌داری هستند. سپس، آن‌ها (۱۹۶۵) مدعی شدند که پنج بعد اصلی موجود در کلیه ادیان بزرگ جهانی عبارتند از: بعد ایدئولوژیکی (باورها/ اعتقادات)، بعد مناسکی، بعد تجربی، بعد فکری، و بعد پیامدی. در مرحله بعدی، استارک و گلاک

۱. Ritualistic

۲. Experimental

۳. Intellectual

۴. Consequential

(۱۹۶۸) ابعاد پنج‌گانه دین‌داری خویش را از طریق حذف بعد پیامدی و اضافه کردن دو مؤلفه با نام‌های «خاص‌گرایی» و «اخلاق‌گرایی» به عنوان مؤلفه‌های بعد ایدئولوژیکی (باورها/ اعتقادات) دینی، اصلاح نمودند.^۱

بر اساس رویکرد گلاک و استارک که به «مدل پنج بعدی دین‌داری»^۲ مشهور شد، و برای آزمون تجربی این مدل دین‌داری، فالکنر و دیجانگ (۱۹۶۶) بر اساس تکنیک مقیاس‌سازی گاتمن، پنج مقیاس برای پنج بعد مذکور (ایدئولوژیکی، مناسکی، تجربی، فکری و پیامدی) ساختند و براساس تحقیقی تجربی، شواهد حمایتی را برای این مفهوم‌سازی ارائه دادند. پژوهش فالکنر و دیجانگ توسط کلایتون (۱۹۷۴) در جمعیتی متفاوت و گسترده‌تر تکرار شد و مجدداً پنج‌بعدی بودن مفهوم دین‌داری بر اساس مدل گلاک و استارک مورد تأیید تجربی قرار گرفت.

گلاک و استارک (۱۹۶۶) در پژوهش‌های دیگر خود، بعد ایدئولوژیک را به دو مؤلفه «عقاید ارتدوکسی» (باورهای مرکزی و اصلی دین) و «خاص‌گرایی» (باورهایی در خصوص وسایل نیل به رستگاری فردی) تقسیم کردند. همچنین، بعد پیامدی را حذف و بعد «اخلاق‌گرایی» (معتقدات و باورها در خصوص روابط با دیگر انسان‌ها) را جایگزین و بعد مناسکی را نیز به دو مؤلفه «التزام عملی مناسکی» (مشغولیت در عبادتگاه‌های عمومی سازمان‌یافته یا همان مناسک جمعی) و «عبادت‌گرایی» (اعمال عبادی و مناسک فردی) تقسیم کردند (به نقل از طالبان، ۱۳۸۸: ۳۲).

۲. سنجش دین‌داری مسلمین در جوامع دیگر

۱.۲. مقیاس رفتار دینی تای^۳ (۱۹۸۵)

این مقیاس، یک نوع مقیاس با گزینه‌های درست/ غلط است که برای سنجش دامنه کلی رفتار دینی در میان مسلمانان براساس حضور و غیاب عناصر باور دینی در یک فرد،

۱. اعتقادات خاص یا ویژه‌گرایانه معطوف به میزانی است که افراد باور دارند ایمان مذهبی آنان تنها ایمان صحیح می‌باشد. اعتقادات اخلاق‌گرایانه نوعی التزام بر اساس کردار نیک و نوع‌دوستی در ارتباط با دیگران است. البته، نتایج تحقیق استارک و گلاک (۱۹۶۸) نشان داد که اعتقادات اخلاق‌گرایانه، بدترین پیش‌بینی التزام دینی بوده است؛ چون، با همه ابعاد دین‌داری نامرتبط بود (روف ۱۹۷۹: ۲۱).

۲. Religiosity in ۵-D

۳. Taai

طراحی شده است. این سنجه مرکب از هفتاد و هفت گویه و متشکل از پنج زیرمقیاس است که دو بعد دین‌داری را می‌سنجد: باورهای دینی (در یک زیرمقیاس دوبخشی) و عمل دینی (در چهار زیرمقیاس).

نخستین زیرمقیاس «مقیاس عناصر باور دینی» نام دارد و شامل یازده گویه توصیف‌کننده باورهای دینی فردی است. این زیرمقیاس شامل دو بخش است: یک بخش «عناصر بنیانی باور دینی» است که با شش عنصر باور، یعنی اعتقاد به خدا، اعتقاد به فرشتگان، اعتقاد به کتاب‌های آسمانی، اعتقاد به پیامبران، باور به تقدیر و حکم الهی و زندگی پس از مرگ سنجش می‌شود. در بخش دیگر که «عناصر مکمل باور دینی» نام دارد، پنج عنصر دیگر باور که شش عنصر پیشین را تکمیل می‌کند، مورد سنجش قرار می‌گیرند. این پنج عنصر عبارتند از: اعتقاد به بهشت و جهنم، اعتقاد به روز جزا، اعتقاد به رستاخیز، عشق به محمد^(ص) پیامبر اسلام، اعتقاد به وجود و یکتایی خداوند بزرگ.

چهار زیرمقیاس دیگر که شامل شصت و شش گویه می‌شوند و برای سنجش عمل دینی افراد طراحی شده است عبارتند از:

۱. مقیاس پرستش، با داشتن هفده گویه، رابطه بین فرد و خدایش را نشان می‌دهد. مواردی مانند کسب دانش، نماز خواندن، خواندن قرآن و مانند آن نمونه‌هایی از این مقیاس هستند.

۲. مقیاس عادت‌ها که شامل بیست گویه است که ارتباط بین فرد و دیگران و جهت‌گیری دینی فرد را در آن‌ها توصیف می‌کند. مانند ازدواج، ارتباط با خویشاوندان، توجه به حقوق کودکان، عیادت از بیماران، سلام کردن و مانند آن.

۳. مقیاس رهایی‌بخش‌ها که شامل پانزده گویه است مجموعه اعمالی را در نظر می‌گیرد که وقتی به آن‌ها عمل می‌شود، موجبات تقرب فرد به خدا را فراهم می‌آورد؛ به عنوان نمونه، صبر، ترس از خدا، توکل بر خدا^۱، راست‌گویی^۲، تواضع و فروتنی^۳ و صداقت^۴.

۱. relying on God

۲. truthfulness

۳. humility

۴. honesty

۴. مقیاس امور مخرب: که شامل چهارده گویه است، عناصری را می‌سنجد که در صورت عمل به آن می‌تواند موجب زایل شدن باورهای دینی فرد و دوری او از خدا شود؛ مانند شکم‌پرستی^۱، غرور^۲، زنا^۳ و ریا^۴.
نمرات پاسخ به سؤالات پرسش‌نامه مربوط به این سنجه با انتخاب گزینه‌های درست و غلط، به ترتیب نمرات یک و صفر گرفته‌اند. به این ترتیب، حداکثر نمرات این سنجه هفتاد و هفت و حداقل آن صفر بوده است.

۱. eating gluttony

۲. pride

۳. adultery

۴. hypocrisy

جدول ۱.۲: مدل سنجش دین‌داری تای

ابعاد	زیرمقیاس	مؤلفه‌ها	تعداد گویه
باور دینی	عناصر بنیانی باور دینی	یعنی اعتقاد به خدا، اعتقاد به فرشتگان، اعتقاد به کتاب‌های آسمانی، اعتقاد به پیامبران، باور به تقدیر و حکم الهی و زندگی پس از مرگ	۱۱
	عناصر مکمل باور دینی	اعتقاد به بهشت و جهنم، اعتقاد به روز جزا، اعتقاد به رستاخیز، عشق به محمد(ص) پیامبر اسلام، اعتقاد به وجود و یکتایی خداوند بزرگ	
عمل دینی	مقیاس پرستش	رابطه بین فرد و خدا (کسب دانش، نماز خواندن، خواندن قرآن و ...)	۱۷
	مقیاس عادت‌ها	ارتباط بین فرد و دیگران (ازدواج، ارتباط با خویشاوندان، توجه به حقوق کودکان، عیادت از بیماران، سلام کردن و ...)	۲۰
	مقیاس رهایی‌بخش‌ها	موجب تقرب فرد به خدا (صبر، ترس از خدا، توکل بر خدا، راستگویی، تواضع و فروتنی و صداقت)	۱۵
	مقیاس امور مخرب	موجب زایل شدن باورهای دینی فرد و دوری او از خدا (شکم‌پرستی، غرور، زنا و ریا و ...)	۱۴

آزمون پایایی مقیاس: برای آزمون پایایی از روش آزمون-بازآزمون با فاصله پانزده روز، استفاده شد. در نتیجه، ضرایب همبستگی نتایج دو مرحله برای تمامی زیرمقیاس‌ها بین ۰/۶۷ تا ۰/۸۸ و برای کل مقیاس برابر با ۰/۹۰ به دست آمد. علاوه بر این، نتایج پیش‌آزمون در میان یک نمونهٔ چهل نفری با استفاده از محاسبهٔ ضریب هم‌سازی درونی^۱ برای کل مقیاس برابر با ۰/۸۳، برای زیرمقیاس عناصر باور دینی ۰/۷۰ و برای چهار زیرمقیاس عمل دینی برابر با ۰/۷۸ به دست آمد.

محاسبهٔ ضرایب همبستگی بین زیرمقیاس‌ها با مقیاس کل در بیشتر موارد معنادار بوده است. بر این اساس، وجود نوعی سازگاری درونی بین ابعاد کل مقیاس به دست آمد.

۱. Internal Consistency

۲.۲. مقیاس سطح دین‌داری سنجه السانی (۱۹۸۹)

این سنجه شصت و یک گویه‌ای مربوط به مفهوم کلی اعتقاد به نظام دینی اسلام است که «باور در گفتار و کردار» خوانده می‌شود. این سنجه برای سنجش زمینه‌های متفاوت و غیر مشخص دین‌داری مورد استفاده قرار می‌گیرد. برای سنجش پایایی از آزمون- بازآزمون با فاصله دو هفته بین دو آزمون، استفاده شده است. همبستگی بین نتایج دو آزمون برابر با ۰/۸۹ به دست آمده است. هم‌چنین، آزمون دو نیمه‌سازی نیز برای آزمون پایایی اجرا شده. همبستگی بین دو نیمه مقیاس برابر با ۰/۹۴ به دست آمد. برای آزمون اعتبار صوری مقیاس از رجوع به متخصصان استفاده شد. هم‌چنین از آزمون اعتبار مراجعه به گروه‌های معیار برای آزمون اعتبار سنجه استفاده شد. بر این اساس، سنجۀ مورد نظر به دو گروه مجرمان زندانی و کارگران یک شرکت تولیدات الکترونیکی، ارائه شد. نتایج آزمون نشان‌دهندۀ تفاوت معنادار دین‌داری بین دو گروه بود، به طوری که دین‌داری گروه کارگران به طور قابل ملاحظه‌ای بالاتر از گروه مجرمان بود.

۳.۲. سنجه عبدالعزیز عبدالرحمن البلیخی (۱۹۹۹)

البلیخی (۱۹۹۹) نیز در پژوهش خود به ساخت سنجه برای سنجش دین‌داری مسلمانان اقدام کرده است. در این جا، سنجۀ او به عنوان یکی از سنجه‌های مورد استفاده در سنجش دین‌داری مسلمانان برای مقایسه و کمک به ساخت سنجۀ مناسب برای مطالعه حاضر، بررسی می‌شود.

نمونه‌های او در این مطالعه شامل صد و شصت و نه نفر (صد و هشت مرد و شصت و یک زن) دانشجویان مسلمان عرب در عربستان است. تمامی افراد نمونه بین ۱۷ تا ۳۱ سال داشته‌اند (میانگین سنی ۲۳/۴۲ سال). نمونه یادشده به دو گروه تقریباً برابر تقسیم شده که نیمی از آن‌ها دانشجویان دانشکده‌های مطالعات دینی و نیمی دیگر، دانشجویان دانشکده‌های هنر و علوم انسانی بوده‌اند.

در این پژوهش برای سنجش دین‌داری سه مقیاس به کار رفته است. رهیافت مورد استفاده در ساخت مقیاس دین‌داری مسلمانان در این مطالعه از نوع اکتشافی بوده و بنابراین، از تحلیل عامل اکتشافی و نه تأییدی بر مبنای شناخت عوامل اصلی استفاده شده است. در این نوع استراتژی‌ها برای ساخت سنجه، پژوهشگر معمولاً یکی از این دو

راه را برمی‌گزینند: از یک سو ممکن است محقق فرایند ساخت سنجه را با نوشتن گویه‌ها و تحلیل عاملی و نیز بدون مفهوم‌سازی پیشینی در باب چیستی و تعدد ابعاد یا مؤلفه‌های دین‌داری انجام دهد؛ در حالت دوم، محقق ممکن است بر اساس فرضیه‌هایی در باب ابعاد دین‌داری، ابعاد و مؤلفه‌های دین‌داری و متغیرهای زیرمجموعه هر بعد را در نظر بگیرد. در این مطالعه ویژگی‌های هر دو رهیافت یاد شده برای ساخت سنجه مورد استفاده قرار گرفته، اما بیشتر بر مبنای رهیافت اکتشافی بوده است.

چارچوب نظری: این سنجه، دین‌داری را بر اساس نظام باورهای دینی مورد سنجش قرار می‌دهد و چهار بعد در آن در نظر گرفته شده است: باورها^۱، نگرش‌ها^۲، عمل دینی^۳ و دانش دینی^۴.

۱. **باورهای دینی** مربوط به اظهار باورهای اصلی مربوط به اعتقادهای اصلی در دین اسلام است؛ باورهایی مانند اعتقاد به خدا و وجود او، اعتقاد به وجود فرشتگان، اعتقاد به کتاب‌های آسمانی، اعتقاد به پیامبران، اعتقاد به جهان آخرت، اعتقاد به تقدیر و حکم الهی.

۲. **نگرش‌های دینی** به علایق فردی و علایق مثبت یا منفی، در امور دینی به طور کلی و نگرش‌های فرد به حاکمیت‌ها و شخصیت‌های دینی مانند خداوند، پیامبر اسلام، قرآن، افراد مذهبی و امور مذهبی مختلف.

۳. **بعد عمل دینی** به جنبه‌هایی از کنش فرد مربوط می‌شود که بر اساس آموزه‌ها و توصیه‌های دین اسلام است. این اعمال دینی هم شامل اعمال دارای تعهدات دوطرفه است که انجام آن‌ها از سوی خداوند مستوجب پاداش تلقی می‌شود و عدم انجام آن‌ها موجب مجازات الهی است (مانند نمازهای یومیه) و هم دربردارنده اعمال مستحبی^۵ است که انجام آن پاداش الهی را در پی دارد، اما عدم انجام آن مستوجب عذاب نمی‌شود؛ مانند نمازهای مستحبی، اعمال خیر و مانند آن.

۱. belief

۲. attitude

۳. practice

۴. knowledge

۵. voluntary

۴. دانش دینی و گویه‌های مربوط به آن، میزان آگاهی یک مسلمان از موضوعات دینی اسلام را می‌سنجد. این بعد، بر اساس ارزیابی صاحب‌نظران از سنجه، حذف شد. از میان گویه‌های بعد دانش دینی، تنها یک گویه واجد شرایط اعتبار برای باقی ماندن در سنجه شناخته شد.

استدلال خود البلاخی در این مورد این است که داشتن دانش دینی لزوماً به معنای سطح دین‌داری بالاتر نیست. هرچند احتمالاً کسی که دین‌داری بالاتری دارد، دانش دینی زیادی نیز دارد، اما چه بسا کسی در مورد یک دین اطلاعات زیادی داشته باشد، اما کمترین اعتقادی به آن نداشته باشد. در مقابل ممکن است عکس این قضیه نیز رخ دهد. بنابراین، نمی‌توان به صرف دانش دینی، کسی را بیشتر دین‌دار دانست و برعکس. در نهایت، سه بعد باور دینی، نگرش دینی و عمل دینی برای سنجش دین‌داری در این سنجه به کار گرفته شده است.

ساخت گویه‌ها و ارزیابی سنجه: گویه‌های اولیه بر اساس منابع متنوعی گردآوری شده است. برخی توسط محقق و برخی بر اساس کارهای پیشین در مورد سنجش دین‌داری مسلمانان و غیر مسلمانان و تطبیق آن‌ها با جامعه مورد بررسی، آماده شدند. پس از حذف گویه‌های تکراری و انتخاب برحسب حداکثر وضوح و قابلیت کاربرد، در نهایت صد و شانزده گویه به طور تصادفی از لیست گویه‌های باقی مانده، برای قرارگیری در پرسش‌نامه انتخاب شدند. سپس پرسش‌نامه به چند پژوهشگر و متخصص عرضه شد که یا به معارف اسلام یا به حوزه روان‌شناسی و سنجش اشراف داشته باشند. در نهایت، هشتاد و هشت گویه برای پرسش‌نامه نهایی در قالب سه بعد باورهای دینی، نگرش دینی و عمل دینی انتخاب شدند.

جدول ۲.۲: ابعاد و مؤلفه‌های دین‌داری در مدل سنجش دین‌داری البلاخی

ابعاد	مؤلفه‌ها
باورهای دینی	اعتقاد به خدا و وجود او، اعتقاد به وجود فرشتگان، اعتقاد به کتاب‌های آسمانی، اعتقاد به پیامبران، اعتقاد به جهان آخرت، اعتقاد به تقدیر و حکم الهی
نگرش دینی	نگرش‌های فرد به حاکمیت‌ها و شخصیت‌های دینی مانند، خداوند، پیامبر اسلام، قرآن، افراد مذهبی و امور مذهبی مختلف
عمل دینی	اعمال واجب (مانند نمازهای یومیه) و دربردارنده اعمال مستحبی (مانند نمازهای مستحبی، اعمال خیر و ...)

۴.۲. سنجه مقیاس بین‌المللی سنجش دین‌داری مسلمین، ریاض حسن (۲۰۰۷)

ریاض حسن در سال ۲۰۰۷ در مقاله‌ای تحت عنوان در باب دین‌دار بودن: *الگوهای تعهد دینی در جوامع مسلمین* که در مجله جهان مسلمین به چاپ رساند به گزارش تحقیق بین‌کشوری خود در میان جوامع مسلمین پرداخته است.

از نظر حسن، مناقشات و مباحث قابل ملاحظه‌ای در میان مسلمین وجود دارد که دین‌داری چیست و دین‌دار بودن به چه چیزهایی است؟ یکی از آن مباحث این است که برای مسلمان بودن آدمی باید دین‌دار بودن خود را در سطوح شناختی، اخلاقی و رفتاری نشان دهد. با این حال مطالعه جامعه‌شناسی درخوری در جوامع اسلامی در باب سنجش دین‌داری انجام نشده است. یکی از دلایل آن می‌تواند به ساختار جوامع توسعه‌نیافته بیش‌تر جوامع اسلامی که تحقیق در آن را مشکل می‌سازد مربوط شود.

یکی از حوزه‌هایی که حسن تحقیق کرد ماهیت و تجلی دین‌داری مسلمین بود. این پژوهش از ۱۹۹۳ تا ۲۰۰۳ طول کشید. حدود ۶۳۰۰ مسلمان ترکیه‌ای، پاکستانی، ایرانی، مصری، مالزیایی، قزاقستانی و اندونزیایی مطالعه شده‌اند. باید اشاره کنیم که این مطالعه روی نخبگان این جوامع انجام شده است.

الگوی کار حسن مدل شناخته شده گلاک و استارک است. وی با تصحیح و انطباق آن با الگوی اسلامی این مدل را به کار می‌گیرد. او نیز چون دیگران دین‌داری را پدیده‌ای چند بعدی می‌بیند. سپس وی به ذکر تفاوت‌های میان ادیان بزرگ می‌پردازد. به این معنا که هر دینی چیزهای متفاوتی را از پیروان خود انتظار دارد. مثلاً شرکت منظم در اجتماعات مقدس در مسیحیت واجب است اما در اسلام این موضوع متفاوت است. از طرف دیگر چیزی چون سفر واجب حج مثلاً برای مسیحیت وجود ندارد. همین‌طور بودیسم و هندویسم نیز تجربه متفاوتی با اسلام و مسیحیت دارند. در عین حال گویا حسن می‌پذیرد که علی‌رغم این تفاوت‌ها بر سر یک چیز یعنی اشکال تجلی دین‌داری که در کار استارک آمده، وفاق وجود دارد.

در تحقیق حسن پنج بعد برای سنجش دین‌داری مسلمین در نظر گرفته شده است. این ابعاد تحت تأثیر مدل گلاک و استارک بوده است؛ یعنی بعد ایدئولوژیکی یا اعتقادی، بعد مناسکی، عبادات اختیاری و به اصطلاح مستحبی (devotional)، تجربه دینی و بعد پیامدی.

جدول ۳.۲: ابعاد و مؤلفه‌های دین‌داری در مدل سنجش دین‌داری ریاض حسن

ابعاد	مؤلفه‌ها
بعد اعتقادی	اعتقاد به خدا و وجود او، اعتقاد به معجزه بودن قرآن، اعتقاد به زندگی پس از مرگ، اعتقاد به وجود شیطان، اعتقاد به این که تنها پیروان محمد ^(ص) می‌توانند به بهشت بروند
بعد مناسکی	خواندن نمازهای پنج‌گانه، گرفتن روزه، پرداخت زکات، تلاوت قرآن
عبادات مستحبی	مشورت از قرآن درباره مسائل زندگی (استخاره)، نمازهای شخصی (نماز خواندن در خلوت)
تجربه دینی	احساس بودن در حضور خدا، احساس این که در پناه محمد ^(ص) هستید، حس ترس از خدا، احساس مجازات شدن توسط خدا، احساس وسوسه شدن به وسیله شیطان
بعد پیامدی	ایمن نبودن فرد ملحد، نظر فرد درباره نظریه تکاملی داروین

بعد ایدئولوژیکی یا اعتقادات دینی: وی ساختار اعتقادی اسلام را به سه بخش تقسیم می‌کند: اولین بعد به وجود امر ربوبی و مشخصات آن اشاره دارد. دومین نوع از اعتقادات به اهداف و نیت امر متعالی اشاره دارد و به نقش معتقدان در قبال این اهداف اشاره می‌کند. نوع سوم اعتقادات فراهم‌کننده زمینه‌هایی برای سختگیری‌های (the ethical strictures) اخلاقی دین است. این شکل از اعتقادات را که حسن معتقد است در اسلام بر آن تأکید زیادی شده است اعتقادات هدف‌دار (purposive) نامیده است.

بعد مناسکی: مناسک بخش جدایی‌ناپذیری از دین‌داری هستند. عمدتاً ما آن را با دین‌داری شکلی و رسمی می‌شناسیم. آن‌ها اعمال عبادی و اعمال مربوط به پرستش و مجموعه اعمالی را که دین‌داران انجام می‌دهند تا دل مشغولی و تعهد خود را به دین نشان دهند در برمی‌گیرند. همه ادیان در برگیرنده مناسکی از پرستش، انابه و توسل، توبه و ریاضت و متابعت هستند. اگرچه میزان تأکیدشان روی هر کدام ممکن است متفاوت باشد به لحاظ جامعه‌شناسی همین مناسک نقش زیادی در تجلی هویت‌های دینی، اجتماعات دینی و نهادهای دینی دارند. در این زمینه ما دو راه برای مطالعه داریم. یکی این که پی ببریم آدم‌ها چقدر درگیر فعالیت‌ها و مناسک دینی می‌شوند و دوم این که آدم‌ها چه معنایی به هریک از این اعمال دینی خود می‌دهند. این تحقیق بر پرسش اول متمرکز شده است و پرسش دوم را به زمان دیگری وعده داده است. بنابراین

اعمالی چون نماز خواندن، خواندن روزانه قرآن یا دست‌کم در هفته، روزه گرفتن در ماه رمضان، زکات دادن را در سطح فردی و جمعی بررسی کرده است.

بعد اعمال داوطلبانه دینی: این بعد با بعد مناسکی پیوسته است. مناسک تا اندازه زیادی جنبه رسمی برای تعهد دین‌داری دارند. اما دین‌داران گاهی داوطلبانه اعمال شخصی دینی هم انجام می‌دهند. ممکن است فشارهای اجتماعی و ملاحظات غیر دینی فردی را مجبور به اجرای فرائض و ظواهر دینی بکند اما این اعمال خصوصی که فرد در خلوت خودش انجام می‌دهد درجه دیگری از دین‌داری را می‌سجد. به‌خصوص در برخی جوامع اهل تسنن خواندن نمازهای پنج‌گانه به صورت جماعت به عنوان هنجار رسمی درآمده است. این‌گونه نماز خواندن شاید دیگر حتی نتواند شاخص خوبی برای سنجش دین‌داری فرد باشد. بنابراین ما باید اعمال کاملاً عاشقانه، داوطلبانه و عبادت از روی دل را نیز مد نظر داشته باشیم. می‌توان مراجعه به قرآن و مشورت از آن برای تصمیمات روزانه مانند استخاره و دوم نمازهای شخصی مانند نمازهای مستحبی را برای این بعد مثال آورد.

بعد تجربه‌های دینی: این بعد دربرگیرنده عواطف، شناخت و احساساتی است که در نتیجه ارتباطات یا تجربه‌هایی در مواجهه با واقعیت الهی برمی‌خیزد و بیش‌تر حول مفاهیمی چون اعتماد، ترس، علاقه و ایمان معنا می‌یابند. برخی از سنت‌های اسلامی چون صوفیه بر ارتباط با امر الهی و تجربه‌های دینی تأکید زیادی داشته‌اند. حسن برای این بعد، ۵ متغیر را سنجیده است: احساس بودن در حضور خدا، احساس بودن در پناه پیامبر محمد^(ص)، احساس ترسیدن از خدا، احساس مجازات شدن به وسیله خدا به واسطه برخی از کارهای بدی که انجام داده‌ایم، احساس وسوسه شدن به وسیله شیطان. بعد پیامدی دین: این بعد به تأثیرات دین روی معتقدان و زندگی روزمره‌شان ارجاع دارد. بعضی مسلمانان اعتقادات صریح‌تری نسبت به این پیامد در قیاس با دیگران دارند. مهم‌ترین سؤال این بخش این بوده که آیا معتقدید فردی که به خدا اعتقاد ندارد در زندگی در معرض خطرات قرار دارد؟

مدل کار حسن تفاوتی چندانی با مدل گلاک و استارک ندارد. آن‌چه که وی به عنوان بعدی مستقل اضافه کرده است در واقع همان بعد رفتاری دین است که می‌توان آن را در زیر بعد رفتار دینی جای داد. بعد پیامدی وی نیز جای مناقشه دارد. چرا که

هم استارک با حذف این بعد، بعدها اخلاق را به جای آن نشاند و دیگر آن که گویه‌های به کار رفته توسط حسن چندان برای سنجش همه طبقات اجتماعی ممکن نمی‌باشد. اما وجه مثبت کار حسن این است که از آوردن مؤلفه‌های زیاد در هر بعد خودداری کرده و مؤلفه‌های بسیار خوبی را برای سنجش هر بعد به کار گرفته است.

۳. مدل‌های سنجش دین‌داری در ایران

در ایران نیز اگرچه بیش از دو دهه است که تحقیقات سنجش دین‌داری شروع شده، اما در ابتدا کمتر تحقیقی با هدف ساختن سنجه‌های دین‌داری انجام می‌شد تا این‌که در سال‌های گذشته احساس نیاز برای ساختن سنجه‌های دین‌داری در میان محققان و سازمان‌های مذهبی مشاهده شده است. سراج‌زاده (۱۳۷۵) تلاش کرده است تا مدل سنجش دین‌داری گلاک و استارک را بومی کند. گلزاری (۱۳۸۲) مقیاس معبد را می‌سازد. طالبان (۱۳۸۲) ارزیابی سازه‌های آزمون اندازه‌گیری تدین اسلامی را مطرح می‌کند و سپس (۱۳۸۸) به سنجش وضعیت دین‌داری در کشور می‌پردازد. خدایاری‌فرد (۱۳۸۲ و ۱۳۸۸) به هنجاریابی مقیاس‌های دین‌داری می‌پردازد و شجاعی‌زند (۱۳۸۴) مدلی برای سنجش دین‌داری در ایران طراحی می‌کند و برخی پایان‌نامه‌های دانشجویی (نک حبیب‌زاده ۱۳۸۴ و پویافر، ۱۳۸۶) به آزمون آن می‌پردازند. همه این‌ها نشان‌دهنده جوششی در تحقیقات دین‌داری در ایران است که باید آن را مغتنم شمرد. چنان‌چه پژوهش‌های اخیر ما (۱۳۸۵ و ۱۳۸۶) در باب سنجه‌های دین‌داری در ایران نیز به لحاظ تجربی بیانگر همین امر است. قبل از پرداختن به مدلی که قرار است در این تحقیق به کار بندیم، بررسی مدل‌های بزرگ سنجش دین‌داری^۱ در ایران جهت استحکام پژوهش اخیر مفید خواهد بود.

۱.۳. مدل سنجش دین‌داری سراج‌زاده

سراج‌زاده در سال ۱۳۷۵، به بررسی نگرش‌ها و رفتارهای دینی سی‌صد و نود و یک نوجوان دانش‌آموز تهرانی پرداخت.

۱. منظور از مدل‌های بزرگ، مدل‌هایی از آزمون دین‌داری است که توسط افراد شاخص این حوزه یا در مقیاسی ملی در ایران مطرح و مورد آزمون قرار گرفته است.

الگوی کار وی مدل تعدیل شده گلاک و استارک بوده است. ابعاد مطالعه شده در کار وی عبارت بودند از: بعد اعتقادی^۱، باورهایی را در برمی‌گیرد که انتظار می‌رود پیروان آن دین، بدان‌ها اعتقاد داشته باشند. از نظر سراج‌زاده مجموعه‌ای از باورها را که اصول دین خوانده می‌شود می‌توان باورهای دینی قلمداد کرد. این اصول شامل اعتقاد به خدا یا توحید، نبوت، معاد و امامت می‌شود. وی اضافه می‌کند که حتی می‌توان اعتقاد به خواندن نماز و اعتقاد به گرفتن روزه و نظایر آن را در مجموعه باورهای دینی جای داد. بنابراین در پژوهش خود مؤلفه‌هایی چون اعتقاد به وجود خداوند، اعتقاد به وجود شیطان، اعتقاد به امر به معروف و نهی از منکر، اعتقاد به روز قیامت، اعتقاد به ظهور حضرت مهدی (عج)، اعتقاد به وجود فرشتگان را به کار گرفت.

در بعد مناسکی^۲ یا عمل دینی، سراج‌زاده روزه گرفتن و نماز خواندن، شرکت در نماز جماعت، رفتن به مسجد، شرکت در نماز جمعه و شرکت در مراسم مذهبی را بررسی کرده است.

در بعد تجربی^۳ یا عواطف دینی نیز مؤلفه‌هایی چون ترس از خداوند، احساس نزدیکی به خداوند، احساس پوچی، احساس معنویت و کمک از خدا استفاده شده است.

۱. Ideological

۲. Ritualistic

۳. Experimental

جدول ۴.۲: مدل سنجش دین‌داری در تحقیق سراج‌زاده

مؤلفه‌ها / شاخص‌ها		بعد
اعتقاد به خدا و پیامبر، اعتقاد به وجود شیطان، وجود بهشت و جهنم، اعتقاد به امر به معروف و نهی از منکر، اعتقاد به قیامت و اعتقاد به ظهور حضرت مهدی (عج)		اعتقادی
عبادت فردی (قرآن خواندن و ...)	مناسک فردی	مناسکی
نماز		
روزه		
نماز جماعت، نماز جمعه، مسجد، شرکت در اعیاد و عزاداری‌ها	جمعی	
ترس از خداوند، احساس نزدیکی به خداوند، احساس معنویت در اماکن مذهبی، احساس توبه		تجربی (عواطف دینی)
خرید و فروش مشروبات الکلی، تقلب در پرداخت مالیات، رهبران سیاسی، پدیده بدحجابی، شرکت زنان در ورزشگاه‌ها هنگام بازی فوتبال		پیامدی

بعد پیامدی^۱ یا آثار دینی شامل پیامدهای باور، عمل، تجربه و دانش دینی در زندگی روزمره فرد معتقد و روابط او با دیگران است (سراج‌زاده، ۱۳۸۳: ۶۲-۶۴). سراج‌زاده در ذیل بعد پیامدی، مؤلفه‌هایی چون خرید و فروش مشروبات الکلی، مالیات، رهبران سیاسی، ناکارآمدی یا کارآمدی قوانین اسلامی، حجاب و امکان حضور زنان در ورزشگاه‌ها را جای داده است.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، سراج‌زاده در تحقیق خود بعد دانشی از ابعاد دین‌داری گلاک و استارک را حذف کرد. به نظر وی از آن‌جا که در جوامعی چون ایران آموزش مذهبی اجباری و رسمی است؛ بنابراین نمی‌تواند آگاهی‌های دینی مردم نشانه‌ای بر دین‌داری آنان باشد، چرا که به دلیل آموزش‌های رسمی مذهبی در مدارس و در رسانه‌ها بخش عمده جامعه از آگاهی دینی بالایی برخوردارند. حسن دیگر کار وی آن است که تلاش کرده مدل سنجش دین‌داری را متناسب با فرهنگ شیعی اسلامی بازسازی کند.

۲.۳. مقیاس سنجش دین‌داری خدایاری فرد

تلاش مهم دیگر در زمینه ساخت سنجه‌های معتبر دین‌داری مبتنی بر سنت اسلامی توسط تیمی از روان‌شناسان با مدیریت خدایاری فرد انجام شده است. نخستین تلاش او در ساخت مقیاس سنجش دین‌داری به سال ۱۳۷۸ در پژوهشی با عنوان *تهیه مقیاس اندازه‌گیری اعتقادات و نگرش مذهبی دانشجویان* مربوط می‌شود.

در این پژوهش، پژوهشگر با در نظر گرفتن ابعاد اساسی شناختی، عاطفی و رفتاری به تعریف دین و دین‌داری پرداخته است. وی و همکارانش، سپس دو پرسش‌نامه موازی بر اساس آیات و روایت‌های اسلامی و مؤلفه‌های مذکور برای سنجش دین‌داری دانشجویان کشور تهیه کردند (خدایاری فرد، ۱۳۸۴).

به‌منظور ساخت مقیاس مقدماتی از پرسش‌نامه سنجش نگرش مذهبی استفاده شد که از دو قسمت اصلی و تکمیلی تشکیل شده است. قسمت اصلی پرسش‌نامه شامل چهل گویه - در قالب شش مقوله عبادات (پنج گویه)، اخلاقیات و ارزش‌ها (هفت گویه)، اثر مذهب در زندگی و رفتار انسان (پنج گویه)، مباحث اجتماعی (ده گویه)، جهان‌بینی و باورها (نه گویه) و علم و دین (چهار گویه) (ضمیمه هیل و هود، ۱۳۸۲: ۵۵) و قسمت تکمیلی دارای هفت پرسش کلی به صورت گمانه‌سنجی است که تصور افراد دیگر از وابستگی و آشنایی دانشجویان را نسبت به رفتارها و نگرش مذهبی مطرح می‌کنند. طی نخستین مطالعه مقدماتی با توجه به ادبیات پژوهش در زمینه سنجش نگرش مذهبی، متون اسلامی و بررسی سایر پرسش‌نامه‌های موجود، پرسش‌هایی درباره حیطه موضوعی تحقیق فراهم آمد و سپس با نظرخواهی از افراد واجد صلاحیت علمی و دینی، پرسش‌نامه‌ای مشتمل بر پنجاه و دو پرسش تهیه شد. این پرسش‌نامه در چهار اجرای مقدماتی روی صد و بیست و هشت نفر از دانشجویان دانشگاه تهران، دانشگاه صنعتی شریف و دانشگاه آزاد اسلامی اجرا شد و از نظر روش پاسخ از بین روش‌های گوناگون، در نهایت پاسخ‌گیری به روش درجه‌بندی براساس مقیاس لیکرت برای پرسش‌نامه مذکور مناسب تشخیص داده شد. بدین ترتیب، پرسش‌نامه‌ای پنجاه و دو ماده‌ای به صورت پنج درجه‌ای برای سنجش گرایش‌های اعتقادی و مذهبی تهیه شد.

به طور کلی اگرچه به اعتقاد خدایاری فرد، پرسش‌نامه اندازه‌گیری اعتقادات و نگرش مذهبی از لحاظ ویژگی‌های روان‌سنجی کمتر از پرسش‌نامه‌های دیگر اشکال دارد، ولی

به اذعان خود او، به دلیل این‌که این پرسش‌نامه تنها روی دانشجویان یک دانشگاه اجرا شده است، قابل استفاده برای همه قشرهای جامعه دانشجویان نیست. هم‌چنین به نظر می‌رسد در تهیه این پرسش‌نامه دقت و تمرکز کارشناسانه و کافی بر آیات و روایات و متون اسلامی صورت نگرفته است. از سوی دیگر، افزون بر این‌که از تحلیل عامل استفاده نشده، برای تهیه این پرسش‌نامه از هیچ الگوی منسجم نظری نیز به عنوان ملاک و چارچوبی برای ساخت آن استفاده نشده است (خدایاری‌فرد، ۱۳۸۴: ۴۶۴-۴۶۸).

در تلاش دوم خدایاری‌فرد در اصلاحات نهایی مقیاس سنجش دین‌داری، پژوهشی با عنوان *آماده‌سازی و هنجاریابی مقیاس سنجش دین‌داری دانشجویان* در سال ۱۳۸۵ با همراهی یک گروه علمی از پژوهشگران روان‌شناس و همکاری «انستیتو روان‌پزشکی و مرکز تحقیقات بهداشت روان» انجام داده است.

جمعیت آماری این پژوهش دانشجویان دانشگاه‌های تحت پوشش وزارت خانه‌های «علوم، تحقیقات و فناوری» و «بهداشت، درمان و آموزش پزشکی» در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکتری حرفه‌ای و دکتری تخصصی در سال تحصیلی ۸۴-۸۳ هستند. نمونه آماری تحقیق برای اجرای مرحله اصلی طرح سی‌صد نفر بوده است. پیش از مرحله اصلی گردآوری داده‌ها که به وسیله پرسش‌نامه انجام شده است، سه مرحله مقدماتی جهت شناخت ابزار مناسب گردآوری اطلاعات و تدوین و پالایش گویه‌های پرسش‌نامه انجام شده است.

برای تدوین ابزار گردآوری اطلاعات، ابتدا خزانه‌ای از سؤالات (سی‌صد و هشتاد و سه سؤال) برای پرسش‌نامه ساخته شد. سپس سه نوع پرسش‌نامه با سه نوع سؤال متفاوت به شرح ذیل طرح شده است:

۱. پرسش‌نامه با سؤالات باز: این پرسش‌نامه برای این طرح شده بود که دین‌داری با مفاهیم مورد نظر دانشجویان تعریف و سؤالات دیگری به فهرست سؤالات دین‌داری افزوده شود.

۲. پرسش‌نامه با سؤالات موقعیتی: این سؤالات به منظور سنجش غیر مستقیم دین‌داری طرح شده که در هر سؤال یکی از پاسخ‌ها، مورد نظر بوده است. این سؤالات به دلیل گستردگی پاسخ‌های صحیح و عدم امکان یافتن پاسخ دقیق برای هر مؤلفه

نتوانست هدف مورد نظر پژوهشگران را تأمین کند. محتوای سؤالات این پرسش‌نامه در سه محور شناختی، عاطفی و رفتاری شامل بیست و پنج گویه بوده است.

۳. پرسش‌نامه در مقیاس لیکرت: «مؤلفه‌های با شکل مساعد (مثبت) و غیر مساعد (منفی) تنظیم شد و به صورت پنج درجه‌ای، نظر دانشجویان را در مورد موضوع هر مؤلفه می‌سنجید. در این پرسش‌نامه بیست و سه سؤال طرح شده که تقریباً مشابه پرسش‌نامه سؤالات موقعیتی بود و در سه محور شناختی، عاطفی و رفتاری تنظیم شده بود.

بررسی و تحلیل محتوای مفاهیم پرسش‌نامه با سؤالات باز نشان داد که اکثر مفاهیم و تعاریف مورد نظر دانشجویان در خزانه سؤالات مطرح شده است. به‌منظور مطالعه نوع سؤالات برای تهیه پرسش‌نامه دین‌داری، از بین دو پرسش‌نامه دیگر (پرسش‌نامه با سؤالات موقعیتی و پرسش‌نامه با مقیاس لیکرت)، مطالعه‌ای روی سی نفر از دانشجویان انجام شد. پس از گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه با سؤالات موقعیتی با مشکلاتی هم‌چون عدم امکان تعیین دقیق یک گزینه به عنوان پاسخ صحیح و ابهام موجود در سؤالات مواجه شد. در مقابل، پرسش‌نامه با مقیاس لیکرت انسجام و همبستگی درونی بالایی را نشان می‌داد ($\alpha = 0.92$). بنابراین، طرح سؤالات در مقیاس لیکرت نسبت به پرسش‌نامه با سؤالات موقعیتی مناسب تشخیص داده شد (خدایاری‌فرد، ۱۳۸۵: ۲۴۰ و ۲۴۱). در نهایت پس از بررسی پژوهشگران گروه و حذف گویه‌های نامناسب که همبستگی کمتری با سایر گویه‌ها داشتند یا دارای ابهام بودند، دو فرم پرسش‌نامه موازی «الف» و «ب» با محتوای همسان آماده شد. هر پرسش‌نامه شامل صد و سیزده گویه اصلی و نه گویه در مورد ارزیابی مذهبی دانستن خود و نظرات خانواده و دوستان و هم‌کلاسی‌ها در مورد مذهبی بودن دانشجو است. سؤالات ضمیمه برای آزمون اعتبار ملاکی مورد استفاده قرار می‌گیرند تا از رهگذر محاسبه همبستگی میان این سؤالات با نمره کل دین‌داری و هریک از ابعاد آن، اعتبار مقیاس سنجیده شود.

تعریف عملیاتی دین‌داری در پژوهش خدایاری‌فرد

در این پژوهش، تعریف دین‌داری مبتنی بر چهار نوع رابطه‌ای است که محمدباقر صدر در *الفتاوی‌الواضحه* به عنوان ساختار معارف اسلام مطرح می‌کند؛ یعنی رابطه انسان با خداوند، با خود، دیگران و جهان هستی. این ساختار هماهنگ با سه عنصر اساسی (عقاید، اخلاقیات و احکام) است که در تعریف دین توسط تعدادی از علما از

جمله جوادی آملی و مطهری مطرح شده است. از این نظر، با توجه به این عناصر اصلی در دین و ویژگی‌های روان‌شناختی، عاطفی و رفتاری می‌توان دین‌داری را چنین تعریف کرد: «شناخت و باور به پروردگار یکتا، انبیا، آخرت و جهان هستی در جهت قرب به خدا و التزام و عمل به وظایف دینی.»

«شناخت» در این تعریف شامل شناخت حصولی و حضوری، هر دو است. شناخت حصولی علاوه بر درک انسان از وجود و صفات خداوند، ارسال رسل و وجود جهان پس از مرگ به عنوان اصول دین اسلام، شامل دانش نسبت به احکام و آنچه بر پیامبر نازل گشته می‌باشد.

«علاق و عواطف معین» به بعد عاطفی دین‌داری اشاره دارد و به طور کلی حب و بغض در جهت تقرب به خدا را شامل می‌شود. ارتباط عاطفی با خداوند، خود، دیگران و جهان هستی بیان‌کننده ابعاد تربیتی اسلام در جهت دین‌داری است.

«التزام و عمل به وظایف دینی» اشاره به بعد رفتاری دارد؛ به طوری که فرد دین‌دار پس از شناخت و احساس عاطفی نسبت به دستورات دینی خود را ملزم به انجام آن‌ها می‌داند.

با توجه به تعریف بالا، دین‌داری در تعریف عملیاتی خدایاری فرد شامل سه بعد است. مؤلفه‌های دین‌داری در سه بعد شناخت و باور دینی، علاق و عواطف دینی و التزام به وظایف دینی به شرح زیر تقسیم می‌شود:

الف) شناخت و باور دینی

- شناخت: به معنای دانش اصول دین یعنی یقین به خدا، آخرت، پیامبران و آگاهی از فروع دین است.
- باور: باور به معنای پذیرش، اقرار و تصدیق قلبی نسبت به اصول و شرایع دین است. باور شامل مؤلفه‌هایی می‌شود که در پی می‌آیند:
 - پذیرش خداوند و صفات کمالیه او؛
 - پذیرش انبیا؛
 - پذیرش زندگی اخروی؛
 - پذیرش کتاب‌های آسمانی و احکام و قوانین خداوند؛
 - پذیرش ملائکه.

ب) علایق و عواطف دینی

شامل کلیه احساسات و عواطف مثبت و منفی است. عواطف مثبت در راستای شناخت و پذیرش قلبی نسبت به پروردگار یکتا و اولیای او، مؤمنان و تمامی دین‌داران، احکام دین، جهان هستی و جهان پس از مرگ در فرد دین‌دار به وجود می‌آید. عواطف منفی تحت تأثیر محبت به خدا و دین خدا، نسبت به دشمنان دین الهی و پیامبران و اولیای آن مطرح می‌شود.

- عواطف مثبت (حب): عبارت از احساس دوستی، تعلق خاطر و وابستگی قلبی به خدا، خود، دیگران و جهان هستی است.
 - عواطف مثبت نسبت به خدا: محبت خدا، خوف از عدم رضایت خدا، امید به خدا، خشیت (بیم از عدم قرب به خدا که نتیجه ادراک عظمت الهی است) و حسن ظن به خدا؛
 - عواطف مثبت نسبت به خود (احساس عزت و کرامت نفس)؛
 - عواطف مثبت نسبت به دیگران (انبیاء، امامان و اهل بیت، مؤمنان، والدین، معلمان، اهل کتاب و مردم)؛
 - عواطف مثبت نسبت به جهان هستی.
- عواطف منفی: عبارتست از احساس دشمنی یا کراهت نسبت به کسانی که دشمن راه خدا، پیامبران و اولیای دین‌اند.
 - عواطف منفی نسبت به دشمنان خدا؛
 - عواطف منفی نسبت به دشمنان انبیا و اولیای خدا.

ج) التزام و عمل به وظایف دینی

یعنی فرد دین‌دار در پی به وجود آمدن معرفت و احساس عاطفی نسبت به پروردگار، انبیا و اولیای دین، انجام تکالیف و احکام دینی را در حیطه شخصی، اجتماعی و اقتصادی بر خود بایسته بداند. این مؤلفه از زیر مؤلفه‌هایی تشکیل می‌شود که عبارتند از:

۱. رفتار فردی: اعمالی که در محدوده رابطه انسان با خود و خدای خود مطرح می‌شود و فرد خود را موظف به انجام آن‌ها می‌داند.

۲. رفتار اجتماعی سیاسی: کلیه اعمال و کارکردهای اجتماعی که فرد دین‌دار براساس شریعت اسلام، ملزم به رعایت آنهاست.
۳. رفتار اقتصادی: باید‌ها و نبایدهایی که شریعت اسلام برای رشد سالم اقتصادی و کسب معاش در جامعه مطرح می‌کند و فرد مؤمن با توجه به تمایلات و نیازهایش ملزم به رعایت آنهاست (خدایاری‌فرد، ۱۳۸۵: ۱۳-۱۸).
- مجموعه ابعاد دین‌داری در مدل خدایاری‌فرد در جدول ۵.۲ آمده‌است (خدایاری‌فرد، ۱۳۸۵: ۹۵).

جدول ۵.۲: مدل سنجش دین‌داری در تحقیق خدایاری‌فرد

دین‌داری	شناخت دینی	شناخت و باور دینی	خدا		
			انبیا و اولیا		
			آخرت		
	باورهای دینی		وظایف دینی		
			پذیرش خدا، عالم غیب و ملائکه		
		پذیرش انبیا و اولیا و کتب آسمانی			
		پذیرش زندگی اخروی			
	پذیرش احکام و قوانین الهی	عواطف مثبت	گرایش‌ها، علایق و عواطف دینی	خدا	
	پیامبران و امامان				
	ذوی‌الحقوق				
	عواطف منفی	دشمنان خدا و اولیای خدا	عواطف منفی	عواطف دینی	وابستگی به دنیا
					فردی
	اخلاق	اجتماعی	التزام و عمل به وظایف دینی	احکام	فردی
					اجتماعی

در جدول بالا، مصادیق زیرمؤلفه‌های بعد «التزام و عمل به وظایف دینی» عبارتند از:

اخلاق:

فردی: نماز، روزه، توکل، اجتناب از گناه، اخلاص، شکرگزاری، صبر، رفع نیازهای طبیعی به طور متعادل، فضیلت. پرورش نیروی عقلانی، پرهیز از لغو، رعایت حلال و حرام.

اجتماعی: خوش اخلاقی و نیکوسازی رفتار، عفو و گذشت، وفای به عهد، صبر و حلم، احسان، ایثار، تعاون و همکاری، خمس و زکات، حج و جهاد، یاری مظلوم، اصلاح بین افراد، امر به معروف و نهی از منکر.

احکام:

فردی: نماز، روزه، حفظ محیط زیست، رعایت حلال و حرام، پرهیز از نگاه به نامحرم. اجتماعی: خمس و زکات، حج و جهاد، رعایت حقوق ذوی الحقوق.

سپس خدایاری فرد در پژوهشی دیگر مدل ذکر شده خود را در سطح ملی آزمون کرد و تحقیقی با عنوان *آماده‌سازی مقیاس دین‌داری و ارزیابی سطوح دین‌داری* اقشار جامعه ایران را در سال ۱۳۸۸ انجام داد. خدایاری فرد می‌نویسد «این تحقیق در راستای آماده‌سازی مقیاس دین‌داری و ارزیابی نگرش دینی اقشار مختلف جامعه ایران صورت گرفت. جامعه آماری افراد ۱۹ تا ۶۰ ساله خانوارهای مسلمان ساکن در سی شهر مرکز استان ایران بودند که حداقل تحصیلات سیکل داشته باشند...» (ص ۱۶۳). بنابراین این تحقیق به لحاظ جامعه آماری از دو بعد محدود شده یکی به لحاظ سنی و دیگری به لحاظ تحصیلی. حجم کل نمونه پژوهش ۲۰۰۰۰ نفر تعیین شده است. هم‌چنین تحقیق در دو مرحله آماده‌سازی مقیاس و مرحله سنجش دین‌داری انجام شده است. برای مرحله آماده‌سازی از نمونه ۴۴۰۳ نفری استفاده شده است. البته بر ما مشخص نیست این حجم نمونه چگونه محاسبه شده است. برای مرحله دوم حجم نمونه ۱۶۰۰۰ نفری محاسبه شده است. فرمول نمونه‌گیری و نحوه انجام آن نیز در گزارش ذکر نشده، صرفاً ذکر شده نمونه‌گیری به صورت تصادفی طبقه‌ای نسبتی بوده است.

منبع اصلی ساخت پرسش‌نامه همان کار تحقیق پیش‌گفته روی دانشجویان کشور بوده است. دو فرم پرسش‌نامه «الف» و «ب» بر این اساس فراهم شد. این پرسش‌نامه‌ها با تجدید نظر در مبانی نظری در تحقیق قبلی حاصل آمد. بر این اساس، ابعاد تجربه و

احساس معنوی به محور عواطف دینی و همچنین تعامل با طبیعت به محور التزام به وظایف دینی اضافه شد.

مدل جدید ابعاد دین‌داری در مدل خدایاری فرد در جدول ۶.۲ آمده است (خدایاری فرد، ۱۳۸۸: ۱۶۹).

جدول ۶.۲: مدل جدید سنجش دین‌داری در سنجۀ خدایاری فرد

ابعاد اصلی	ابعاد	مؤلفه‌ها
شناخت و باور دینی	شناخت دینی	خدا
		انبیا و اولیا
		آخرت
		وظایف دینی
	باورهای دینی	پذیرش خدا، عالم غیب و ملائکه
		پذیرش انبیا و اولیا و کتب آسمانی
		پذیرش زندگی اخروی
		پذیرش احکام
گرایش و عواطف دینی	عواطف دینی مثبت (تولی)	علاقه و محبت نسبت به خدا
		پیامبران و امامان
		علاقه و محبت به ذوی‌الحقوق و هم‌کیشان
	عواطف دینی منفی (تبری)	علاقه به فضایل
		بیزاری از دشمنان خدا و اولیای خدا
		بیزاری از رذایل
التزام و عمل به وظایف دینی	عبادات	عبادات فردی
		عبادات اجتماعی
	اخلاق	اخلاق اجتماعی
		تعامل با طبیعت

در نهایت مدل حاضر با دو پرسش‌نامه در گروه نمونه ۴۴۰۳ نفری در دوازده استان کشور انجام شده است. استان‌ها از طریق نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده از میان استان‌های کشور انتخاب شدند. بعد از اجرای آزمون یک پرسش‌نامه با صدو هفده سؤال به دست آمده که آن هم در جمعیت صد نفری آزمون شد.

در مجموع باید گفت تلاش خدایاری فرد یکی از تلاش‌های ارزشمندی است که تقسیم‌بندی جدیدی برای مطالعه وضعیت دین‌داری در اختیار ما قرار داده است. اما در عین حال ابهاماتی نیز در این تقسیم‌بندی و در فرایند تحقیق برای مخاطب وجود دارد که باید روشن شود. یکی از انتقاداتی که می‌توان بر مدل خدایاری فرد وارد کرد این است که آن‌چه تحت عنوان ارتباط یا تعامل با طبیعت در ذیل اخلاق آمده است فاقد سنجه‌های تمایزبخش میان دین‌داران و غیر دین‌داران، و میان مسلمانان و غیر مسلمانان است. برای مثال در صفحه ۲۷۰ ذیل بعد تعامل با طبیعت این گویه‌ها آمده است:

۱. شکستن بی‌دلیل شاخه درختان را ناپسند می‌دانم؛
۲. برای پرندگان دانه و غذا می‌گذارم؛
۳. از شنیدن آتش‌سوزی جنگل‌های هر کشوری ناراحت می‌شوم؛
۴. از اذیت شدن حیوانات توسط کودکان جلوگیری می‌کنم.

دلیل اصلی که این گویه‌ها نمی‌توانند بازنمای مسلمان بودن و حتی دین‌دار بودن باشد این است که مردم دنیا علی‌رغم نوع دین‌شان یا حتی غیر دین‌دار بودنشان می‌توانند با این گویه‌ها موافق باشند. اساساً این گویه‌ها از آن‌جا که با عقل سلیم مرتبط می‌شود عموم مردم را مخاطب قرار می‌دهد و نه دین‌داران را. بنابراین پیش‌بینی می‌شود موافقت بالایی با این گویه‌ها در کار ایشان به دست آمده باشد اما به دلیل عدم گزارش توصیفی و تحلیلی داده‌ها در گزارش نهایی (که نقد دیگری است بر شیوه گزارش‌دهی ایشان) نمی‌توان از این طریق سنجه‌ها را ارزیابی نمود. اما مسلم است که بسیاری از معتقدان به ادیان دیگر نیز در این گویه سربلند بیرون می‌آیند. پس در درجه اول این سنخ گویه‌ها بین مسلمانان و غیر مسلمانان تمیزگذار نیست. در درجه دوم هم‌چنین می‌توانیم افراد غیر دین‌دار زیادی را ببینیم که با این گویه‌ها موافق‌اند. پس چنین گویه‌هایی نیز نمی‌تواند دین‌داران را از غیر دین‌داران متمایز سازد. این گویه‌ها بیش‌تر اخلاق انسانی را می‌سنجد و نه دین‌داری را و از این‌رو همه مردم جهان صرف نظر از مذهبی بودن و غیر مذهبی بودن می‌توانند با آن‌ها موافق یا مخالف باشند. نتیجه آن‌که معیار ارتباط با طبیعت نمی‌تواند نمونه‌ای مناسب برای سنجش بعد اخلاق در دین‌داری مسلمانان باشد.

همین‌طور به لحاظ آماری مقیاس‌های ایشان از طریق تحلیل آماری گرفته شده از یکدیگر متمایز نشده است. برای مثال گویه‌های عواطف و تجربه‌های دینی ذیل باورهای دینی دسته‌بندی شده‌اند یا گویه‌های اخلاق اجتماعی ذیل مقیاس وظایف دینی آمده‌اند (نک ص ۲۰۴-۲۰۶). باید توجه داشته باشیم که وجود گویه‌های زیاد در یک مقیاس موجب خطای بار عاملی می‌شود و به صورت کاذب بار عاملی را بالا می‌برد و به همین دلیل برخی گویه‌ها که در یک مقیاس ربطی با آن مقیاس نداشته‌اند در تحلیل عاملی از مقیاس خارج نشده‌اند.

۳.۳. مدل سنجش دین‌داری شجاعی‌زند

از آن‌جا که مدل‌های غربی موجود برای دین‌داری، عموماً تفاوت‌های میان ادیان و پیروان آن‌ها را در جوامع مختلف نادیده انگاشته و برحسب دین مسیحیت طراحی و تدوین شده‌اند، شجاعی‌زند در پی آن برآمده تا بر مبنای اصول دین اسلام، شرایط اجتماعی ایران و در نظر گرفتن اصول لازم برای یک مدل جامع سنجش دین‌داری، ابعاد مختلف دین را از دیدگاه جامعه‌شناختی متمایز و تبیین کند. از آن‌جا که به اعتقاد این جامعه‌شناس، دین‌داری دارای ابعاد و اجزایی منبث از وجوه مختلف دین است که به نوبه خود در تناسب با ابعاد وجودی انسان است، لذا او تلاش دارد تا مدل پیشنهادی‌اش از یک سو بیانگر نسبت‌های منطقی میان این مقولات باشد و از سوی دیگر علاوه‌بر ابعاد، تجلیات دین‌داری مانند آثار و پیامدهای عمیق آن را که در سنجش به کار می‌آیند، نمایان سازد.

درباره ابعاد دین در اسلام شجاعی‌زند به وجود تعبیر مختلف در این باب اشاره می‌کند. در برخی موارد تعبیر متفاوتی وجود دارد که از سه بعد «اعتقادات»، «احکام» و «اخلاق» تا پنج بعد «عقیده»، «ایمان»، «عبادیات»، «اخلاق» و «شریعت» (فقه) گفته شده است. بر این اساس، شجاعی‌زند با تلقی دین به عنوان تأثیر و تجلی کم یا زیاد دین در ذهن، روان و رفتار فرد و پی‌گیری آن از طریق ابعاد تفصیل‌یافته‌اش، یعنی عقیده، ایمان، عبادت، اخلاق و شریعت پنج بعد را برای دین‌داری در نظر می‌گیرد که شامل معتقد بودن، مؤمن بودن، اهل عبادت بودن، اخلاقی عمل کردن و متشرع بودن است. شجاعی‌زند، بعد معتقد بودن (اعتقادات) را از مؤمن بودن (ایمانیات) متمایز می‌کند. او معتقد است «عقیده» محتوای نظری یک آیین است که ناظر به موضوعات بنیادین

هستی‌شناختی و مسائل غایی حیات است. اما «ایمان» شدت تعلق و عمق دل‌بستگی و میزان اعتماد و اتکای به آن محتوا را می‌رساند. با این‌که درهم تنیدگی و تلازم این ابعاد امکان دستیابی به صورت خالص و ناب آن‌ها را دشوار ساخته و تعریف یکی را بدون استناد و اتکای به دیگری ناممکن نموده است، اما با تأمل در وجه اصلی هریک از این دو مفهوم نزدیک، آشکار می‌شود که عقیده از بعد ذهنی وجود انسان و ایمان از بعد روانی - عاطفی آن ناشی شده است. به‌همین شکل، نخستین مفهوم به وجه معرفتی و دومی به وجه عاطفی دین نزدیک‌تر است (شجاعی‌زند، ۱۳۸۴: ۵۸).

طبیعی است که برای ساخت سنجه یا سنجه‌های معیاری که بتوانند تجلیات دین را در تمامی ابعاد وجودی فرد و عرصه‌های مختلف زندگی اندازه‌گیری کنند، علاوه بر ابعاد و وجوه تصریح شده دین‌داری که حکم حداقل‌های دین‌داری را دارند، می‌توان آن را از طریق آثار و نشانه‌ها و هم‌چنین پیامدهای عمیق‌تر آن نیز سنجید. از آثار و نشانه‌های دین‌داری می‌توان به اهتمامات فرد در بالا بردن دانش و معلومات دینی خود، در داشتن ظاهر دینی، در اقامه و برپایی شعائر و داشتن اهتمام مشارکتی و پیوندهای معاشرتی اشاره کرد. پیامدهای عمیق دین‌داری را که همانا هدف غایی ادیان در متحول ساختن انسان است، باید در کسب بینش الهی، در تعمیق ایمان و تجلیاتش در نیل به قدرت کشف و شهود (صورت فخیم همان چیزی است که در نوشته‌های امروزه به تجربه دینی مشهور است)، در به چنگ آوردن ملکه تقوی و در ملکات اخلاقی جست که به ترتیب به روابط فرد با خدا، با خود و با دیگران مربوط است. این مجموعه به طور خلاصه در مدل زیر آورده شده است (شجاعی‌زند، ۱۳۸۴: ۵۴)، به شکلی که یک دستگاه منسجم مفهومی را پدید آورد و مراتب و پیوند میان اجزای آن را نیز نشان دهد.

پیامدهای دین‌داری	نشانه‌های دین‌داری	ایجاد دین‌داری	ابعاد دین	ابعاد وجودی انسان	وجه ترکیبی دین	تین
واجد بینش الهی	داشتن معلومات دینی	معقود بودن	اعتقادات	معرفتی	عملی	
اهل معنا	-	مؤمن بودن	ایمانیات	معرفتی - عاطفی		
عابد	انجام عبادت	عبادت کردن	عبادات	عاطفی - عملی		
		انجام فردی عبادت				
مخلوق	-	اخلاقی عمل کردن	اخلاقیات	ارادی		
متقی	داشتن ظاهر دینی	عمل به تکالیف فردی	مشروع بودن	عملی		
	ابراز هویت دینی					
	داشتن اهتمام شعاری	عمل به تکالیف جمعی				
	داشتن مشارکت دینی					
	داشتن معاشرت دینی					
	اهتمام دینی در خانواده					
	در تعاملات اجتماعی					
	در معاملات اقتصادی					

براساس الگوی بالا سه دسته شاخص به هم مرتبط و در عین حال متفاوت وجود دارد که می‌توان به کمک آن‌ها دین‌داری فرد را سنجید. در عین حال، به زعم شجاعی‌زند، تشخیص میزان دین‌داری به روش پیمایش و با استفاده از ابزار پرسش‌نامه به عنوان یک شیوه رایج، حداکثر امکان سنجش دو دسته نخست، یعنی «ابعاد تصریح شده» و «آثار و نشانه‌های دین‌داری» (ستون‌های چهار و پنج جدول) را به ما می‌دهد؛ آن هم نه در همه موارد. بررسی و سنجش پیامدهای عمیق دین‌داری (ستون شش) به دلیل بلاوصف بودن و یا امتناع فرد از ابراز - به سبب فروتنی و یا رازداری - عملاً از این طریق ناممکن است. ناتوانی پیمایش و پرسش‌نامه از کشف و دریافت حالات و صفات مؤمن البته مانع از آن نبوده تا پژوهشگران به سراغ سنجش برخی از وجوه دسته اخیر نروند. این کار که بیشتر بر روی «تجربه دینی» صورت گرفته، با تقلیل آن به یکی از ابعاد دین‌داری انجام شده است؛ آن هم به این شکل که گزارش مؤمن از حالات و صفات خود در پاسخ به سؤالاتی چون احساس حضور خداوند و نزدیکی به او معتبر و کافی دانسته شده است (شجاعی‌زند، ۱۳۸۴: ۵۲-۵۳). از آن جا که مدل پیشنهادی شجاعی‌زند بسیار کمتر از سنجه‌های دیگر به محک تجربه درآمده است (نک پویافر، ۱۳۸۶)، باید توانایی یا عدم توانایی آن در سنجش دین‌داری پژوهش‌های تجربی بیش‌تری انجام گیرد. ضمن این که در این مدل، برخی از ابعاد دین‌داری در این تعریف عملیاتی، غیر قابل سنجش معرفی شده‌اند. در یکی از پایان‌نامه‌های دانشجویی (پویافر، ۱۳۸۶) این مدل در کنار سایر مدل‌ها (سراج‌زاده و خدایاری‌فرد) به محک گذاشته شد و یکی از مهم‌ترین نتایج آن این بود که میزان‌های به دست آمده از دین‌داری در بین سه مدل تفاوت چندانی نداشته است. با این حال، مدل شجاعی‌زند به عنوان یک مدل درخور، مورد توجه تحقیقات بعدی دین‌داری قرار گرفته است. برای نمونه مدل طالبان بیش‌ترین استفاده را از آن کرده است.

۴.۳. مدل سنجش دین‌داری طالبان

علاوه بر سه مدلی که در دو حوزه روان‌شناسی و جامعه‌شناسی برای سنجش دین‌داری در ایران ارائه شده، اخیراً طالبان نیز پس از تجربه مطالعه تجربی دین‌داری در ایران (بررسی تجربی دین‌داری نوجوانان کشور، ۱۳۷۹) که بر مبنای مدل گلاک و استارک انجام شد، در پیمایش ملی دین‌داری که توسط ایسپا (مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران) اجرا

شده است (ایسپا، ۱۳۸۸)، مدلی دیگر برای سنجش دین‌داری ارائه کرده است. او در کار خود اذعان داشته که مدل ارائه شده‌اش به اقتضای یک مطالعه پیمایشی، تنها بر ابعاد و مؤلفه‌های قابل سنجش دین‌داری با استفاده از ابزار سنجش کمی (پرسش‌نامه) تکیه دارد.

در این مطالعه، طالبان مانند خدایاری‌فرد، دین‌داری را مشتمل بر سه بعد کلی اعتقادی، عاطفی (احساسی) و رفتاری (عملی) می‌داند.

۱. بعد اعتقادی

«عقیده یا اعتقاد» نوعی باور است که شخص به آن تعلق خاطر دارد. بعد اعتقادی دین را می‌توان به دو مؤلفه «اصول» و «فروع» تقسیم نمود. در دین اسلام، مهم‌ترین و ضروری‌ترین باورها که انتظار می‌رود پیروان بدان‌ها اعتقاد داشته باشند «اصول دین» خوانده شده است. اصول دین شامل توحید، معاد، نبوت، عدل، امامت است. «فروع عقاید» نیز از همان اصول منشعب می‌شوند؛ مانند، اعتقاد به عصمت پیامبران، شفاعت، عالم برزخ و امثالهم.

۲. بعد عاطفی (احساسی)

آن‌چه طالبان در مورد بعد عاطفی یا احساسی دین مدنظر دارد، یک تلقی عام‌تری است نسبت به بعد «علاق و عواطف دینی» که در مدل خدایاری‌فرد وجود دارد. همان‌طور که اشاره شد خدایاری‌فرد، بعد علاق و عواطف دینی را شامل مجموعه جهت‌گیری‌های عاطفی/احساسی نسبت به موجودات مادی و غیر مادی، حول محور خداوند و اعتقاد به وجود و یگانگی او و فرستادگان او می‌داند. تلقی طالبان از احساس دینی، علاوه بر دربرداشتن چنین مفهومی از بعد عاطفی دین‌داری، در بخشی دیگر از تعریف عملیاتی این بعد، کاملاً به مفهوم «تجربه دینی» نزدیک می‌شود که به عنوان یک مفهوم مبهم و تا حدودی دشوار در سنجش، مدت‌ها محل بحث در حوزه جامعه‌شناسی دین بوده است. - تجربه دینی «تجربه دینی»، تجربه‌ای است که شخص صاحب تجربه، آن را دینی تلقی می‌کند. البته، مهم‌ترین ابهام در اصطلاح تجربه دینی بیش از آن که ناشی از مفهوم دینی باشد، ناشی از واژه «تجربه» است. تجربه، واقعه‌ای است که انسان خواه به عنوان عامل و خواه به عنوان ناظر از سر می‌گذراند و نسبت به آن آگاه و مطلع است. مثلاً، اگر

فردی از راه دلیل و برهان به وجود خداوند پی برده باشد، نمی‌گویند که خدا را تجربه نموده است. تنها در صورتی که خدا را شهود کند و حضور او را دریابد، خدا را تجربه کرده است.

رایج‌ترین مفهوم‌سازی از تجربه دینی عبارت است از تجربه انکشاف خداوند بر شخص صاحب تجربه یا تجربه‌ای که شخص در آن، حضور مستقیم خدا را احساس کند. به‌همین سبب، تجربه دینی امری شخصی است؛ یعنی، موضوع و متعلق تجربه بر شخص تجربه‌گر مکشوف می‌شود و در قلمرو وجودی وی تعین می‌پذیرد. بنابراین، اصل تجربه از دسترس دیگران خارج است و مستقیماً نمی‌تواند مورد واریسی و داوری غیر قرار گیرد. باید اذعان نمود که با وجود سنجش‌پذیری نسبی این مفهوم‌سازی از تجربه دینی (با معرف‌هایی هم‌چون: احساس توبه، تجربه استجاب دعا، احساس ترس از خداوند، نذر کردن و امثالهم) اعتبار تجربی همین معنای نازل از تجربه دینی نیز به دلیل درونی و کاملاً فردی بودنش با روش‌های متداول در تحقیقات پیمایشی بسیار دشوار بوده و به نتایج یک چنین سنجش‌هایی باید با حزم و احتیاط برخورد نمود.

– **تعلق (علقه) دینی:** اگر بعد عاطفی دین‌داری را به طور ساده عبارت از احساسات مثبت نسبت به اعیان، افراد و نهادهای مذهبی بدانیم، در آن صورت شاید بتوان تعبیر «تعلق دینی» (به معنای احساس دل‌بستگی به آموزه‌های دین) را نماینده دیگری برای بازنمایی این بعد محسوب نمود.

از سوی دیگر، می‌توان با تفکیک متعلق یا موضوع تعلق دینی به «دین» و «اجتماع دینی» جهت‌گیری عاطفی مزبور را به دو نوع، تقسیم و نام‌گذاری نمود. در نوع اول که آن را «علقه دینی» می‌نامیم، تعلق و دل‌بستگی فرد به یک دین خاص، مثلاً اسلام، مطمح نظر است؛ بدین معنی که فرد تا چه حد به آموزه‌های یک دین/مذهب احساس تعلق و دل‌بستگی می‌کند.

– **هویت دینی:** در نوع دوم، «تعلق به اجتماع دینی» مطمح نظر است که اصطلاحاً «هویت دینی» (به عنوان یکی از هویت‌های جمعی فرد) نامیده شده است. در حقیقت، هر دینی، بر اساس باورها و اعمال مشترکی که پیروانش را از سایر افراد متمایز می‌سازد، مشتمل بر یک ساختار جمعی یا گروه اجتماعی است.

۳. بعد رفتاری

متدین از آن حیث که التزام به دین دارد باید یک سلسله عبادیات به معنای اخص انجام بدهد. اعمالی از قبیل نماز، روزه، حج و امثال آن اعمال عبادی اخص در دین اسلام هستند.

- اخلاقیات: اعمال اخلاقی نیز اعمالی هستند که جنبه شعائری و مناسکی ندارند. از منظر دینی، «اخلاقی بودن» عبارتست از عمل کردن بر اساس هنجارهای دینی یا تکالیف و دستوراتی که پایه و اساس آن‌ها خداوند است.

- شرعیات: در این تحقیق مصلحت دیده شده که مؤلفه «اخلاقیات» مستقل از «شرعیات» مورد واریسی تجربی قرار گیرد. بر این اساس، مؤلفه «شریعت» نیز معطوف و محدود به برخی کنش‌های عرفی موجود در جوامع گردید که از حیث دینی تأکید و توصیه یا تحریم و ممنوع شده‌اند، که در مطالعه حاضر آن‌ها اصطلاحاً شرعیات مثبت (بایدها) و شرعیات منفی (نبایدها) نامیده شده است.

- عبادات: مؤلفه دوم بعد رفتاری دین، اعمال عبادی (مناسک و فرایض دینی) است. منظور از اعمال عبادی کلیه کنش‌های منظم، رمزگونه و استاندارد شده معطوف به خداوند یا امر مقدس و متعالی است. هم‌چنین، مناسک دینی یکی از اصلی‌ترین ورودی‌های دین‌داری به عرصه هویت دینی است. چون، التزام به مناسک دینی، یک جماعت دینی خاص را از جماعات دیگر متمایز می‌کند و به آن هویتی ویژه می‌بخشد. در اسلام، این نوع اعمال دینی معمولاً به دو نوع «فردی» (مثل، نماز و روزه و ...) و «جمعی» (مثل، نماز جماعت، نماز جمعه و ...) تقسیم شده‌اند.

با جمع‌بندی کلی از مباحث فوق‌الذکر می‌توان جدول زیر را منعکس‌کننده مفهوم‌سازی سازه دین‌داری (البته، تا سطح مؤلفه‌ها نه معرف/ شاخص‌ها) در پژوهش طالبان دانست:

جدول ۸.۲: ابعاد و مؤلفه‌های دین‌داری در مدل طالبان (طالبان، ۱۳۸۸)

مؤلفه‌ها		ابعاد
اصول		اعتقادی
فروع		
تجربهٔ دینی		عاطفی
علقهٔ دینی		
هویت دینی		
اخلاقیات		رفتاری
مثبت	شرعیات	
منفی		
فردی	عبادات	
جمعی		

برای ساختن سنجۀ دین‌داری در هر یک از مؤلفه‌های فوق‌الذکر، معرف / شاخص‌های زیر انتخاب شده است:

۱. اصول اعتقادی

اعتقاد به: خداوند، پیامبری حضرت محمد^(ص)، قرآن مجید، جهان آخرت، عدل الهی و امامت.

۲. فروع اعتقادی

اعتقاد به: عصمت پیامبران، شفاعت، عالم برزخ یا عالم قبر، ملائکه و شیطان، معجزه پیامبر، عصمت ائمه، عصمت حضرت فاطمه^(س)، و قیام حضرت مهدی^(عج).

۳. تجربه دینی

احساساتی هم‌چون: معنویت خاص حین عبادت، حضور خداوند، ترس از خداوند، توبه، نزدیکی به خداوند، پاسخ خداوند به خواسته‌های فرد، توجه همیشگی به خداوند؛ هم‌چنین، کمک‌گرفتن از خداوند، توکل و نذر کردن (نذر کردن غیر از عمل کردن به نذر است. نذر نوعی درخواست نمودن از خداوند است) و مشاهده دخالت مستقیم و بی‌واسطه خدا در حوادث خارج عادت و شگفت‌انگیز.

۴. علقه دینی

علاقه‌مندی به اسلام و بالیدن به آن، تنفر از توهین‌کنندگان به قرآن کریم و/یا پیامبر اسلام، آرزومندی زیارت خانه خدا، علاقه‌مندی زیاد به خواندن کتاب‌های مذهبی یا شنیدن سخنرانی‌های مذهبی، عدم علاقه به کسانی که با دین اسلام میانه خوبی ندارند، اولویت‌ارزشی به تدین اسلامی در انتخاب همسر، ناراحتی از عدم انجام تکلیف اسلامی، حاضر به جنگ و جان‌فدایی برای اسلام.

۵. هویت دینی

افتخار به مسلمان بودن، اجتناب از دوستی با غیر مسلمانان، تنفر از توهین‌کنندگان به مسلمانان، احساس مسئولیت در قبال سایر مسلمانان، مهم‌ترین آرزوی فرد: سربلندی مسلمانان، احساس غرور و افتخار از موفقیت مسلمانان، احساس نزدیکی به مسلمانان در هر کجای جهان، ضد اسرائیلی بودن.

۶. اخلاقیات

صداقت و راستگویی، عفو و گذشت، درست‌کاری، انصاف، امانت‌داری، پای‌بندی به قول و قرار، دورویی و تظاهر، تقلب و کلاه‌برداری، تملق و چاپلوسی، حرص و طمع، اسراف، و غیبت کردن.

شایان ذکر است که برای اعتباربخشی بیشتر به سنجش مؤلفه اخلاقیات، هر یک از رفتارهای اخلاقی فوق‌الذکر به دو طریق پرسیده شد: ابتدا به صورت غیر مستقیم هنجار ذهنی و سپس به صورت مستقیم؛ یعنی ابتدا از پاسخگویان پرسیده شد که «فکر می‌کنید مردم هر یک از این خلقیات را تا چه حد دارا می‌باشند؟ سپس، این‌که «خود شما چطور؟».

۷. شریعات

این مؤلفه به دو زیرمؤلفه تقسیم شد: یکی مثبت و دیگری منفی. بخش مثبت اختصاص به تقید به واجبات شرعی دارد که با معرف‌هایی هم‌چون، تقلید در احکام شرعی (در صورت مجتهد نبودن)، پرداخت خمس و زکات فطره (در صورت داشتن شرایط)، امر به معروف و نهی از منکر و رعایت حکم شرعی پول پیدا شده عملیاتی گردید.

بخش منفی شرعیات (منهیات) به اجتناب از تحریم‌های شرعی اختصاص دارد که با معرف‌های زیر مورد سنجش قرار می‌گیرد: رباخوری، مشروب‌خواری، مصرف غذاهای گوشتی بدون ذبح شرعی، قماربازی، شرکت در مجالس رقص و آواز، گوش دادن به آهنگ‌هایی که خواننده‌اش زن می‌باشد، دست دادن با نامحرم، پاسوربازی شرطی، تراشیدن کامل ریش برای مردان و عدم رعایت حدود حجاب اسلامی برای زنان. البته، با توجه به محدودیت‌های شرعی و عرفی در مطالعه ملی حاضر که شیوه اجرای ابزار اندازه‌گیری آن، مصاحبه پرسشگر با پاسخگویان می‌باشد بهتر دیده شد در بخش منفی شرعیات (منهیات) به جای پرسش مستقیم از فراوانی انجام رفتارهای خلاف شرع از پاسخگویان خواسته شود تا عقاید و نگرش خویش را نسبت به این‌گونه رفتارها و اشخاصی که مرتکب آن‌ها می‌شوند، ابراز دارند.

۸. عبادات

مؤلفه عبادات، به معنای اخص (منظور اعمال مناسکی و شعائری دین است)، نیز به دو زیرمؤلفه فردی و جمعی تقسیم می‌شود. عبادات فردی با معرف‌های زیر عملیاتی گردیده است:

نمازهای: یومیه، نافله، غفیله، امام زمان، جعفر طیار، آیات، حاجت و نماز شب. هم‌چنین روزه گرفتن، پرداخت خمس، پرداخت زکات فطره، تلاوت قرآن، صدقه دادن، استخاره کردن، زیارت اماکن متبرکه، و به طور فردی دعا و زیارت‌نامه خواندن. معرف‌های عبادات جمعی عبارت بوده‌اند از: شرکت در نمازهایی هم‌چون عید فطر، عید قربان، نماز جمعه، نماز جماعت در مسجد یا ادارات، شرکت در مراسم اعتکاف، شرکت در هیأت‌های مذهبی، شرکت در مراسم روضه یا عزاداری، شرکت در مراسم بزرگداشت جشن‌های مذهبی و تولدهای معصومین، شرکت در مراسم دعا و شب‌های احیاء در ماه رمضان.

به نظر می‌رسد یکی از نکات قوت کار طالبان این بوده است که ابعاد مثبت دیگر مدل‌ها را از نظر دور نگاه نداشته است. ردپای هر سه مدل پیشین در مدل طالبان دیده می‌شود و همین امر بر قوت مدل او در مقایسه با مدل‌های قبل از آن افزوده است. از سوی دیگر افزودن بعد اخلاقیات ذیل رفتارهای دینی و همین‌طور گویه‌سازی‌های معتبر و دقیق از ویژگی‌های تحقیق طالبان است. علی‌رغم آن‌که در کار طالبان با

گویه‌سازی‌های دقیقی مواجه هستیم و ما از برخی از آن‌ها در کار خود استفاده خواهیم کرد، زیر طبقه‌بندی‌هایی که از سه بعد دین‌داری کرده است چندان مورد توافق ما نیست. ما نیز سه بعد دین‌داری یعنی شناختی، عاطفی و رفتاری را چنان‌چه در کار خدایاری فرد نیز بود می‌پذیریم اما زیرتقسیم‌بندی‌های تقریباً متفاوتی در کار ما وجود خواهد داشت. بعدها خواهیم دید که تقسیم‌بندی رفتارهای دینی به شریعتی، عبادتی و اخلاقی در کار ما داخل نشده است و ما ترجیح دادیم بر مبنای تقسیم‌بندی دیگری که افعال دینی در سنت شیعی (واجب، مستحب، حرام و ...) انجام می‌شوند کار خود را به پیش ببریم.

همین‌طور یکی از دقت‌های پژوهش‌طلبان تمیز دقیق بعد عاطفی دین‌داری است. در پژوهش حاضر همین طبقه‌بندی از کار ایشان وام گرفته شده است. با این تفاوت که ایشان برای بعد عاطفی دینی سه وجه تجربه‌های دینی، علقه دینی و هویت دینی آوردند که به نظر ما سومین مؤلفه نمی‌تواند بعدی از دین‌داری باشد از سویی دیگر، گویه‌هایی که در ذیل بعد هویتی آورده با گویه‌های مربوط به علقه دینی چندان تفاوتی ندارد و از این رو نمی‌تواند معیاری مستقل برای اندازه‌گیری بعد عاطفی دین‌داری باشد. برخی از گویه‌های ایشان در بعد تجربه‌های دینی ضعیف‌تر از سنجه‌های دیگر بوده‌اند و از وزن برابری برخوردار نبوده‌اند. این نکته در بعد علقه‌های دینی نیز صادق بوده است. مثلاً ناراحتی از توهین به مقدسات دینی نمی‌تواند هم وزن با خواندن کتب دینی باشد. با وجود این، بعد عاطفی دین‌داری طالبان بسیار بهتر از مدل‌های پیش از خود تنظیم شده است. در بعد رفتاری دینی تقسیم‌بندی شریعت و عبادات و اخلاقیات نیز اگرچه در جای خود نیکوست اما خالی از اشکال و ابهام نیست، چرا که مثلاً خمس و زکات که به نظر ما در حکم عبادات نیز محسوب می‌شوند در تقسیم‌بندی طالبان از عبادات خارج شده‌اند. معیار ما در قرار دادن احکام خمس و زکات و نظایر آن در عبادات همان تقسیم‌بندی معروف محقق حلی است.

۴. مقایسه ابعاد دین‌داری در تعریف عملیاتی برحسب سنجه‌های مورد بررسی

پیش از آن‌که بتوان نتایج حاصل از مقایسه مدل‌ها / سنجه‌های مورد بررسی را با تدوین یک مدل بومی جدید، در میان یک نمونه آماری واحد مورد بررسی قرار داد، نیاز است

بنیان نظری آن‌ها در قیاس با یک‌دیگر مطالعه شود، تا اشتراکات و افتراقات مدل نظری سنجه‌های مورد بحث مشخص شود.

پس از شرح مبانی نظری در تعریف عملیاتی دین‌داری در پنج مدل سنجش دین‌داری مهم، در این بخش، آن‌ها با یک‌دیگر مقایسه می‌گردند. در پرتو نتایج این مقایسه و قرار گرفتن آن‌ها در یک مدل مقایسه‌ای، می‌توان چارچوب مفهومی را برای ساخت مدل سنجش دین‌داری مناسب در این پژوهش فراهم آورد. پیش از هرچیز ابتدا خلاصه‌ای از ابعاد و مؤلفه‌های دین‌داری در هریک از مدل‌های مورد بحث، مرور می‌شود. مدل‌های یادشده شامل دو مدل مبنایی برای دو سنجه از سه سنجه پژوهش البلاخی است. به دلیل این‌که سنجه دوم پژوهش البلاخی (۱۹۹۹) که براساس پژوهش السانی (۱۹۸۹) است، تنها مبتنی بر سنجش اعتقادات و باورهای دینی است، در این بررسی بر آن تمرکز نمی‌شود. چهار مدل دیگر مورد مقایسه شامل سراج‌زاده (۱۳۷۵)، مدل شجاعی‌زند (۱۳۸۴)، مدل خدایاری‌فرد (۱۳۸۵ و ۱۳۸۸) و مدل طالبان (۱۳۸۸) می‌شود.

مدل البلاخی: ۱. باورها، ۲. نگرش دینی و ۳. عمل دینی.

مدل تای: ۱. باور دینی (الف- عناصر بنیانی، ب- عناصر مکمل)، ۲. عمل دینی (مقیاس پرستش، مقیاس عادت‌ها، مقیاس رهایی‌بخش، مقیاس امور مخرب).

مدل حسن: ۱. باورهای دینی، ۲. مناسک دینی، ۳. اعمال داوطلبانه دینی، ۴. تجربه‌های دینی و ۵. بعد پیامدی.

مدل سراج زاده: ۱. اعتقادی، ۲. مناسکی، ۳. عاطفی (تجربه دینی) و ۴. پیامدی.

مدل شجاعی‌زند: ۱. معتقدبودن (اعتقادیات)، ۲. عبادت‌کردن (عبادیات)، ۳. اخلاقی عمل‌کردن (اخلاقیات)، ۴. متشرع بودن (شرعیات).

مدل خدایاری‌فرد: ۱. شناخت و باور دینی، ۲. گرایش‌ها، علایق و عواطف دینی، ۳. التزام و عمل به وظایف دینی.

سنجه طالبان: ۱. اعتقادی، ۲. عاطفی و ۳. رفتاری.

تمایزات و تشابهات بین این مدل‌ها را می‌توان به طور خلاصه چنین دانست:

۱. بعد اعتقادی: در تمامی مدل‌های مورد اشاره، بعد مستقلى برای اعتقادات و باورهای دینی در نظر گرفته شده است. این بعد، در مدل البلاخی و مدل تای، با نام

بعد باورهای دینی، در مدل ریاض حسن، سراج‌زاده و در مدل طالبان، بعد اعتقادی، در مدل شجاعی‌زند، بعد اعتقادات و در مدل خدایاری‌فرد بعد شناخت و باور دینی مشاهده می‌شود. البته در مدل گلاک و استارک که بعدها مورد تجدید نظر واقع شد، آن‌ها بعد اعتقادی را در قالب دو بعد «عقاید ارتدوکسی» (باورهای مرکزی و اصلی دین) و «خاص‌گرایی» (باورهایی در خصوص وسایل نیل به رستگاری فردی) مورد سنجش قرار دادند.

دو تفاوت مهم در این‌جا وجود دارد. نخست این‌که در مدل خدایاری‌فرد، در تناظر با بعد اعتقادی، بعد شناخت و باور دینی قرار دارد. به عبارت دیگر، خدایاری‌فرد، اعتقاد و باور دینی را همراه با شناخت دینی در یک بعد قرار داده است. شناخت دینی از منظر او اعم از معرفت دینی (شناخت حضوری) و نیز دانش دینی (شناخت حصولی) است. از این‌رو مشاهده می‌شود که خدایاری‌فرد، آن‌چه را گلاک و استارک با عنوان «دانش دینی» در قالب یک بعد مستقل در نظر می‌گیرد در یک مجموعه جای می‌دهد. علاوه‌بر این، شجاعی‌زند در مدل خود، داشتن معلومات دینی یا همان دانش دینی را به عنوان نشانه دین‌داری در بعد اعتقادات می‌داند. از این نظر، دانش دینی، به عنوان مؤلفه‌ای از بعد اعتقادات محسوب می‌شود.

۲. بعد تجربه دینی و عواطف دینی: وجه دیگری از دین‌داری که در تمامی مدل‌های مورد بررسی به جز تفاوت‌هایی که در مدل شجاعی‌زند وجود دارد، بعدی است که به نوعی به عواطف دینی یا تجربه دینی می‌پردازد. نکات مربوط به مقایسه در این مورد، در دو بخش مجزا، یکی برای تجربه دینی و دیگری برای عواطف دینی، ارائه می‌شود.

۱.۲. تجربه دینی: در مدل البلاخی، اساساً هیچ بعد یا مؤلفه‌ای برای سنجش تجربه دینی در نظر گرفته نشده است. اما در مقیاس تای، ذیل بعد عمل دینی، زیرمقیاس‌هایی بخش‌ها وجود دارد که مؤلفه‌های آن بسیار نزدیک به بعد تجربه دینی در مدل‌های دیگر است. در زیرمقیاس‌هایی بخش‌ها، شاخص‌هایی مانند صبر، ترس از خدا، توکل بر خدا وجود دارد که در برخی موارد به مفهوم تجربه دینی نزدیک می‌شود. در عین حال، باید متذکر شد که این زیرمقیاس، دقیقاً دربردارنده مفهوم تجربه دینی نیست، چراکه در کنار شاخص‌های یادشده، مواردی مانند راست‌گویی و صداقت نیز در این زیرمقیاس مورد سنجش قرار می‌گیرند.

بعد تجربی در مدل ریاض حسن و سراج‌زاده شامل مؤلفه‌های توجه، شناخت، ایمان و ترس از خداست. ریاض حسن و سراج‌زاده بیشترین نزدیکی را با مدل گلاک و استارک دارند. در مدل خدایاری فرد نیز که مانند مدل البلاخی یک مدل برآمده از تلاش روان‌شناسان برای سنجش دین‌داری است، هیچ بعد یا مؤلفه‌ای برای سنجش تجربه دینی وجود ندارد. به نظر می‌رسد که اساساً تجربه دینی وجهی از دین‌داری است که بیشتر مورد توجه جامعه‌شناسان دین قرار داشته است؛ مثلاً در مدل طالبان نیز که آخرین مدل شناخته شده در ایران است، بعد تجربه دینی به عنوان مؤلفه‌ای از بعد عاطفی دین‌داری، کنار علقه (تعلق خاطر) دینی و هویت دینی در نظر گرفته شده است.

۲.۲. عواطف دینی: برخلاف تجربه دینی، بعد عواطف دینی وجهی از دین‌داری است که تمامی مدل‌های سنجش دین‌داری مورد بحث، به نوعی به آن پرداخته‌اند. در عین حال، برخی پژوهشگران تمایل داشته‌اند تا این بعد را به عنوان نمودی از ابراز هویت یا احساس تعلق دینی در نظر بگیرند.

در مدل البلاخی، بعدی به نام نگرش دینی وجود دارد که در واقع همان جنبه عواطف دینی و شاخص‌های مربوط به آن را به‌ویژه در مواردی هم‌چون نگرش فرد به جنبه‌های اقتدار و شخصیت‌های دینی و نیز امور دینی مورد سنجش قرار می‌دهد. در مقابل، بعد عواطف دینی در مدل تای جایگاهی ندارد. به‌علاوه، این بعد در مدل گلاک و استارک و سراج‌زاده و ریاض حسن گویه‌های بسیار اندکی می‌تواند دال بر بعد عاطفی باشند. تنها در بعد تجربی دین‌داری که متضمن توجه به نمادها و اقتدارهای دینی است، بخشی از مفهوم عواطف دینی معنا می‌شود.

در مدل شجاعی‌زند، عواطف دینی به عنوان بخشی از نشانه‌های دین‌داری ذیل مؤلفه عمل به تکالیف فردی در بعد شریعت، آن‌هم از طریق شاخص ابراز هویت دینی تعریف می‌شود. با فرض نشانه‌های دین‌داری در این‌جا به عنوان شاخص‌های دین‌داری، می‌توان گفت که شجاعی‌زند آن‌چه را برخی مدل‌های سنجش دین‌داری به عنوان بعدی از دین‌داری در نظر گرفته‌اند، شاخصی برای یکی از دو مؤلفه فردی و جمعی از بعد شریعت دین‌داری تعریف می‌کند. در مقابل، خدایاری فرد، در مدل خود با قرار دادن بعد مستقلی به نام گرایش‌ها، علایق و عواطف دینی، توجه خاصی به این وجه از دین‌داری نشان داده است. در واقع، نمود کامل «عواطف دینی» به عنوان یک بعد مجزا از دین‌داری در کار خدایاری فرد مشاهده می‌شود. او در قالب دو دسته عواطف مثبت و

عواطف منفی، گرایش‌ها، علایق و عواطف افراد را نسبت به خدا، پیامبران و امامان، ذوی‌الحقوق، اولیا و دشمنان خدا و وابستگی به دنیا، مورد سنجش قرار داده است. مشابه چنین رویکردی در کار طالبان نیز قابل مشاهده است. او با لحاظ کردن یک بعد مستقل با نام تجربه دینی، تعلق خاطر (علقة) دینی و هویت دینی را ذیل آن تعریف می‌کند. در واقع می‌توان مدل طالبان را نوعی ترکیب دو رویکرد بومی روان‌شناسانه در کار خدایاری فرد و رویکرد بومی جامعه‌شناسانه در کار شجاعی‌زند دانست. از نظر اختصار در تعداد ابعاد و در نظر گرفتن ابعاد سه‌گانه‌ای برای دین‌داری با عناوین «اعتقادی»، «عاطفی» و «رفتاری» به مدل خدایاری فرد نزدیک می‌شود. هم‌چنین در تمایز بین مؤلفه‌ها، به ویژه در نظر گرفتن «هویت دینی» به عنوان یک مؤلفه دین‌داری و نیز توجه به مؤلفه‌های اخلاقیات، شرعیات و عبادیات و تمایز بین این وجوه رفتاری، تحت تأثیر شجاعی‌زند بوده است.

۳. بعد عملی (رفتاری): دین‌داری تنها بعدی است که در تمامی مدل‌های سنجش دین‌داری، حداقل به عنوان یک بعد مستقل و گاه در قالب دو یا سه بعد مستقل در نظر گرفته شده است. بعد عملی دین‌داری علاوه بر مؤلفه‌هایی مانند عبادت فردی و مناسک جمعی، گاه مؤلفه‌هایی را در برخی مدل‌ها شامل شده که در مدل‌های دیگر به عنوان مؤلفه‌ای از سایر ابعاد غیر عملی دین‌داری در نظر گرفته شده‌اند.

بعد عملی دین‌داری یا همان بعد عمل دینی، در مدل البلاخی، به دو مؤلفه اعمال واجب و اعمال مستحبی تقسیم می‌شود. اعمال واجب می‌تواند هم شامل عبادات و تبعیت از احکام شرعی و حدود آن‌ها باشد. اعمال مستحبی نیز شامل اعمال خیر و مانند آن و هم عبادت‌های مستحبی می‌شود. ریاض حسن نیز تقریباً از همین الگو تبعیت می‌کند. در مدل تائ که تنها دو بعد باور دینی و عمل دینی را برای دین‌داری در نظر می‌گیرد، به جنبه‌های مختلف عمل دینی از جمله عبادات (در زیرمقیاس پرستش)، روابط با دیگران (در زیرمقیاس عادت‌ها)، مفهوم تجربه دینی (در مقیاس رهایی‌بخش‌ها) و شاخص‌هایی که بیشتر به پیروی از احکام شرعی مربوط می‌شود (در زیرمقیاس امور مخرب)، می‌پردازد.

اما مدل گلاک و استارک، بعد عملی دین‌داری را در قالب حداقل دو بعد از هم متمایز می‌کند؛ بعد مناسکی و بعد پیامدی. بعدها آن‌ها بعد مناسکی را نیز به دو بعد مناسک فردی و مناسک جمعی تقسیم کردند و آن‌چه را پیش از این به عنوان

مؤلفه‌های بعد مناسکی می‌دانستند، به عنوان ابعاد مستقلی در نظر گرفتند. بعد مناسکی دین‌داری در مدل سراج‌زاده شامل عبادت‌های فردی، نماز، روزه و مناسک و عبادت‌های جمعی می‌شود. علاوه بر این، بعد پیامدی دین‌داری به پیامدهای باور، عمل، تجربه و دانش دینی در زندگی روزمره مربوط می‌شود. این بعد دین‌داری در واقع همان تقید فرد به احکام دینی یا شرعیات را می‌سنجد؛ یعنی همان‌که شجاعی‌زند به عنوان شرعیات، بعدی مستقل از ابعاد عملی دین‌داری در کنار ابعاد عبادیات و اخلاقیات در نظر می‌گیرد. در واقع شجاعی‌زند، ابعادی به نام شرعیات و اخلاقیات را تقریباً متناظر با بعد پیامدی در مدل گلاک و استارک - سراج‌زاده و نیز بعدی به نام عبادیات را متناظر با بعد مناسکی دین‌داری در مدل آن‌ها قرار می‌دهد. بعد عبادیات در مدل شجاعی‌زند شامل دو بخش عبادیات فردی و عبادیات جمعی است. هم‌چنین شرعیات، شامل دو مؤلفه عمل به تکالیف فردی و عمل به تکالیف جمعی است. شرعیات در مدل شجاعی‌زند، احکام شرعی مستحب را نیز در برمی‌گیرد.

بعد عملی دین‌داری که در مدل خدایاری‌فرد با عنوان «التزام و عمل به وظایف دینی» آمده، شامل دو مؤلفه اخلاق و احکام مطرح است. هریک از این دو مؤلفه نیز در دو سطح فردی و اجتماعی سنجش می‌شود. در تعریف عملیاتی این بعد از دین‌داری در مدل خدایاری‌فرد نوعی ابهام و درهم ریختگی مشاهده می‌شود. به عنوان نمونه او نماز و روزه را هم ذیل اخلاق و هم ذیل احکام دینی تعریف می‌کند. هم‌چنین او پرهیز از گناه را ذیل مؤلفه اخلاق و نیز احکام دینی قرار می‌دهد. در بعد اخلاق نیز زیربخشی تحت عنوان رابطه با طبیعت می‌آورد که از نظر ما گویه‌های مناسبی برای تمایز دین اسلام از سایر ادیان و همین‌طور افراد غیر معتقد به دین، نیستند.

اما بعد عملی دین‌داری در کار طالبان وضوع بیشتری نسبت به مدل خدایاری‌فرد دارد. همان‌طور که اشاره شد، در این مورد او تحت تأثیر تعریف عملیاتی در مدل شجاعی‌زند است. بنابراین در بعد رفتاری دین‌داری، سه مؤلفه اخلاقیات، شرعیات و عبادیات را از هم متمایز می‌کند. این مفاهیم، تقریباً به طور کامل منطبق با مفاهیم متناظر خود در مدل شجاعی‌زند هستند.

اگر بخواهیم خلاصه آن‌چه در مقایسه بنیان‌های نظری مدل‌ها آمده است را مرور کنیم، می‌توانیم آن را در قالبی مانند جدول ۹.۲ ترسیم نماییم.

جدول ۹.۲: مقایسهٔ بنیان‌های نظری مدل‌های سنجش دین‌داری

طالبان (۱۳۸۸)	خدایاری‌فرد (۱۳۸۸)	شجاعی‌زند (۱۳۸۴)	ریاضی‌حسن (۲۰۰۰ و ۲۰۰۷)	سراج‌زاده (۱۳۷۵)	تای (۱۹۸۵)	البلایخی (۱۹۹۹)
اعتقادی (اصول و فروع)	شناخت و باور دینی	معتقد بودن	اعتقادی	اعتقادی	باور دینی	بعد اعتقادی
عاطفی تجربی (تجربهٔ دینی، علاقهٔ دینی، هویت دینی)	-	مؤمن بودن	تجربی	تجربی	مؤلفهٔ رهایی‌بخش‌ها	-
	علاقه و عواطف دینی (عواطف دینی مثبت و عواطف دینی منفی)		-	-	-	نگرش دینی
	التزام و عمل به وظایف دینی		اعمال داوطلبانهٔ دینی	-	مؤلفهٔ امور مخرب مؤلفهٔ عادت‌ها	عمل دینی
اخلاقیات	عبادات	متشرع بودن	مناسکی	مناسکی (فردی و جمع)	مؤلفهٔ پرستش	پنج‌گانه از مؤلفهٔ رهایی‌بخش‌ها
بعد رفتاری	اخلاق	عبادت کردن (فردی و جمع)	پیمامدی	پیمامدی		
شرعیات (مثبت و منفی)						
عبادات (فردی و جمع)						

۵. مدل سنجش دین‌داری کاظمی و فرجی در سال ۸۹ و در پیمایش حاضر

بررسی مدل‌های پیشین برای ساختن مدلی جدید برای سنجش دین‌داری امری ضروری است. مقایسه کوشش‌های انجام شده در ایران نشان می‌دهد که مدل‌هایی که جامعه‌شناسان ایرانی (مدل روان‌شناسان کمی متفاوت است) ارائه کرده‌اند آمیخته با روح مدل گلاک و استارک است. نتایج مقایسه‌ای مدل‌ها نشان داده است که می‌توان همانندی‌های زیادی بین این مدل‌ها با مدل گلاک و استارک مشاهده کرد.

هم‌چنین اعتقاد بر این است که مدل اصلاح شده گلاک و استارک توسط سراج‌زاده می‌تواند مبنای شروع یک مدل‌سازی بومی‌تر قرار گیرد. طبیعتاً قبل از شروع به ساختن مدلی برای سنجش دین‌داری چند نکته پیش‌فرض قرار گرفته است:

اول آن که دین‌داری مردم سنجش‌پذیر است. به این معنا که وجهی از دین‌داری که در تجلیات رفتاری و اعتقادی و عاطفی بروز می‌کند قابل اندازه‌گیری است. اگرچه نمی‌توان دقیقاً آن را به چنگ آورد، می‌توان جلوه‌ای از آن را اندازه‌گیری کرد.

دوم آن که سنجش دین‌داری به کمک روش‌های کمی ممکن است. اگرچه روش‌های کمی از غلظت حقیقت دین‌داری می‌کاهند اما در واقع شکل و میزان دین‌داری جامعه را در اختیار ما قرار می‌دهند. درست است که روش‌های کیفی وجوهی از دین‌داری را بر ما آشکار می‌کنند که از عهده روش‌های کمی خارج است، ولی انتخاب نوع روش دقیقاً با اهداف ما در یک پروژه تحقیقاتی ارتباط دارد. اگر دست‌یابی به این عقیده مد نظر باشد که مردم در سطح جامعه چه مقدار اعمال دینی را انجام می‌دهند و چه مقدار به گزاره‌های بنیادین دینی اعتقاد دارند بی‌تردید روش پیمایش می‌تواند گره‌گشایی کند. در همه دنیا نیز دین‌داری با همین روش سنجیده می‌شود. اما اگر سر و کار ما با مسئله معنا باشد مثلاً مردم چه معنایی به رفتارهای دینی خود می‌دهند، آن‌وقت روش‌های کیفی در سنجش معنای دین‌داری مردم اهمیت خواهند یافت. بنابراین، در تحقیق حاضر صرفاً به سنجش میزان دین‌داری در ابعاد مختلف اهتمام شده است.

سوم آن که مورد پذیرش قرار گرفته است که دین‌داری امری چند بعدی است. طبیعی است که این ابعاد اگرچه به لحاظ نوع مذهب (اسلام شیعی) محدود شده‌اند، به لحاظ تاریخی در درون مذهب اسلام شیعی باید از جامعیت و شمولیت برخوردار باشند.

به عبارت دیگر نمی‌توان به بعدی از دین‌داری اشاره کرد که تنها در زمان ما معنادار باشد. از سوی دیگر درست است که به تعبیر ریاض حسن تجلیات دین‌داری همه‌جا یکی است؛ یعنی دین‌داری خود را در بعد رفتار، اعتقاد و عاطفه نشان می‌دهد اما محتوای این تجلیات به یقین متفاوت است. به همین دلیل باید گویه‌ها متمایزکننده‌ی یک مسلمان از مسیحی و یا فرد متعلق به دین دیگر باشد. این امر در بعد اخلاقیات به‌خصوص حساس‌تر است. ممکن است گویه‌های اخلاقی آن‌چنان عام و جهان‌شمول باشند که حتی فرد غیر دین‌دار را نیز در بر بگیرند. بنابراین باید از به‌کارگیری گویه‌هایی که این مرزها را از میان ببرد، هوشیار بود.

مدل تحقیق حاضر و گویه‌های آن از دو روش فراهم آمده است:

روش اول به مطالعات ما در سال ۱۳۸۵ برمی‌گردد که در بررسی استقرایی همه تحقیقات معتبر در زمینه دین‌داری در ایران آورده شده است. بر مبنای این روش در مرحله اول هفتاد و سه تحقیق که تا آن سال در ایران در زمینه سنجش وضعیت دین‌داری انجام شده بود بررسی و ابعاد دین‌داری و گویه‌های آن‌ها مورد واریسی و ثبت قرار گرفت. در مرحله دوم در سال ۱۳۸۶ سنجه‌های موجود و مقیاس‌های مستخرج از پژوهش‌های پیشین دسته‌بندی و به کمک تیم داوران گزینش و پالایش شدند. سپس از میان دویست و هجده گویه و سیزده مقیاس کار پیش‌آزمون با حجم نمونه صد نفر در شهر تهران انجام شد. پیش‌آزمون از میان اقشار مختلف سنی، جنسی و طبقاتی به صورت هدفمند انجام شد. نتایج روایی و پایایی پیش‌آزمون به حذف برخی از گویه‌های سست و ناستوار منجر شد و در مرحله بعد پرسش‌نامه‌ای با صد و پنجاه و هفت متغیر آماده شد. در نهایت سیزده مقیاس به شرح ذیل به دست آمد که در پرسش‌نامه نهایی در پنج شهر کشور مورد آزمون قرار گرفت:

۱. رسانه‌های دینی
۲. مطالعات یا آموزش مذهبی افراد
۳. اخلاق دینی
۴. اعتقادات دینی
۵. رفتارهای دینی واجب
۶. شرکت در مراسم جمعی دینی

۷. رفتارهای مستحبی

۸. احساسات و تجربه‌های دینی

۹. مشارکت مذهبی افراد

۱۰. پیامدهای دین‌داری

۱۱. نگرش‌های دینی

۱۲. آگاهی‌های دینی

۱۳. محرمات دینی

در نهایت روایی و پایایی در مقیاس‌ها و استواری گویه‌ها واریسی شدند. در نتیجه برخی از این مقیاس‌ها در واقع زیربعدی از ابعاد گسترده‌تری چون مناسک و رفتارهای دینی بودند؛ بنابراین در ذیل آن‌ها جای گرفتند و برخی دیگر که اساساً بعدی از دین‌داری نبودند، اما به طریقی با دین‌داری در ارتباط قرار می‌گرفتند از پرسش‌نامه آزمون‌شده پالایش مجدد شدند. پرسش‌نامه و مدل پیشنهادی براساس چنین فرایندی از تحقیق ساخته شده‌اند.

سپس بر مبنای روش دوم به مطالعه مدل‌های معتبر دین‌داری روی آورده شده که برای جامعه مسلمان و به‌خصوص ایران به کار گرفته شدند. از میان مدل‌های موجود هفت مدل البلاخی (۱۹۹۹)، تای (۱۹۸۵)، ریاض حسن (۲۰۰۰ و ۲۰۰۷)، شجاعی‌زند (۱۳۸۴)، سراج‌زاده (۱۳۷۵)، خدایاری‌فرد (۱۳۸۸) و طالبان (۱۳۸۸) مورد توجه این پژوهش بودند. بعد از مقایسه این مدل‌ها، وجه اشتراک آن‌ها و نحوه تدوین گویه‌های آنان بررسی شدند. نمی‌توان منکر شد که در متفاوت‌ترین مدل یعنی مدل شجاعی‌زند نیز ردپای مدل گلاک و استارک دیده می‌شود و اساساً مدل‌های بعدی ذکر شده در بالا براساس نقد یا الگوبرداری از کار مورد نظر به دست آمده‌اند. از میان همه ابعاد موجود در مدل‌های بررسی شده بیش‌ترین مشابهت در بعد اعتقادی و کم‌ترین مشابهت در بعد مناسکی بوده است. ما نیز از این قاعده تخطی نکرده‌ایم و مطالعات ما در نهایت وجود سه بعد دین‌داری را مسلم فرض کرده است. این سه بعد وجه اشتراک بسیاری از مدل‌های پیشین بوده است.

همان‌طور که محققان پیش از ما هم تأکید داشته‌اند، دانشمندان مسلمان مجموعه تعالیم و آموزه‌های اسلامی را بر مبنای قرآن و سنت به سه بخش تقسیم نموده‌اند:

۱. عقاید: مسائل و معارفی که باید شناخت و بدان‌ها معتقد بود و ایمان آورد. مباحث توحید، اسما و صفات خداوند، نبوت و معاد که از اصول دین به شمار می‌رود در این بخش جای می‌گیرد.

۲. اخلاق: مسائل و دستورهایی که دربارهٔ چگونه بودن انسان از نظر صفات روحی و خصلت‌های معنوی است. مباحثی مثل عدالت، تقوا، شجاعت، صداقت و ... در این بخش قرار دارد.

۳. احکام: مسائل مربوط به کار و عمل که چه کارهایی و چگونه باید انجام شود مثل نماز، روزه، حج، جهاد، بیع، اجاره، نکاح و طلاق، ارث و وصیت که اصطلاحاً فروع دین نامیده می‌شود در این دسته قرار دارد.

علمی که بخش اول را برعهده دارد علم کلام است و علمی که عهده‌دار بخش دوم است علم اخلاق است. بخش سوم را هم علم فقه برعهده دارد. مطهری بعد از بیان تقسیم فوق دو نکته را جهت ایضاح بیشتر متذکر می‌گردد: نخست آن که مقسم در این تقسیم تعلیمات اسلامی است نه علوم اسلامی. توضیح آن که مقصود از تعلیم اسلامی آن چیزهایی است که در متن اسلام است اما علوم اسلامی علاوه بر این موارد علمی مثل ادبیات عرب، منطق، و احیاناً فلسفه را که جنبهٔ مقدماتی نسبت به این تعلیم دارند شامل می‌گردد.

دوم آن که در این تقسیم، جهت ارتباط تعلیم اسلامی با انسان در نظر گرفته شده است؛ بدین معنا که مسائلی که مربوط به عقل و اندیشهٔ انسان است عقاید خوانده شده و امور مربوط به خلق و خوی انسان اخلاق و امور مرتبط با عمل انسان فقه نام گرفته است (مطهری، ۱۳۷۴: ۵۷-۵۸).

با این مقدمه روشن می‌گردد که دانشمندان مسلمان با این تقسیم‌بندی سعی نموده‌اند که تمامی آموزه‌های دینی را - که برگرفته از منابع اصلی یعنی کتاب و سنت است - در سه بخش اصلی دسته‌بندی کرده و هر یک را در حوزهٔ یکی از علوم اسلامی درآورند. بنابراین مطالعهٔ تخصصی هریک از این آموزه‌ها را یکی از علوم مذکور برعهده گرفته و این امر خود موجب شد که نخست این علوم یعنی کلام، اخلاق و فقه بسط و گسترش بیشتری نسبت به سایر علوم اسلامی پیدا کنند و دوم آن که در نتیجهٔ اهتمام

علما به آن‌ها به تدریج از اهمیت بیشتر و جایگاه بالاتری در نظام رتبه‌بندی علوم اسلامی برخوردار گردند.

این وضعیت در گذر زمان به تدریج به جایی رسید که علوم اسلامی عمدتاً در این چند علم متمرکز شود و بیشترین اهتمام مراکز علوم دینی صرف بحث و بررسی پیرامون آن‌ها گردد و عالم مسلمان عمدتاً به کسانی اطلاق گردد که در این علوم خاص تبحر داشتند. البته روشن است که در بین این سه علم نیز وضعیت متفاوت است و این سه در یک رتبه قرار ندارند و تاریخ علوم اسلامی نشان می‌دهد که در ابتدا کلام و در ادامه فقه و علوم وابسته به آن بر صدر نشسته و علم کلام و اخلاق تحت‌الشعاع آن قرار گرفتند. به هر حال هدف ما در این جا آسیب‌شناسی نظام رتبه‌بندی علوم اسلامی نیست بلکه هدف تذکار این نکته است که علت اقبال روز افزون به این علوم در گستره علوم اسلامی و در صدر قرار گرفتن فقیهان و متکلمان مسلمان بخشی معلول نکته دومی است که مطهری تذکر داد و آن ارتباط مستقیم این علوم با انسان است و نکته مهم دیگر جایگاه این علوم خصوصاً فقه در فرهنگ و تمدن اسلامی از منظر حیات فردی و مدیریت نظام سیاسی و اجتماعی است. توضیح آن که علم فقه در بین علوم اسلامی بیشترین نقش را در زندگی انسان مسلمان و تنظیم رابطه آن با خدا، افراد، جامعه و نظام اسلامی دارد. تاریخ تمدن اسلامی نشان می‌دهد که در همه مذاهب اسلامی - اعم از اهل سنت که حاکمیت را در دست داشته و شیعه که در اقلیت بوده - وضعیت این گونه بوده و فقیهان مسلمان بیشترین جایگاه و مرجعیت را نزد مردم و حکومت داشته‌اند.

با ذکر این مقدمه روشن می‌شود که در بررسی موضوع دین‌داری نیز باید به سراغ آموزه‌های اسلامی رفته و با مطالعه روشمندان این موضوع مورد مذاقه قرار گیرد. از آن جا که منبع اصلی این آموزه‌ها کتاب و سنت است در ابتدا به محوریت قرآن در تبیین این آموزه‌ها اشاره می‌شود.

قرآن به عنوان اولین و اصلی‌ترین منبع این آموزه‌ها به هر سه قسم آن اشاره نموده است. بسیاری از آیات قرآن در ارتباط با بیان مسائل اعتقادی و نگرش صحیحی که انسان مسلمان مؤمن می‌بایست در این باب داشته باشد، نازل شده است. تبیین مباحث پیرامون توحید و خداخواهی، ایمان به غیب و فرشتگان، اعتقاد به معاد و حساب و کتاب

اعمال در روز رستاخیز و بهشت و جهنم، اعتقاد به نبوت پیامبران الهی و به طور خاص حضرت محمد^(ص) و اعتقاد به قرآن به عنوان کتاب الهی از اصلی‌ترین این تعالیم است. اهتمام قرآن نسبت به بیان مسائل اعتقادی در حدی است که بیش‌ترین آیات الهی در این باره است و فقط در باب معاد بیش از دو هزار آیه وارد شده که نزدیک به یک سوم قرآن است. هم‌چنین روایات بسیاری از پیامبر^(ص) و امامان^(ع) در مباحث اعتقادی رسیده که علمای علم حدیث آن را در مجموعه‌های حدیثی گردآوری نموده‌اند. متکلمان مسلمان نیز با تألیف آثار در این زمینه موجبات شکل‌گیری علم کلام و رشد آن را به عنوان یکی از علوم مهم اسلامی فراهم آوردند.

در بخش بیان احکام نیز بیش از پانصد آیه وارد شده که فقیهان مسلمان در علم فقه به عنوان اولین و مهم‌ترین منبع استنباط احکام به طور مفصل بدان پرداخته‌اند. هم‌چنین نویسندگان آثار علوم قرآن تحت عنوان آیات الاحکام به تبیین این آیات پرداخته‌اند. این اهتمام به حدی بوده که علی‌رغم تعداد کمتر آیات الاحکام نسبت به آیات العقائد تألیفات این حوزه بسیار بیشتر از حوزه اعتقادی است. در این بخش نیز روایات رسیده از معصومین^(ع) بخش مهمی از میراث حدیثی را به خود اختصاص داده و همان‌طور که در قبل اشاره شد فقهای مسلمان اعم از شیعه و اهل سنت با تکیه بر قرآن و سنت بیش‌ترین تلاش علمی را در این حوزه انجام داده و لذا از این جهت فقه اسلامی سرآمد علوم اسلامی شده و بیش‌ترین اشتغال دانشمندان مسلمان در این حوزه بوده است.

اما در بخش سوم که در واقع حوزه علم اخلاق است آیات بسیاری نازل شده که در آن بر انجام فضایل و ترک رذایل اخلاقی سفارش شده است. در این زمینه نیز علمای مسلمان با نگرش روشمند مباحث مرتبط را تبویب و تنظیم نمودند و آثار ممتازی را در حوزه علم اخلاق اسلامی تألیف کردند. به هر حال ما در بررسی موضوع دین و دین‌داری باید هر سه حوزه را مورد بررسی و مطالعه قرار داده و نظر صحیح شارع مقدس را که از طریق مراجعه به کتاب و سنت و فهم دقیق و عمیق آن به دست می‌آید تبیین کنیم. در این قسمت دو موضوع دین و دین‌داری به تفکیک مورد بحث قرار می‌گیرد.

۶. تعریف دین

در ابتدا تذکر این نکته لازم است که هدف در این جا تعریف دین به معنای عام آن نیست، زیرا فرض ما در انجام این پیمایش دین اسلام است، لذا توضیحاتی را در تبیین دین به معنای خاص آن یعنی اسلام داده می‌شود. در این قسمت معنای لغوی و اصطلاحی اسلام توضیح داده می‌شود.

۱.۶. تعریف لغوی اسلام

اسلام در لغت مصدر باب افعال و به معنای انقیاد و تسلیم شدن است. در *قرب‌الموارد* آمده است: «اسلم الرجل: انقاد/ مرد اسلام آورد: مطیع شد» (شرتونی، ۱۴۰۳، ج ۱، ص ۵۳۶). لغت‌دانان در معنای لغوی اسلام اتفاق نظر دارند.

۲.۶. تعریف اصطلاحی اسلام

روشن است که معنای اصطلاحی اسلام باید با توجه به کتاب و سنت توضیح داده شود، لذا معنای اسلام به ترتیب از منظر این دو منبع اشاره می‌گردد. در ابتدا تذکر این نکته لازم است که واژه اسلام در قرآن به هر دو معنای لغوی و اصطلاحی آن آمده است؛ از جمله در آیه هشتاد و سه سورة آل عمران که می‌فرماید: «و له اسلم من فی السماوات و الارض طوعا و کرها / و حال آن که هر که در آسمان‌ها و زمین است خواه و ناخواه مطیع اوست» و یا آیه صد و سه سورة صافات که درباره حضرت ابراهیم^(ع) و فرزندش آمده: «فلما اسلما و تله للجبین/ پس چون آن دو به فرمان خدا تسلیم شدند او را بر پیشانی خواباند»، و آیات دیگر اسلام به معنای لغوی آن استعمال شده است.

اما اسلام به معنای اصطلاحی آن در قرآن به دو معنای عام و خاص به کار رفته است؛ اسلام به معنای عام آن بر دین الهی اطلاق می‌گردد و از نظر قرآن همه ادیان الهی اسلام‌اند که در برخی آیات به این معنا اشاره شده؛ از جمله آیه نوزده سورة آل عمران: «ان الدین عند الله الاسلام و ما اختلف الذین اوتوا الكتاب الا من بعد ما جائهم العلم بغیا بینهم .../ همانا دین نزد خداوند اسلام است و اهل کتاب در آن اختلاف نکردند مگر پس از آن که به حقانیت آن آگاه شدند و این خلاف از روی رشک و حسد است». هم‌چنین در آیه هشتاد و پنج آل عمران: «و من یبتغ غیر الاسلام دینا فلن یقبل منه/ و هر کس غیر از اسلام دینی را طلب کند از او پذیرفته نمی‌شود» اشاره به معنای عام اسلام دارد و

مقصود اسلام به معنای خاص آن نیست، زیرا در آیات قبل از آن اشاره به میثاق پیامبران با خداوند دارد (آیه ۸۱ آل عمران)، پس از آن به انقیاد و اطاعت اهل آسمان‌ها و زمین به فرمان خداوند شده (آیه ۸۳ آل عمران)، سپس فرموده بگو به خدا و به آنچه بر ما و بر ابراهیم، اسماعیل، اسحاق، یعقوب، اسباط، موسی، عیسی و سایر پیامبران نازل شده ایمان آوردیم و ما تسلیم فرمان خدا هستیم (آیه ۸۴ آل عمران) و در ادامه آیه هشتاد و پنج آمده است که اشاره به اسلام به معنای عام آن دارد. ممکن است گفته شود اسلام در این معنا و آیات فوق چیزی جز تسلیم و انقیاد در برابر خداوند نیست و این همان معنای لغوی است. به بیان دیگر اسلام به معنای دین الهی چیزی جز تسلیم و اطاعت محض از خدای متعال نیست.

اما اسلام به معنای خاص آن عبارت از شریعت حضرت محمد (ص) است که به این معنا نیز در برخی آیات اشاره شده است؛ از جمله در آیه چهارده سورة حجرات که در ادامه بدان اشاره می‌گردد.

در روایات بسیاری نیز به اسلام و حقیقت آن اشاره شده است از جمله: روایت «الاسلام اقرار باللسان/ اسلام اقرار به زبان است» که مقصود آن است که هر کس شهادتین را بر زبان جاری کند مسلمان است. در این معنا حتی اگر قبول اسلام با پذیرش قلبی هم همراه نباشد احکام فرد مسلمان بر او جاری می‌شود. از این معنا با عنوان اسلام فقهی هم یاد می‌شود. مطهری در این زمینه بیان جالبی دارد که جامع مطالب فوق است. وی در تعریف اسلام می‌نویسد: «اسلام همان تسلیم است و دین اسلام همان دین تسلیم است ولی حقیقت تسلیم در هر زمانی شکلی داشته و در این زمان شکل آن همان دین گرانمایه‌ای است که به دست حضرت خاتم الانبیا ظهور یافته است و قهراً کلمه اسلام بر آن منطبق می‌گردد و بس» (مطهری: ۱۳۶۸، ج ۱، ص ۲۷۷).

به نظر می‌رسد برای تبیین بهتر بحث مناسب باشد تا واژه ایمان توضیح داده شود. اصطلاح ایمان علی‌رغم شباهت معنای آن با اسلام و استعمال این دو به جای یک‌دیگر دارای معنای متمایز و خاصی است که با استناد به قرآن و روایات معنای آن توضیح داده می‌شود.

در آیه چهارده سورة حجرات آمده است: «قالت الأعراب ءامنا قل لم تؤمنوا و لكن قولوا أسلمنا و لمادخل الايمان في قلوبكم/ اعراب (بادیه‌نشین) گفتند: ایمان آوردیم.

بگو (ای پیامبر) ایمان نیاورده‌اید و لکن بگویید اسلام آورده‌ایم و هنوز ایمان در قلب‌هایتان داخل نشده است».

امام صادق^(ع) در پاسخ به شخصی که از این آیه سؤال کرده بود، فرمود: «الا تری ان الایمان غیر الاسلام / آیا نمی‌بینی که ایمان غیر از اسلام است» (کلینی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۲۴، ح ۳).

اما معنای اصطلاحی چیست؟ ایمان در روایات بسیاری با الفاظ و مضمون مشابه آمده است؛ از جمله در تعریف ایمان آمده است:

پیامبر اسلام^(ص) فرمود: «الایمان اقرار باللسان و معرفه بالقلب و عمل بالارکان / ایمان عبارت است از اقرار به زبان و شناخت قلبی و عمل به ارکان است». از امام صادق^(ع) نیز نقل شده است: «الایمان اقرار باللسان و تصدیق بالجنان و عمل بالارکان / ایمان اقرار به زبان و تصدیق قلبی و عمل با اعضا است» یا «الایمان معرفه بالقلب و اقرار باللسان و عمل بالارکان / ایمان شناخت قلبی و اقرار به زبان و عمل با اعضا است».

از آیه و روایات فوق فهمیده می‌شود اسلام با اقرار زبانی تحقق می‌یابد و آن شخص مسلمان است اعم از این که همراه با اعتقاد قلبی به اسلام باشد یا خیر. شایان ذکر است که سیره عملی پیامبر^(ص) نیز این فهم را تأیید می‌کند؛ آن‌جا که در جریان فتح مکه ابوسفیان و کفار مکه از ترس جان خود ظاهراً اسلام آوردند. در واقع از نظر آیه و روایات ایمان مرحله بالاتری از اسلام است که در آن علاوه بر اقرار زبانی، اعتقاد قلبی و عمل به احکام هم وجود دارد. بنابراین نسبت بین این دو مفهوم به اصطلاح منطقی عموم و خصوص مطلق است؛ بدین بیان که هر مؤمنی مسلمان است اما هر مسلمانی مؤمن نیست.

بنابراین می‌توان در جمع‌بندی اظهار داشت که اسلام که همان تسلیم خدا بودن است در هر عصر و زمانی این حقیقت شکلی داشته و در این زمان اسلام همان دین و شریعت جاودانی است که به واسطه رسول مکرم اسلام از جانب خدا آمده است. اسلام بدین بیان مجموعه‌ای از اصول اعتقادی، اخلاقی و احکام و مناسک عملی است که به عنوان قرآن (ثقل اکبر) بر پیامبر اسلام^(ص) وحی شده و در کنار آن سنت قولی و عملی پیامبر^(ص) و اهل بیت^(ع) (ثقل اصغر) است که برای هدایت و سعادت دنیا و آخرت بشر از جانب خدای متعال است.

۳.۶. تعریف دین‌داری

منظور از دین‌داری در این تحقیق، دین‌داری فرد مسلمان در جامعه ایران است. از این‌رو، ضرورتی برای مرور تکراری ادبیات تعریف دین‌داری در شکل عام که جامعه‌شناسان و روان‌شناسان ارائه کرده‌اند احساس نمی‌شود. دین‌داری در این پژوهش اعتقاد به اصول اولیه دین اسلام و آنچه تحت عنوان فروع دین در فقه اسلامی آمده و عمل به مناسک و شعائر دینی و پای‌بندی و التزام عملی و اخلاقی بدان‌هاست و همین‌طور شامل احساسات و تعلقات و دلبستگی‌هایی است که بیش‌تر جنبه عاطفی دارند.

ملاحظه می‌شود که این تعریف دارای سه بعد اصلی اعتقادی، حسی و عملی است. بعد اعتقادی ناظر به حوزه ایمان و باور فرد مسلمان است که در دو حوزه مهم اعتقادات ساری و جاری می‌گردد. بعد عملی هم ناظر به رفتار و عمل فرد مسلمان است و به حوزه انجام مناسک و فروع دین مربوط می‌شود. بعد عاطفی و حسی نیز تمایلات و احساسات درونی فرد مؤمن را نشان می‌دهد. در ذیل هر سه بعد به تفکیک شرح داده می‌شوند.

۱. بعد اعتقادی شامل اعتقادات و باورهای فرد به خدا، پیامبر اسلام و سایر پیامبران، امامان، زندگی پس از مرگ و روز قیامت، کتاب خدا و مجموع عقاید اصلی دین می‌شود. این بعد با بعدی به همین نام در مدل‌های البلاخی، گلاک و استارک و طالبان؛ با بعد باور دینی در مدل تای؛ بعد اعتقادات مدل شجاعی‌زند و نیز بعد شناخت و باور دینی در مدل خدایاری فرد متناظر است. در این بعد تأکید ما بر اصول دین و گزاره‌های بنیادین شیعه بوده است.

۲. بعد عاطفی - تجربی به دو زیربخش تجربه‌ها و تعلقات تقسیم می‌شود. تجربه‌ها شامل جنبه‌های ترس، خضوع و خشوع در برابر خدا، احساس توبه، تجربه استجاب دعا، احساس ترس از خداوند، عواطف، تصورات و احساسات مربوط به برقراری رابطه با وجودی هم‌چون خدا و در مجموع مفهوم آنچه به طور خاص تجربه دینی نامیده می‌شود، ظاهر می‌گردد. این بعد در مدل گلاک و استارک و هم‌چنین ریاض حسن و سراج‌زاده با مؤلفه تجربه دینی در بعد عواطف دینی مدل طالبان و مؤلفه‌های بخش‌ها در بعد عمل دینی مدل تای متناظر است. در عین حال، مدل‌های خدایاری فرد و نیز

البلاخی، فاقد ابعاد متناظر و مشابه در این زمینه هستند. هم‌چنین این بعد با بعد ایمانیات مدل شجاعی‌زند متناظر است. اما بعد ایمانیات، بعدی است که به زعم شجاعی‌زند، قابل سنجش با استفاده از ابزارهای متداول نیست. هم‌چنین عواطف دینی که بیانگر احساسات و عواطف فرد نسبت به نمادها، جنبه‌های اقتدار و شخصیت‌ها و امور دینی است، متناظر با بعد نگرش دینی در مدل البلاخی، بعد علایق و عواطف دینی در مدل خدایاری‌فرد، مؤلفه‌های هویت دینی و علقه دینی در بعد عواطف دینی مدل طالبان و نیز شاخص / مؤلفه ابراز هویت دینی در مؤلفه‌ی فردی از بعد شریعت‌مدل شجاعی‌زند، متناظر است. این بعد در مدل‌های تای و گلاک و استارک، نظیری ندارد. بعد علقه دینی دقیقاً از مدل طالبان اقتباس شده است و آن بعدی مفید در کنار تجربه‌های دینی است.

جدول ۱۰.۲. مدل سنجش دین‌داری کاظمی و فرجی (۱۳۸۹) و در تحقیق حاضر

ابعاد دین‌داری	شاخص‌های دین‌داری
بعد اعتقادی	اصول دین و باورهای بنیادین (باور داشتن به گزاره‌های اساسی دین مانند اعتقاد به خداوند، اعتقاد به رسالت پیامبر، باور داشتن به روز قیامت، اعتقاد به قرآن، اعتقاد به بهشت و جهنم، اعتقاد به وجود شیطان و فرشتگان، اعتقاد به امامت)
عواطف و تجربه‌های دینی	۱. تجربه‌های دینی (احساس نزدیکی با خدا، احساس حضور خدا، احساس ترس از خدا، احساس توبه، احساس مواخذه شدن از سوی خدا، احساس منفی در برابر گناه) ۲. تعلقات و تعصبات دینی (دلبستگی به اسلام و قرآن و مسلمانان، احساس ناخوشایند در برابر عدم انجام اعمال دینی)
مناسک و رفتارهای دینی	۱. رفتارهای واجب دینی: نمازهای واجب، روزه گرفتن در ماه رمضان، انجام غسل واجب، امر به معروف و نهی از منکر، پرداخت زکات، فطریه و خمس، رعایت حجاب ۲. محرمات دینی: ۱.۲. اخلاقیات دینی یا محرمات اخلاقی (دروغ گفتن، تظاهر، ریاکاری، تهمت، غیبت، عدم رعایت حقوق دیگران) ۲.۲. شریعیات (سقط جنین، ربا، مشروبات الکلی، رعایت محرم و نامحرم) ۳. مستحبات: ۱.۳. فردی (خواندن قرآن و دعا، خواندن نماز اول وقت، خواندن نماز مستحبی، گرفتن روزه مستحبی، خواندن نماز شب، دادن صدقه، نذر کردن، قربانی کردن) ۲.۳. جمعی (شرکت در نماز جماعت، شرکت در نماز جمعه، شرکت در جلسات دعا و قرآن، شرکت در مراسم مذهبی مانند عاشورا و شب قدر،

شرکت در جلسات ختم انعام و سفره نذری و ...)		
--	--	--

۳. در طراحی بعد رفتارهای دینی تقسیم‌بندی فقه شیعی از احکام واجب، مستحب، مکروه، حرام و مباح مبنای کار بوده است. با این تفاوت که اعمال مباح و مکروه به دلیل اهمیت کم‌ترشان در سنجش دین‌داری فرد حذف شده‌اند و سه مؤلفه رفتارهای واجب دینی، مستحبات دینی و محرمات دینی مورد تأکید قرار گرفته‌اند. محرمات دینی نیز خود به دسته شرعیات و محرمات اخلاقی تقسیم شده‌اند. شرعیات گزاره‌هایی هستند که جنبه حقوقی دارند مانند شراب خوردن و سقط جنین و اخلاقیات (محرمات اخلاقی) نیز گزاره‌هایی را شامل می‌شود که جنبه هنجاری نیرومندی دارد اما فاقد مجازات‌های این دنیایی و حقوقی در دین و اجتماع هستند مانند دروغ‌گویی یا تظاهر. همین‌طور رفتارهای مستحبی به دو بعد رفتارهای شخصی و خصوصی و رفتارهای جمعی تقسیم شده‌اند. در حالی که رفتارهای جمعی مستحبی می‌توانند تحت تأثیر عوامل اجتماعی انجام شوند رفتارهای فردی و شخصی مستحبی بیش‌تر با ابعاد عاشقانه و اعمال مرتبط با دل ارتباط دارند. از این‌رو مستحبات فردی نقش درخوری در توضیح دین‌داری افراد دارند.

فصل سوم: یافته‌های

پژوهش

ل سوم: های پژوهش

خصوصیات جمعیت نمونه

۱. خصوصیات جمعیت نمونه

زنان و مردان، جوانان و میان سالان و افراد مسن، مجرد و متأهل، شاغل و بیکار، دانش آموز و دانشجو و سرباز، افرادی از طبقات بالا و پایین اقتصادی و قومیت های مختلف از جمله گروه های اجتماعی هستند که پاسخگویان این پژوهش را شکل می دهند.

ترکیب جنسیتی پاسخگویان برابر است. یافته ها نشان می دهد نیمی (۵۰ درصد) از پاسخگویان مرد و نیمی دیگر (۵۰ درصد) زن هستند. به لحاظ ترکیب سنی ۱۹/۶ درصد پاسخگویان بین ۱۵ تا ۲۴ سال هستند. ۲۶/۳ درصد ۲۵ تا ۳۴ ساله هستند. ۲۱/۴ درصد ۳۵ تا ۴۴ ساله هستند. ۱۶/۵ درصد در سنین ۴۵ تا ۵۴ سال و ۱۶/۲ درصد ۵۵ ساله و بیش تر هستند. ۲۶ درصد پاسخگویان مجرد و ۶۹/۸ درصد متأهل هستند. ۱/۱ درصد از همسر خود جدا شده اند و ۳ درصد نیز همسرشان فوت کرده است. ۷/۳ درصد پاسخگویان بی سواد و ۱۸/۸ درصد کم سواد یا دارای تحصیلات ابتدایی هستند. ۲۴/۳ درصد پاسخگویان در حد راهنمایی و دبیرستان تحصیل کرده اند. ۲۵/۴ درصد دیپلم یا پیش دانشگاهی هستند. ۲۰/۲ درصد فوق دیپلم یا لیسانس هستند و ۳/۷ درصد فوق لیسانس و بالاتر. ۰/۳ درصد نیز تحصیلات حوزوی دارند. ۲۳/۹ درصد پاسخگویان دارای تحصیلات دانشگاهی هستند.

در مورد تحصیلات پدر پاسخگو: پدر ۳۶/۷ درصد پاسخگویان بی سواد و پدر ۳۰/۹ درصد پاسخگویان کم سواد هستند. تحصیلات پدر ۱۴/۲ درصد پاسخگویان راهنمایی و دبیرستان است و تحصیلات پدر ۱۱/۰ درصد پاسخگویان دیپلم. تحصیلات پدر ۶/۷ درصد پاسخگویان دانشگاهی است. تحصیلات پدر ۰/۵ درصد پاسخگویان نیز حوزوی است.

داده‌ها نشان می‌دهد که ۷۷/۶ درصد پاسخگویان شاغل در بخش خصوصی و ۲۲/۴ درصد در بخش دولتی فعالیت می‌کنند. به لحاظ وضع فعالیت، ۳۵/۱ درصد پاسخگویان را زنان خانه‌دار و ۳۳/۷ درصد را افراد شاغل تشکیل می‌دهند. ۱۰/۹ درصد پاسخگویان بیکار، ۵/۸ درصد دانش‌آموز، ۶/۷ درصد دانشجو و ۰/۳ درصد طلبه هستند. ۷/۵ درصد پاسخگویان نیز بازنشسته هستند. در بین شاغلین، ۳۹/۹ درصد حقوق‌بگیر، ۴۹/۸ درصد کارکن مستقل و ۱۰/۳ درصد کارفرما هستند.

از نظر ترکیب قومیتی، داده‌ها نشان می‌دهد ۴۶/۲ درصد پاسخگویان فارس هستند. ۲۱/۱ درصد پاسخگویان آذری هستند. ۹ درصد کرد، ۸/۱ درصد لر و لک، ۷/۱ درصد مازنی و گیلک، ۲/۸ درصد عرب، ۳/۱ درصد بلوچ و ۰/۵ درصد ترکمن هستند.

هزینه ماهانه ۱۰/۸ درصد پاسخگویان ۶۰۰ هزار تومان و کمتر است. هزینه ماهانه ۱۳/۳ درصد بین ۶۰۱ تا ۸۰۰ هزار تومان است. هزینه ماهانه ۲۲ درصد پاسخگویان بین ۸۰۱ تا ۱ میلیون تومان است. هزینه ماهانه ۲۳/۲ درصد بیش از ۱ میلیون تا ۱ میلیون و ۵۰۰ هزار تومان است. هزینه ماهانه ۱۶/۷ درصد بین بیش از ۱ میلیون و ۵۰۰ هزار تومان تا ۲ میلیون تومان و هزینه ماهانه ۱۰/۳ درصد بین بیش از ۲ میلیون تا ۳ میلیون تومان است. هزینه ماهانه ۳/۷ درصد بیش از ۳ میلیون تومان است. در مجموع هزینه ماهانه حدود ۴۶/۱ درصد پاسخگویان در ماه کم‌تر از ۱ میلیون تومان، ۳۹/۹ درصد بین ۱ تا ۲ میلیون تومان و ۱۴ درصد بیش از ۲ میلیون تومان است.

جدول ۱.۳: جنس

درصد	
۵۰/۰	زن
۵۰/۰	مرد
۱۰۰	جمع کل
۴۹۷۱	تعداد پاسخگویان

جدول ۲.۳: سن

درصد	
۱۹/۶	۱۵ تا ۲۴ سال
۲۶/۳	۲۵ تا ۳۴ سال
۲۱/۴	۳۵ تا ۴۴ سال
۱۶/۵	۴۵ تا ۵۴ سال
۱۶/۲	۵۵ سال و بیشتر
۱۰۰	جمع کل
۴۹۷۱	تعداد پاسخگویان

جدول ۳.۳: وضع تأهل

درصد	
۲۶/۰	مجرد
۶۹/۸	متأهل
۱/۱	بی‌همسر (در اثر طلاق)
۳/۰	بی‌همسر (در اثر فوت همسر)
۱۰۰	جمع کل
۴۹۲۷	تعداد پاسخگویان

جدول ۴.۳: تحصیلات پاسخگویان

درصد	
۷/۳	بی‌سواد
۱۸/۸	کم‌سواد و ابتدایی
۲۴/۳	راهنمایی و دبیرستان
۲۵/۴	دیپلم و پیش‌دانشگاهی
۲۰/۲	فوق دیپلم و لیسانس
۳/۷	فوق لیسانس و بالاتر
۰/۳	حوزوی
۱۰۰	جمع کل
۴۹۲۸	تعداد پاسخگویان

جدول ۵.۳: تحصیلات پدر

درصد	
۳۶/۷	بی‌سواد
۳۰/۹	کم‌سواد و ابتدایی
۱۴/۲	راهنمایی و دبیرستان
۱۱/۰	دیپلم و پیش‌دانشگاهی
۵/۷	فوق دیپلم و لیسانس
۱/۰	فوق لیسانس و بالاتر
۰/۵	حوزوی
۱۰۰	جمع کل
۴۷۰۶	تعداد پاسخگویان

جدول ۶.۳: بخش شغلی

درصد	
۲۲/۴	دولتی
۷۷/۶	خصوصی
۱۰۰	جمع کل
۱۵۶۸	تعداد پاسخگویان

جدول ۷.۳: وضع فعالیت

درصد	
۶/۷	دانشجو
۵/۸	دانش‌آموز
۰/۳	طلبه
۳۵/۱	خانه‌دار
۱۰/۹	بیکار
۷/۵	بازنشسته
۳۳/۷	شاغل
۱۰۰	جمع کل
۴۹۳۴	تعداد پاسخگویان

جدول ۸.۳: وضع شغلی

درصد	
۱۰/۳	کارفرما
۴۹/۸	کارکن مستقل
۳۹/۹	حقوق‌بگیر
۱۰۰	جمع کل
۱۵۳۱	تعداد پاسخگویان

جدول ۹.۳: قومیت

درصد	
۲۱/۱	آذری
۴۶/۲	فارس
۹/۰	کرد
۷/۱	مازنی و گیلک
۳/۱	بلوچ
۲/۸	عرب
۸/۱	لر و لک
۰/۵	ترکمن
۱/۳	طالش
۰/۷	سایر
۱۰۰	جمع کل
۴۹۰۸	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۰.۳: هزینه ماهانه خانواده

درصد	
۱۰/۸	۶۰۰ هزار تومان و کم‌تر
۱۳/۳	بین ۶۰۱ تا ۸۰۰ هزار تومان
۲۲/۰	بین ۸۰۱ تا ۱ میلیون تومان
۲۳/۲	بیش از ۱ میلیون تا ۱ میلیون و ۵۰۰ هزار تومان
۱۶/۷	بیش از ۱ میلیون و ۵۰۰ هزار تا ۲ میلیون تومان
۱۰/۳	بیش از ۲ میلیون تا ۳ میلیون تومان
۳/۷	بیش از ۳ میلیون تومان
۱۰۰	جمع کل
۴۶۲۲	تعداد پاسخگویان

خصوصیات مذہبی

۲. خصوصیات مذهبی

در این بخش مجموعه‌ای از سوالات و گویه‌ها طرح شده است تا تصویری کلی از نگرش‌ها و دیدگاه‌های مردم درباره موضوعات مختلف دینی، که لزوماً شامل ابعاد مورد سنجش دینداری نمی‌شوند، سنجیده شود. دو سال کلی هم درباره نگرانی‌های مردم از وضعیت کنونی جامعه و آینده پرسیده شده است که در ادامه می‌آید.

سوال آغازین پرسشنامه این بوده است که «شما وقتی به آینده فکر می‌کنید، مثلاً ۵ سال آینده، مهمترین چیزی که شما را نگران می‌کند چیست؟». ۲۳ درصد گفته‌اند گرانی و تورم، ۲۲/۲ درصد گفته‌اند بیکاری و مسائل شغلی، ۱۴/۶ درصد گفته‌اند آینده فرزندان، ۵/۶ درصد گفته‌اند کاهش دینداری، ۴/۶ درصد گفته‌اند معضلات اجتماعی (بی‌قانونی، طلاق، اعتیاد...)، ۳/۲ درصد گفته‌اند امنیت شغلی و ۳/۲ درصد گفته‌اند مشکل مسکن نگران‌شان کرده است. پاسخگویان به موضوعات دیگری همچون مشکل مسکن، مشکل ازدواج، مسائل فرهنگی، مشکلات تحصیل و غیره نیز اشاره کرده‌اند. در پاسخ به این سوال که چه تعداد از مردم همین نگرانی را دارند، ۷۵/۱ درصد گفته‌اند اکثریت مردم، ۱۷/۷ درصد گفته‌اند نیمی از آن‌ها و ۷/۲ درصد گفته‌اند تعداد کمی از مردم. همچنین در پاسخ به این سوال که وضعیت اخلاق در مقایسه با ۵ سال پیش چه تغییری کرده است، ۱۴/۷ درصد معتقدند بهتر شده، ۲۶/۹ درصد معتقدند فرقی نکرده، ۵۸/۳ درصد معتقدند بدتر شده.

درباره وضعیت دین در آینده و میزان توجه مردم به آن حدود ۱۲/۷ درصد پاسخگویان خوش‌بین بوده و معتقدند در آینده توجه به دین بیش‌تر خواهد شد. این در حالی است که ۶۸ درصد پاسخگویان بدبین هستند و گفته‌اند در آینده توجه به دین کم‌تر خواهد شد. ۱۹/۴ درصد هم معتقدند که با گذر زمان توجه به دین فرقی نخواهد کرد.

در پاسخ این سوال که فقط با دین می‌شود مشکلات اخلاقی و فرهنگی جامعه را حل کرد، ۴۷ درصد گفته‌اند موافقت، ۱۷/۹ درصد گفته‌اند مردد و ۳۵ درصد گفته‌اند مخالف هستند. داده‌ها نشان می‌دهد که ۷۲/۲ درصد پاسخگویان معتقدند که این روزها مردم واقعاً نمی‌دانند که دین‌دار واقعی کیست و آدم متظاهر و ریاکار کیست. در مقابل ۱۴/۱ درصد مخالف این نگاه هستند. ۱۳/۷ درصد نیز مردد هستند.

در مورد مذهبی بودن خانواده پاسخگو، ۳۲/۹ درصد پاسخگویان گفته‌اند خانواده‌ای کاملاً مذهبی و ۵۰/۹ درصد گفته‌اند در خانواده‌ای مذهبی زندگی دارند. ۱۵/۳ درصد گفته‌اند خانواده‌شان خیلی مذهبی نیست. ۰/۸ درصد هم گفته‌اند در خانواده‌ای زندگی می‌کنند که اصلاً مذهبی نیست. ۹۱ درصد پاسخگویان شیعه و ۹ درصد از اهل سنت هستند. ۷۶/۵ درصد پاسخگویان شیعه مرجع تقلید دارند و ۱۳/۴ درصد آنان نیز مرجع تقلید ندارند. ۵/۴ درصد هم گفته‌اند اعتقادی به مرجع تقلید ندارند و براساس نظر خودشان عمل می‌کنند و ۴/۷ درصد نیز گفته‌اند عمل به احتیاط می‌کنند.

۱۰/۴ درصد زنان و دختران پاسخگو قبل از سن تکلیف نماز خواندن را شروع کرده‌اند. ۴۷/۶ درصد در سن تکلیف (از ۹ سالگی) نماز خواندن را شروع کرده‌اند. ۳۶/۹ درصد نیز در سال‌های بعد از سن تکلیف شروع به نماز خواندن کرده‌اند. ۴/۱ درصد هم اساساً هیچ‌گاه نماز خواندن را شروع نکرده‌اند. در میان پسران و مردان پاسخگو، داده‌ها ۴۱/۵ درصد گفته‌اند پیش از سن تکلیف شروع به نماز خواندن کرده‌اند. ۲۲/۵ درصد در سن تکلیف (از ۱۵ سالگی) نماز خواندن را شروع کرده‌اند. ۲۷/۹ درصد نیز در سال‌های بعد از سن تکلیف نماز خواندن را شروع کرده‌اند. ۶/۱ درصد نیز اساساً شروع به نماز خواندن نکرده‌اند.

پاسخگویان در جواب این سوال که اگر بخواهید ازدواج کنید چقدر معیار مذهبی بودن همسر برایتان مهم است، ۷۰/۹ درصد گفته‌اند زیاد، ۲۰/۶ گفته‌اند تا حدودی، ۸/۵ درصد گفته‌اند کم.

از پاسخگویان پرسیده شده است به نظر شما یک فرد مذهبی چه خصوصیتی باید داشته باشد. ۱۸/۳ درصد پاسخگویان گفته‌اند فرد مذهبی باید خوش اخلاق باشد، به دیگران کمک کند و احترام بگذارد. ۱۳/۸ درصد گفته‌اند صادق و راستگو باشد و غیبت نکند. ۱۰/۲ درصد گفته‌اند نماز خوان و اهل روزه گرفتن باشد. ۹/۱ درصد گفته‌اند به خدا، قرآن، پیامبر و ائمه اعتقاد داشته باشد و ولایت مدار باشد. ۷/۶ درصد گفته‌اند مناسک و رفتارهای دینی را رعایت کند و ظاهری آراسته داشته باشد. ۷/۲ درصد گفته‌اند با ایمان باشد و ۶/۸ درصد گفته‌اند درستکار و امین و الگوی دیگران باشد.

در جواب این سوال که آیا در طول سال جاری به سفرهای زیارتی (قم، مشهد، کربلا و نجف، مکه و ...) رفته‌اید، ۵۶/۱ درصد گفته‌اند به سفرهای زیارتی رفته‌اند و ۴۳/۹ درصد گفته‌اند نرفته‌اند. در مورد حضور در دسته‌های عزاداری در خیابان ۸۰ درصد گفته‌اند در این دسته‌ها شرکت کرده‌اند و ۲۰ درصد گفته‌اند شرکت نکرده‌اند. در پاسخ به این سوال که در ماه‌های محرم و صفر غذای نذری خورده‌اید. ۹۱/۱ درصد گفته‌اند غذای نذری خورده‌اند و ۸/۹ درصد گفته‌اند غذای نذری نخورده‌اند.

جدول ۱۱.۳: شما وقتی به آینده فکر می‌کنید، مثلاً ۵ سال آینده، مهمترین چیزی که شما را نگران می‌کند چیست؟

درصد	
۲۳/۰	گرانی و تورم
۲۲/۲	بیکاری و مسائل شغلی
۱۴/۶	آینده فرزندان
۵/۶	کاهش دینداری
۴/۶	معضلات اجتماعی (بی قانونی، طلاق، اعتیاد ...)
۳/۲	امنیت شغلی
۳/۱	مشکل مسکن
۲/۹	مشکل ازدواج
۲/۷	مسائل فرهنگی (تهاجم فرهنگی، گسترش ماهواره ...)
۲/۸	نگرانی از بیماری‌های جسمی و روحی
۲/۲	مسائل و مشکلات تحصیلی
۲/۰	امنیت ملی و سیاست خارجی
۲/۰	فقر و کمبود امکانات
۱/۸	مسائل و مشکلات اقتصادی
۱/۳	معضلات اخلاقی (گسترش دروغ، غیبت، تهمت ...)
۱/۳	مشکل آب، آلودگی هوا و محیط زیست
۱/۳	معضلات سیاسی (عدم شایسته سالاری، افراط گرایی و بی برنامه‌گی مسئولان...)
۱/۰	مشکلات زندگی
۱/۰	مرگ و تنهایی
۰/۵	فقدان تفریحات و شادی
۰/۵	مبهم

۰/۲	فساد اقتصادی
۰/۱	بدحجابی
۱۰۰	جمع کل
۴۸۶۰	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۲.۳: فکر می‌کنید چه تعداد از مردم همین نگرانی را داشته باشند؟

درصد	
۷۵/۱	اکثریت مردم
۱۷/۷	نصف آنها
۷/۲	تعداد کمی از مردم
۱۰۰	جمع کل
۴۸۴۰	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۳.۳: بعضی‌ها می‌گویند وقتی وضعیت اخلاق را با ۵ سال پیش مقایسه می‌کنیم به نظر می‌رسد وضع بهتر شده است. شما با کدام نظر موافقت می‌کنید؟ به نظر شما بهتر شده یا بدتر شده یا فرقی نکرده است؟

درصد	
۱۴/۷	بهتر شده
۲۶/۹	فرقی نکرده
۵۸/۳	بدتر شده
۱۰۰	جمع کل
۴۹۴۰	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۴.۳: به نظر شما آینده چگونه می‌شود؟ مردم دین‌دارتر می‌شوند، کمتر به دین گرایش پیدا می‌کنند یا فرقی نمی‌کند؟

درصد	
۱۲/۷	دین‌دارتر می‌شوند
۱۹/۴	فرقی نمی‌کند
۶۸/۰	کمتر به دین گرایش پیدا می‌کنند
۱۰۰	جمع کل
۴۲۷۸	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۵.۳: بعضی‌ها معتقدند که فقط با دین می‌شود مشکلات اخلاقی و فرهنگی جامعه را حل کرد. با این نظر موافقت یا مخالفت؟

درصد	
۱۴/۵	کاملاً موافق
۳۲/۵	موافق
۱۷/۹	مردد
۲۴/۹	مخالف
۱۰/۱	کاملاً مخالف
۱۰۰	جمع کل
۴۹۵۱	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۶.۳: این روزها مردم واقعاً نمی‌دانند که دین‌دار واقعی کیست و آدم متظاهر و ریاکار کیست؟

درصد	
۳۱/۷	کاملاً موافق
۴۰/۵	موافق
۱۳/۷	مردد
۱۱/۳	مخالف
۲/۸	کاملاً مخالف
۱۰۰	جمع کل
۴۹۳۸	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۷.۳: وضعیت مذهبی بودن خانواده پاسخگویان

درصد	
۳۲/۹	کاملاً
۵۰/۹	زیاد
۱۴/۸	کم
۰/۸	اصلاً
۱۰۰	جمع کل
۴۸۵۸	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۸.۳: شیعه یا سنی بودن پاسخگویان

درصد	
۹۱/۰	شیعه
۹/۰	سنی
۱۰۰	جمع کل
۴۸۹۳	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۹.۳: داشتن مرجع تقلید

درصد	
۷۶/۵	بله
۱۳/۴	هنوز مرجعی ندارم
۵/۴	اعتقادی به آن ندارم براساس نظر خودم عمل می‌کنم
۴/۷	عمل به احتیاط
۱۰۰	جمع کل
۱۴۳۹۳	تعداد پاسخگویان

جدول ۲۰.۳: شروع نماز خواندن

جمع کل	مرد	زن	
۸/۸	۷/۱	۱۰/۴	قبل از ۸ سالگی
۳۰/۰	۱۲/۶	۴۷/۶	۹ و ۱۰ سالگی
۲۰/۶	۲۱/۸	۱۹/۴	۱۱ تا ۱۴ سالگی
۱۵/۱	۲۲/۵	۷/۷	۱۵ سالگی
۱۹/۳	۲۷/۹	۱۰/۸	از ۱۶ سالگی به بعد
۶/۱	۸/۱	۴/۱	هیچ‌وقت
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
۴۸۸۹	۲۴۴۶	۲۴۴۳	تعداد پاسخگویان

۱. تفاوت تعداد پاسخگویان در این جدول و جداول مشابه با تعداد کل پاسخگویان به این دلیل است که این سؤالات مخصوص شیعیان بوده است.

جدول ۲۱.۳: اگر خودتان یا اعضای خانواده‌تان بخواهید ازدواج کنید، چقدر معیار مذهبی بودن همسر برایتان مهم است؟

درصد	
۳۴/۱	خیلی زیاد
۳۶/۸	زیاد
۲۰/۶	تا حدودی
۶/۰	کم
۲/۵	خیلی کم
۱۰۰	جمع کل
۴۹۳۶	تعداد پاسخگویان

جدول ۲۲.۳: به نظر شما یک فرد مذهبی چه خصوصیتی باید داشته باشد؟

درصد	
۰/۴	آگاهی از دین
۴/۱	قانون مدار، با وجدان، عادل، حق شناس باشد و رعایت حق و الناس کند
۱۰/۲	نماز خوان و اهل روزه گرفتن باشد
۵/۳	با تقوا، پرهیزگار و شاکر باشد و بی توجه به ظواهر دنیوی باشد
۹/۱	به خدا، قرآن، پیامبر، ائمه اعتقاد داشته باشد و ولایت مدار باشد
۷/۴	ایهام در معنای دینداری
۱۸/۳	خوش اخلاق باشد به دیگران کمک کند و احترام بگذارد
۱۳/۸	صادق و راستگو باشد و غیبت نکند.
۵/۲	ریاکار نباشد.
۳/۹	حجاب و حیا و نجابت داشته باشد و به محرم و نامحرم اهمیت دهد.
۷/۲	با ایمان باشد.
۷/۶	مناسک و رفتارهای دینی را رعایت کند و ظاهری آراسته داشته باشد.
۶/۸	درستکار و امین باشد و الگوی دیگران باشد.
۰/۷	متعصب نباشد و عقایدش را به دیگران تحمیل نکند و به عقاید دیگران احترام بگذارد.
۱۰۰	جمع کل
۴۸۲۷	تعداد پاسخگویان

جدول ۲۳.۳: آیا در طول سال جاری به سفر زیارتی (قم، مشهد، کربلا و نجف، مکه و ...) رفته‌اید؟

درصد	
۵۶/۱	بلی
۴۳/۹	خیر
۱۰۰	جمع کل
۴۹۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۲۴.۳: امسال در طول محرم و صفر در دسته‌های عزاداری در خیابان شرکت کرده‌اید؟

درصد	
۸۰/۰	بلی
۲۰/۰	خیر
۱۰۰	جمع کل
۴۹۴۷	تعداد پاسخگویان

جدول ۲۵.۳: امسال در ماه‌های محرم و صفر آیا غذای نذری خورده‌اید؟

درصد	
۹۱/۱	بلی
۸/۹	خیر
۱۰۰	جمع کل
۴۷۵۲	تعداد پاسخگویان

تجربه‌ها و عواطف دینی:

- تجربه‌های دینی

- عواطف و علاقه‌های دینی

۳. تجربه‌ها و عواطف دینی

هدف اصلی در این بخش بررسی وضعیت «تجربه‌ها و عواطف دینی» است. برای این منظور ده گویه طراحی شده است که هرکدام از این گویه‌ها وجوهی از احساسات، تجربه‌ها، عواطف، علقه‌ها و تعصبات دینی را می‌سنجد. گویه‌های این بخش را ذیل دو مقیاس قرار داده‌ایم: «تجربه‌های دینی» و «عواطف و علقه‌های دینی».

مقیاس «تجربه‌های دینی» از مفاهیمی چون احساس ترس از خدا، توبه کردن و طلب بخش گناهان، احساس تنبیه شدن از طرف خدا، احساس نزدیکی به خدا و حس بد ناشی از انجام گناه تشکیل شده است. این مفاهیم میزان تجربه‌ها و احساسات دینی افراد را می‌سنجد.

مقیاس «عواطف و علقه‌های دینی» نیز از برخی مفاهیم تشکیل شده است که میزان تعلق فرد به دین را می‌سنجد. مفاهیمی چون تنفر از کسی که به پیامبر اسلام توهین کند، کشته شدن در راه اسلام، ناراحت شدن از قضا شدن نماز، تنفر از کسی که به قرآن توهین کند و ناراحت شدن از این که فرد خودش یا افراد خانواده‌اش بدون حجاب دیده شوند.

در ادامه، به تفکیک، ابتدا جداول یک‌بعدی گویه‌های تجربه‌های دینی و جدول مقیاس «تجربه‌های دینی» آمده و سپس جداول دوبعدی گویه‌ها و جدول دوبعدی مقیاس آمده است. به همین ترتیب، جداول یک‌بعدی و دوبعدی گویه‌ها و مقیاس «عواطف و علقه‌های دینی» آمده است.

۱.۳. تجربه‌های دینی

داده‌ها نشان می‌دهد در پاسخ به گویه احساس ترس از خدا، ۷۶/۶ درصد پاسخگویان گفته‌اند زیاد، ۱۲/۷ درصد گفته‌اند تا حدودی و ۱۰/۷ درصد هم گفته‌اند کمتر احساس ترس از خدا را تجربه کرده‌اند. در مورد حس توبه و طلب بخشش ۳۳/۴ درصد پاسخگویان خیلی زیادی این احساس را داشته‌اند و برای ۴۰/۹ درصد نیز زیاد پیش آمده که از گناهان خود توبه کنند. ۱۵/۷ درصد نیز تا حدودی، ۶/۷ درصد کم و ۳/۳ درصد خیلی کم حس توبه و طلب بخشش از خدا را تجربه کرده‌اند.

در مورد این احساس که خدا به خاطر کار بدی که انجام داده‌اند تنبیه‌شان خواهد کرد، ۶۵/۱ درصد پاسخگویان زیاد، ۱۹/۲ درصد تا حدودی و ۱۵/۷ درصد کم تاین احساس را داشته‌اند. ۳۵/۳ درصد پاسخگویان گاهی اوقات احساس نزدیکی خیلی زیادی به خدا می‌کنند. ۴۰/۲ درصد هم گاهی اوقات احساس نزدیکی زیادی به خدا می‌کنند. ۱۶/۵ درصد تا حدودی و ۷/۹ درصد نیز کم چنین حسی را دارند.

۴۰/۶ درصد پاسخگویان خیلی زیاد و ۳۷/۶ درصد زیاد وقتی گناه می‌کنند حس بدی به آن‌ها دست می‌دهد. ۱۴/۵ درصد تا حدودی چنین حسی را دارند و ۷/۳ درصد هم کم چنین حسی را تجربه کرده‌اند.

جدول ۳۱.۳ و نمودار ۱.۳ یافته‌های مربوط به «مقیاس تجربه دینی» را نشان می‌دهند. ۷۵/۹ درصد پاسخگویان تجربه‌های دینی خیلی زیاد و زیاد دارند. هم‌چنین یافته‌ها نشان می‌دهد که گویه‌های تجربه دینی و در مجموع مقیاس تجربه دینی با همه متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارند. چنان‌که زنان بیش از مردان، افراد مسن بیش از افراد جوان، افراد بی‌سواد و کم‌سواد بیش از تحصیل کرده‌ها، زنان خانه‌دار و بازنشسته‌ها بیش از سایر گروه‌های شغلی و متأهل‌ها بیش از مجردها از این تجربه‌ها برخوردار بوده‌اند.

جدول ۲۶.۳: بعضی وقت‌ها احساس ترس از خدا به من دست می‌دهد.

درصد	
۳/۷	خیلی کم
۷/۰	کم
۱۲/۷	تا حدودی
۳۹/۲	زیاد
۳۷/۴	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۹۵۷	تعداد پاسخگویان

جدول ۲۷.۳: گاهی توبه می‌کنم و از خدا می‌خواهم برای گناهانم به من کمک کند.

درصد	
۳/۳	خیلی کم
۶/۷	کم
۱۵/۷	تا حدودی
۴۰/۹	زیاد
۳۳/۴	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۹۴۶	تعداد پاسخگویان

جدول ۲۸.۳: بعضی وقت‌ها حس می‌کنم به خاطر کار بدی که انجام داده‌ام خدا تنبیهم می‌کند.

درصد	
۵/۰	خیلی کم
۱۰/۷	کم
۱۹/۲	تا حدودی
۳۶/۱	زیاد
۲۹/۰	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۹۲۳	تعداد پاسخگویان

جدول ۲۹.۳: گاهی اوقات احساس نزدیکی بیشتری به خدا می‌کنم.

درصد	
۱/۷	خیلی کم
۶/۲	کم
۱۶/۵	تا حدودی
۴۰/۲	زیاد
۳۵/۳	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۹۳۲	تعداد پاسخگویان

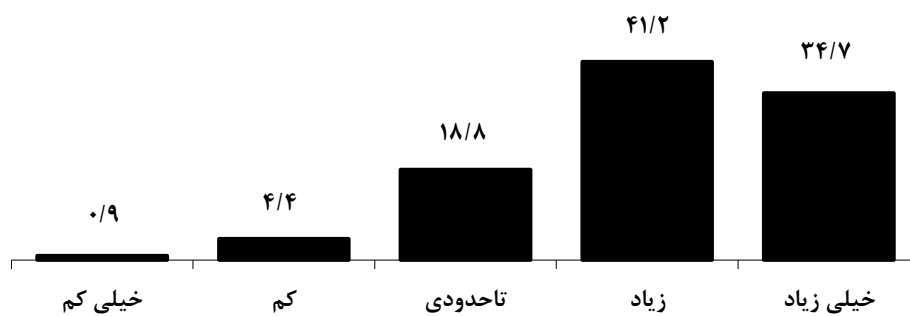
جدول ۳۰.۳: وقتی گناه می‌کنم حس بدی به من دست می‌دهد.

درصد	
۲/۲	خیلی کم
۵/۱	کم
۱۴/۵	تا حدودی
۳۷/۶	زیاد
۴۰/۶	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۹۱۷	تعداد پاسخگویان

جدول ۳۱.۳: مقیاس «تجربه‌های دینی»

درصد	
۰/۹	خیلی کم
۴/۴	کم
۱۸/۸	تا حدودی
۴۱/۲	زیاد
۳۴/۷	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۸۵۰	تعداد پاسخگویان

نمودار ۱.۳: مقیاس «تجربه‌های دینی»

جدول ۳۲.۳: گویۀ «بعضی وقت‌ها احساس ترس از خدا به من دست می‌دهد.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانمدار	عالی	دبلیم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۳/۲	۴/۸	۴/۵	۴/۶	۳/۶	۳/۷	۲/۴	۶/۱	۳/۴	۳/۰	۲/۲	۳/۰	۳/۱	۳/۳	۴/۶	۲/۹	۴/۴	خیلی کم
۶/۴	۸/۲	۶/۷	۷/۰	۷/۹	۱۰/۰	۶/۰	۷/۳	۷/۰	۸/۴	۶/۳	۳/۶	۵/۲	۷/۲	۸/۳	۶/۳	۷/۸	کم
۱۱/۳	۱۶/۱	۱۳/۰	۱۰/۸	۱۵/۷	۱۶/۹	۱۰/۲	۱۴/۹	۱۳/۲	۱۳/۳	۹/۳	۹/۴	۹/۸	۱۲/۳	۱۵/۳	۱۱/۵	۱۳/۹	تاحدودی
۳۸/۲	۴۱/۴	۴۰/۲	۳۶/۵	۴۰/۷	۴۲/۴	۳۷/۲	۴۰/۱	۴۲/۶	۳۸/۷	۳۷/۲	۳۱/۰	۳۳/۹	۳۹/۸	۴۲/۳	۳۸/۹	۳۹/۵	زیاد
۴۰/۸	۲۹/۶	۳۵/۶	۴۱/۱	۳۲/۱	۳۷/۰	۴۴/۲	۳۱/۶	۳۳/۹	۳۶/۵	۴۵/۰	۵۲/۹	۴۸/۰	۳۷/۴	۲۹/۶	۴۰/۵	۳۴/۴	خیلی زیاد
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۱۱۸ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۷۰ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۷۷ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۰۴ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۷۹ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۳۳.۳: گویۀ «گاهی توبه می‌کنم و از خدا می‌خواهم برای جبران گناهانم به من کمک کند.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت						وضع تأهل	
	مرد	زن	۲۹-۱۵	۴۹-۳۰	۵۰+	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانمدار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل		
خیلی کم	۴/۰	۲/۶	۳/۱	۳/۲	۳/۸	۱/۷	۱/۶	۲/۴	۳/۶	۵/۸	۲/۳	۲/۹	۳/۵	۴/۹	۴/۲	۳/۹	۳/۱		
کم	۸/۱	۵/۳	۸/۸	۵/۹	۵/۴	۴/۷	۳/۷	۷/۱	۶/۹	۹/۱	۴/۱	۱۰/۵	۸/۰	۷/۳	۷/۳	۸/۸	۵/۸		
تاحدودی	۱۶/۸	۱۴/۶	۱۸/۳	۱۵/۷	۱۲/۱	۱۰/۸	۱۳/۹	۱۶/۵	۱۵/۱	۱۸/۵	۱۳/۳	۲۰/۰	۱۸/۶	۱۳/۰	۱۶/۱	۱۸/۶	۱۴/۵		
زیاد	۴۰/۹	۴۰/۹	۴۳/۶	۴۱/۵	۳۶/۲	۳۳/۹	۴۱/۶	۴۱/۴	۴۲/۳	۴۰/۱	۴۰/۴	۴۱/۵	۴۲/۱	۳۹/۴	۴۱/۰	۴۱/۸	۴۰/۶		
خیلی زیاد	۳۰/۱	۳۶/۶	۲۶/۲	۳۳/۷	۴۲/۴	۴۸/۹	۳۹/۱	۳۲/۶	۳۲/۰	۲۶/۵	۳۹/۸	۲۵/۱	۲۷/۷	۳۵/۳	۳۱/۴	۲۷/۰	۳۶/۰		
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰		
معناداری	$V=۰/۰۹۱$ $Sig=۰/۰۰۰$		$V=۰/۰۹۹$ $Sig=۰/۰۰۰$			$V=۰/۰۸۳$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۰۷۴$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۱۰۳$ $Sig=۰/۰۰۰$	

جدول ۳۴.۳: گویۀ «بعضی وقت‌ها حس می‌کنم به خاطر کار بدی که انجام داده‌ام خدا تنبیهم می‌کند.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت						وضع تأهل	
	مرد	زن	۲۹-۱۵	۴۹-۳۰	۵۰+	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانمدار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل		
خیلی کم	۵/۷	۴/۳	۴/۴	۵/۱	۵/۷	۳/۳	۳/۱	۳/۹	۴/۹	۸/۳	۴/۲	۴/۵	۴/۹	۶/۶	۵/۸	۵/۵	۴/۹		
کم	۱۰/۸	۱۰/۵	۱۳/۳	۱۰/۳	۷/۸	۸/۶	۸/۰	۱۱/۱	۱۰/۹	۱۲/۶	۹/۱	۱۳/۳	۱۱/۲	۱۰/۸	۱۰/۸	۱۳/۳	۹/۵		
تاحدودی	۲۱/۰	۱۷/۴	۲۲/۲	۱۸/۳	۱۶/۶	۱۵/۸	۱۸/۷	۲۰/۳	۱۸/۴	۲۰/۴	۱۶/۴	۲۳/۶	۲۱/۴	۱۶/۶	۲۰/۲	۲۲/۰	۱۷/۹		
زیاد	۳۴/۷	۳۷/۶	۳۶/۶	۳۷/۴	۳۳/۲	۳۰/۵	۳۷/۰	۳۶/۷	۳۸/۷	۳۳/۹	۳۷/۹	۳۶/۱	۳۶/۴	۳۳/۱	۳۴/۹	۳۵/۳	۳۶/۵		
خیلی زیاد	۲۷/۸	۳۰/۳	۲۳/۵	۲۹/۰	۳۶/۶	۴۱/۸	۳۳/۳	۲۸/۰	۲۷/۰	۲۴/۸	۳۲/۴	۲۲/۵	۲۶/۱	۳۲/۹	۲۸/۲	۲۳/۹	۳۱/۲		
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰		
معناداری	$۵V=۰/۰۶۱$ $Sig=۰/۰۰۱$		$V=۰/۰۸۹$ $Sig=۰/۰۰۰$			$V=۰/۰۷۰$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۰۵۳$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۰۹۴$ $Sig=۰/۰۰۰$	

جدول ۳۵.۳: گویۀ «گاهی اوقات احساس نزدیکی بیشتری به خدا می‌کنم.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت						وضع تأهل	
	مرد	زن	-۲۹ ۱۵	-۴۹ ۳۰	+۵۰	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل		
خیلی کم	۲/۳	۱/۱	۱/۳	۱/۸	۱/۳	۱/۴	۰/۷	۱/۵	۱/۷	۲/۸	۱/۰	۲/۱	۲/۸	۱/۶	۱/۹	۱/۸	۱/۶		
کم	۷/۷	۴/۷	۳/۱	۵/۸	۳/۱	۳/۱	۴/۴	۶/۸	۶/۶	۷/۵	۳/۸	۱۰/۹	۸/۶	۳/۵	۶/۸	۹/۴	۴/۹		
تاحدودی	۱۸/۴	۱۴/۷	۱۲/۹	۱۷/۲	۱۲/۹	۱۱/۷	۱۴/۹	۱۷/۲	۱۷/۰	۱۸/۰	۱۴/۰	۱۷/۴	۱۸/۲	۱۶/۰	۱۸/۱	۱۷/۷	۱۶/۱		
زیاد	۳۹/۴	۴۱/۱	۳۶/۷	۴۱/۲	۳۶/۷	۳۵/۵	۳۸/۱	۴۱/۵	۴۱/۷	۴۰/۸	۴۰/۲	۴۰/۸	۴۲/۵	۳۸/۰	۳۹/۹	۴۱/۲	۳۹/۸		
خیلی زیاد	۳۲/۳	۳۸/۳	۴۶/۷	۳۴/۰	۴۶/۰	۴۸/۳	۴۲/۰	۳۲/۹	۳۳/۰	۳۰/۹	۴۰/۹	۲۸/۸	۲۷/۹	۴۰/۸	۳۳/۲	۳۰/۰	۳۷/۶		
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰		
معناداری	$V=۰/۱۰۰$ $Sig=۰/۰۰۰$		$V=۰/۱۰۹$ $Sig=۰/۰۰۰$			$V=۰/۰۶۵$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۰۷۳$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۱۰۳$ $Sig=۰/۰۰۰$	

جدول ۳۶.۳: گویۀ «وقتی گناه می‌کنم حس بدی به من دست می‌دهد.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت						وضع تأهل	
	مرد	زن	-۲۹ ۱۵	-۴۹ ۳۰	+۵۰	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل		
خیلی کم	۲/۶	۱/۸	۱/۸	۲/۲	۲/۷	۱/۷	۲/۲	۱/۹	۱/۸	۳/۲	۲/۱	۱/۹	۱/۹	۲/۷	۲/۴	۲/۳	۲/۱		
کم	۵/۳	۴/۹	۶/۳	۵/۱	۳/۵	۳/۹	۴/۲	۵/۹	۵/۲	۵/۳	۴/۶	۷/۵	۶/۶	۳/۸	۴/۵	۶/۴	۴/۶		
تاحدودی	۱۶/۷	۱۲/۳	۱۷/۱	۱۳/۷	۱۲/۵	۹/۴	۱۲/۸	۱۷/۲	۱۳/۱	۱۵/۹	۱۱/۲	۱۹/۴	۱۶/۹	۱۴/۲	۱۵/۱	۱۸/۴	۱۲/۷		
زیاد	۳۶/۲	۳۹/۰	۴۰/۴	۳۸/۰	۳۳/۲	۳۴/۹	۳۵/۴	۳۷/۵	۴۱/۱	۳۶/۹	۳۸/۴	۳۸/۸	۴۰/۴	۳۱/۰	۳۶/۹	۳۹/۱	۳۷/۲		
خیلی زیاد	۳۹/۱	۴۲/۰	۳۴/۴	۴۱/۰	۴۸/۱	۵۰/۱	۴۵/۴	۳۷/۵	۳۸/۹	۳۸/۶	۴۳/۷	۳۲/۴	۳۴/۲	۴۸/۲	۴۱/۱	۳۳/۸	۴۳/۴		
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰		

V=۰/۱۰۶ Sig=۰/۰۰۰	V=۰/۰۶۰ Sig=۰/۰۰۰	V=۰/۰۵۲ Sig=۰/۰۰۰	V=۰/۰۸۲ Sig=۰/۰۰۰	V=۰/۰۷۲ Sig=۰/۰۰۰	معناداری
----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------

جدول ۳۷.۳: مقیاس «تجربه‌های دینی» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۰/۹	۱/۰	۱/۲	۰/۸	۱/۰	۰/۸	۰/۶	۲/۰	۰/۷	۰/۴	۰/۶	۰/۶	۰/۹	۱/۰	۰/۸	۰/۶	۱/۲	خیلی کم
۳/۸	۵/۶	۴/۹	۵/۳	۵/۲	۶/۳	۲/۶	۶/۱	۵/۰	۴/۱	۲/۸	۱/۷	۳/۳	۳/۹	۵/۸	۳/۲	۵/۶	کم
۱۶/۵	۲۴/۱	۱۹/۳	۱۸/۴	۲۰/۳	۲۴/۴	۱۵/۷	۲۲/۰	۱۷/۶	۲۰/۸	۱۵/۲	۱۴/۶	۱۵/۴	۱۸/۳	۲۲/۰	۱۷/۱	۲۰/۶	تأحدودی
۴۰/۸	۴۲/۱	۴۰/۸	۳۶/۳	۴۶/۲	۴۳/۰	۴۰/۶	۴۱/۲	۴۳/۲	۴۱/۳	۴۰/۱	۳۷/۰	۳۶/۰	۴۲/۰	۴۳/۹	۴۱/۴	۴۱/۰	زیاد
۳۷/۹	۲۷/۲	۳۳/۸	۳۹/۱	۲۷/۴	۲۵/۵	۴۰/۴	۲۸/۷	۳۳/۵	۳۳/۳	۴۱/۴	۴۶/۲	۴۴/۴	۳۴/۸	۲۷/۵	۳۷/۷	۳۱/۷	خیلی زیاد
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۱۲۲ Sig=۰/۰۰۰	V=۰/۰۶۸ Sig=۰/۰۰۰	V=۰/۰۷۲ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۹۸ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۹۲ Sig=۰/۰۰۰			معناداری		

۲.۳. عواطف و علقه‌های دینی

یافته‌ها نشان می‌دهد ۶۲/۳ درصد پاسخگویان از کسی که به پیامبر اسلام توهین کند خیلی زیاد و ۲۲/۷ درصد زیاد متنفرند و ۹ درصد هم تا حدودی. ۵/۹ درصد گفته‌اند خیلی از این مسئله ناراحت نخواهند شد. ۳۴/۶ درصد پاسخگویان خیلی زیاد، ۲۸/۶ درصد زیاد و ۱۸/۷ درصد تا حدودی حاضرند در راه اسلام کشته شوند. ۹/۴ درصد کم و ۸/۸ درصد نیز خیلی کم حاضرند چنین کنند.

۳۷/۲ درصد پاسخگویان اگر نمازشان قضا شود خیلی زیاد و ۲۸/۸ درصد زیاد ناراحت می‌شوند. ۱۸/۳ درصد تا حدودی نسبت به این مسئله ناراحت می‌شوند. ۸/۹ درصد کم و ۶/۸ درصد نیز خیلی کم از قضا شدن نمازشان ناراحت می‌شوند.

۶۴/۸ درصد پاسخگویان از کسی که به قرآن توهین کند خیلی زیاد و ۲۲ درصد زیاد متنفر خواهند بود. ۷/۷ درصد تا حدودی، تنها ۳/۶ درصد کم و ۲ درصد خیلی کم از این مسئله احساس تنفر خواهند کرد. ۴۸/۱ درصد پاسخگویان از این که خانواده‌شان یا خودشان بدون حجاب دیده شوند خیلی زیاد ناراحت و ۲۷/۸ درصد زیاد ناراحت می‌شوند. ۱۴/۸ درصد تا حدودی در این موقعیت چنین احساسی خواهند داشت. ۵/۸ درصد کم و ۳/۶ درصد خیلی کم با این مسئله مشکل دارند.

جدول ۴۳.۳ و نمودار ۲.۳ داده‌های «مقیاس عواطف و علقه‌های دینی» را نشان می‌دهند. در مجموع ۴۹/۶ درصد پاسخگویان عواطف دینی خیلی زیاد و ۲۹/۱ درصد عواطف دینی زیادی دارند. براساس یافته‌ها گویه‌ها و مقیاس «عواطف و علقه‌های دینی» با تمامی متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارد. چنان که زنان بیش از مردها عواطف دینی دارند. افراد مسن بیش از جوانان، افراد کم‌سواد بیش از تحصیل کرده‌ها، زنان خانه‌دار و افراد بازنشسته بیش از سایر مشاغل و افراد متأهل بیش از افراد مجرد از عواطف و علقه‌های دینی برخوردارند.

جدول ۳۸.۳: از کسی که به پیامبر اسلام توهین کند متنفرم.

درصد	
۱/۹	خیلی کم
۴/۰	کم
۹/۰	تا حدودی
۲۲/۷	زیاد
۶۲/۳	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۰۲۷	تعداد پاسخگویان

جدول ۳۹.۳: حاضرم در راه اسلام کشته شوم.

درصد	
۸/۸	خیلی کم
۹/۴	کم
۱۸/۷	تا حدودی
۲۸/۶	زیاد
۳۴/۶	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۹۰۶	تعداد پاسخگویان

جدول ۴۰.۳: اگر نمازم قضا شود خیلی ناراحت می‌شوم.

درصد	
۶/۸	خیلی کم
۸/۹	کم
۱۸/۳	تا حدودی
۲۸/۸	زیاد
۳۷/۲	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۹۰۴	تعداد پاسخگویان

جدول ۴۱.۳: از کسی که به قرآن توهین کند متنفرم.

درصد	
۲/۰	خیلی کم
۳/۶	کم
۷/۷	تا حدودی
۲۲/۰	زیاد
۶۴/۸	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۹۲۷	تعداد پاسخگویان

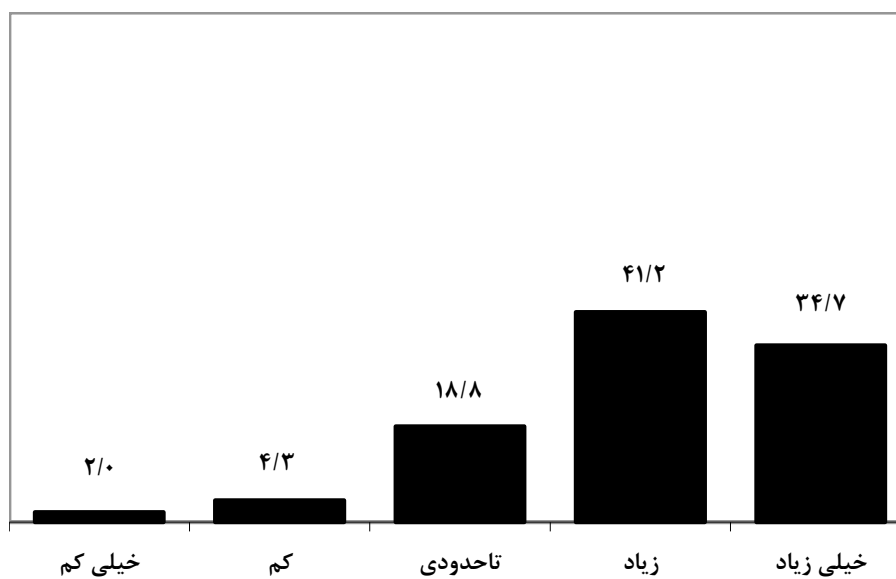
جدول ۴۲.۳: از این که، خانواده‌ام بدون حجاب دیده شوند
(من بدون حجاب دیده شوم) ناراحت می‌شوم.

درصد	
۳/۶	خیلی کم
۵/۸	کم
۱۴/۸	تا حدودی
۲۷/۸	زیاد
۴۸/۱	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۹۳۸	تعداد پاسخگویان

جدول ۴۳.۳: مقیاس «عواطف و علقه‌های دینی»

درصد	
۲/۰	خیلی کم
۴/۳	کم
۱۸/۸	تا حدودی
۴۱/۲	زیاد
۳۴/۷	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۸۵۰	تعداد پاسخگویان

نمودار ۲.۳: مقیاس «عواطف و علاقه‌های دینی»

جدول ۴۴.۳: گویۀ «از کسی که به پیامبر اسلام توهین کند متنفرم.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت						سطح تحصیلات					سن			جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	بیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	
خیلی کم	۱/۸	۲/۳	۲/۵	۳/۰	۱/۳	۲/۷	۱/۰	۳/۹	۱/۹	۰/۹	۱/۲	۱/۱	۱/۸	۲/۰	۱/۹	۱/۴	۲/۴
کم	۳/۶	۴/۸	۴/۰	۳/۳	۵/۱	۴/۷	۳/۶	۵/۱	۳/۵	۴/۶	۲/۸	۳/۳	۲/۴	۴/۸	۴/۲	۳/۶	۴/۵
تأحدودی	۸/۱	۱۱/۲	۹/۴	۷/۶	۱۳/۸	۱۱/۱	۶/۴	۹/۰	۱۰/۳	۱۰/۵	۷/۴	۴/۲	۷/۰	۹/۱	۱۰/۴	۸/۲	۹/۸
زیاد	۲۱/۴	۲۶/۰	۲۲/۱	۲۰/۷	۲۲/۵	۲۷/۴	۲۲/۰	۲۵/۳	۲۲/۵	۲۳/۴	۲۰/۰	۲۰/۵	۱۹/۴	۲۲/۶	۲۵/۴	۲۳/۰	۲۲/۵
خیلی زیاد	۶۵/۰	۵۵/۶	۶۲/۰	۶۵/۵	۵۷/۴	۵۴/۱	۶۶/۹	۵۶/۸	۶۱/۹	۶۰/۵	۶۸/۶	۷۰/۹	۶۹/۳	۶۱/۵	۵۸/۱	۶۳/۸	۶۰/۷
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
معناداری	V=۰/۰۹۰ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۶۱ Sig=۰/۰۰۰				V=۰/۰۶۵ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۶۷ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۵۴ Sig=۰/۰۰۶		

جدول ۴۵.۳: گویۀ «حاضر در راه اسلام کشته شوم» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت						وضع تأهل	
	مرد	زن	-۲۹ ۱۵	-۴۹ ۳۰	+۵۰	بیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل		
خیلی کم	۹/۳	۸/۳	۹/۹	۸/۷	۷/۷	۲/۵	۳/۷	۷/۳	۱۱/۰	۱۴/۰	۶/۸	۱۰/۶	۱۰/۸	۱۰/۵	۹/۴	۱۱/۲	۷/۷		
کم	۱۰/۱	۸/۶	۱۱/۷	۹/۵	۶/۱	۴/۴	۶/۶	۱۰/۶	۱۰/۴	۱۰/۸	۷/۵	۱۲/۴	۱۰/۰	۶/۴	۱۰/۵	۱۲/۱	۸/۱		
تأحدودی	۱۹/۳	۱۸/۱	۲۰/۸	۱۹/۱	۱۵/۰	۱۴/۴	۱۵/۳	۲۰/۴	۱۹/۳	۲۰/۳	۱۶/۳	۲۱/۹	۲۲/۲	۱۵/۸	۱۹/۱	۲۲/۶	۱۷/۱		
زیاد	۲۷/۵	۲۹/۶	۲۸/۷	۲۸/۷	۲۸/۲	۲۷/۲	۳۱/۰	۲۷/۸	۳۰/۱	۲۶/۴	۳۰/۶	۲۶/۰	۲۶/۷	۲۸/۸	۲۸/۱	۲۷/۲	۲۹/۲		
خیلی زیاد	۳۳/۸	۳۵/۴	۲۸/۹	۳۴/۱	۴۳/۱	۵۱/۴	۴۳/۴	۳۳/۹	۲۹/۲	۲۸/۵	۳۸/۹	۲۹/۱	۳۰/۳	۳۸/۵	۳۲/۹	۲۶/۹	۳۷/۹		
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰		
معناداری	V=۰/۰۴۱ Sig=۰/۰۸۴		V=۰/۰۹۰ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۱۰۲ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۶۱ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۱۲۳ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۴۶.۳: گویۀ «اگر نمازم قضا شود خیلی ناراحت می‌شوم.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات					وضع فعالیت					وضع تأهل	
	مرد	زن	-۲۹ ۱۵	-۴۹ ۳۰	+۵۰	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانمدار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل
خیلی کم	۹/۱	۴/۵	۸/۲	۶/۹	۴/۵	۱/۱	۳/۰	۶/۳	۸/۱	۱۰/۸	۳/۸	۹/۸	۸/۹	۷/۹	۷/۸	۸/۷	۵/۹
کم	۱۰/۲	۷/۷	۱۲/۶	۸/۳	۵/۱	۵/۶	۴/۹	۹/۳	۱۰/۱	۱۱/۵	۶/۳	۱۳/۷	۱۳/۲	۶/۰	۹/۲	۱۳/۳	۷/۱
تأحدودی	۱۹/۵	۱۷/۱	۲۲/۲	۱۸/۲	۱۳/۲	۹/۴	۱۳/۲	۲۲/۲	۱۹/۹	۱۹/۷	۱۴/۳	۲۵/۱	۲۰/۸	۱۳/۹	۱۹/۸	۲۲/۹	۱۶/۴
زیاد	۲۷/۸	۲۹/۹	۳۰/۷	۲۸/۳	۲۷/۳	۲۶/۹	۳۰/۰	۲۹/۱	۲۹/۲	۲۷/۷	۲۹/۶	۲۷/۲	۳۱/۰	۳۰/۱	۲۷/۷	۲۹/۱	۲۸/۷
خیلی زیاد	۳۳/۵	۴۰/۹	۲۶/۴	۳۸/۲	۴۹/۸	۵۶/۹	۴۸/۹	۳۳/۱	۳۲/۸	۳۰/۳	۴۶/۱	۲۴/۲	۲۶/۱	۴۲/۱	۳۵/۶	۲۵/۹	۴۱/۹
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
معناداری	V=۰/۱۲۰ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۱۴۰ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۱۱۱ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۰۳ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۷۵ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۴۷.۳: گویۀ «از کسی که به قرآن توهین کند متنفرم.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دبلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۱/۸	۲/۴	۲/۶	۲/۵	۲/۳	۲/۴	۱/۰	۳/۹	۱/۴	۱/۴	۱/۴	۰/۸	۱/۷	۲/۲	۱/۹	۱/۳	۲/۶	خیلی کم
۳/۰	۴/۸	۲/۸	۳/۰	۶/۰	۴/۵	۳/۳	۴/۱	۲/۹	۵/۰	۲/۱	۳/۳	۲/۷	۴/۰	۳/۷	۳/۳	۳/۹	کم
۶/۹	۹/۴	۸/۱	۶/۵	۱۰/۲	۱۰/۴	۵/۶	۷/۷	۷/۶	۹/۳	۶/۳	۵/۶	۵/۹	۸/۰	۸/۵	۶/۸	۸/۵	تاحدودی
۲۱/۲	۲۴/۱	۲۲/۸	۱۹/۳	۲۳/۱	۲۶/۱	۱۹/۷	۲۴/۹	۲۳/۹	۲۱/۵	۱۸/۴	۱۷/۵	۱۸/۲	۲۲/۲	۲۴/۷	۲۱/۵	۲۲/۶	زیاد
۶۷/۱	۵۹/۴	۶۳/۷	۶۸/۷	۵۸/۵	۵۶/۶	۷۰/۴	۵۹/۴	۶۴/۲	۶۲/۷	۷۱/۸	۷۲/۸	۷۱/۵	۶۳/۶	۶۱/۳	۶۷/۱	۶۲/۴	خیلی زیاد
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۸۱ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۶۳ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۶۶ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۶۱ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۶۵ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۴۸.۳: گویۀ «از این که، خانواده‌ام بدون حجاب دیده شوند
(من بدون حجاب دیده شوم) ناراحت می‌شوم.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت				وضع تأهل	
	مرد	زن	۲۹-۱۵	۴۹-۳۰	۵۰+	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل
خیلی کم	۳/۰	۴/۲	۳/۸	۳/۷	۳/۲	۰/۸	۱/۵	۲/۴	۳/۵	۷/۳	۳/۲	۵/۳	۳/۲	۳/۳	۳/۷	۵/۰	۳/۰
کم	۵/۴	۶/۲	۶/۶	۶/۳	۳/۸	۳/۶	۳/۹	۵/۲	۶/۷	۷/۶	۵/۰	۸/۰	۶/۹	۵/۷	۵/۳	۷/۳	۵/۱
تأحدودی	۱۳/۷	۱۵/۸	۱۷/۷	۱۴/۶	۱۱/۰	۷/۲	۱۰/۹	۱۷/۶	۱۵/۰	۱۷/۲	۱۳/۱	۱۷/۶	۱۷/۵	۱۳/۹	۱۴/۷	۱۷/۱	۱۳/۷
زیاد	۲۷/۸	۲۷/۷	۲۹/۷	۲۷/۶	۲۵/۴	۲۲/۸	۲۶/۷	۲۶/۶	۲۹/۴	۲۹/۶	۲۷/۶	۳۰/۸	۲۴/۶	۲۶/۱	۲۸/۱	۲۸/۹	۲۷/۳
خیلی زیاد	۵۰/۱	۴۶/۱	۴۲/۳	۴۷/۷	۵۶/۷	۶۵/۶	۵۷/۰	۴۸/۱	۴۵/۳	۳۸/۳	۵۱/۰	۳۸/۳	۴۷/۸	۵۱/۱	۴۸/۲	۴۱/۶	۵۰/۸
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
معناداری	V=۰/۰۵۳ Sig=۰/۰۰۸		V=۰/۰۸۲ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۹۹ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۴۸ Sig=۰/۰۰۰				V=۰/۰۹۸ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۴۹.۳: مقیاس «عواطف و علاقه‌های دینی» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات					وضع فعالیت					وضع تأهل	
	مرد	زن	-۲۹ ۱۵	-۴۹ ۳۰	+۵۰	بیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متأهل
خیلی کم	۲/۳	۱/۸	۱/۶	۲/۴	۱/۸	۰/۶	۱/۴	۱/۴	۱/۷	۳/۸	۱/۷	۲/۵	۲/۰	۲/۸	۲/۰	۲/۵	۱/۸
کم	۵/۰	۳/۷	۴/۸	۴/۶	۳/۲	۳/۱	۲/۱	۴/۱	۴/۱	۷/۱	۲/۹	۵/۶	۶/۳	۴/۲	۴/۷	۵/۴	۳/۸
تأحدودی	۱۵/۸	۱۴/۱	۱۹/۲	۱۴/۵	۱۰/۰	۵/۹	۹/۷	۱۶/۸	۱۷/۱	۱۷/۸	۱۱/۲	۲۰/۹	۱۸/۲	۱۳/۲	۱۵/۷	۱۹/۷	۱۲/۹
زیاد	۲۸/۹	۲۹/۴	۳۳/۳	۲۸/۹	۲۴/۱	۲۱/۸	۲۳/۷	۳۰/۴	۳۱/۹	۳۱/۸	۲۷/۴	۳۳/۷	۳۱/۹	۲۳/۵	۲۹/۵	۳۳/۵	۲۷/۲
خیلی زیاد	۴۸/۲	۵۱/۰	۴۱/۱	۴۹/۶	۶۱/۰	۶۸/۶	۶۳/۱	۴۷/۴	۴۵/۲	۳۹/۴	۵۶/۸	۳۷/۳	۴۱/۷	۵۶/۳	۴۸/۱	۳۸/۸	۵۴/۲
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
معناداری	V=۰/۰۴۶ Sig=۰/۰۳۹		V=۰/۱۱۱ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۱۰۷ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۷۶ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۴۶ Sig=۰/۰۰۰	

اعتقادات دینی

۴. اعتقادات دینی

«اعتقادات دینی» شامل هشت گویه است که شش گویه آن عام است و دو گویه آن مختص اهل تشیع است. گویه‌های عام درباره اعتقاد به خدا، اعتقاد به پیامبر، اعتقاد به قرآن، اعتقاد به وجود شیطان، اعتقاد به عدل خداوند، اعتقاد به وجود بهشت و جهنم و روز قیامت است و گویه‌های مختص اهل تشیع در باب اعتقاد به ائمه و ظهور امام زمان است.

یافته‌ها نشان می‌دهد ۷۶/۱ درصد پاسخگویان کاملاً معتقد و ۱۹ درصد نیز معتقد به خدا هستند. ۷۵/۵ درصد پاسخگویان کاملاً معتقد و ۱۸/۸ درصد معتقدند که حضرت محمد^(ص) پیامبر خداست. ۷۶/۱ درصد پاسخگویان کاملاً معتقدند و ۱۶/۹ درصد معتقدند قرآن کلام خدا است و هرچه می‌گوید حقیقت محض است. ۵/۲ درصد تا حدودی معتقد هستند.

۶۷/۹ درصد پاسخگویان به وجود شیطان کاملاً معتقد و ۲۰/۶ درصد معتقد هستند. ۷/۳ درصد پاسخگویان هم تا حدودی به وجود شیطان معتقد هستند. ۷۳/۸ درصد پاسخگویان کاملاً معتقد و ۱۹/۲ درصد معتقد هستند که خدا عادل است و به کسی ظلم نمی‌کند. ۵ درصد تا حدودی به عدل خدا اعتقاد دارند.

۷۱/۷ درصد پاسخگویان کاملاً معتقد و ۱۸/۵ درصد معتقدند که در روز قیامت به اعمال آن‌ها رسیدگی می‌شود. ۶/۲ درصد معتقدند تا حدودی روز قیامت وجود خواهد داشت. در مورد اینکه بدون اعتقاد به امامان دوازده‌گانه شیعه دین اسلام ناقص است، ۴۴ درصد پاسخگویان کاملاً به آن اعتقاد دارند، ۳۵/۵ درصد به آن اعتقاد دارند و ۱۲/۴ درصد تا حدودی به آن معتقدند. ۵۸/۷ درصد پاسخگویان به ظهور حضرت مهدی^(عج) کاملاً معتقد و ۲۸ درصد با آن معتقد هستند. ۹/۵ درصد نیز تا حدودی به آن معتقدند.

جدول ۵۸.۳ و نمودار ۳.۳ نشان می‌دهد که ۷۷/۵ درصد پاسخگویان اعتقادات دینی خیلی زیاد و ۱۶/۳ درصد اعتقادات دینی زیادی دارند. گویه‌های اعتقادات و هم‌چنین مقیاس اعتقادات دینی با تمامی متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارد. زنان بیش از مردان، افراد مسن بیش از افراد جوان، افراد کم‌سواد بیش از افراد تحصیل‌کرده، زنان خانه‌دار بیش از سایرین و افراد متأهل بیش از افراد مجرد اعتقادات دینی را باور دارند.

جدول ۵۰.۳: به خدا اعتقاد دارم و هیچ شکی در آن ندارم.

درصد	
۰/۵	کاملاً مخالفم
۰/۹	مخالفم
۳/۵	تا حدودی
۱۹/۰	موافقم
۷۶/۱	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۴۹۶۰	تعداد پاسخگویان

جدول ۵۱.۳: معتقدم که [حضرت] محمد (ص) پیامبر خداست.

درصد	
۰/۵	کاملاً مخالفم
۱/۲	مخالفم
۴/۱	تا حدودی
۱۸/۸	موافقم
۷۵/۵	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۴۹۵۸	تعداد پاسخگویان

جدول ۵۲.۳: قرآن کلام خدا است و هر چه می‌گوید حقیقت محض است.

درصد	
۰/۶	کاملاً مخالفم
۱/۳	مخالفم
۵/۲	تا حدودی
۱۶/۹	موافقم
۷۶/۱	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۴۹۵۰	تعداد پاسخگویان

جدول ۵۳.۳: شیطان واقعاً وجود دارد.

درصد	
۱/۵	کاملاً مخالفم
۲/۶	مخالفم
۷/۳	تا حدودی
۲۰/۶	موافقم
۶۷/۹	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۴۹۴۹	تعداد پاسخگویان

جدول ۵۴.۳: خدا عادل است و به کسی ستم نمی‌کند.

درصد	
۰/۵	کاملاً مخالفم
۱/۶	مخالفم
۵/۰	تا حدودی
۱۹/۲	موافقم

۷۳/۸	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۴۹۵۴	تعداد پاسخگویان

جدول ۵۵.۳: در روز قیامت به اعمال ما رسیدگی می‌شود.

درصد	
۱/۳	کاملاً مخالفم
۲/۴	مخالفم
۶/۲	تا حدودی
۱۸/۵	موافقم
۷۱/۷	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۴۹۵۴	تعداد پاسخگویان

جدول ۵۶.۳: فکر می‌کنم بدون اعتقاد به امامان دوازده‌گانه شیعه دین اسلام ناقص است.

درصد	
۳/۵	کاملاً مخالفم
۴/۶	مخالفم
۱۲/۴	تا حدودی
۳۵/۵	موافقم
۴۴/۰	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۴۴۵۸	تعداد پاسخگویان

جدول ۵۷.۳: فکر می‌کنم سرانجام [حضرت] مهدی^(عج) به‌پای می‌خیزد و زمین را
پر از عدل و داد خواهد کرد.

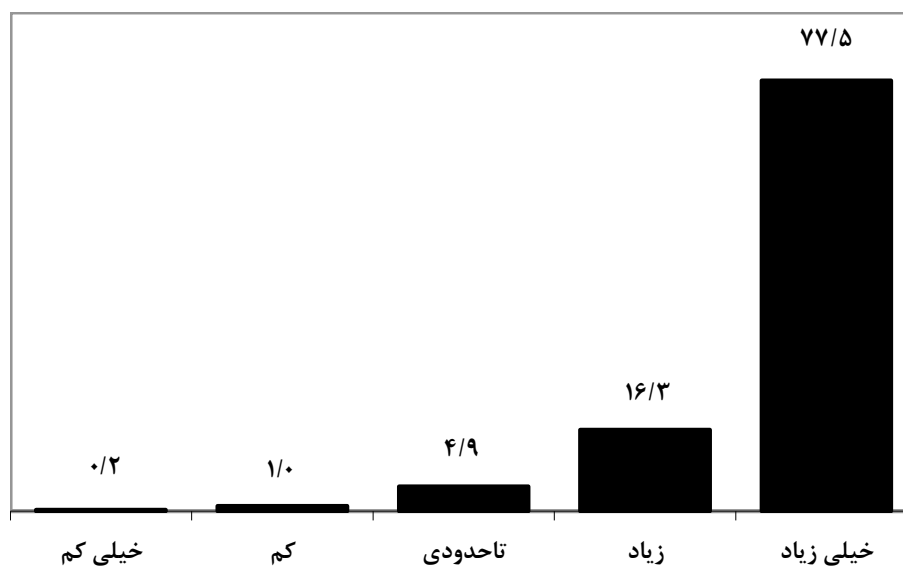
درصد	
۱/۹	کاملاً مخالفم
۱/۹	مخالفم
۹/۵	تا حدودی

۲۸/۰	موافقم
۵۸/۷	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۴۴۶۴	تعداد پاسخگویان

جدول ۵۸.۳: مقیاس «اعتقادات دینی»

درصد	
۰/۲	خیلی کم
۱/۰	کم
۴/۹	تا حدودی
۱۶/۳	زیاد
۷۷/۵	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۹۳۱	تعداد پاسخگویان

نمودار ۳.۳: مقیاس «اعتقادات دینی»

جدول ۵۹.۳: گویۀ «به خدا اعتقاد دارم و هیچ شکی در آن ندارم.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت						وضع تأهل	
مرد	زن	۲۹-۳۰	۴۹-۵۰	۵۰+	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانمدار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل		
۰/۶	۰/۴	۰/۹	۰/۴	۰/۳	۰/۶	۰/۲	۰/۹	۰/۱	۰/۸	۰/۱	۱/۰	۰/۴	۰/۵	۰/۶	۰/۹	۰/۳	کاملاً مخالفم	
۱/۰	۰/۷	۰/۹	۱/۱	۰/۶	۰/۸	۱/۱	۱/۲	۰/۶	۰/۸	۰/۸	۱/۱	۱/۵	۱/۱	۰/۷	۱/۰	۰/۸	مخالفم	
۳/۴	۳/۷	۳/۶	۴/۲	۲/۴	۱/۴	۳/۸	۵/۴	۲/۴	۳/۱	۳/۶	۴/۸	۳/۷	۳/۰	۳/۱	۴/۴	۳/۲	تأخودی	
۲۰/۹	۱۷/۰	۲۰/۰	۲۰/۳	۱۴/۱	۱۴/۱	۱۵/۷	۲۱/۱	۲۰/۳	۱۸/۹	۱۵/۳	۲۲/۸	۲۲/۱	۱۶/۸	۲۰/۵	۲۲/۳	۱۷/۶	موافقم	
۷۴/۰	۷۸/۲	۷۳/۹	۷۴/۱	۸۲/۵	۸۳/۱	۷۹/۲	۷۱/۴	۷۶/۵	۷۶/۳	۸۰/۳	۷۰/۳	۷۲/۳	۷۸/۶	۷۵/۱	۷۱/۴	۷۸/۱	کاملاً موافقم	
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل	
V=۰/۰۵۶ Sig=۰/۰۰۳		V=۰/۰۶۵ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۵۴ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۵۱ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۷۷ Sig=۰/۰۰۰	
معناداری																		

جدول ۶۰.۳: گویۀ «معتقدم که [حضرت] محمد^(ص) پیامبر خداست.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۰/۴	۰/۷	۰/۶	۰/۵	۰/۲	۱/۰	۰/۲	۱/۲	۰/۲	۰/۳	۰/۲	۰/۳	۰/۳	۰/۴	۰/۷	۰/۴	۰/۶	کاملاً مخالفم
۱/۰	۱/۶	۱/۳	۱/۴	۱/۵	۱/۸	۰/۵	۱/۳	۰/۶	۱/۹	۰/۹	۱/۱	۰/۶	۱/۵	۱/۲	۰/۷	۱/۶	مخالفم
۳/۸	۴/۵	۴/۱	۴/۹	۴/۹	۴/۵	۳/۴	۴/۰	۳/۴	۵/۲	۳/۹	۲/۵	۲/۷	۴/۸	۴/۰	۳/۶	۴/۵	تأخوذی
۱۷/۱	۲۲/۷	۱۹/۴	۱۴/۴	۲۳/۰	۲۳/۸	۱۵/۸	۲۰/۱	۲۰/۸	۲۰/۷	۱۴/۷	۱۱/۶	۱۲/۷	۲۰/۴	۲۱/۱	۱۷/۴	۲۰/۲	موافقم
۷۷/۷	۷۰/۵	۷۴/۵	۷۸/۸	۷۰/۵	۶۹/۰	۸۰/۱	۷۳/۴	۷۵/۰	۷۱/۹	۸۰/۳	۸۴/۵	۸۳/۶	۷۲/۸	۷۳/۰	۷۷/۹	۷۳/۰	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۸۱ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۵۴ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۵۹ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۷۸ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۶۶ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۶۱.۳: گویۀ «قرآن کلام خدا است و هر چه می‌گوید حقیقت محض است.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۰/۵	۰/۷	۰/۹	۰/۵	۰/۴	۰/۶	۰/۳	۱/۲	۰/۲	۰/۸	۰/۲	۰/۳	۰/۵	۰/۷	۰/۵	۰/۴	۰/۸	کاملاً مخالفم
۱/۰	۲/۰	۰/۹	۱/۱	۲/۲	۲/۷	۰/۸	۱/۲	۱/۰	۱/۹	۱/۱	۱/۴	۰/۸	۱/۵	۱/۵	۱/۲	۱/۵	مخالفم
۴/۸	۶/۰	۵/۵	۴/۹	۷/۳	۵/۵	۴/۰	۵/۶	۴/۷	۶/۵	۴/۷	۲/۵	۳/۲	۵/۹	۵/۶	۴/۵	۵/۹	تأخوذی
۱۵/۵	۲۰/۰	۱۷/۴	۱۵/۸	۲۰/۷	۲۰/۱	۱۴/۳	۱۷/۰	۱۸/۹	۱۸/۲	۱۴/۰	۱۲/۲	۱۲/۶	۱۸/۰	۱۸/۶	۱۵/۷	۱۸/۱	موافقم
۷۸/۱	۷۱/۳	۷۵/۳	۷۷/۶	۶۹/۳	۷۱/۱	۸۰/۶	۷۵/۰	۷۵/۳	۷۲/۶	۸۰/۱	۸۳/۷	۸۲/۸	۷۴/۰	۷۳/۸	۷۸/۳	۷۳/۸	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۷۷ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۵۶ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۵۱ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۶۵ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۵۷ Sig=۰/۰۰۳		معناداری

جدول ۶۲.۳: گویۀ «شیطان واقعاً وجود دارد.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت				وضع تأهل	
	مرد	زن	-۲۹ ۱۵	-۴۹ ۳۰	+۵۰	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل
کاملاً مخالفم	۱/۹	۱/۱	۱/۵	۱/۳	۲/۱	۱/۱	۰/۶	۱/۶	۱/۴	۲/۴	۱/۰	۱/۸	۰/۹	۳/۳	۱/۸	۱/۸	۱/۴
مخالفم	۳/۳	۲/۰	۲/۸	۳/۱	۱/۶	۱/۹	۲/۴	۲/۸	۲/۳	۳/۰	۱/۸	۳/۸	۳/۹	۲/۲	۲/۶	۳/۳	۲/۳
تأخوذی	۷/۸	۶/۸	۷/۸	۸/۱	۵/۲	۴/۲	۶/۱	۹/۳	۶/۶	۷/۷	۵/۶	۹/۴	۹/۰	۸/۲	۷/۵	۸/۵	۶/۸
موافقم	۲۱/۷	۱۹/۶	۲۳/۶	۲۰/۶	۱۶/۷	۱۷/۵	۱۷/۳	۱۹/۵	۲۳/۲	۲۲/۷	۱۸/۰	۲۴/۰	۲۴/۲	۱۹/۸	۲۰/۹	۲۴/۲	۱۹/۰
کاملاً موافقم	۶۵/۴	۷۰/۵	۶۴/۴	۶۶/۹	۷۴/۵	۷۵/۳	۷۳/۶	۶۶/۸	۶۶/۴	۶۴/۳	۷۳/۶	۶۱/۰	۶۱/۹	۶۶/۶	۶۷/۳	۶۲/۲	۷۰/۴
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
معناداری	V=۰/۰۶۷ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۶۹ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۵۲ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۵۸ Sig=۰/۰۰۰				V=۰/۰۸۱ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۶۳.۳: گویۀ «خدا عادل است و به کسی ستم نمی‌کند.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۰/۴	۰/۷	۰/۶	۰/۸	۰/۷	۰/۸	۰/۳	۰/۸	۰/۱	۱/۰	۰/۴	۰/۳	۰/۶	۰/۵	۰/۶	۰/۴	۰/۷	کاملاً مخالفم
۱/۴	۱/۹	۱/۲	۱/۱	۲/۸	۲/۱	۱/۴	۱/۶	۱/۰	۱/۹	۲/۲	۰/۶	۰/۸	۱/۷	۱/۹	۱/۴	۱/۷	مخالفم
۴/۶	۵/۷	۴/۸	۵/۲	۶/۴	۶/۱	۴/۱	۵/۱	۴/۷	۶/۳	۳/۵	۴/۴	۳/۵	۵/۸	۴/۹	۴/۶	۵/۴	تأخوذی
۱۷/۸	۲۲/۲	۲۰/۳	۱۶/۶	۲۱/۵	۲۲/۶	۱۶/۵	۲۰/۰	۲۰/۹	۲۱/۳	۱۴/۲	۱۵/۵	۱۵/۱	۱۹/۹	۲۱/۲	۱۸/۰	۲۰/۳	موافقم
۷۵/۸	۶۹/۴	۷۳/۲	۷۶/۴	۶۸/۶	۶۸/۵	۷۷/۸	۷۲/۵	۷۳/۲	۶۹/۵	۷۹/۷	۷۹/۲	۸۰/۰	۷۲/۰	۷۱/۵	۷۵/۷	۷۱/۹	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۶۸ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۴۶ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۵۴ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۶۱ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۴۸ Sig=۰/۰۲۴		معناداری

جدول ۶۴.۳: گویه «در روز قیامت به اعمال ما رسیدگی می‌شود.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۱/۲	۱/۴	۱/۴	۳/۰	۱/۳	۰/۸	۰/۹	۱/۸	۱/۰	۱/۳	۱/۲	۰/۶	۱/۵	۱/۴	۰/۹	۰/۹	۱/۶	کاملاً مخالفم
۲/۰	۳/۲	۲/۳	۱/۴	۳/۹	۴/۰	۱/۶	۲/۷	۱/۸	۳/۳	۲/۱	۰/۶	۱/۶	۲/۷	۲/۵	۱/۹	۲/۹	مخالفم
۵/۸	۶/۹	۶/۳	۶/۸	۷/۳	۷/۳	۵/۲	۶/۸	۵/۶	۷/۱	۴/۹	۵/۰	۵/۱	۶/۶	۶/۴	۵/۷	۶/۶	تأخوذی
۱۷/۱	۲۱/۹	۱۹/۹	۱۵/۸	۲۱/۵	۲۲/۰	۱۵/۴	۱۹/۱	۲۱/۴	۱۹/۹	۱۴/۴	۱۲/۲	۱۳/۳	۱۹/۸	۲۰/۸	۱۷/۴	۱۹/۶	موافقم
۷۳/۹	۶۶/۶	۷۰/۰	۷۳/۰	۶۶/۰	۶۵/۸	۷۷/۰	۶۹/۶	۷۰/۲	۶۸/۳	۷۷/۴	۸۱/۷	۷۸/۶	۶۹/۵	۶۹/۵	۷۴/۱	۶۹/۳	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۷۷ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۵۹ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۵۵ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۶۷ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۶۱ Sig=۰/۰۰۱		معناداری

جدول ۶۵.۳: گویۀ «فکر می‌کنم بدون اعتقاد به امامان دوازده‌گانه شیعه دین اسلام ناقص است.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت				وضع تأهل	
مرد	زن	۲۹-۳۰	۴۹-۵۰	۵۰+	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متأهل
۴/۴	۲/۶	۳/۶	۳/۳	۳/۷	۲/۵	۱/۶	۲/۹	۴/۸	۴/۷	۲/۳	۳/۳	۳/۳	۵/۴	۴/۵	۳/۶	۳/۳
۵/۳	۳/۸	۵/۲	۴/۹	۳/۱	۴/۴	۱/۶	۴/۵	۵/۳	۵/۹	۳/۲	۵/۱	۶/۳	۲/۸	۵/۷	۵/۲	۴/۳
۱۲/۵	۱۲/۳	۱۴/۶	۱۳/۴	۷/۹	۷/۳	۹/۹	۱۳/۸	۱۱/۵	۱۵/۱	۱۰/۵	۱۵/۷	۱۵/۵	۱۰/۳	۱۲/۵	۱۵/۸	۱۱/۰
۳۶/۷	۳۴/۳	۳۷/۱	۳۷/۰	۳۰/۹	۳۲/۹	۳۷/۵	۳۶/۷	۳۵/۴	۳۳/۸	۳۴/۸	۳۸/۴	۳۶/۸	۲۸/۸	۳۶/۳	۳۵/۸	۳۵/۳
۴۱/۴	۴۷/۰	۳۹/۴	۴۱/۴	۵۴/۴	۵۲/۸	۴۹/۴	۴۲/۱	۴۳/۰	۴۰/۶	۴۹/۳	۳۷/۵	۳۸/۱	۵۲/۷	۴۱/۱	۳۹/۵	۴۶/۱
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
معناداری		V=۰/۰۹۴ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۶۷ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۶۷ Sig=۰/۰۰۰				V=۰/۰۸۰ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۶۶.۳: گویۀ «فکر می‌کنم سرانجام [حضرت] مهدی (عج) به پا می‌خیزد و زمین را
پراز عدل و داد خواهد کرد.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات					وضع فعالیت					وضع تأهل	
	مرد	زن	۲۹- ۱۵	۴۹- ۳۰	۵۰+	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل
کاملاً مخالفم	۲/۶	۱/۳	۲/۰	۱/۷	۲/۱	۰/۹	۰/۸	۱/۸	۲/۱	۳/۰	۰/۹	۲/۳	۲/۰	۲/۸	۲/۶	۲/۶	۱/۶
مخالفم	۲/۴	۱/۴	۱/۶	۲/۳	۱/۶	۱/۹	۱/۲	۲/۲	۱/۹	۲/۰	۱/۶	۲/۳	۱/۵	۱/۷	۲/۳	۱/۴	۲/۱
تأخوذی	۱۰/۱	۸/۸	۱۱/۲	۱۰/۳	۵/۷	۶/۰	۷/۶	۱۰/۴	۹/۰	۱۱/۰	۷/۵	۱۰/۷	۱۵/۵	۶/۸	۹/۶	۱۲/۵	۸/۱
موافقم	۲۸/۴	۲۷/۷	۳۰/۲	۲۹/۲	۲۳/۱	۲۴/۳	۲۸/۳	۲۸/۰	۲۸/۶	۲۸/۸	۲۶/۸	۲۹/۶	۲۸/۲	۲۳/۶	۲۹/۴	۲۸/۸	۲۷/۸
کاملاً موافقم	۵۶/۵	۶۰/۹	۵۴/۹	۵۶/۵	۶۷/۴	۶۶/۹	۶۲/۰	۵۷/۷	۵۸/۴	۵۵/۳	۶۳/۲	۵۵/۱	۵۲/۷	۶۵/۰	۵۶/۱	۵۴/۷	۶۰/۴
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
معناداری	V=۰/۰۷۱ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۸۱ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۴۵ Sig=۰/۰۰۳					V=۰/۰۵۹ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۸۳ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۶۷.۳: مقیاس «اعتقادات دینی» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۰/۲	۰/۳	۰/۴	۰/۳	۰/۲	۰/۲	۰/۲	۰/۴	۰/۱	۰/۳	۰/۱	۰/۳	۰/۳	۰/۳	۰/۲	۰/۲	۰/۳	خیلی کم
۰/۹	۱/۳	۰/۸	۱/۴	۱/۵	۱/۶	۰/۶	۱/۳	۰/۵	۱/۴	۱/۴	۰/۳	۰/۴	۱/۳	۱/۱	۰/۹	۱/۲	کم
۴/۵	۵/۶	۴/۶	۵/۵	۶/۸	۶/۰	۳/۸	۴/۹	۳/۹	۶/۵	۴/۶	۳/۳	۳/۴	۵/۷	۴/۸	۴/۴	۵/۴	تا حدودی
۱۴/۶	۲۰/۲	۱۷/۵	۱۴/۵	۱۸/۶	۲۱/۱	۱۳/۱	۱۸/۴	۱۸/۷	۱۷/۶	۱۰/۹	۱۰/۳	۱۲/۱	۱۷/۰	۱۸/۶	۱۴/۸	۱۷/۹	زیاد
۷۹/۷	۷۲/۷	۷۶/۶	۷۸/۴	۷۳/۰	۷۱/۲	۸۲/۳	۷۵/۰	۷۶/۹	۷۴/۲	۸۳/۱	۸۵/۸	۸۳/۸	۷۵/۷	۷۵/۳	۷۹/۸	۷۵/۲	خیلی زیاد
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۷۸ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۵۱ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۵۹ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۶۵ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۵۷ Sig=۰/۰۰۳		معناداری

اخلاق دینی

۵. اخلاق دینی

برای سنجش «اخلاق دینی» هشت سؤال طراحی شده است که در آن میزان رواج مواردی چون ریا و تظاهر، دروغ گفتن، غیبت کردن، تهمت زدن و خیانت در امانت و عدم رعایت انصاف سنجیده شده است.

از پاسخگویان پرسیده شده است که «چقدر برای شما پیش آمده است که از کسی بدتان بیاید اما در موقعیتی قرار بگیرید که به هر دلیلی از او تعریف کنید؟». ۳۰/۲ درصد پاسخگویان گفته‌اند خیلی کم، ۲۹ درصد گفته‌اند کم، ۲۶/۷ درصد گفته‌اند گاهی اوقات، ۱۰ درصد گفته‌اند زیاد و ۴/۱ درصد گفته‌اند خیلی زیاد پیش آمده که متظاهرانه از کسی تعریف کنند.

در پاسخ به این سؤال که «فرض کنید فردی می‌خواهد استخدام شود، اگر راستش را بگوید استخدام نمی‌شود و اگر دروغ بگوید می‌تواند استخدام شود، شما چقدر احتمال دارد که پیشنهاد کنید دروغ بگوید؟». ۳۳/۲ درصد پاسخگویان گفته‌اند خیلی کم، ۲۱/۶ درصد کم، ۲۵/۱ درصد گاهی اوقات، ۱۲/۹ درصد خیلی زیاد و ۷/۳ درصد گفته‌اند زیاد پیش آمده که این پیشنهاد را بدهند.

در پاسخ به این سؤال که «چقدر برایتان پیش آمده که از کسی یا جایی چیزی را به امانت یا قرض گرفته باشید و به هر دلیلی آن را پس نداده باشید؟». ۵۸/۳ درصد پاسخگویان گفته‌اند خیلی کم پیش آمده و ۲۴/۵ درصد هم گفته‌اند کم پیش آمده که در امانت خیانت کنند. ۱۴/۱ درصد گفته‌اند که گاهی اوقات برای‌شان پیش آمده که در امانت خیانت کنند. ۳/۱ درصد گفته‌اند که زیاد این امر برایشان پیش آمده است.

«در جامعه ما آدم‌ها معمولاً پشت سر یکدیگر حرف می‌زنند شما چقدر برای‌تان پیش آمده که پشت سر کسی حرفی زده باشید؟». در پاسخ به این سؤال ۲۶/۸ درصد پاسخگویان گفته‌اند خیلی کم و ۲۷/۷ درصد گفته‌اند کم پیش آمده که غیبت کنند.

۳۳/۱ درصد گفته‌اند گاهی اوقات پشت سر دیگران حرف می‌زنند. ۹/۴ درصد گفته‌اند زیاد و ۳ درصد گفته‌اند خیلی زیاد پشت سر دیگران حرف می‌زنند.

«چقدر پیش آمده که حرفی یا چیزی را به کسی نسبت بدهید که از صحت آن مطمئن نباشید؟». ۴۰/۴ درصد پاسخگویان خیلی کم و ۳۴/۱ درصد کم پیش آمده که به دیگران تهمت بزنند. ۲۱/۶ درصد گاهی اوقات سخنی درباره دیگری می‌گویند که از صحت آن مطمئن نیستند. ۳/۴ درصد زیاد و ۰/۵ درصد خیلی زیاد این کار را می‌کنند.

«چقدر پیش آمده که در صفی باشید (مثلاً صف نانوايي، خرید، اتوبوس و ...) و به هر دلیلی خارج از نوبت کارتان را انجام دهید؟». ۵۵/۳ درصد پاسخگویان گفته‌اند خیلی کم و ۲۴/۳ درصد گفته‌اند کم. ۱۵/۳ درصد پاسخگویان گفته‌اند گاهی اوقات، ۳/۹ درصد گفته‌اند زیاد و ۱/۲ درصد گفته‌اند خیلی زیاد پیش آمده که خارج از نوبت کارشان را انجام دهند.

«در زندگی موارد زیادی پیش می‌آید که اگر بخواهی مشکل را حل کنی باید بعضی از دستورات دینی را نادیده بگیری. مثلاً دروغ بگویی، ربا بدهی یا رشوه بدهی، بنظر شما مردم وقتی در این موقعیت قرار می‌گیرند چه کار می‌کنند؟ دستورات دینی را رعایت می‌کنند یا به فکر مشکلات خودشان هستند؟». ۱۶/۷ درصد پاسخگویان گفته‌اند مردم قطعاً دستورات دینی را رعایت می‌کنند، ۳۳/۸ درصد گفته‌اند با این که مردم مشکل دارند تلاش می‌کنند رعایت کنند و ۴۹/۵ درصد گفته‌اند مردم صرفاً به فکر مشکلات خودشان هستند و رعایت نمی‌کنند. سپس از آن‌ها پرسیده شده است «شما چطور؟ اگر در این موقعیت قرار بگیرید چه می‌کنید؟». ۳۱/۴ درصد پاسخگویان گفته‌اند قطعاً دستورات دینی را رعایت می‌کنم، ۵۳/۲ درصد گفته‌اند با این که مشکل دارم تلاش می‌کنم رعایت کنم و ۱۵/۴ درصد گفته‌اند صرفاً به فکر مشکلات خودم هستم و رعایت نمی‌کنم.

داده‌های جدول ۷۶.۳ و نمودار ۴.۳ میزان پای‌بندی پاسخگویان به اخلاق دینی را نشان می‌دهد. ۳۷ درصد پاسخگویان پای‌بندی خیلی زیادی به اصول اخلاقی دارند. ۴۱/۹ درصد نیز پای‌بندی زیادی به این اصول دارند. ۱۸/۷ درصد تا حدودی خود را مقید به اصول اخلاقی می‌دانند و بسته به موقعیت‌ها و مواردی که برای آن‌ها پیش می‌آید گاهی این اصول را زیر پا می‌گذارند.

گویه‌ها و مقیاس اخلاق دینی با متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارند. افراد مسن بیش از جوانان، افراد بی‌سواد و کم‌سواد بیش از تحصیل کرده‌ها، بازنشسته‌ها و زنان خانه‌دار بیش از سایر مشاغل و افراد متأهل بیش از افراد مجرد به اصول اخلاقی پای‌بند هستند.

جدول ۶۸.۳: چقدر برای شما پیش آمده است که از کسی بدتان بیاید اما در موقعیتی قرار بگیرید که به هر دلیلی از او تعریف کنید؟

درصد	
۴/۱	خیلی زیاد
۱۰/۰	زیاد
۲۶/۷	گاهی اوقات
۲۹/۰	کم
۳۰/۲	خیلی کم
۱۰۰	جمع کل
۴۹۴۴	تعداد پاسخگویان

جدول ۶۹.۳: فرض کنید فردی می‌خواهد استخدام شود، اگر راستش را بگوید استخدام نمی‌شود و اگر دروغ بگوید می‌تواند استخدام شود، شما چقدر احتمال دارد که پیشنهاد کنید دروغ بگوید؟

درصد	
۷/۳	خیلی زیاد
۱۲/۹	زیاد
۲۵/۱	گاهی اوقات
۲۱/۶	کم
۳۳/۲	خیلی کم
۱۰۰	جمع کل
۴۹۲۶	تعداد پاسخگویان

جدول ۷۰.۳: چقدر برایتان پیش آمده که از کسی یا جایی چیزی را به امانت یا قرض گرفته باشید و به هر دلیلی آن را پس نداده باشید؟

درصد	
۰/۷	خیلی زیاد
۲/۴	زیاد
۱۴/۱	گاهی اوقات
۲۴/۵	کم
۵۸/۳	خیلی کم
۱۰۰	جمع کل
۴۹۲۱	تعداد پاسخگویان

جدول ۷۱.۳: شما چقدر برای تان پیش آمده که پشت سر کسی حرفی زده باشید؟

درصد	
۳/۰	خیلی زیاد
۹/۴	زیاد
۳۳/۱	گاهی اوقات
۲۷/۷	کم
۲۶/۸	خیلی کم
۱۰۰	جمع کل
۴۹۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۷۲.۳: چقدر پیش آمده که حرفی یا چیزی را به کسی نسبت بدهید که از صحت آن مطمئن نباشید؟

درصد	
۰/۵	خیلی زیاد
۳/۴	زیاد
۲۱/۶	گاهی اوقات
۳۴/۱	کم
۴۰/۴	خیلی کم
۱۰۰	جمع کل
۴۹۲۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۷۳.۳: چقدر پیش آمده که در صفی باشید (مثلاً صف نانوايي، خريد، اتوبوس و ...) و به هر دليلی خارج از نوبت کارتان را انجام دهيد؟

درصد	
۱/۲	خیلی زیاد
۳/۹	زیاد
۱۵/۳	گاهی اوقات
۲۴/۳	کم
۵۵/۳	خیلی کم
۱۰۰	جمع کل
۴۹۱۸	تعداد پاسخگویان

جدول ۷۴.۳: کلی بگويم، در زندگی موارد زیادی پیش می آید که اگر بخواهی مشکل را حل کنی باید بعضی از دستورات دینی را نادیده بگیری. مثلاً دروغ بگویی، ربا بدهی یا رشوه بدهی، بنظر شما مردم وقتی در این موقعیت قرار می گیرند چه کار می کنند؟ دستورات دینی را رعایت می کنند یا به فکر مشکلات خودشان هستند؟

درصد	
۱۶/۷	قطعاً دستورات دینی را رعایت می کنند
۳۳/۸	با این که مشکل دارند تلاش می کنند رعایت کنند
۴۹/۵	مردم صرفاً به فکر مشکلات خودشان هستند و رعایت نمی کنند
۱۰۰	جمع کل
۴۹۱۲	تعداد پاسخگویان

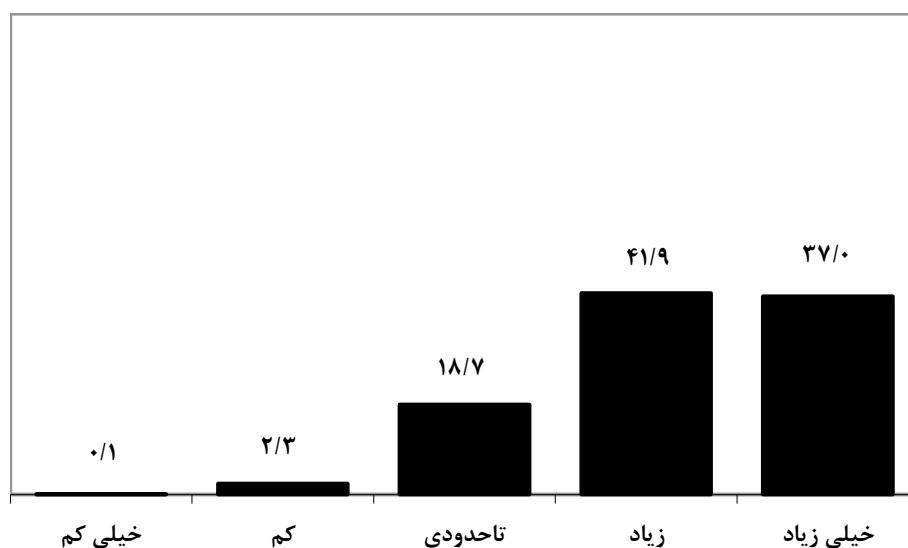
جدول ۷۵.۳: شما چطور؟ اگر در این موقعیت قرار بگیرید چه می کنید؟

درصد	
۳۱/۴	قطعاً دستورات دینی را رعایت می کنم
۵۳/۲	با این که مشکل دارم تلاش می کنم رعایت کنم
۱۵/۴	صرفاً به فکر مشکلات خودم هستم و رعایت نمی کنم
۱۰۰	جمع کل
۴۸۷۷	تعداد پاسخگویان

جدول ۷۶.۳: مقیاس «اخلاق دینی»

درصد	
۰/۱	خیلی کم
۲/۳	کم
۱۸/۷	تا حدودی
۴۱/۹	زیاد
۳۷/۰	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۷۹۰	تعداد پاسخگویان

نمودار ۴.۳: مقیاس «اخلاق دینی»

جدول ۷۷.۳: گویۀ «چقدر برای شما پیش آمده است که از کسی بدتان بیاید اما در موقعیتی قرار بگیرید که به هر دلیلی از او تعریف کنید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت				وضع تأهل	
	مرد	زن	۲۹-۳۰	۴۹-۵۰	+۵۰	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل
خیلی زیاد	۳/۶	۴/۵	۴/۲	۴/۵	۳/۱	۳/۶	۳/۴	۳/۹	۴/۳	۴/۶	۴/۵	۴/۶	۴/۵	۳/۳	۳/۵	۴/۱	۴/۱
زیاد	۹/۹	۱۰/۰	۱۱/۸	۹/۶	۸/۲	۱۱/۱	۹/۹	۸/۸	۱۰/۹	۹/۹	۹/۶	۱۰/۴	۱۲/۷	۷/۹	۹/۸	۱۰/۳	۹/۹
گاهی اوقات	۲۶/۵	۲۶/۹	۳۰/۳	۲۷/۰	۲۱/۲	۲۲/۴	۲۳/۴	۲۸/۰	۲۷/۱	۲۸/۸	۲۶/۶	۲۸/۹	۲۶/۹	۲۰/۷	۲۷/۴	۲۷/۱	۲۶/۶
کم	۲۹/۵	۲۸/۵	۲۹/۴	۲۹/۶	۲۷/۵	۲۶/۹	۳۱/۷	۳۱/۱	۲۸/۰	۲۶/۴	۲۸/۲	۳۱/۶	۲۷/۹	۲۶/۴	۲۹/۶	۲۹/۹	۲۸/۶
خیلی کم	۳۰/۴	۳۰/۴	۲۴/۳	۲۹/۲	۳۹/۹	۳۶/۰	۳۱/۶	۲۸/۱	۲۹/۶	۳۰/۳	۳۱/۱	۲۴/۶	۲۸/۰	۴۱/۸	۲۹/۷	۲۸/۶	۳۰/۹
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
معناداری	V=۰/۰۲۴ Sig=۰/۵۸۳		V=۰/۰۹۷ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۳۸ Sig=۰/۰۲۴						V=۰/۰۴۷ Sig=۰/۰۰۰				V=۰/۰۲۳ Sig=۰/۶۱۳	

جدول ۷۸.۳: گویۀ «فرض کنید فردی می‌خواهد استخدام شود، اگر راستش را بگوید استخدام نمی‌شود و اگر دروغ بگوید می‌تواند استخدام شود، شما چقدر احتمال دارد که پیشنهاد کنید دروغ بگوید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت						سطح تحصیلات					سن			جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	
۶/۶	۹/۰	۷/۶	۷/۱	۸/۸	۹/۹	۵/۶	۹/۲	۹/۰	۶/۵	۴/۵	۵/۱	۵/۵	۷/۱	۹/۰	۶/۱	۸/۵	خیلی زیاد
۱۱/۹	۱۵/۲	۱۳/۱	۸/۷	۱۷/۹	۱۶/۷	۱۰/۹	۱۳/۹	۱۳/۶	۱۳/۳	۱۰/۹	۹/۳	۷/۵	۱۳/۷	۱۵/۹	۱۱/۴	۱۴/۴	زیاد
۲۳/۳	۲۹/۲	۲۶/۸	۱۴/۸	۲۸/۸	۳۱/۷	۲۱/۸	۲۷/۳	۲۶/۰	۲۶/۲	۲۱/۹	۱۹/۲	۱۷/۹	۲۵/۴	۲۹/۸	۲۴/۵	۲۵/۶	گاهی اوقات
۲۲/۰	۲۰/۵	۲۲/۰	۲۰/۸	۱۸/۸	۱۸/۴	۲۳/۴	۲۱/۱	۲۲/۰	۲۳/۲	۲۲/۱	۱۶/۱	۲۰/۴	۲۲/۵	۲۱/۲	۲۳/۱	۲۰/۰	کم
۳۶/۲	۲۶/۰	۳۰/۵	۴۸/۶	۲۵/۸	۲۳/۲	۳۸/۴	۲۸/۵	۲۹/۵	۳۰/۹	۴۰/۶	۵۰/۴	۴۸/۷	۳۱/۳	۲۴/۱	۳۴/۹	۳۱/۴	خیلی کم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۱۱۵ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۹۰ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۷۶ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۵۰ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۷۶ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۷۹.۳: گویۀ «چقدر برایتان پیش آمده که از کسی یا جایی چیزی را به امانت یا قرض گرفته باشید و به هر دلیلی آن را پس نداده باشید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت						وضع تأهل	
	مرد	زن	-۲۹ ۱۵	-۴۹ ۳۰	+۵۰	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل		
خیلی زیاد	۰/۸	۰/۵	۰/۴	۰/۸	۰/۸	۱/۴	۰/۸	۰/۶	۰/۷	۰/۴	۰/۶	۰/۲	۰/۶	۰/۸	۱/۰	۰/۳	۰/۹		
زیاد	۲/۵	۲/۳	۳/۵	۲/۲	۱/۲	۰/۸	۱/۹	۲/۹	۲/۳	۲/۵	۲/۱	۳/۴	۲/۸	۱/۹	۲/۳	۳/۱	۲/۰		
گاهی اوقات	۱۴/۴	۱۳/۸	۱۸/۲	۱۳/۵	۹/۶	۱۱/۰	۱۳/۸	۱۷/۱	۱۳/۳	۱۲/۷	۱۳/۱	۱۹/۸	۱۵/۹	۸/۵	۱۳/۲	۱۷/۵	۱۲/۷		
کم	۲۵/۸	۲۳/۲	۲۷/۰	۲۵/۶	۱۹/۲	۱۸/۳	۲۲/۷	۲۶/۱	۲۶/۶	۲۴/۰	۲۱/۷	۲۸/۶	۲۳/۸	۲۰/۹	۲۷/۲	۲۶/۱	۲۳/۹		
خیلی کم	۵۶/۴	۶۰/۲	۵۰/۹	۵۷/۶	۶۹/۳	۶۸/۵	۶۰/۹	۵۳/۳	۵۷/۰	۶۰/۲	۶۲/۵	۴۸/۰	۵۶/۸	۶۷/۹	۵۶/۴	۵۳/۰	۶۰/۶		
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰		
معناداری	V=۰/۰۴۲ Sig=۰/۰۷۴		V=۰/۱۰۸ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۴۹ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۶۲ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۹۰ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۸۰.۳: گویۀ « شما چقدر برای تان پیش آمده که پشت سر کسی حرفی زده باشید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت						سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد		
۳/۰	۲/۸	۲/۸	۲/۲	۳/۸	۲/۲	۳/۲	۲/۵	۳/۷	۳/۴	۲/۲	۲/۰	۱/۴	۳/۳	۳/۶	۳/۲	۲/۷	خیلی زیاد	
۸/۵	۱۱/۵	۸/۱	۴/۶	۹/۴	۱۳/۴	۱۰/۳	۱۰/۲	۱۱/۲	۹/۸	۷/۰	۶/۱	۵/۷	۹/۷	۱۱/۸	۱۱/۰	۷/۸	زیاد	
۳۲/۴	۳۴/۶	۳۱/۷	۲۳/۸	۳۶/۰	۳۳/۹	۳۵/۲	۳۵/۷	۳۵/۷	۳۳/۴	۲۹/۹	۲۳/۵	۲۴/۷	۳۵/۹	۳۵/۷	۳۵/۵	۳۰/۷	گاهی اوقات	
۲۸/۰	۲۷/۲	۲۹/۴	۲۸/۱	۲۷/۹	۲۷/۷	۲۵/۷	۲۷/۳	۲۶/۶	۲۷/۰	۲۹/۷	۲۹/۱	۲۹/۲	۲۷/۲	۲۷/۲	۲۵/۹	۲۹/۴	کم	
۲۸/۱	۲۳/۹	۲۸/۰	۴۱/۳	۲۳/۰	۲۲/۸	۲۵/۵	۲۴/۳	۲۲/۸	۲۶/۴	۳۱/۲	۳۹/۴	۳۹/۰	۲۳/۹	۲۱/۶	۲۴/۴	۲۹/۳	خیلی کم	
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل	
V=۰/۰۶۲ Sig=۰/۰۰۱		V=۰/۰۶۵ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۶۸ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۲۹ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۸۹ Sig=۰/۰۰۰		معناداری	

جدول ۸۱.۳: گویۀ «چقدر پیش آمده که حرفی یا چیزی را به کسی نسبت بدهید که از صحت آن کاملاً مطمئن نباشید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت					وضع تأهل	
	مرد	زن	۲۹- ۱۵	۴۹- ۳۰	۵۰+	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل	
خیلی زیاد	۰/۵	۰/۶	۰/۶	۰/۷	۰/۳	۰/۸	۰/۴	۰/۸	۰/۴	۰/۴	۰/۵	۱/۰	۰/۴	۰/۵	۰/۵	۰/۵	۰/۶	
زیاد	۴/۱	۲/۶	۴/۹	۳/۴	۱/۲	۱/۴	۲/۰	۴/۷	۳/۱	۳/۹	۲/۳	۵/۹	۳/۴	۲/۷	۳/۶	۴/۶	۲/۸	
گاهی اوقات	۲۱/۴	۲۱/۸	۲۴/۷	۲۳/۵	۱۴/۲	۱۶/۰	۲۰/۹	۲۳/۷	۲۲/۸	۲۰/۵	۲۱/۳	۲۳/۸	۲۳/۵	۱۳/۹	۲۲/۰	۲۳/۴	۲۰/۸	
کم	۳۴/۴	۳۳/۷	۳۷/۳	۳۳/۵	۳۰/۷	۳۰/۸	۳۰/۹	۳۴/۵	۳۶/۸	۳۴/۴	۳۲/۳	۳۸/۱	۳۶/۴	۲۸/۶	۳۴/۸	۳۶/۶	۳۲/۹	
خیلی کم	۳۹/۷	۴۱/۲	۳۲/۵	۳۹/۰	۵۳/۷	۵۱/۰	۴۵/۸	۳۶/۳	۳۶/۹	۴۰/۷	۴۳/۶	۳۱/۲	۳۶/۴	۵۴/۲	۳۹/۲	۳۴/۹	۴۳/۰	
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	
معناداری	V=۰/۰۴۲ Sig=۰/۰۶۸		V=۰/۱۲۷ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۵۶ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۶۴ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۸۳ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۸۲.۳: گویۀ «چقدر پیش آمده که در صفی باشید (مثلاً صف نانوايي، خريد، اتوبوس و ...) و به هر دليلی خارج از نوبت کارتان را انجام دهيد؟» به تفکيک متغيرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۱/۰	۱/۶	۱/۶	۰/۸	۰/۹	۱/۴	۰/۸	۱/۴	۱/۷	۰/۸	۱/۱	۰/۶	۰/۴	۱/۲	۱/۷	۰/۹	۱/۴	خیلی زیاد
۳/۴	۵/۲	۳/۹	۳/۸	۴/۶	۶/۳	۳/۰	۴/۷	۴/۴	۳/۸	۲/۸	۳/۱	۲/۹	۳/۳	۵/۶	۳/۱	۴/۷	زیاد
۱۴/۹	۱۵/۷	۱۷/۴	۱۰/۹	۱۷/۵	۱۶/۴	۱۳/۲	۱۵/۸	۱۶/۴	۱۷/۳	۱۲/۸	۹/۸	۱۰/۷	۱۶/۹	۱۶/۵	۱۳/۶	۱۶/۹	گاهی اوقات
۲۳/۲	۲۶/۸	۲۵/۵	۲۰/۷	۲۵/۸	۲۸/۸	۲۱/۵	۲۴/۶	۲۳/۳	۲۶/۸	۲۳/۷	۱۹/۴	۲۱/۸	۲۳/۷	۲۶/۹	۲۲/۷	۲۵/۸	کم
۵۷/۵	۵۰/۶	۵۱/۶	۶۳/۹	۵۱/۲	۴۷/۱	۶۱/۵	۵۳/۶	۵۴/۲	۵۱/۴	۵۹/۵	۶۷/۱	۶۴/۲	۵۵/۰	۴۹/۳	۵۹/۶	۵۱/۱	خیلی کم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۷۳ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۶۴ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۵۱ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۹۳ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۹۱ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۸۳.۳: گویۀ «کلی بگویم، در زندگی موارد زیادی پیش می‌آید که اگر بخواهی مشکلات را حل کنی باید بعضی از دستورات دینی را نادیده بگیری. مثلاً دروغ بگویی، ربا بدهی یا رشوه بدهی، بنظر شما مردم وقتی در این موقعیت قرار می‌گیرند چه کار می‌کنند؟ دستورات دینی را رعایت می‌کنند یا به فکر مشکلات خودشان هستند؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۱۷/۰	۱۶/۱	۱۵/۴	۱۶/۶	۱۵/۹	۱۷/۸	۱۷/۸	۱۳/۰	۱۴/۸	۱۷/۸	۱۹/۹	۲۲/۶	۲۰/۳	۱۶/۵	۱۴/۳	۱۷/۱	۱۶/۴	قطلاً رعایت می‌کنند
۳۴/۳	۳۲/۱	۳۵/۶	۳۱/۹	۳۱/۷	۳۰/۴	۳۴/۰	۳۲/۸	۳۲/۷	۳۳/۸	۳۶/۵	۳۳/۱	۳۲/۵	۳۵/۴	۳۲/۴	۳۴/۰	۳۳/۵	مشکل دارند اما رعایت می‌کنند
۴۸/۸	۵۱/۸	۴۸/۹	۵۱/۵	۵۲/۴	۵۱/۸	۴۸/۳	۵۴/۲	۵۲/۴	۴۸/۴	۴۳/۶	۴۴/۴	۴۷/۱	۴۸/۰	۵۳/۳	۴۸/۹	۵۰/۲	رعایت نمی‌کنند
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۲۸ Sig=۰/۱۵۵		V=۰/۰۳۳ Sig=۰/۲۲۲					V=۰/۰۶۸ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۵۰ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۱۳ Sig=۰/۶۴۳		معناداری

جدول ۸۴.۳: گویۀ «شما چطور؟ اگر در این موقعیت قرار بگیرید چه می‌کنید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت						وضع تأهل	
	مرد	زن	-۲۹ ۱۵	-۴۹ ۳۰	+۵۰	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل		
قطعاً رعایت می‌کنم	۲۹/۴	۳۳/۵	۲۲/۹	۳۰/۶	۴۴/۴	۵۰/۰	۳۹/۴	۲۸/۶	۲۷/۳	۲۶/۹	۳۷/۴	۲۴/۴	۲۷/۰	۴۰/۲	۲۷/۵	۲۵/۸	۳۳/۹		
مشکل دارم اما رعایت می‌کنم	۵۲/۱	۵۴/۳	۵۸/۳	۵۴/۶	۴۳/۸	۳۸/۱	۵۰/۷	۵۵/۶	۵۴/۷	۵۵/۶	۵۲/۸	۵۷/۸	۵۱/۰	۴۷/۱	۵۳/۵	۵۴/۵	۵۲/۷		
رعایت نمی‌کنم	۱۸/۵	۱۲/۲	۱۸/۸	۱۴/۸	۱۱/۷	۱۱/۹	۹/۹	۱۵/۸	۱۸/۰	۱۷/۴	۹/۸	۱۷/۸	۲۱/۹	۱۲/۷	۱۹/۰	۱۹/۷	۱۳/۵		
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰		
معناداری	V=۰/۰۹۰ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۱۲۵ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۶۸ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۱۱۲ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۹۹ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۸۵.۳: مقیاس «اخلاق دینی» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۰/۲	۰/۱	۰/۲	۰/۳	۰	۰/۲	۰/۱	۰/۱	۰/۲	۰/۱	۰/۲	۰/۳	۰/۲	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰/۲	خیلی زیاد
۲/۲	۲/۵	۱/۹	۲/۰	۲/۷	۲/۹	۲/۲	۲/۵	۲/۲	۲/۸	۱/۷	۱/۴	۱/۳	۲/۱	۳/۱	۲/۱	۲/۴	زیاد
۱۶/۸	۲۳/۱	۱۹/۳	۱۰/۷	۲۲/۹	۲۵/۹	۱۶/۰	۱۸/۳	۲۰/۶	۲۱/۰	۱۵/۶	۱۲/۴	۱۰/۸	۱۹/۴	۲۳/۷	۱۷/۶	۱۹/۹	گاهی اوقات
۴۱/۲	۴۳/۵	۴۳/۶	۳۲/۲	۴۳/۴	۴۴/۸	۴۰/۶	۴۵/۵	۴۴/۷	۴۲/۳	۳۵/۸	۳۴/۰	۳۳/۷	۴۳/۲	۴۶/۱	۴۲/۱	۴۱/۶	کم
۳۹/۷	۳۰/۸	۳۵/۰	۵۴/۸	۳۱/۰	۲۶/۲	۴۱/۱	۳۳/۶	۳۲/۳	۳۳/۸	۴۶/۶	۵۱/۹	۵۴/۰	۳۵/۱	۲۷/۰	۳۸/۱	۳۵/۹	خیلی کم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۹۸ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۷۹ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۷۲ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۵۵ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۳۵ Sig=۰/۲۱۲		معناداری

مناسک جمعی دینی

۶. مناسک جمعی دینی

شرکت در نماز جماعت، زیارت اماکن دینی، شرکت در نماز جمعه، شرکت در جلسه قرآن، شرکت در مراسم شب‌های احیا، حضور در برنامه‌های مذهبی مسجد، اعتکاف، دنبال کردن مراسم شب‌های قدر، ادعیه و ... از تلویزیون یا رادیو، شرکت در جلسات دعا، شرکت در جلسات سفره‌های نذری و شرکت در جلسات هیئت‌های مذهبی از جمله سؤالاتی هستند که «مناسک جمعی دینی» را شکل می‌دهند.

۸/۳ درصد پاسخگویان همیشه و مرتب در نماز جماعت شرکت می‌کنند. ۱۸ درصد پاسخگویان بیش‌تر وقت‌ها، ۲۶/۷ درصد بعضی وقت‌ها و ۲۳/۲ درصد خیلی کم در نماز جماعت شرکت می‌کنند. ۲۳/۹ درصد پاسخگویان اصلاً در نماز جماعت شرکت نمی‌کنند. ۸/۱ درصد پاسخگویان همیشه و مرتب به زیارت اماکن مذهبی می‌روند. ۲۸/۱ درصد پاسخگویان بیش‌تر وقت‌ها، ۳۹/۲ درصد بعضی وقت‌ها و ۱۷/۴ درصد خیلی کم به زیارت اماکن مذهبی می‌روند. ۷/۲ درصد پاسخگویان نیز اصلاً به زیارت اماکن مذهبی نمی‌روند.

۵/۵ درصد پاسخگویان همیشه به نماز جمعه می‌روند. ۱۰/۸ درصد پاسخگویان بیش‌تر وقت‌ها، ۱۸/۳ درصد بعضی وقت‌ها و ۲۵ درصد خیلی کم در نماز جمعه شرکت می‌کنند. ۴۰/۳ درصد پاسخگویان اصلاً در نماز جمعه شرکت نمی‌کنند. ۶/۱ درصد پاسخگویان همیشه و مرتب در جلسات قرآن شرکت می‌کنند. ۱۳/۸ درصد پاسخگویان بیش‌تر وقت‌ها، ۳۱/۲ درصد بعضی وقت‌ها و ۲۸ درصد خیلی کم در جلسات قرآن شرکت می‌کنند. ۲۰/۹ درصد اصلاً در جلسات قرآن شرکت نمی‌کنند.

۲۱/۳ درصد پاسخگویان همیشه در مراسم شب‌های احیا شرکت می‌کنند. ۲۶/۲ درصد پاسخگویان بیش‌تر وقت‌ها، ۲۶/۲ درصد بعضی وقت‌ها و ۱۴ درصد خیلی کم در مراسم شب‌های احیا شرکت می‌کنند. ۱۲/۲ درصد پاسخگویان نیز اصلاً در این مراسم

شرکت نمی‌کنند. ۸/۷ درصد پاسخگویان همیشه در برنامه‌های مذهبی مساجد حضور دارند. ۱۸/۸ درصد پاسخگویان بیش‌تر وقت‌ها، ۲۹/۱ درصد پاسخگویان بعضی وقت‌ها و ۲۳/۴ درصد پاسخگویان خیلی کم در این برنامه‌ها حضور دارند. ۲۰/۱ درصد پاسخگویان اصلاً در این برنامه‌ها حاضر نمی‌شوند.

۲/۷ درصد همیشه و مرتب در اعتکاف شرکت می‌کنند. ۶/۸ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۱۳/۷ درصد بعضی وقت‌ها و ۱۹/۳ درصد خیلی کم در مراسم اعتکاف شرکت می‌کنند. ۵۷/۵ درصد اصلاً در مراسم اعتکاف شرکت نمی‌کنند. ۱۵/۹ درصد پاسخگویان همیشه مراسمی نظیر شب‌های قدر، ادعیه و ... را از تلویزیون یا رادیو دنبال می‌کنند. ۲۹ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۲۸/۵ درصد بعضی وقت‌ها و ۱۵/۴ درصد خیلی کم این برنامه‌ها را دنبال می‌کنند. ۱۱/۲ درصد اصلاً این برنامه‌ها را از تلویزیون یا رادیو دنبال نمی‌کنند. ۶/۱ درصد پاسخگویان همیشه در جلسات دعا شرکت می‌کنند. ۱۷/۲ درصد پاسخگویان خیلی زیاد، ۴۰/۹ درصد بعضی اوقات و ۲۲ درصد خیلی کم در جلسات دعا شرکت می‌کنند. ۱۳/۷ درصد اصلاً در جلسات دعا شرکت نمی‌کنند. ۶/۶ درصد پاسخگویان همیشه در جلسات سفره‌های نذری شرکت می‌کنند. ۲۳/۳ درصد خیلی زیاد، ۳۹/۳ درصد بعضی اوقات و ۱۷/۶ درصد خیلی کم به جلسات سفره‌های نذری می‌روند. ۱۳/۲ درصد اصلاً در این جلسات شرکت نمی‌کنند. ۷/۲ درصد پاسخگویان همیشه در جلسات هیئت‌های مذهبی شرکت می‌کنند. ۲۳/۶ درصد خیلی زیاد، ۳۸/۶ درصد بعضی اوقات و ۱۹/۳ درصد خیلی کم به جلسات هیئت‌های مذهبی شرکت می‌کنند. ۱۱/۳ درصد اصلاً در این جلسات شرکت نمی‌کنند.

جدول ۹۷.۳ و نمودار ۵.۳ میزان شرکت در مناسک جمعی دینی را نشان می‌دهند. در مجموع ۲/۷ درصد پاسخگویان همیشه در انواع مناسک دینی شرکت می‌کنند. ۱۴/۹ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۳۵/۳ درصد بعضی وقت‌ها و ۳۴/۵ درصد خیلی کم در مناسک جمعی دینی شرکت می‌کنند. ۱۲/۷ درصد پاسخگویان اصلاً در هیچ مراسم دینی شرکت نمی‌کنند. گویه‌ها و مقیاس مناسک جمعی دینی با همه متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارند. افراد مسن بیش از جوانان، افراد کم‌سواد بیش از تحصیل‌کرده‌ها، بازنشسته‌ها و زنان خانه‌دار بیش از سایر گروه‌های شغلی و متأهل‌ها بیش از مجردها در مناسک جمعی دینی شرکت می‌کنند.

جدول ۸۶.۳: شرکت در نماز جماعت

درصد	
۲۳/۹	اصلاً
۲۳/۲	خیلی کم
۲۶/۷	بعضی وقت‌ها
۱۸/۰	بیش تر وقت‌ها
۸/۳	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل
۴۹۶۲	تعداد پاسخگویان

جدول ۸۷.۳: زیارت اماکن دینی

درصد	
۷/۲	اصلاً
۱۷/۴	خیلی کم
۳۹/۲	بعضی وقت‌ها
۲۸/۱	بیش تر وقت‌ها
۸/۱	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل
۴۹۴۸	تعداد پاسخگویان

جدول ۸۸.۳: شرکت در نماز جمعه

درصد	
۴۰/۳	اصلاً
۲۵/۰	خیلی کم
۱۸/۳	بعضی وقت‌ها
۱۰/۸	بیش تر وقت‌ها
۵/۵	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل
۴۹۴۷	تعداد پاسخگویان

جدول ۸۹.۳: شرکت در جلسه قرآن

درصد	
۲۰/۹	اصلاً
۲۸/۰	خیلی کم
۳۱/۲	بعضی وقت‌ها
۱۳/۸	بیش تر وقت‌ها
۶/۱	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل
۴۹۴۲	تعداد پاسخگویان

جدول ۹۰.۳: شرکت در مراسم شب‌های احیا

درصد	
۱۲/۲	اصلاً
۱۴/۰	خیلی کم
۲۶/۲	بعضی وقت‌ها
۲۶/۲	بیش تر وقت‌ها
۲۱/۳	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل
۴۹۴۰	تعداد پاسخگویان

جدول ۹۱.۳: حضور در برنامه‌های مذهبی مسجد

درصد	
۲۰/۱	اصلاً
۲۳/۴	خیلی کم
۲۹/۱	بعضی وقت‌ها
۱۸/۸	بیش تر وقت‌ها
۸/۷	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل
۴۹۴۱	تعداد پاسخگویان

جدول ۹۲.۳: اعتکاف

درصد	
۵۷/۵	اصلاً
۱۹/۳	خیلی کم
۱۳/۷	بعضی وقت‌ها
۶/۸	بیش‌تر وقت‌ها
۲/۷	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل
۴۹۳۷	تعداد پاسخگویان

جدول ۹۳.۳: مراسمی نظیر شب‌های قدر، ادعیه و ... را از تلویزیون یا رادیو دنبال می‌کنم؟

درصد	
۱۱/۲	اصلاً
۱۵/۴	خیلی کم
۲۸/۵	بعضی وقت‌ها
۲۹/۰	بیش‌تر وقت‌ها
۱۵/۹	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل
۴۹۳۲	تعداد پاسخگویان

جدول ۹۴.۳: آیا در جلسات دعا (کمیل، ندبه، زیارت عاشورا) شرکت می‌کنید؟

درصد	
۱۳/۷	اصلاً
۲۲/۰	خیلی کم
۴۰/۹	بعضی اوقات
۱۷/۲	خیلی زیاد
۶/۱	همیشه
۱۰۰	جمع کل
۴۴۸۸	تعداد پاسخگویان

جدول ۹۵.۳: آیا در جلسات سفره‌های نذری شرکت می‌کنید؟

درصد	
۱۳/۲	اصلاً
۱۷/۶	خیلی کم
۳۹/۳	بعضی اوقات
۲۳/۳	خیلی زیاد
۶/۶	همیشه
۱۰۰	جمع کل
۴۴۹۱	تعداد پاسخگویان

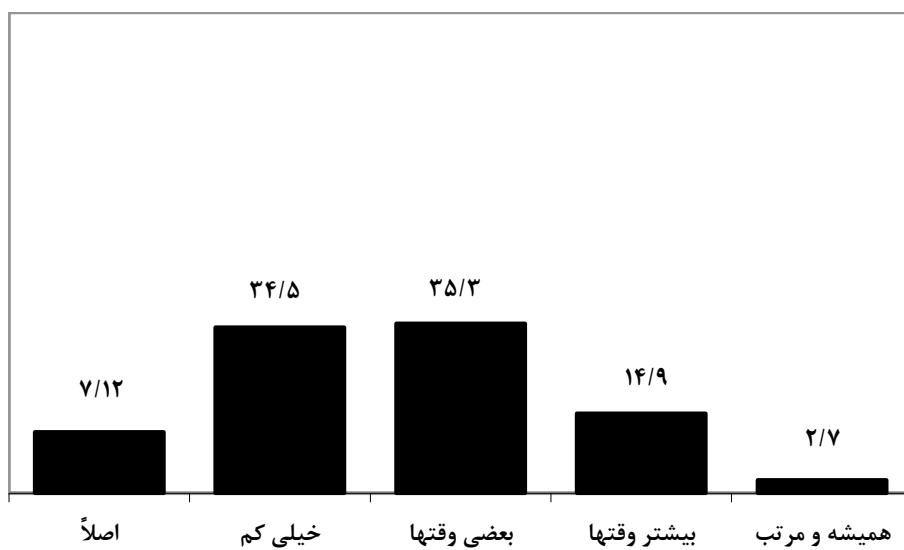
جدول ۹۶.۳: آیا در جلسات هیئت‌های مذهبی شرکت می‌کنید؟

درصد	
۱۱/۳	اصلاً
۱۹/۳	خیلی کم
۳۸/۶	بعضی اوقات
۲۳/۶	خیلی زیاد
۷/۲	همیشه
۱۰۰	جمع کل
۴۴۹۱	تعداد پاسخگویان

جدول ۹۷.۳: مقیاس «مناسک جمعی دینی»

درصد	
۱۲/۷	اصلاً
۳۴/۵	خیلی کم
۳۵/۳	بعضی وقت‌ها
۱۴/۹	بیش تر وقت‌ها
۲/۷	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل
۴۳۶۱	تعداد پاسخگویان

نمودار ۵.۳: مقیاس «مناسک جمعی دینی»

جدول ۹۸.۳: گویۀ «شرکت در نماز جماعت» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۲۲/۳	۲۷/۵	۲۳/۱	۱۵/۹	۲۹/۷	۲۳/۴	۲۴/۷	۲۶/۴	۲۶/۵	۲۲/۷	۲۰/۶	۱۸/۶	۱۸/۱	۲۵/۲	۲۶/۴	۲۵/۸	۲۲/۰	اصلا
۲۲/۲	۲۵/۴	۲۳/۱	۱۹/۴	۲۰/۸	۲۶/۳	۲۳/۸	۲۵/۹	۲۴/۶	۲۳/۷	۲۰/۶	۱۵/۸	۱۸/۱	۲۳/۴	۲۶/۶	۲۴/۷	۲۱/۷	خیلی کم
۲۷/۱	۲۵/۹	۲۴/۹	۲۵/۸	۲۴/۵	۲۸/۰	۲۸/۴	۲۴/۷	۲۶/۷	۲۹/۹	۲۶/۷	۲۳/۱	۲۶/۷	۲۶/۷	۲۶/۷	۲۷/۹	۲۵/۵	بعضی وقت‌ها
۱۹/۰	۱۵/۶	۱۹/۳	۲۳/۹	۱۷/۳	۱۶/۴	۱۶/۴	۱۶/۸	۱۶/۷	۱۶/۹	۱۹/۸	۲۴/۲	۲۲/۷	۱۷/۳	۱۵/۴	۱۵/۹	۲۰/۱	بیشتر وقت‌ها
۹/۴	۵/۷	۹/۶	۱۵/۱	۷/۶	۵/۹	۶/۷	۶/۱	۵/۵	۶/۸	۱۲/۳	۱۸/۳	۱۴/۴	۷/۴	۵/۰	۵/۸	۱۰/۸	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۹۲ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۶۲ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۸۳ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۲۰ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۱۴ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۹۹.۳: گویۀ «زیارت اماکن دینی» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت						سطح تحصیلات					سن			جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	
۶/۴	۸/۹	۷/۲	۶/۵	۹/۴	۸/۰	۶/۴	۹/۰	۶/۹	۶/۹	۶/۳	۶/۴	۶/۴	۷/۱	۷/۹	۶/۸	۷/۷	اصلا
۱۵/۸	۲۱/۰	۱۷/۷	۱۱/۶	۲۰/۱	۲۳/۶	۱۵/۳	۱۸/۹	۱۷/۱	۱۸/۱	۱۵/۹	۱۶/۹	۱۱/۸	۱۷/۳	۲۱/۷	۱۷/۰	۱۷/۹	خیلی کم
۴۰/۳	۳۷/۰	۳۹/۶	۳۴/۱	۳۷/۵	۳۷/۹	۴۰/۹	۳۹/۸	۴۰/۹	۳۹/۵	۳۷/۸	۳۳/۹	۳۶/۱	۴۰/۸	۳۹/۴	۴۰/۴	۳۸/۰	بعضی وقت‌ها
۲۸/۸	۲۶/۶	۲۷/۱	۳۳/۵	۲۶/۶	۲۵/۴	۲۹/۲	۲۶/۱	۲۷/۷	۲۸/۷	۲۹/۷	۲۸/۹	۳۲/۷	۲۷/۱	۲۵/۸	۲۸/۴	۲۷/۷	بیشتر وقت‌ها
۸/۸	۶/۶	۸/۴	۱۴/۳	۶/۴	۵/۱	۸/۲	۶/۲	۷/۵	۶/۹	۱۰/۴	۱۳/۹	۱۳/۰	۷/۶	۵/۱	۷/۵	۸/۷	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۸۶ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۶۱ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۴۸ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۱۰۶ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۳۵ Sig=۰/۱۹۹		معناداری

جدول ۱۰۰.۳: گویۀ «شرکت در نماز جمعه» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۳۹/۳	۴۲/۸	۳۹/۳	۲۶/۶	۴۳/۱	۳۸/۷	۴۴/۴	۴۳/۱	۴۳/۳	۳۹/۲	۳۶/۶	۳۵/۶	۳۳/۹	۴۱/۷	۴۳/۴	۴۴/۳	۳۶/۴	اصلا
۲۴/۹	۲۵/۲	۲۵/۲	۲۵/۳	۲۱/۰	۲۸/۵	۲۴/۹	۲۶/۰	۲۵/۰	۲۶/۱	۲۴/۲	۲۱/۴	۲۳/۳	۲۴/۹	۲۶/۴	۲۵/۶	۲۴/۴	خیلی کم
۱۸/۳	۱۸/۵	۱۷/۲	۲۵/۸	۱۸/۷	۱۸/۰	۱۷/۴	۱۷/۷	۱۷/۴	۱۸/۶	۱۸/۹	۲۰/۴	۲۰/۴	۱۷/۶	۱۷/۷	۱۷/۱	۱۹/۶	بعضی وقت‌ها
۱۱/۴	۹/۲	۱۱/۹	۱۲/۹	۱۱/۴	۱۰/۸	۹/۱	۹/۲	۹/۸	۱۱/۳	۱۲/۴	۱۲/۸	۱۳/۹	۱۰/۹	۸/۵	۹/۳	۱۲/۴	بیشتر وقت‌ها
۶/۰	۴/۳	۶/۵	۹/۴	۵/۸	۴/۰	۴/۲	۴/۰	۴/۵	۴/۸	۷/۸	۹/۷	۸/۶	۴/۹	۴/۰	۳/۸	۷/۲	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۵۲ Sig=۰/۰۱۰		V=۰/۰۶۲ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۵۲ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۸۴ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۱۱۱ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۱۰۱.۳: گویۀ «شرکت در جلسه قرآن» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۱۹/۸	۲۳/۳	۲۴/۲	۱۷/۵	۲۵/۱	۲۱/۵	۱۶/۹	۲۳/۰	۲۱/۴	۲۰/۱	۱۷/۱	۲۵/۳	۲۰/۱	۲۰/۰	۲۲/۶	۱۸/۲	۲۳/۶	اصلا
۲۶/۴	۳۱/۶	۲۸/۵	۲۹/۹	۲۸/۵	۳۱/۴	۲۵/۸	۳۰/۰	۲۸/۳	۲۷/۹	۲۶/۳	۲۵/۹	۲۴/۱	۲۶/۳	۳۳/۲	۲۶/۴	۲۹/۶	خیلی کم
۳۲/۶	۲۸/۲	۲۸/۸	۲۹/۹	۳۳/۰	۲۹/۶	۳۳/۵	۲۹/۹	۳۲/۲	۳۳/۶	۳۱/۲	۲۵/۹	۲۹/۶	۳۳/۳	۲۹/۴	۳۳/۷	۲۸/۶	بعضی وقت‌ها
۱۴/۵	۱۲/۰	۱۲/۸	۱۲/۹	۹/۰	۱۳/۱	۱۶/۶	۱۳/۲	۱۲/۱	۱۴/۱	۱۵/۹	۱۳/۴	۱۶/۰	۱۴/۷	۱۱/۱	۱۵/۱	۱۲/۶	بیشتر وقت‌ها
۶/۶	۴/۹	۵/۶	۹/۷	۴/۵	۴/۳	۷/۱	۳/۹	۶/۱	۴/۴	۹/۵	۹/۵	۱۰/۲	۵/۶	۳/۸	۶/۶	۵/۷	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۸۱ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۶۴ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۵۹ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۹۹ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۹۰ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۱۰۲.۳: گویۀ «شرکت در مراسم شب‌های احیا» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۱۱/۹	۱۲/۹	۱۳/۲	۱۱/۱	۱۴/۷	۱۲/۱	۱۱/۰	۱۴/۴	۱۱/۶	۱۳/۰	۱۰/۱	۱۱/۱	۱۱/۲	۱۲/۷	۱۲/۴	۱۱/۰	۱۳/۵	اصلا
۱۳/۳	۱۵/۸	۱۴/۷	۱۴/۱	۱۶/۰	۱۶/۳	۱۱/۷	۱۳/۶	۱۳/۶	۱۵/۴	۱۳/۹	۱۳/۱	۱۲/۸	۱۳/۶	۱۵/۶	۱۲/۵	۱۵/۶	خیلی کم
۲۵/۴	۲۸/۱	۲۵/۲	۲۴/۷	۳۰/۸	۲۷/۲	۲۵/۶	۲۵/۹	۲۳/۹	۲۸/۲	۲۸/۲	۲۲/۵	۲۳/۴	۲۵/۸	۲۸/۸	۲۶/۱	۲۶/۲	بعضی وقت‌ها
۲۶/۷	۲۵/۲	۲۴/۶	۲۳/۰	۲۱/۶	۲۷/۷	۲۹/۲	۲۴/۳	۲۹/۰	۲۵/۷	۲۴/۹	۲۷/۵	۲۵/۶	۲۷/۰	۲۵/۵	۲۸/۵	۲۳/۹	بیشتر وقت‌ها
۲۲/۸	۱۸/۱	۲۲/۲	۲۷/۱	۱۶/۸	۱۶/۷	۲۲/۴	۲۱/۸	۲۲/۰	۱۷/۷	۲۲/۹	۲۵/۸	۲۷/۰	۲۱/۰	۱۷/۶	۲۱/۹	۲۰/۸	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۶۴ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۵۳ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۴۴ Sig=۰/۰۰۲					V=۰/۰۶۶ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۷۱ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۱۰۳.۳: گویۀ «حضور در برنامه‌های مذهبی مسجد» به تفکیک متغیرهای

زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۱۹/۷	۲۱/۰	۲۱/۱	۱۴/۳	۲۲/۹	۱۸/۷	۲۰/۰	۲۵/۵	۲۱/۲	۱۹/۳	۱۶/۰	۱۰/۷	۱۵/۷	۲۱/۲	۲۱/۷	۲۰/۷	۱۹/۴	اصلا
۲۲/۰	۲۶/۲	۲۲/۱	۱۹/۱	۲۵/۷	۲۷/۴	۲۳/۴	۲۳/۰	۲۴/۲	۲۴/۴	۲۱/۷	۲۳/۶	۱۹/۱	۲۳/۴	۲۶/۶	۲۴/۳	۲۲/۵	خیلی کم
۲۹/۴	۲۸/۴	۲۸/۶	۳۰/۲	۲۸/۵	۲۹/۲	۲۹/۶	۲۸/۹	۲۸/۵	۲۹/۹	۳۰/۰	۲۸/۱	۲۹/۸	۲۸/۸	۲۹/۰	۲۹/۸	۲۸/۴	بعضی وقت‌ها
۱۹/۴	۱۷/۴	۱۸/۵	۲۳/۵	۱۶/۹	۱۷/۱	۱۹/۰	۱۵/۹	۱۸/۹	۱۸/۱	۲۱/۱	۲۳/۰	۲۲/۲	۱۸/۳	۱۶/۹	۱۷/۸	۱۹/۷	بیشتر وقت‌ها
۹/۴	۷/۰	۹/۷	۱۲/۹	۶/۰	۷/۷	۸/۰	۶/۷	۷/۲	۸/۳	۱۱/۲	۱۴/۶	۱۳/۲	۸/۳	۵/۸	۷/۴	۱۰/۰	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۶۱ Sig=۰/۰۰۱		V=۰/۰۴۶ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۶۶ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۹۴ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۵۷ Sig=۰/۰۰۳		معناداری

جدول ۱۰۴.۳: گویۀ «اعتکاف» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۵۸/۲	۵۵/۸	۵۷/۳	۶۰/۵	۵۴/۴	۵۲/۲	۶۰/۳	۵۷/۶	۶۰/۱	۵۴/۰	۵۸/۵	۶۰/۵	۶۱/۰	۵۸/۴	۵۳/۸	۵۷/۹	۵۷/۱	اصلا
۱۸/۷	۲۰/۶	۲۰/۱	۱۶/۴	۲۰/۶	۲۱/۹	۱۷/۹	۲۰/۷	۱۸/۸	۲۱/۷	۱۷/۰	۱۳/۴	۱۶/۱	۱۹/۳	۲۱/۷	۱۹/۱	۱۹/۵	خیلی کم
۱۳/۶	۱۴/۰	۱۲/۸	۱۵/۶	۱۶/۱	۱۴/۵	۱۳/۰	۱۲/۷	۱۲/۱	۱۵/۰	۱۵/۸	۱۲/۳	۱۳/۸	۱۳/۲	۱۴/۲	۱۳/۴	۱۴/۰	بعضی وقت‌ها
۶/۷	۷/۰	۶/۹	۵/۱	۶/۵	۸/۱	۶/۳	۶/۷	۶/۸	۷/۳	۵/۲	۸/۷	۶/۰	۶/۵	۷/۷	۶/۶	۷/۰	بیشتر وقت‌ها
۲/۸	۲/۶	۲/۹	۲/۴	۲/۴	۳/۲	۲/۴	۲/۴	۲/۳	۲/۰	۳/۵	۵/۰	۳/۲	۲/۶	۲/۶	۳/۰	۲/۵	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۲۶ Sig=۰/۴۸۸		V=۰/۰۳۵ Sig=۰/۰۹۴					V=۰/۰۴۸ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۴۸ Sig=۰/۰۰۳			V=۰/۰۱۹ Sig=۰/۷۸۳		معناداری

جدول ۱۰۵.۳: گویۀ «مراسمی نظیر شب‌های قدر، ادعیه و ... را از تلویزیون یا رادیو دنبال می‌کنم؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت						سطح تحصیلات					سن			جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	
۹/۸	۱۴/۰	۱۳/۱	۹/۷	۱۱/۸	۱۶/۳	۷/۶	۱۵/۷	۱۰/۸	۱۱/۵	۷/۶	۵/۳	۸/۳	۱۱/۳	۱۳/۰	۸/۹	۱۳/۴	اصلا
۱۴/۴	۱۷/۴	۱۷/۵	۱۱/۶	۱۵/۹	۱۵/۷	۱۳/۹	۱۵/۰	۱۴/۷	۱۶/۷	۱۵/۹	۱۳/۹	۱۲/۱	۱۶/۰	۱۷/۲	۱۴/۹	۱۵/۹	خیلی کم
۲۸/۱	۳۰/۰	۲۶/۸	۲۷/۸	۳۲/۸	۳۱/۲	۲۷/۷	۲۷/۱	۲۹/۰	۲۹/۵	۲۸/۶	۲۷/۳	۲۷/۱	۲۷/۶	۳۰/۹	۲۸/۳	۲۸/۸	بعضی وقت‌ها
۳۱/۰	۲۴/۵	۲۷/۲	۳۳/۵	۲۸/۷	۲۵/۹	۳۱/۵	۲۷/۹	۲۹/۸	۲۷/۷	۳۰/۲	۳۱/۸	۳۲/۲	۲۸/۸	۲۶/۸	۲۹/۸	۲۸/۲	بیشتر وقت‌ها
۱۶/۷	۱۴/۲	۱۵/۴	۱۷/۳	۱۰/۸	۱۱/۰	۱۹/۲	۱۴/۳	۱۵/۸	۱۴/۶	۱۷/۷	۲۱/۷	۲۰/۳	۱۶/۳	۱۲/۱	۱۸/۱	۱۳/۸	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۹۲ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۷۱ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۵۷ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۸۳ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۸۸ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۱۰۶.۳: گویۀ «آیا در جلسات دعا (کمیل، ندبه، زیارت عاشورا) شرکت می‌کنید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت				وضع تأهل	
	مرد	زن	-۲۹ ۱۵	-۴۹ ۳۰	+۵۰	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل
اصلا	۱۶/۳	۱۱/۲	۱۳/۶	۱۴/۱	۱۳/۴	۱۱/۴	۸/۹	۱۴/۲	۱۴/۱	۱۷/۸	۱۰/۸	۱۴/۰	۱۵/۵	۱۶/۱	۱۵/۷	۱۶/۰	۱۲/۸
خیلی کم	۲۴/۴	۱۹/۶	۲۶/۶	۲۱/۰	۱۷/۹	۱۷/۴	۱۷/۷	۲۱/۸	۲۴/۵	۲۴/۱	۱۹/۲	۲۵/۷	۲۲/۸	۱۹/۰	۲۴/۴	۲۳/۱	۲۱/۵
بعضی وقت‌ها	۳۸/۱	۴۳/۷	۴۱/۹	۴۱/۳	۳۸/۸	۳۹/۶	۴۰/۴	۴۱/۶	۴۰/۴	۴۱/۶	۴۲/۰	۴۱/۹	۴۲/۲	۳۸/۸	۳۹/۱	۴۱/۸	۴۰/۵
بیشتر وقت‌ها	۱۵/۳	۱۹/۲	۱۴/۲	۱۷/۰	۲۱/۶	۲۱/۸	۲۵/۷	۱۶/۲	۱۵/۵	۱۲/۱	۲۱/۰	۱۴/۲	۱۵/۵	۱۸/۴	۱۴/۵	۱۴/۵	۱۸/۴
همیشه	۵/۸	۶/۴	۳/۷	۶/۶	۸/۳	۹/۸	۷/۳	۶/۳	۵/۵	۴/۴	۷/۰	۴/۲	۳/۹	۷/۶	۶/۳	۴/۵	۶/۸
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
معناداری	V=۰/۱۰۸ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۸۸ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۸۱ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۶۲ Sig=۰/۰۰۰				V=۰/۰۷۴ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۱۰۷.۳: گویۀ «آیا در جلسات سفره‌های نذری شرکت می‌کنید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۱۲/۷	۱۴/۵	۱۷/۸	۲۲/۱	۱۵/۶	۱۴/۳	۵/۹	۱۸/۴	۱۴/۹	۱۳/۰	۷/۴	۶/۳	۱۳/۳	۱۳/۵	۱۲/۸	۶/۵	۱۹/۹	اصلا
۱۶/۳	۲۰/۴	۲۰/۴	۱۸/۷	۱۸/۱	۲۲/۹	۱۳/۰	۲۱/۷	۱۸/۲	۱۷/۸	۱۲/۸	۱۴/۱	۱۴/۷	۱۶/۹	۲۰/۸	۱۴/۸	۲۰/۴	خیلی کم
۳۹/۱	۳۹/۸	۳۷/۱	۳۲/۳	۴۱/۵	۳۹/۲	۴۲/۲	۳۹/۲	۳۹/۰	۳۹/۶	۳۹/۰	۳۹/۵	۳۷/۰	۳۸/۶	۴۲/۱	۴۲/۷	۳۶/۰	بعضی وقت‌ها
۲۴/۶	۲۰/۰	۱۹/۳	۲۱/۰	۲۰/۱	۱۸/۷	۲۹/۹	۱۶/۴	۲۱/۳	۲۴/۷	۳۱/۸	۲۶/۳	۲۵/۷	۲۴/۵	۱۹/۹	۲۷/۵	۱۹/۰	بیشتر وقت‌ها
۷/۲	۵/۲	۵/۴	۵/۹	۴/۸	۴/۹	۸/۹	۴/۴	۶/۷	۵/۰	۸/۹	۱۳/۸	۹/۴	۶/۶	۴/۴	۸/۵	۴/۶	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۷۶ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۱۱۳ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۰۰ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۷۷ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۲۳۴ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۱۰۸.۳: گویۀ «آیا در جلسات هیئت‌های مذهبی شرکت می‌کنید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت						وضع تأهل	
	مرد	زن	-۲۹ ۱۵	-۴۹ ۳۰	+۵۰	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل		
اصلا	۱۱/۴	۱۱/۱	۱۱/۰	۱۱/۸	۱۰/۷	۷/۹	۶/۷	۱۰/۵	۱۲/۰	۱۶/۰	۱۰/۲	۹/۸	۱۲/۶	۱۰/۹	۱۲/۸	۱۲/۵	۱۰/۸		
خیلی کم	۱۹/۳	۱۹/۳	۲۲/۶	۱۸/۹	۱۵/۸	۱۵/۷	۱۴/۳	۲۰/۵	۱۹/۴	۲۳/۰	۱۸/۵	۲۲/۱	۲۰/۳	۱۶/۴	۱۹/۶	۲۲/۰	۱۸/۱		
بعضی وقت‌ها	۴۰/۰	۴۰/۰	۳۸/۹	۳۹/۵	۳۶/۸	۳۶/۲	۴۰/۷	۳۷/۵	۳۹/۶	۳۸/۰	۳۹/۳	۴۰/۵	۳۸/۷	۴۱/۴	۳۶/۴	۳۷/۸	۳۹/۱		
بیشتر وقت‌ها	۲۳/۶	۲۳/۶	۲۲/۰	۲۳/۰	۲۶/۸	۲۷/۴	۲۹/۹	۲۴/۳	۲۲/۳	۱۸/۰	۲۵/۶	۲۱/۵	۲۲/۹	۲۳/۰	۲۲/۷	۲۱/۸	۲۴/۳		
همیشه	۶/۱	۶/۱	۵/۶	۶/۷	۱۰/۰	۱۲/۹	۸/۳	۷/۲	۶/۸	۵/۰	۶/۵	۶/۱	۵/۴	۸/۳	۸/۵	۵/۹	۷/۷		
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰		
معناداری	V=۰/۰۴۷ Sig=۰/۰۴۲		V=۰/۰۶۹ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۸۲ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۳۹ Sig=۰/۰۴۱						V=۰/۰۶۲ Sig=۰/۰۰۲	

جدول ۱۰۹.۳: مقیاس «مناسک جمعی دینی» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۱۱/۷	۱۵/۰	۱۵/۳	۱۲/۷	۱۶/۶	۱۲/۵	۹/۴	۱۷/۴	۱۴/۱	۱۰/۷	۸/۷	۹/۴	۱۱/۲	۱۳/۰	۱۳/۵	۱۰/۲	۱۵/۲	اصلا
۳۳/۲	۳۷/۵	۳۵/۱	۲۴/۸	۳۸/۳	۳۸/۳	۳۳/۷	۳۵/۹	۳۵/۸	۳۶/۲	۳۰/۵	۲۹/۸	۲۵/۹	۳۵/۵	۳۹/۹	۳۵/۰	۳۴/۰	خیلی کم
۳۶/۲	۳۳/۰	۳۱/۹	۴۱/۲	۲۸/۹	۳۴/۴	۳۹/۱	۳۲/۶	۳۳/۳	۳۷/۰	۴۰/۵	۳۴/۳	۳۹/۰	۳۴/۶	۳۳/۳	۳۷/۷	۳۲/۸	بعضی وقت‌ها
۱۵/۹	۱۲/۷	۱۵/۳	۱۵/۹	۱۴/۵	۱۲/۸	۱۵/۰	۱۲/۳	۱۴/۷	۱۴/۳	۱۶/۳	۲۰/۱	۱۸/۸	۱۴/۸	۱۱/۹	۱۴/۶	۱۵/۲	بیشتر وقت‌ها
۳/۱	۱/۸	۲/۴	۵/۵	۱/۸	۲/۰	۲/۷	۱/۷	۲/۲	۱/۹	۴/۰	۶/۵	۵/۱	۲/۱	۱/۵	۲/۶	۲/۸	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۷۹ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۶۶ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۷۴ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۱۰۶ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۸۳ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

رفتارهای دینی واجب

۷. رفتارهای دینی واجب

برای سنجش «رفتارهای دینی واجب» برخی از مهمترین رفتارهای دینی واجب همچون خواندن نمازهای واجب روزانه، روزه گرفتن، انجام غسل واجب، دادن فطریه، امر به معروف و نهی از منکر و دادن خمس و زکات سنجیده شده است.

۵۵/۸ درصد پاسخگویان همیشه نماز می‌خوانند. ۲۱ درصد بیش‌تر وقت‌ها و ۱۱/۲ درصد بعضی وقت‌ها نماز می‌خوانند. ۵/۷ درصد خیلی کم نماز می‌خوانند. ۶/۳ درصد اصلاً نماز نمی‌خوانند. ۵۲/۱ درصد پاسخگویان همیشه در ماه رمضان روزه می‌گیرند. ۲۲/۳ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۱۱/۲ درصد بعضی وقت‌ها و ۶/۴ درصد خیلی کم روزه می‌گیرند. ۸ درصد اصلاً روزه نمی‌گیرند.

۶۷/۶ درصد پاسخگویان همیشه غسل‌های واجب را انجام می‌دهند. ۱۷/۹ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۸/۸ درصد بعضی وقت‌ها و ۲/۹ درصد خیلی کم غسل واجب می‌کنند. ۲/۹ درصد نیز اصلاً غسل واجب انجام نمی‌دهند. ۶۲/۶ درصد پاسخگویان همیشه فطریه می‌دهند. ۱۶/۲ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۱۰/۳ درصد بعضی وقت‌ها و ۶ درصد خیلی کم فطریه می‌دهند. ۵ درصد نیز اصلاً فطریه نمی‌دهند.

۲۷/۶ درصد همیشه امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند. ۱۹/۱ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۲۶/۱ درصد بعضی وقت‌ها، ۱۶/۱ درصد نیز خیلی کم امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند. ۱۱/۲ درصد اصلاً امر به معروف نمی‌کنند. ۳۱/۹ درصد پاسخگویان همیشه خمس و زکات می‌دهند. ۱۸ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۱۹/۹ درصد بعضی وقت‌ها و ۱۳/۴ درصد خیلی کم خمس و زکات می‌دهند. ۱۶/۷ درصد اصلاً خمس و زکات نمی‌دهند.

جدول ۱۱۶.۳ و نمودار ۶.۳ میزان انجام رفتارهای دینی واجب را نشان می‌دهد. ۴۴/۷ درصد پاسخگویان همیشه رفتارهای دینی واجب را انجام می‌دهند. ۳۰/۲ درصد

بیش‌تر وقت‌ها، ۱۶/۱ درصد بعضی وقت‌ها و ۵/۹ درصد خیلی کم رفتارهای واجب را انجام می‌دهند. ۳/۱ درصد هم اصلاً رفتارهای دینی را انجام نمی‌دهند. مقیاس «رفتارهای دینی واجب» با همه متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارد. زنان بیش از مردان، افراد مسن بیش از جوانان، افراد کم‌سواد بیش از تحصیل‌کرده‌ها، بازنشسته‌ها بیش از سایر مشاغل و متأهل‌ها بیش از مجردها رفتارهای دینی واجب را انجام می‌دهند.

جدول ۱۱۰.۳: خواندن نمازهای واجب روزانه

درصد	
۶/۳	اصلاً
۵/۷	خیلی کم
۱۱/۲	بعضی وقت‌ها
۲۱/۰	بیش‌تر وقت‌ها
۵۵/۸	همیشه
۱۰۰	جمع کل
۴۹۵۲	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۱۱.۳: روزه گرفتن در ماه رمضان

درصد	
۸/۰	اصلاً
۶/۴	خیلی کم
۱۱/۲	بعضی وقت‌ها
۲۲/۳	بیش‌تر وقت‌ها
۵۲/۱	همیشه
۱۰۰	جمع کل
۴۹۴۱	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۱۲.۳: انجام غسل واجب (در صورت لزوم)

درصد	
۲/۹	اصلاً
۲/۹	خیلی کم
۸/۸	بعضی وقت‌ها
۱۷/۹	بیش تر وقت‌ها
۶۷/۶	همیشه
۱۰۰	جمع کل
۴۹۳۱	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۱۳.۳: دادن فطریه

درصد	
۵/۰	اصلاً
۶/۰	خیلی کم
۱۰/۳	بعضی وقت‌ها
۱۶/۲	بیش تر وقت‌ها
۶۲/۶	همیشه
۱۰۰	جمع کل
۴۹۲۶	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۱۴.۳: امر به معروف و نهی از منکر

درصد	
۱۱/۲	اصلاً
۱۶/۱	خیلی کم
۲۶/۱	بعضی وقت‌ها
۱۹/۱	بیش تر وقت‌ها
۲۷/۶	همیشه
۱۰۰	جمع کل
۴۹۳۶	تعداد پاسخگویان

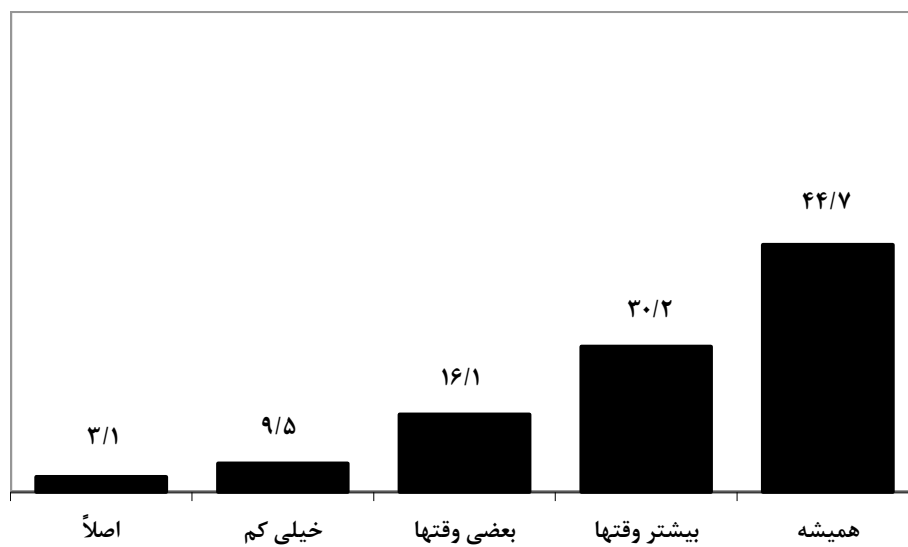
جدول ۱۱۵.۳: دادن خمس و زکات

درصد	
۱۶/۷	اصلاً
۱۳/۴	خیلی کم
۱۹/۹	بعضی وقت‌ها
۱۸/۰	بیش‌تر وقت‌ها
۳۱/۹	همیشه
۱۰۰	جمع کل
۴۹۲۸	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۱۶.۳: مقیاس «رفتارهای دینی واجب»

درصد	
۳/۱	اصلاً
۵/۹	خیلی کم
۱۶/۱	بعضی وقت‌ها
۳۰/۲	بیش‌تر وقت‌ها
۴۴/۷	همیشه
۱۰۰	جمع کل
۴۸۷۵	تعداد پاسخگویان

نمودار ۶.۳: مقیاس «رفتارهای دینی واجب»

جدول ۱۱۷.۳: گویۀ «خواندن نمازهای واجب روزانه» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت						سطح تحصیلات					سن			جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	
۴/۹	۹/۶	۷/۹	۴/۹	۱۱/۰	۹/۵	۲/۶	۸/۳	۷/۱	۸/۱	۲/۸	۱/۴	۲/۹	۶/۲	۹/۱	۳/۸	۸/۹	اصلا
۴/۷	۸/۰	۶/۵	۲/۷	۸/۰	۹/۸	۳/۴	۶/۰	۶/۲	۶/۶	۴/۰	۳/۶	۲/۴	۵/۴	۸/۵	۴/۸	۶/۵	خیلی کم
۹/۳	۱۵/۴	۱۱/۱	۷/۸	۱۵/۶	۱۶/۲	۸/۳	۱۲/۱	۱۱/۹	۱۳/۵	۸/۱	۵/۸	۶/۷	۱۱/۲	۱۴/۶	۹/۸	۱۲/۶	بعضی وقت‌ها
۱۹/۴	۲۴/۷	۲۱/۶	۱۳/۷	۲۰/۷	۲۷/۶	۱۹/۵	۲۰/۷	۲۳/۵	۲۲/۵	۱۸/۰	۱۶/۴	۱۴/۶	۲۰/۴	۲۶/۵	۲۱/۱	۲۰/۸	بیشتر وقت‌ها
۶۱/۷	۴۲/۳	۵۳/۰	۷۰/۹	۴۴/۷	۳۶/۹	۶۶/۲	۵۲/۹	۵۱/۳	۴۹/۴	۶۷/۱	۷۲/۸	۷۳/۵	۵۶/۸	۴۱/۳	۶۰/۴	۵۱/۱	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۱۸۸ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۱۲۱ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۸۶ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۷۵ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۱۳۲ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۱۱۸.۳: گویۀ «روزه گرفتن در ماه رمضان» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۷/۴	۹/۵	۸/۷	۸/۳	۱۱/۰	۷/۹	۶/۴	۹/۷	۷/۸	۷/۵	۶/۲	۱۰/۳	۹/۸	۷/۷	۷/۱	۶/۳	۹/۷	اصلا
۵/۱	۹/۳	۷/۷	۵/۶	۹/۰	۹/۷	۳/۳	۶/۹	۶/۹	۷/۶	۶/۶	۳/۱	۴/۴	۶/۱	۸/۳	۴/۹	۷/۹	خیلی کم
۹/۹	۱۴/۱	۱۲/۷	۹/۹	۱۲/۰	۱۲/۹	۸/۶	۱۳/۲	۱۳/۲	۱۱/۷	۸/۶	۱۰/۳	۹/۲	۱۰/۰	۱۴/۲	۹/۰	۱۳/۴	بعضی وقت‌ها
۲۱/۲	۲۵/۰	۲۱/۱	۱۸/۰	۲۲/۸	۲۸/۱	۲۱/۸	۲۲/۲	۲۲/۲	۲۴/۹	۲۱/۷	۱۹/۲	۱۸/۰	۲۲/۴	۲۵/۶	۲۳/۰	۲۱/۷	بیشتر وقت‌ها
۵۶/۴	۴۲/۲	۴۹/۸	۵۸/۱	۴۵/۲	۴۰/۵	۵۹/۹	۴۹/۹	۴۹/۹	۴۸/۳	۵۶/۹	۵۷/۲	۵۸/۶	۵۳/۹	۴۴/۸	۵۶/۹	۴۷/۳	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۱۴۰ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۸۳ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۵۰ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۹۵ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۱۲۷ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۱۱۹.۳: گویۀ «انجام غسل واجب (در صورت لزوم)» به تفکیک متغیرهای

زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۲/۰	۴/۷	۳/۶	۲/۴	۳/۹	۵/۰	۱/۲	۴/۵	۳/۱	۳/۴	۰/۷	۰/۸	۱/۸	۳/۰	۳/۵	۱/۸	۳/۹	اصلا
۲/۳	۴/۳	۲/۹	۱/۱	۵/۶	۶/۰	۱/۴	۳/۷	۲/۸	۳/۴	۱/۸	۱/۴	۰/۸	۳/۰	۴/۴	۲/۲	۳/۷	خیلی کم
۷/۶	۱۱/۳	۸/۷	۷/۸	۱۰/۱	۱۲/۴	۷/۰	۸/۴	۸/۲	۱۱/۹	۷/۱	۵/۸	۷/۰	۸/۳	۱۰/۷	۷/۷	۹/۸	بعضی وقت‌ها
۱۶/۹	۲۰/۳	۱۸/۰	۱۳/۲	۲۰/۷	۲۱/۲	۱۶/۵	۱۶/۸	۱۷/۸	۱۸/۹	۱۹/۰	۱۵/۲	۱۴/۷	۱۷/۸	۲۰/۴	۱۷/۳	۱۸/۵	بیشتر وقت‌ها
۷۱/۲	۵۹/۳	۶۶/۸	۷۵/۵	۵۹/۶	۵۵/۴	۷۳/۹	۶۶/۶	۶۸/۰	۶۲/۵	۷۱/۴	۷۶/۷	۷۵/۷	۶۷/۹	۶۱/۰	۷۱/۰	۶۴/۱	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۱۳۳ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۸۶ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۶۳ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۹۲ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۹۶ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۱۲۰.۳: گویۀ «دادن فطریه» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۳/۳	۸/۹	۵/۰	۳/۰	۸/۸	۱۰/۴	۲/۳	۶/۰	۵/۸	۶/۵	۲/۲	۱/۹	۲/۷	۴/۰	۸/۱	۳/۸	۶/۲	اصلا
۴/۳	۹/۶	۵/۳	۲/۷	۱۱/۰	۱۰/۹	۴/۰	۶/۰	۵/۷	۸/۳	۴/۲	۳/۳	۲/۴	۵/۴	۹/۳	۵/۶	۶/۴	خیلی کم
۹/۵	۱۲/۱	۱۰/۳	۷/۹	۱۳/۳	۱۱/۳	۹/۳	۱۰/۲	۹/۲	۱۲/۰	۱۰/۷	۸/۱	۷/۲	۱۱/۲	۱۱/۵	۹/۹	۱۰/۷	بعضی وقت‌ها
۱۵/۷	۱۷/۵	۱۶/۳	۱۱/۷	۱۵/۴	۲۰/۹	۱۵/۲	۱۵/۹	۱۶/۹	۱۷/۰	۱۴/۹	۱۳/۶	۱۳/۳	۱۶/۴	۱۸/۰	۱۵/۹	۱۶/۴	بیشتر وقت‌ها
۶۷/۳	۵۱/۹	۶۳/۱	۷۴/۸	۵۱/۵	۴۶/۵	۶۹/۲	۶۱/۹	۶۲/۴	۵۶/۲	۶۸/۰	۷۳/۰	۷۴/۵	۶۳/۰	۵۳/۱	۶۴/۸	۶۰/۳	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۱۸۲ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۱۰۸ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۶۳ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۳۵ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۶۵ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۱۲۱.۳: گویۀ «امر به معروف و نهی از منکر» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت				وضع تأهل	
	مرد	زن	۲۹-۱۵	۴۹-۳۰	۵۰+	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل
اصلا	۱۱/۸	۱۰/۶	۱۴/۸	۱۱/۱	۶/۴	۵/۰	۵/۷	۱۱/۹	۱۲/۲	۱۵/۸	۸/۶	۱۷/۴	۱۳/۱	۶/۲	۱۲/۱	۱۵/۷	۹/۳
خیلی کم	۱۵/۶	۱۶/۵	۱۸/۶	۱۶/۲	۱۲/۳	۱۵/۳	۱۲/۰	۱۶/۸	۱۷/۱	۱۸/۰	۱۴/۷	۱۸/۵	۱۸/۷	۱۲/۷	۱۶/۵	۱۹/۲	۱۴/۷
بعضی وقت‌ها	۲۶/۱	۲۶/۲	۲۶/۱	۲۶/۲	۲۶/۲	۲۰/۶	۲۸/۴	۲۵/۴	۲۶/۱	۲۷/۰	۲۵/۷	۲۶/۶	۲۷/۳	۲۹/۳	۲۵/۲	۲۵/۳	۲۶/۴
بیشتر وقت‌ها	۱۹/۷	۱۸/۴	۲۰/۰	۱۹/۰	۱۷/۹	۱۹/۷	۲۱/۱	۲۰/۴	۱۸/۰	۱۶/۹	۱۹/۷	۱۹/۸	۱۶/۴	۱۷/۶	۱۹/۰	۱۸/۹	۱۹/۱
همیشه	۲۶/۸	۲۸/۳	۲۰/۴	۲۷/۵	۳۷/۲	۳۹/۴	۳۲/۸	۲۵/۵	۲۶/۶	۲۲/۴	۳۱/۳	۱۷/۷	۲۴/۵	۳۴/۱	۲۷/۲	۲۰/۹	۳۰/۵
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
معناداری	V=۰/۰۲۹ Sig=۰/۳۸۳		V=۰/۱۱۶ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۸۱ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۷۰ Sig=۰/۰۰۰				V=۰/۱۳۳ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۱۲۲.۳: گویۀ «دادن خمس و زکات» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۱۴/۷	۲۱/۵	۱۷/۱	۱۰/۸	۲۴/۳	۲۰/۸	۱۴/۰	۱۹/۷	۱۸/۲	۱۷/۴	۱۱/۱	۱۵/۳	۱۲/۵	۱۷/۰	۱۹/۵	۱۵/۱	۱۸/۳	اصلا
۱۲/۴	۱۵/۳	۱۲/۶	۱۰/۵	۱۴/۴	۱۶/۸	۱۳/۱	۱۲/۱	۱۴/۰	۱۵/۹	۱۱/۶	۱۱/۷	۹/۸	۱۳/۱	۱۶/۴	۱۳/۵	۱۳/۲	خیلی کم
۲۰/۰	۱۹/۴	۱۹/۷	۱۸/۸	۱۹/۹	۲۰/۲	۲۰/۳	۱۹/۹	۱۸/۱	۲۱/۸	۲۲/۱	۱۴/۷	۱۷/۱	۲۱/۲	۲۰/۴	۲۰/۲	۱۹/۷	بعضی وقت‌ها
۱۸/۷	۱۶/۸	۱۸/۷	۱۶/۹	۱۶/۷	۱۶/۶	۱۸/۴	۱۸/۵	۱۹/۴	۱۵/۸	۱۸/۲	۱۸/۳	۱۷/۸	۱۷/۸	۱۸/۵	۱۸/۴	۱۷/۷	بیشتر وقت‌ها
۳۴/۲	۲۷/۰	۳۱/۹	۴۳/۰	۲۴/۷	۲۵/۶	۳۴/۳	۲۹/۸	۳۰/۳	۱۹/۴	۳۶/۹	۴۰/۰	۴۲/۸	۳۰/۹	۲۵/۲	۳۲/۷	۳۱/۱	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۱۰۵ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۶۶ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۶۱ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۰۹ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۴۳ Sig=۰/۰۵۹		معناداری

جدول ۱۲۳.۳: مقیاس «رفتارهای دینی واجب» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت						سطح تحصیلات					سن			جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	
۲/۳	۴/۹	۴/۱	۲/۲	۴/۵	۵/۶	۱/۱	۵/۲	۳/۲	۳/۶	۱/۰	۰/۳	۱/۸	۳/۴	۳/۷	۱/۹	۴/۴	اصلا
۴/۴	۹/۳	۶/۳	۲/۷	۱۰/۸	۹/۹	۳/۳	۶/۹	۶/۳	۷/۲	۳/۱	۳/۹	۲/۱	۵/۶	۹/۱	۴/۸	۷/۰	خیلی کم
۱۳/۵	۲۱/۹	۱۴/۵	۱۳/۹	۲۲/۳	۲۴/۱	۱۲/۹	۱۶/۲	۱۶/۹	۱۹/۱	۱۲/۹	۱۱/۲	۱۱/۵	۱۴/۶	۲۱/۶	۱۴/۶	۱۷/۶	بعضی وقت‌ها
۳۰/۴	۲۹/۷	۳۱/۶	۲۲/۷	۲۶/۲	۲۸/۹	۳۲/۰	۲۹/۷	۲۹/۰	۳۱/۳	۳۱/۷	۲۹/۵	۲۷/۸	۳۱/۴	۳۰/۴	۳۱/۶	۲۸/۹	بیشتر وقت‌ها
۴۹/۳	۳۴/۱	۴۳/۵	۵۸/۵	۳۶/۲	۳۱/۵	۵۰/۶	۴۲/۰	۴۴/۶	۳۸/۷	۵۱/۴	۵۵/۱	۵۶/۸	۴۴/۹	۳۵/۲	۴۷/۲	۴۲/۲	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۱۸۳ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۱۱۰ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۷۵ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۳۹ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۱۰۲ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

محرمات دینی

۸. محرمات دینی

برای سنجش «محرمات دینی» چهار موقعیت فرضی طراحی کرده‌ایم و از پاسخگویان خواسته‌ایم بگویند که اگر در چنین موقعیتی قرار بگیرند چه اقدامی می‌کنند. این چهار موقعیت فرضی مربوط به مصرف نوشیدنی‌های الکلی، سقط جنین، گرفتن پول و روابط مختلط زن و مرد است.

از پاسخگویان پرسیده شده است «فرض کنید به مراسم عروسی یکی از اقوام نزدیک دعوت شده‌اید و متوجه می‌شوید بعضی‌ها در آن شراب یا نوشیدنی الکلی می‌خورند، در این وضعیت شما چه کار خواهید کرد؟». ۷/۱ درصد پاسخگویان گفته‌اند خوردن شراب و نوشیدنی الکلی از نظر آنها اشکالی ندارد. ۵۳ درصد علی‌رغم این که از نوشیدنی‌های الکلی استفاده نمی‌کنند اما به مهمانی ادامه خواهند داد. ۳۹/۹ درصد پاسخگویان گفته‌اند مهمانی را ترک خواهند کرد.

از پاسخگویان پرسیده شده است «اگر برای خانواده یکی از دوستان یا آشنایان بارداری ناخواسته‌ای پیش آید و تصمیم بگیرند که سقط جنین انجام دهند، به این خانواده چه توصیه‌ای می‌کنید؟». ۵ درصد گفته‌اند سقط جنین را به او توصیه می‌کنم. ۳۲/۷ درصد گفته‌اند اگر اشکال شرعی نداشته باشد سقط جنین را پیشنهاد می‌کنم. ۶۲/۳ درصد گفته‌اند در هر صورت توصیه می‌کنیم که سقط جنین نکنند و بچه را نگه دارند.

از پاسخگویان پرسیده شده است «احتمالاً این موردی را که می‌گوییم شما هم با آن برخورد داشته‌اید. فردی به پول نیاز دارد و یکی هم می‌تواند به او قرض دهد، اما سود آن پول را می‌گیرد ربا محسوب می‌شود یا نه؟». ۶/۱ درصد گفته‌اند به نظرشان ربا محسوب نمی‌شود. ۱۸/۸ درصد پاسخگویان گفته‌اند تردید دارند که ربا است یا نه و ۷۵/۲ درصد نیز گفته‌اند به نظرشان ربا محسوب می‌شود. همچنین از پاسخگویان

پرسیده شده «اگر شما به جای آن فرد بودید چه می‌کردید؟». ۳/۴ درصد گفته‌اند قرض می‌دادم و سود پول را می‌گرفتم. ۲۰/۶ درصد گفته‌اند مطمئن نیستم چه کار می‌کردم و ۳/۴ درصد گفته‌اند قرض می‌دادم و سودی دریافت نمی‌کردم.

همچنین از پاسخگویان پرسیده شد است «اگر در یک مهمانی شرکت کنید و متوجه شوید که بعضی افراد در آن، خیلی محرم و نامحرم بودن، دست دادن زن و مرد و نظایر آن برای‌شان اهمیتی ندارد، کدام‌یک از کارهای زیر را انجام دهید؟». ۲۲/۶ درصد گفته‌اند این مسائل برایم اهمیتی ندارد و به مهمانی ادامه می‌دهم. ۳۷/۹ گفته‌اند خیلی به آن‌ها نزدیک نمی‌شوم و در یک گوشه‌ای می‌نشینم. ۳۹/۵ گفته‌اند ترجیح می‌دهم مهمانی را ترک کنم.

جدول ۱۲۹.۳ و نمودار ۷.۳ میزان انجام یا ترک محرمات را نشان می‌دهد. در مجموع ۵۹/۵ درصد پاسخگویان بر ترک محرمات پای‌بند هستند. ۳۵/۸ درصد نسبت به آن ممانعت دارند و ۴/۶ درصد بر انجام آن اصرار دارند. گویه‌ها و مقیاس محرمات با تمامی متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارند. به طوری که زنان بیش از مردان، افراد مسن بیش از جوانان، افراد کم‌سواد بیش از تحصیل‌کرده‌ها، بازنشسته‌ها بیش از سایر مشاغل و متأهل‌ها بیش از مجردها بر ترک محرمات پای‌بند هستند.

جدول ۱۲۴.۳: فرض کنید به مراسم عروسی یکی از اقوام نزدیک دعوت شده‌اید و

متوجه می‌شوید بعضی‌ها در آن شراب یا نوشیدنی الکلی می‌خورند، در این وضعیت

شما چه کار خواهید کرد؟

درصد	
۷/۱	خوردن شراب و نوشیدنی‌های الکلی از نظر من اشکالی ندارد
۵۳/۰	من نخواهم خورد اما به مهمانی ادامه خواهم داد
۳۹/۹	مهمانی را ترک خواهم کرد
۱۰۰	جمع کل
۴۹۳۸	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۲۵.۳: اگر برای خانواده یکی از دوستان یا آشنایان بارداری ناخواسته‌ای پیش آید و تصمیم بگیرند که سقط جنین انجام دهند، به این خانواده چه توصیه‌ای می‌کنید؟

درصد	
۵/۰	سقط جنین را به او توصیه می‌کنم
۳۲/۷	اگر اشکال شرعی نداشته باشد سقط جنین را پیشنهاد می‌کنم.
۶۲/۳	در هر صورت توصیه می‌کنم که سقط جنین نکنند و بچه را نگه دارند.
۱۰۰	جمع کل
۴۸۲۳	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۲۶.۳: احتمالاً این موردی را که می‌گوییم شما هم با آن برخورد داشته اید. فردی به پول نیاز دارد و یکی هم می‌تواند به او قرض دهد، اما سود آن پول را می‌گیرد ربا محسوب می‌شود یا نه؟

درصد	
۶/۱	به نظر من ربا محسوب نمی‌شود
۱۸/۸	تردید دارم که ربا است یا نه
۷۵/۲	به نظر من ربا محسوب می‌شود
۱۰۰	جمع کل
۴۹۳۳	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۲۷.۳: اگر شما به جای آن فرد بودید چه می‌کردید؟

درصد	
۳/۴	قرض می‌دادم و سود پول را می‌گرفتم
۲۰/۶	مطمئن نیستم چه کار می‌کردم
۷۶/۰	قرض می‌دادم و سودی دریافت نمی‌کردم
۱۰۰	جمع کل
۴۸۹۲	تعداد پاسخگویان

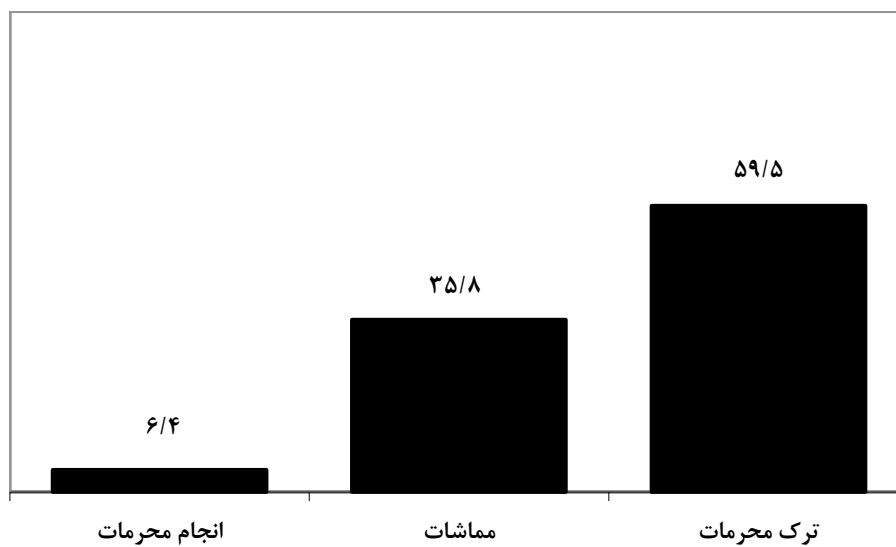
جدول ۱۲۸.۳: «اگر در یک مهمانی شرکت کنید و متوجه شوید که بعضی افراد در آن، خیلی محرم و نامحرم بودن، دست دادن زن و مرد و نظایر آن برای‌شان اهمیتی ندارد، کدام‌یک از کارهای زیر را انجام دهید؟» گر در یک مهمانی شرکت کنید و متوجه شوید که بعضی افراد در آن، خیلی محرم و نامحرم بودن، دست دادن زن و مرد و نظایر آن برای‌شان اهمیتی ندارد، کدام‌یک از کارهای زیر را انجام

درصد	
۲۲/۶	این مسائل برایم اهمیتی ندارد و به مهمانی ادامه می‌دهم.
۳۷/۹	خیلی به آن‌ها نزدیک نمی‌شوم و در یک گوشه‌ای می‌نشینم.
۳۹/۵	ترجیح می‌دهم مهمانی را ترک کنم.
۱۰۰	جمع کل
۴۷۸۲	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۲۹.۳: مقیاس «محرمات دینی»

درصد	
۴/۶	انجام محرمات
۳۵/۸	مماشات
۵۹/۵	ترک محرمات
۱۰۰	جمع کل
۴۶۰۹	تعداد پاسخگویان

نمودار ۷.۳: مقیاس «محرمات دینی»

جدول ۱۳۰.۳: گویۀ «فرض کنید به مراسم عروسی یکی از اقوام نزدیک دعوت شده‌اید و متوجه می‌شوید بعضی‌ها در آن شراب یا نوشیدنی الکلی می‌خورند، در این وضعیت شما چه کار خواهید کرد؟» به تفکیک متغیر زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت						وضع تأهل	
	مرد	زن	-۲۹ ۱۵	-۴۹ ۳۰	+۵۰	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل		
خوردن شراب از نظر من اشکالی ندارد	۹/۴	۴/۷	۱۰/۳	۶/۶	۳/۶	۱/۷	۱/۶	۶/۷	۹/۰	۱۱/۴	۳/۶	۱۰/۷	۸/۴	۴/۶	۹/۵	۱۱/۰	۵/۴		
نمی‌خورم و به مهمانی ادامه می‌دهم	۵۶/۴	۴۹/۶	۶۱/۷	۵۴/۳	۳۹/۱	۳۶/۱	۴۱/۵	۵۶/۳	۵۷/۶	۵۹/۲	۴۶/۲	۶۲/۳	۵۷/۸	۴۰/۳	۵۷/۱	۵۹/۶	۵۰/۱		
مهمانی را ترک خواهم کرد	۳۴/۲	۴۵/۷	۲۸/۰	۳۹/۱	۵۷/۳	۶۲/۲	۵۶/۹	۳۶/۹	۳۳/۵	۲۹/۵	۵۰/۲	۲۶/۰	۳۳/۸	۵۵/۱	۳۳/۴	۲۹/۴	۴۴/۵		
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰		
معناداری	V=۰/۱۳۵ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۱۶۲ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۱۷۸ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۱۵۲ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۱۵۸ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۱۳۱.۳: گویۀ «اگر برای خانواده یکی از دوستان یا آشنایان بارداری ناخواسته‌ای پیش آید و تصمیم بگیرند که سقط جنین انجام دهند، به این خانواده چه توصیه‌ای می‌کنید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت						وضع تأهل	
	مرد	زن	-۲۹ ۱۵	-۴۹ ۳۰	+۵۰	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل		
سقط جنین را توصیه میکنم	۶/۰	۴/۱	۶/۶	۵/۱	۲/۷	۱/۷	۲/۴	۴/۸	۵/۷	۷/۵	۳/۲	۷/۲	۶/۷	۳/۷	۵/۸	۷/۱	۴/۲		
اشکال شرعی نداشته باشد توصیه میکنم	۳۵/۷	۲۹/۷	۳۹/۲	۳۲/۱	۲۴/۸	۲۴/۶	۲۵/۰	۳۴/۴	۳۴/۰	۳۷/۵	۲۶/۴	۴۰/۴	۴۲/۴	۲۵/۱	۳۴/۴	۴۰/۱	۲۹/۴		
در هر صورت توصیه نمی‌کنم	۵۸/۳	۶۶/۲	۵۴/۲	۶۲/۸	۷۲/۵	۷۳/۷	۷۲/۶	۶۰/۸	۶۰/۳	۵۵/۰	۷۰/۴	۵۲/۴	۵۰/۹	۷۱/۳	۵۹/۸	۵۲/۸	۶۶/۵		
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰		
معناداری	V=۰/۰۸۴ Sig=۰/۰۴۹		V=۰/۱۰۲ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۱۰۴ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۱۱۳ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۱۳۲ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۱۳۲.۳: گویۀ «احتمالاً این موردی را که می‌گوییم شما هم با آن برخورد داشته اید. فردی به پول نیاز دارد و یکی هم می‌تواند به او قرض دهد، اما سود آن پول را می‌گیرد ربا محسوب می‌شود یا نه؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت					وضع تأهل	
	مرد	زن	۲۹- ۱۵	۴۹- ۳۰	۵۰+	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل	
ربا محسوب نمی‌شود	۷/۲	۴/۹	۶/۴	۶/۸	۴/۴	۳/۱	۴/۲	۵/۹	۶/۹	۷/۷	۴/۳	۷/۵	۶/۲	۶/۰	۷/۵	۷/۳	۵/۶	
تردید دارم که ربا است یا نه	۲۰/۱	۱۷/۴	۲۴/۰	۱۸/۴	۱۲/۳	۱۲/۵	۱۴/۱	۲۲/۱	۱۸/۹	۲۰/۵	۱۴/۹	۲۴/۹	۲۲/۶	۱۴/۱	۱۹/۹	۲۳/۶	۱۶/۶	
ربا محسوب می‌شود	۷۲/۷	۷۷/۷	۶۹/۶	۷۴/۸	۸۳/۳	۸۴/۴	۸۱/۶	۷۲/۰	۷۴/۲	۷۱/۷	۸۰/۸	۶۷/۶	۷۱/۲	۷۹/۹	۷۲/۶	۶۹/۲	۷۷/۹	
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	
معناداری	V=۰/۰۶۳ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۸۷ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۷۷ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۸۳ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۹۳ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۱۳۳.۳: گویۀ «اگر شما به جای آن فرد بودید چه می‌کردید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت					وضع تأهل	
	مرد	زن	۲۹-۱۵	۴۹-۳۰	۵۰+	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متأهل	
سود پول را می‌گرفتم	۳/۷	۳/۱	۴/۶	۳/۱	۲/۳	۲/۵	۱/۸	۳/۵	۴/۴	۳/۶	۲/۳	۵/۸	۳/۶	۲/۲	۳/۷	۴/۸	۲/۷	
مطمئن نیستم چه کار می‌کردم	۲۲/۵	۱۸/۸	۲۵/۴	۲۱/۹	۱۲/۰	۱۳/۵	۱۸/۹	۲۲/۵	۲۰/۰	۲۲/۵	۱۶/۰	۲۵/۸	۲۷/۳	۱۲/۲	۲۳/۲	۲۵/۳	۱۸/۵	
سودی دریافت نمی‌کردم	۷۳/۹	۷۸/۱	۷۰/۰	۷۵/۰	۸۵/۷	۸۳/۹	۷۹/۴	۷۴/۰	۷۵/۵	۷۳/۹	۸۱/۷	۶۸/۳	۶۹/۱	۸۵/۶	۷۳/۱	۶۹/۹	۷۸/۸	
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	
معناداری	V=۰/۰۵۰ Sig=۰/۰۰۲		V=۰/۰۹۹ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۵۸ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۱۰۰ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۹۸ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۱۳۴.۳: گویۀ اگر در یک مهمانی شرکت کنید و متوجه شوید که بعضی افراد در آن، خیلی محرم و نامحرم بودن، دست دادن زن و مرد و نظایر آن برای‌شان اهمیتی ندارد، کدامیک از کارهای زیر را انجام دهی «اگر در یک مهمانی شرکت کنید و متوجه شوید که بعضی افراد در آن، خیلی محرم و نامحرم بودن، دست دادن زن و مرد و نظایر آن برای‌شان اهمیتی ندارد، کدامیک از کارهای زیر را انجام دهید؟» اگر در یک مهمانی شرکت کنید و متوجه شوید که بعضی افراد در آن، خیلی محرم و نامحرم بودن، دست دادن زن و مرد و نظایر آن برای‌شان اهمیتی ندارد، کدامیک از کارهای زیر را انجا به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت					وضع تأهل	
	مرد	زن	۲۹-۱۵	۴۹-۳۰	۵۰+	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متأهل	
به مهمانی ادامه می‌دهم	۲۵/۰	۲۰/۳	۳۰/۸	۲۱/۹	۱۲/۹	۱۰/۱	۱۱/۴	۲۲/۳	۲۷/۱	۳۰/۲	۱۵/۴	۳۳/۸	۲۸/۵	۱۵/۵	۲۵/۳	۳۱/۴	۱۸/۷	
خیلی به آنها نزدیک نمی‌شوم	۳۷/۲	۳۸/۵	۳۹/۶	۳۹/۴	۳۲/۷	۲۴/۰	۳۳/۰	۳۸/۱	۴۱/۲	۴۲/۵	۳۸/۰	۳۸/۲	۳۴/۷	۳۶/۳	۳۹/۱	۳۷/۵	۳۸/۰	

۴۳/۲	۳۱/۱	۳۵/۶	۴۸/۲	۳۶/۸	۲۷/۹	۴۶/۶	۲۷/۳	۳۱/۷	۳۹/۶	۵۵/۶	۶۶/۰	۵۴/۴	۳۸/۷	۲۹/۶	۴۱/۲	۳۷/۸	مهمانی را ترک می‌کنم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۱۵۲ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۱۲۶ Sig=۰/۰۰۰				V=۰/۱۸۶ Sig=۰/۰۰۰				V=۰/۱۴۸ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۵۷ Sig=۰/۰۰۰			معناداری	

جدول ۱۳۵.۳: مقیاس «محرمات دینی» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۳/۳	۷/۶	۵/۵	۳/۵	۵/۳	۸/۷	۲/۴	۷/۳	۶/۲	۴/۱	۰/۹	۱/۲	۱/۸	۴/۵	۶/۸	۳/۵	۵/۸	انجام محرمات
۳۲/۱	۴۴/۳	۴۱/۶	۲۷/۸	۴۳/۰	۴۴/۰	۲۶/۵	۴۵/۴	۳۹/۶	۳۷/۴	۲۳/۴	۱۷/۱	۲۳/۹	۳۵/۳	۴۵/۴	۳۱/۶	۴۰/۱	مماشات
۶۴/۶	۴۸/۱	۵۲/۹	۶۸/۷	۵۱/۷	۴۷/۴	۷۱/۱	۴۷/۳	۵۴/۲	۵۸/۴	۷۵/۷	۸۱/۷	۷۴/۳	۶۰/۲	۴۷/۸	۶۴/۹	۵۴/۲	ترک محرمات
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۱۶۴ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۱۴۵ Sig=۰/۰۰۰				V=۰/۱۶۸ Sig=۰/۰۰۰				V=۰/۱۴۵ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۱۱۳ Sig=۰/۰۰۰			معناداری	

رفتارهای مستحبی:

- رفتارهای مستحبی عبادی
- رفتارهای مستحبی فرهنگی

۹. رفتارهای مستحبی

در این بخش میزان انجام رفتارهای مستحبی را در دو بعد «رفتارهای مستحبی عبادی» و «رفتارهای مستحبی فرهنگی» می‌سنجیم.

منظور از «رفتارهای مستحبی عبادی» آن بخش از رفتارهای مستحبی است که در احکام عبادات به عنوان رفتار مستحبی دینی طرح شده‌اند. این رفتارها، فارغ از تفاوت‌های فرهنگی موجود در بسیاری از اقوام و جوامع، رفتار عبادی شناخته می‌شوند و کم‌تر اختلافی در باب آن‌ها وجود دارد. خواندن نماز مستحبی، خواندن نماز اول وقت، قرآن خواندن، دعا خواندن، خواندن نماز شب، انجام تعقیبات نماز و گرفتن روزه مستحبی مقیاس «رفتارهای مستحبی عبادی» را شکل می‌دهند.

منظور از «رفتارهای مستحبی فرهنگی» آن بخش از رفتارهای مستحبی است که هم‌چون اعمال فوق مستقیماً ذیل احکام عبادات قرار نمی‌گیرند. این رفتارها در مرتبه دیگری از رفتارهای مستحبی قرار دارند که هم به لحاظ محتوا هم به لحاظ فرم با رفتارهای مستحبی عبادی فرق می‌کنند. صدقه دادن، استخاره کردن، نذر کردن و قربانی کردن (در معنای عام) مواردی هستند که مقیاس «رفتارهای مستحبی فرهنگی» را شکل می‌دهند.

۱.۹. رفتارهای مستحبی عبادی

۲۵ درصد پاسخگویان اصلاً نماز مستحبی نمی‌خوانند. ۳۳ درصد فقط زمان‌های خاص، ۲۱/۳ درصد چندبار در ماه، ۱۴ درصد چندبار در هفته و ۶/۷ درصد هر روز نماز مستحبی می‌خوانند. ۱۰ درصد پاسخگویان اصلاً نماز اول وقت نمی‌خوانند. ۱۱/۲ درصد فقط در زمان‌های خاص نماز اول وقت می‌خوانند. ۱۶/۸ درصد چندبار در ماه و ۲۶/۶ درصد چندبار در هفته نماز اول وقت می‌خوانند. ۳۵/۴ درصد نیز هر روز نمازشان را اول وقت می‌خوانند.

۱۳/۳ درصد پاسخگویان اصلاً قرآن نمی‌خوانند. ۲۵/۳ درصد فقط زمان‌های خاص قرآن می‌خوانند. ۲۵/۵ درصد چندبار در ماه و ۲۲/۴ درصد چندبار در هفته قرآن می‌خوانند. ۱۳/۵ درصد هم هر روز قرآن می‌خوانند. ۹/۴ درصد پاسخگویان اصلاً دعا نمی‌خوانند. ۲۱/۷ درصد فقط زمان‌های خاص، ۲۱/۷ درصد چندبار در ماه و ۲۳/۳ درصد چندبار در هفته دعا می‌خوانند. ۲۳/۹ درصد نیز هر روز دعا می‌خوانند.

۵۰/۹ درصد پاسخگویان اصلاً نماز شب نمی‌خوانند. ۲۶/۵ درصد فقط زمان‌های خاص، ۱۱/۴ درصد چندبار در ماه و ۷ درصد چندبار در هفته نماز شب می‌خوانند. ۴/۲ درصد هر شب نماز شب می‌خوانند. ۳۳/۴ درصد پاسخگویان اصلاً تعقیبات نماز را انجام نمی‌دهند. ۲۲/۹ درصد فقط زمان‌های خاص تعقیبات نماز را انجام می‌دهند. ۱۸/۳ درصد چند بار در ماه و ۱۳ درصد چند بار در هفته تعقیبات نماز را انجام می‌دهند. ۱۲/۳ درصد هر روز تعقیبات نماز را انجام می‌دهند.

۳۴/۲ درصد پاسخگویان اصلاً روزه مستحبی نمی‌گیرند. ۲۸ درصد کم، ۲۵/۱ درصد بعضی وقت‌ها و ۹/۲ درصد زیاد روزه مستحبی می‌گیرند. ۳/۵ درصد هم خیلی زیاد روزه مستحبی می‌گیرند. جدول ۱۴۳.۳ و نمودار ۸.۳ میزان انجام رفتارهای مستحبی عبادی را نشان می‌دهد. ۱۷/۵ درصد پاسخگویان اصلاً رفتارهای مستحبی عبادی را انجام نمی‌دهند. ۳۰/۸ درصد فقط زمان‌های خاص، ۲۷/۵ درصد چندبار در ماه و ۱۹/۲ درصد چندبار در هفته مستحبات عبادی را انجام می‌دهند. ۵ درصد نیز هر روز رفتارهای مستحبی عبادی را انجام می‌دهند.

گویه‌ها و مقیاس رفتارهای مستحبی عبادی با تمامی متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارند. یافته‌ها نشان می‌دهد که زنان بیش از مردها، افراد مسن بیش از جوانان،

بازنشسته‌ها بیش از سایر مشاغل و متأهل‌ها بیش از مجردها اهتمام به انجام رفتارهای مستحبی عبادی دارند.

جدول ۱۳۶.۳: چقدر نماز مستحبی می‌خوانید؟

درصد	
۲۵/۰	اصلاً
۳۳/۰	فقط زمان‌های خاص
۲۱/۳	چندبار در ماه
۱۴/۰	چندبار در هفته
۶/۷	هر روز
۱۰۰	جمع کل
۴۹۲۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۳۷.۳: چقدر نماز را اول وقت می‌خوانید؟

درصد	
۱۰/۰	اصلاً
۱۱/۲	فقط زمان‌های خاص
۱۶/۸	چندبار در ماه
۲۶/۶	چندبار در هفته
۳۵/۴	هر روز
۱۰۰	جمع کل
۴۹۱۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۳۸.۳: چقدر قرآن می‌خوانید؟

درصد	
۱۳/۳	اصلاً
۲۵/۳	فقط زمان‌های خاص
۲۵/۵	چندبار در ماه
۲۲/۴	چندبار در هفته
۱۳/۵	هر روز
۱۰۰	جمع کل
۴۹۱۰	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۳۹.۳: چقدر دعا می‌خوانید؟

درصد	
۹/۴	اصلاً
۲۱/۷	فقط زمان‌های خاص
۲۱/۷	چندبار در ماه
۲۳/۳	چندبار در هفته
۲۳/۹	هر روز
۱۰۰	جمع کل
۴۹۱۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۴۰.۳: چقدر نماز شب می‌خوانید؟

درصد	
۵۰/۹	اصلاً
۲۶/۵	فقط زمان‌های خاص
۱۱/۴	چندبار در ماه
۷/۰	چندبار در هفته
۴/۲	هر شب
۱۰۰	جمع کل
۴۹۰۳	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۴۱.۳: چقدر تعقیبات نماز را انجام می‌دهید؟

درصد	
۳۳/۴	اصلاً
۲۲/۹	فقط زمان‌های خاص
۱۸/۳	چندبار در ماه
۱۳/۰	چندبار در هفته
۱۲/۳	هر روز
۱۰۰	جمع کل
۴۸۹۵	تعداد پاسخگویان

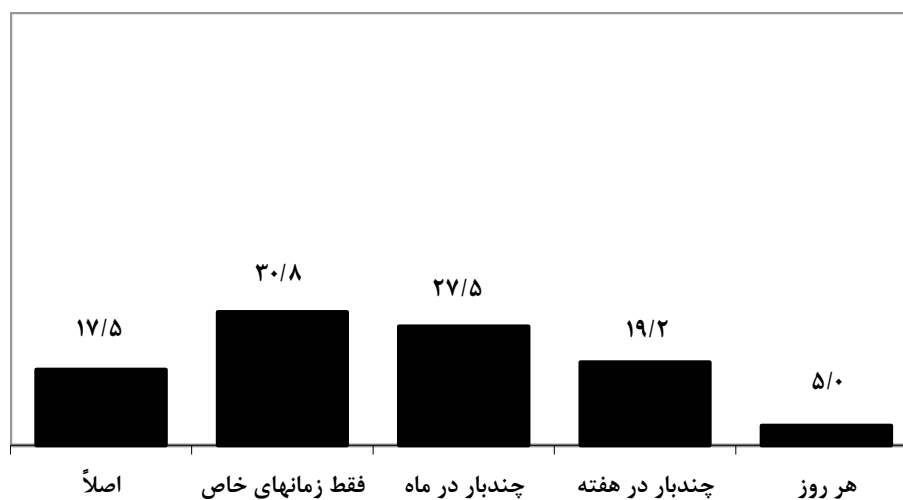
جدول ۱۴۲.۳: چقدر روزه مستحبی می‌گیرید؟

درصد	
۳۴/۲	اصلاً
۲۸/۰	کم
۲۵/۱	بعضی وقت‌ها
۹/۲	زیاد
۳/۵	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۹۲۳	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۴۳.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی عبادی»

درصد	
۱۷/۵	اصلاً
۳۰/۸	فقط زمان‌های خاص
۲۷/۵	چندبار در ماه
۱۹/۲	چندبار در هفته
۵/۰	هر روز
۱۰۰	جمع کل
۴۷۲۸	تعداد پاسخگویان

نمودار ۸.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی عبادی»

جدول ۱۴۴.۳: گویۀ «چقدر نماز مستحبی می‌خوانید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت						وضع تأهل	
	مرد	زن	-۲۹ ۱۵	-۴۹ ۳۰	+۵۰	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل		
اصلاً	۳۱/۰	۱۹/۰	۳۱/۴	۲۴/۳	۱۷/۸	۱۶/۰	۱۹/۲	۲۷/۷	۲۶/۵	۲۸/۳	۱۶/۹	۳۲/۷	۳۱/۰	۱۹/۳	۳۰/۱	۳۰/۵	۲۲/۶		
فقط زمان‌های خاص	۳۰/۹	۳۵/۱	۳۳/۸	۳۴/۶	۲۹/۲	۲۹/۷	۲۹/۴	۳۰/۲	۳۷/۱	۳۵/۳	۳۳/۷	۳۳/۵	۳۲/۱	۲۹/۹	۳۳/۱	۳۳/۱	۳۳/۱		
چند بار در ماه	۱۹/۴	۲۳/۲	۱۹/۴	۲۰/۹	۲۴/۴	۲۱/۰	۲۶/۵	۲۲/۴	۱۸/۲	۱۹/۸	۲۴/۴	۱۸/۹	۲۰/۸	۲۵/۵	۱۸/۳	۱۹/۹	۲۱/۹		
چند بار در هفته	۱۲/۰	۱۶/۰	۱۱/۶	۱۳/۶	۱۷/۸	۲۰/۷	۱۶/۷	۱۵/۰	۱۱/۲	۱۱/۴	۱۷/۴	۱۱/۹	۹/۹	۱۴/۷	۱۲/۱	۱۱/۸	۱۴/۷		
هر روز	۶/۷	۶/۸	۳/۸	۶/۶	۱۰/۹	۱۲/۶	۸/۲	۴/۸	۷/۰	۵/۲	۷/۷	۲/۹	۶/۲	۱۰/۶	۶/۵	۴/۶	۷/۶		
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰		
معناداری	V=۰/۱۴۲ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۱۱۸ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۸۲ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۹۱ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۹۹ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۱۴۵.۳: گویۀ «چقدر نماز را اول وقت می‌خوانید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه-

ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۸/۳	۱۴/۱	۱۲/۳	۷/۴	۱۵/۹	۱۴/۳	۴/۹	۱۲/۹	۱۰/۸	۱۲/۱	۵/۷	۲/۵	۴/۷	۱۰/۰	۱۳/۹	۲۲/۶	۳۰/۵	اصلاً
۱۰/۴	۱۳/۱	۱۲/۵	۱۰/۱	۱۱/۴	۱۳/۰	۹/۴	۱۰/۶	۱۳/۸	۱۲/۱	۸/۴	۷/۰	۸/۱	۱۱/۷	۱۲/۷	۳۳/۱	۳۳/۱	فقط زمان‌های خاص
۱۵/۶	۱۹/۸	۱۷/۹	۸/۵	۱۵/۳	۲۲/۰	۱۵/۶	۱۸/۶	۱۷/۰	۱۹/۵	۱۴/۰	۱۰/۱	۱۱/۸	۱۷/۳	۲۰/۰	۲۱/۹	۱۹/۹	چند بار در ماه
۲۶/۸	۲۶/۰	۲۴/۷	۲۳/۲	۲۶/۵	۲۸/۵	۲۸/۶	۲۹/۴	۲۵/۷	۲۵/۹	۲۵/۷	۲۵/۸	۲۳/۴	۲۶/۷	۲۸/۹	۱۴/۷	۱۱/۸	چند بار در هفته
۳۹/۰	۲۷/۰	۳۲/۵	۵۰/۸	۳۰/۸	۲۲/۳	۴۱/۶	۲۸/۶	۳۲/۸	۳۰/۴	۴۶/۳	۵۴/۶	۵۲/۰	۳۴/۳	۲۴/۵	۷/۶	۴/۶	هر روز
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۱۳۹ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۱۰۴ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۰۰ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۶۱ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۹۹ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۱۴۶.۳: گویۀ «چقدر قرآن می‌خوانید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۱۳/۱	۱۴/۰	۱۳/۳	۱۳/۱	۱۵/۸	۱۱/۱	۱۳/۵	۹/۶	۸/۲	۱۰/۹	۱۴/۴	۵۰/۱	۲۱/۶	۱۰/۹	۱۰/۴	۱۱/۸	۱۴/۸	اصلاً
۲۳/۷	۲۸/۸	۲۹/۲	۲۰/۴	۲۶/۳	۲۹/۵	۲۰/۷	۲۶/۸	۲۴/۸	۲۹/۴	۲۴/۲	۱۱/۰	۱۷/۷	۲۶/۱	۲۹/۹	۲۱/۷	۲۹/۰	فقط زمان‌های خاص
۲۵/۱	۲۶/۳	۲۴/۴	۲۳/۷	۲۶/۹	۲۸/۹	۲۵/۱	۲۷/۱	۲۸/۵	۲۵/۸	۲۴/۵	۱۲/۷	۲۰/۹	۲۶/۱	۲۸/۱	۲۶/۵	۲۴/۴	چند بار در ماه
۲۳/۲	۲۰/۷	۲۱/۱	۲۱/۸	۲۰/۵	۲۲/۵	۲۴/۴	۲۴/۱	۲۳/۴	۲۱/۴	۲۱/۳	۱۷/۲	۲۱/۶	۲۲/۷	۲۲/۵	۲۴/۰	۲۰/۷	چند بار در هفته
۱۴/۹	۱۰/۳	۱۲/۰	۲۱/۰	۱۰/۵	۸/۰	۱۶/۴	۱۲/۴	۱۵/۱	۱۲/۵	۱۵/۶	۹/۰	۱۸/۳	۱۴/۱	۹/۱	۱۶/۰	۱۱/۰	هر روز
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۸۰ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۶۹ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۵۸ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۳۵ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۱۱۶ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۱۴۷.۳: گویۀ «چقدر دعا می‌خوانید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۸/۷	۱۱/۱	۱۰/۸	۸/۷	۱۱/۵	۹/۵	۷/۶	۱۰/۰	۷/۰	۹/۱	۸/۵	۳۰/۳	۱۰/۸	۹/۳	۸/۴	۷/۱	۱۱/۷	اصلاً
۱۹/۹	۲۵/۹	۲۳/۶	۱۸/۲	۲۵/۸	۲۷/۶	۱۷/۰	۲۲/۰	۲۲/۲	۲۴/۰	۱۹/۹	۱۷/۲	۱۵/۹	۲۰/۹	۲۷/۲	۱۸/۴	۲۵/۱	فقط زمان‌های خاص
۲۱/۸	۲۱/۴	۲۱/۵	۲۱/۲	۲۰/۰	۲۳/۳	۲۱/۹	۲۳/۱	۲۱/۶	۲۱/۹	۲۲/۰	۱۶/۱	۱۹/۱	۲۲/۵	۲۲/۵	۲۱/۸	۲۱/۶	چند بار در ماه
۲۴/۳	۲۱/۱	۲۲/۱	۲۱/۷	۲۳/۷	۲۲/۵	۲۵/۲	۲۲/۳	۲۵/۲	۲۲/۹	۲۳/۶	۱۹/۷	۲۳/۱	۲۳/۸	۲۲/۹	۲۵/۰	۲۱/۶	چند بار در هفته
۲۵/۳	۲۰/۵	۲۲/۱	۳۰/۲	۱۹/۰	۱۷/۲	۲۸/۴	۲۲/۶	۲۴/۰	۲۲/۱	۲۶/۰	۲۶/۸	۳۱/۲	۲۳/۵	۱۹/۰	۲۷/۷	۲۰/۰	هر روز
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۸۹ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۶۹ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۶۳ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۹۸ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۱۳۵ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۱۴۸.۳: گویۀ «چقدر نماز شب می‌خوانید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت						سطح تحصیلات					سن			جنس			
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن		مرد
اصلاً	۴۸/۲	۵۷/۴	۵۴/۵	۴۳/۴	۵۴/۶	۵۷/۷	۴۵/۴	۵۲/۶	۵۴/۵	۵۰/۵	۴۷/۶	۴۵/۶	۴۳/۸	۵۰/۹	۵۶/۳	۴۶/۵	۵۵/۳	فقط زمان‌های خاص
چند بار در ماه	۲۸/۰	۲۲/۷	۲۶/۵	۲۶/۵	۲۸/۳	۲۲/۷	۳۰/۷	۲۶/۸	۲۵/۰	۲۸/۱	۲۶/۷	۲۴/۸	۲۶/۳	۲۸/۰	۲۴/۷	۳۰/۴	۲۲/۶	
چند بار در هفته	۱۱/۸	۱۰/۷	۱۳/۷	۱۳/۷	۸/۸	۱۱/۶	۱۲/۰	۱۰/۳	۱۰/۵	۱۱/۰	۱۴/۰	۱۲/۴	۱۳/۱	۱۱/۷	۹/۸	۱۲/۰	۱۰/۹	هرروز
جمع کل	۷/۴	۶/۱	۱۱/۲	۱۱/۲	۳/۹	۶/۱	۷/۳	۶/۶	۶/۵	۷/۱	۱۰/۱	۹/۹	۵/۷	۶/۴	۶/۷	۷/۲	۴/۰	
معناداری	۴/۷	۳/۱	۵/۲	۵/۲	۴/۳	۱/۹	۴/۶	۳/۸	۳/۲	۳/۹	۴/۸	۷/۰	۶/۸	۳/۸	۲/۷	۴/۴	۴/۰	Sig=۰/۰۰۰
	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	
	V=۰/۰۸۸ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۶۴ Sig=۰/۰۰۰				V=۰/۰۴۳ Sig=۰/۰۰۳					V=۰/۰۹۰ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۹۹ Sig=۰/۰۰۰			

جدول ۱۴۹.۳: گویۀ «چقدر تعقیبات نماز را انجام می‌دهید؟» به تفکیک متغیرهای

زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۳۰/۸	۳۹/۵	۳۶/۹	۲۵/۳	۳۷/۳	۳۹/۷	۲۸/۶	۳۵/۲	۳۶/۰	۳۴/۰	۲۷/۴	۳۲/۹	۲۶/۸	۳۴/۱	۳۷/۵	۲۹/۴	۳۷/۴	اصلا
۲۲/۹	۲۲/۷	۲۲/۹	۱۷/۹	۲۴/۳	۲۵/۰	۲۲/۹	۲۵/۲	۲۲/۱	۲۴/۶	۲۰/۹	۱۸/۹	۱۹/۶	۲۳/۶	۲۴/۵	۲۴/۴	۲۱/۵	کم
۱۸/۷	۱۷/۵	۱۷/۲	۲۰/۱	۱۴/۶	۱۸/۲	۲۰/۰	۱۷/۶	۱۸/۹	۱۷/۶	۲۰/۶	۱۶/۲	۱۷/۸	۱۸/۷	۱۸/۱	۱۹/۵	۱۷/۲	بعضی وقت‌ها
۱۴/۰	۱۰/۹	۱۲/۳	۱۷/۷	۱۲/۷	۹/۴	۱۳/۹	۱۰/۶	۱۳/۱	۱۳/۱	۱۴/۷	۱۵/۰	۱۵/۷	۱۲/۸	۱۱/۲	۱۳/۶	۱۲/۴	زیاد
۱۳/۶	۹/۴	۱۰/۷	۱۹/۰	۷/۸	۷/۸	۱۴/۶	۱۱/۵	۱۰/۰	۱۰/۷	۱۶/۴	۱۷/۰	۲۰/۰	۱۰/۸	۸/۶	۱۳/۲	۱۱/۵	خیلی زیاد
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۹۷ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۷۱ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۵۷ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۱۲ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۸۵ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۱۵۰.۳: گویۀ «چقدر روزهی مستحبی می‌گیرید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه-ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت				وضع تأهل	
	مرد	زن	-۲۹ ۱۵	-۴۹ ۳۰	+۵۰	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل
اصلاً	۴۰/۷	۲۷/۷	۳۷/۱	۳۳/۰	۳۲/۷	۲۹/۸	۲۸/۷	۳۳/۷	۳۷/۵	۳۷/۶	۲۶/۷	۳۹/۴	۴۰/۱	۳۳/۴	۳۸/۸	۳۹/۹	۳۱/۸
فقط زمان‌های خاص	۲۷/۰	۲۸/۹	۲۸/۴	۲۹/۷	۲۴/۱	۲۵/۱	۲۷/۵	۲۹/۴	۲۷/۷	۲۷/۸	۲۹/۲	۲۶/۰	۲۷/۳	۲۹/۱	۲۷/۳	۲۶/۶	۲۸/۵
چند بار در ماه	۲۱/۷	۲۸/۵	۲۴/۰	۲۴/۸	۲۷/۰	۲۵/۶	۲۸/۷	۲۴/۷	۲۴/۰	۲۳/۷	۲۸/۴	۲۳/۹	۲۱/۹	۲۶/۴	۲۲/۶	۲۲/۳	۲۶/۳
چند بار در هفته	۷/۴	۱۱/۰	۷/۷	۹/۱	۱۱/۵	۱۳/۴	۱۰/۹	۹/۲	۸/۰	۷/۶	۱۱/۸	۸/۶	۶/۹	۷/۱	۸/۱	۸/۴	۹/۶
هر روز	۳/۲	۳/۹	۲/۸	۳/۵	۴/۶	۶/۱	۴/۰	۲/۹	۲/۸	۳/۳	۴/۰	۲/۱	۳/۷	۴/۱	۳/۳	۲/۸	۳/۸
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
معناداری	V=۰/۱۴۵ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۵۹ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۵۲ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۶۸ Sig=۰/۰۰۰				V=۰/۰۸۱ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۱۵۱.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی عبادی» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۱۵/۲	۲۲/۹	۲۱/۷	۱۲/۶	۲۳/۱	۲۳/۵	۱۰/۵	۲۰/۳	۱۸/۱	۱۹/۱	۱۲/۷	۱۴/۱	۱۲/۰	۱۷/۵	۲۱/۶	۱۲/۲	۲۲/۸	اصلاً
۲۹/۸	۳۳/۰	۳۱/۹	۲۵/۴	۳۲/۰	۳۱/۶	۳۰/۱	۳۰/۷	۳۰/۵	۳۱/۶	۲۹/۶	۳۳/۸	۲۷/۱	۳۱/۲	۳۳/۱	۳۰/۱	۳۱/۶	فقط زمان‌های خاص
۲۸/۷	۲۴/۹	۲۴/۳	۲۷/۷	۲۵/۸	۲۸/۳	۳۰/۹	۲۸/۲	۲۸/۹	۲۶/۸	۲۸/۰	۲۲/۴	۲۶/۹	۲۷/۸	۲۷/۶	۳۱/۳	۲۳/۸	چند بار در ماه
۲۰/۵	۱۶/۰	۱۷/۲	۲۵/۴	۱۵/۷	۱۵/۲	۲۲/۳	۱۶/۸	۱۷/۹	۱۸/۱	۲۳/۶	۲۲/۶	۲۵/۱	۱۸/۹	۱۵/۱	۲۱/۱	۱۷/۳	چند بار در هفته
۵/۸	۳/۲	۵/۰	۸/۹	۳/۳	۱/۳	۶/۱	۴/۰	۴/۶	۴/۴	۶/۲	۷/۱	۸/۹	۴/۶	۲/۶	۵/۴	۴/۶	هر روز
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۱۱۹ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۹۲ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۵۳ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۱۷ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۱۵۴ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

۲.۹. رفتارهای مستحبی فرهنگی

۳۴ درصد پاسخگویان هر روز صدقه می‌دهند. ۲۹/۹ درصد چندبار در هفته، ۲۰/۹ درصد چندبار در ماه و ۱۳/۵ درصد فقط زمان‌های خاص صدقه می‌دهند. ۱/۷ درصد نیز اصلاً صدقه نمی‌دهند. ۳۰/۴ درصد پاسخگویان اصلاً استخاره نمی‌کنند. ۴۲/۵ فقط زمان‌های خاص استخاره می‌کنند. ۱۴/۷ درصد چندبار در ماه استخاره می‌کنند. ۸/۳ درصد چندبار در هفته و ۴/۱ درصد هر روز استخاره می‌کنند.

۵/۲ درصد پاسخگویان اصلاً نذر نمی‌کنند. ۱۳/۸ درصد کم، ۳۶/۶ درصد بعضی وقت‌ها و ۲۷/۹ درصد زیاد نذر می‌کنند. ۱۶/۵ درصد هم خیلی زیاد نذر می‌کنند. ۱۸ درصد پاسخگویان اصلاً قربانی نمی‌کنند. ۲۷ درصد کم، ۳۲/۹ درصد بعضی وقت‌ها و ۱۶/۹ درصد زیاد قربانی می‌کنند. ۵/۳ درصد خیلی زیاد قربانی می‌کنند.

جدول ۱۵۶.۳ و نمودار ۹.۳ نشان می‌دهد ۳/۸ درصد اصلاً رفتارهای مستحبی فرهنگی را انجام نمی‌دهند. ۲۶/۴ درصد کم، ۴۰/۱ درصد بعضی وقت‌ها و ۲۶/۵ درصد زیاد رفتارهای مستحبی فرهنگی انجام می‌دهند. ۳/۱ درصد خیلی زیاد رفتارهای مستحبی را انجام می‌دهند. گویه‌ها و مقیاس رفتارهای مستحبی فرهنگی با متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارد. داده‌ها نشان می‌دهد که هم‌چون سایر مقیاس‌های دینی زنان بیش از مردها، افراد مسن بیش از جوانان، افراد کم‌سواد بیش از افراد تحصیل‌کرده، شاغلین و بیکارها بیش از سایرین و افراد متأهل بیش از افراد مجرد به رفتارهای مستحبی فرهنگی گرایش دارند.

جدول ۱۵۲.۳: چقدر صدقه می‌دهید؟

درصد	اصلاً
۱/۷	فقط زمان‌های خاص
۱۳/۵	چندبار در ماه
۲۰/۹	چندبار در هفته
۲۹/۹	هر روز
۳۴/۰	جمع کل
۱۰۰	تعداد پاسخگویان
۴۹۴۶	

جدول ۱۵۳.۳: چقدر استخاره می‌کنید؟

درصد	
۳۰/۴	اصلاً
۴۲/۵	فقط زمان‌های خاص
۱۴/۷	چندبار در ماه
۸/۳	چندبار در هفته
۴/۱	هر روز
۱۰۰	جمع کل
۴۹۳۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۵۴.۳: برای حل مشکلات چقدر نذر می‌کنید؟

درصد	
۵/۲	اصلاً
۱۳/۸	کم
۳۶/۶	بعضی وقت‌ها
۲۷/۹	زیاد
۱۶/۵	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۹۴۵	تعداد پاسخگویان

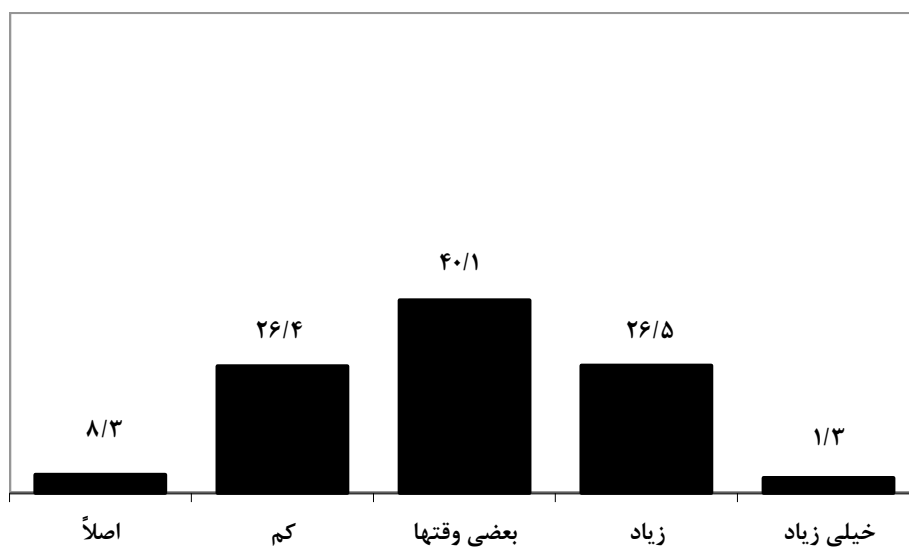
جدول ۱۵۵.۳: در موارد مختلف چقدر قربانی می‌کنید؟

درصد	
۱۸/۰	اصلاً
۲۷/۰	کم
۳۲/۹	بعضی وقت‌ها
۱۶/۹	زیاد
۵/۳	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۹۳۰	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۵۶.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی فرهنگی»

درصد	
۳/۸	اصلاً
۲۶/۴	کم
۴۰/۱	بعضی وقت‌ها
۲۶/۵	زیاد
۳/۱	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۴۸۹۳	تعداد پاسخگویان

نمودار ۹.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی فرهنگی»

جدول ۱۵۷.۳: گویۀ «چقدر صدقه می‌دهید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۱/۵	۲/۳	۱/۹	۲/۲	۳/۲	۲/۱	۰/۹	۱/۹	۱/۸	۱/۹	۱/۵	۱/۱	۱/۷	۱/۴	۲/۲	۱/۱	۲/۳	اصلاً
۱۱/۶	۱۷/۵	۱۳/۵	۸/۴	۱۹/۲	۱۷/۹	۱۰/۹	۱۳/۱	۱۳/۲	۱۶/۱	۱۱/۶	۱۰/۳	۷/۷	۱۳/۸	۱۷/۳	۱۲/۷	۱۴/۲	فقط زمان‌های خاص
۱۸/۸	۲۵/۷	۲۱/۳	۱۷/۰	۲۲/۹	۲۸/۲	۱۸/۳	۲۶/۱	۱۸/۹	۲۰/۶	۱۹/۳	۱۶/۹	۱۶/۶	۲۰/۱	۲۵/۲	۲۰/۴	۲۱/۵	چند بار در ماه
۲۹/۱	۳۱/۸	۲۹/۱	۲۸/۸	۳۱/۵	۳۱/۶	۲۹/۵	۲۹/۲	۳۰/۷	۲۹/۸	۲۹/۹	۲۸/۶	۳۰/۱	۲۹/۰	۳۰/۸	۲۹/۷	۳۰/۱	چند بار در هفته
۳۹/۱	۲۲/۷	۳۴/۱	۴۲/۷	۲۳/۳	۲۰/۲	۴۰/۴	۲۹/۷	۳۵/۳	۳۱/۵	۳۷/۷	۴۳/۱	۴۳/۸	۳۵/۶	۲۴/۵	۳۶/۱	۳۱/۹	هر روز
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۱۶۷ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۹۱ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۵۴ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۲۵ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۶۲ Sig=۰/۰۴۹		معناداری

جدول ۱۵۸.۳: گویۀ «چقدر استخاره می‌کنید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۲۸/۷	۳۳/۹	۳۱/۰	۲۹/۲	۳۱/۷	۳۴/۶	۲۷/۹	۳۲/۷	۳۱/۵	۳۰/۹	۲۶/۴	۲۷/۶	۲۸/۱	۲۹/۵	۳۳/۳	۲۷/۷	۳۳/۰	اصلاً
۴۳/۸	۳۹/۴	۴۲/۷	۴۰/۸	۴۱/۴	۴۰/۶	۴۳/۷	۴۲/۵	۴۲/۱	۴۰/۱	۴۵/۸	۴۴/۶	۴۳/۲	۴۳/۲	۴۱/۰	۴۴/۱	۴۰/۹	فقط زمان‌های خاص
۱۵/۰	۱۴/۳	۱۳/۷	۱۵/۷	۱۳/۲	۱۵/۱	۱۵/۹	۱۳/۱	۱۴/۶	۱۵/۹	۱۴/۹	۱۴/۸	۱۵/۳	۱۴/۸	۱۴/۱	۱۵/۴	۱۴/۰	چند بار در ماه
۸/۲	۸/۶	۸/۳	۱۰/۳	۹/۵	۶/۴	۸/۱	۷/۹	۸/۵	۸/۶	۸/۱	۸/۴	۸/۵	۸/۲	۸/۴	۸/۵	۸/۲	چند بار در هفته
۴/۳	۳/۸	۴/۳	۴/۱	۴/۱	۳/۲	۴/۴	۳/۷	۳/۴	۴/۴	۴/۸	۴/۷	۴/۹	۴/۳	۳/۳	۴/۳	۴/۰	هر روز
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۵۵ Sig=۰/۰۰۵		V=۰/۰۳۲ Sig=۰/۲۰۲					V=۰/۰۳۲ Sig=۰/۲۱۴					V=۰/۰۳۸ Sig=۰/۰۷۹			V=۰/۰۵۸ Sig=۰/۰۰۲		معناداری

جدول ۱۵۹.۳: گویۀ «برای حل مشکلات چقدر نذر می‌کنید؟» به تفکیک متغیرهای

زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت						وضع تأهل	
	مرد	زن	-۲۹ ۱۵	-۴۹ ۳۰	+۵۰	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متأهل		
اصلاً	۷/۴	۳/۰	۶/۶	۴/۶	۴/۵	۲/۵	۲/۵	۶/۰	۴/۸	۷/۹	۲/۴	۸/۷	۶/۹	۷/۳	۵/۸	۷/۶	۴/۲		
فقط زمان‌های خاص	۱۵/۹	۱۱/۷	۱۶/۳	۱۳/۸	۱۰/۵	۱۰/۸	۱۱/۶	۱۵/۰	۱۴/۱	۱۵/۲	۱۰/۳	۱۹/۰	۱۵/۵	۱۲/۵	۱۵/۴	۱۵/۳	۱۳/۱		
چند بار در ماه	۳۷/۶	۳۵/۵	۳۶/۱	۳۸/۳	۳۴/۱	۳۳/۵	۳۵/۵	۳۸/۶	۳۵/۷	۳۶/۷	۳۴/۷	۳۸/۶	۳۷/۱	۳۷/۰	۳۷/۴	۳۶/۹	۳۶/۵		
چند بار در هفته	۲۶/۳	۲۹/۴	۲۸/۳	۲۶/۸	۲۹/۴	۲۹/۱	۳۰/۷	۲۶/۹	۲۸/۷	۲۵/۸	۳۱/۷	۲۲/۹	۲۷/۲	۲۳/۹	۲۷/۰	۲۶/۱	۲۸/۶		
هر روز	۱۲/۷	۲۰/۳	۱۲/۷	۱۶/۵	۲۱/۵	۲۴/۱	۱۹/۷	۱۳/۵	۱۶/۷	۱۴/۵	۲۰/۹	۱۰/۸	۱۳/۴	۱۹/۳	۱۴/۵	۱۴/۱	۱۷/۶		
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰		
معناداری	V=۰/۱۴۹ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۸۰ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۶۴ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۸۵ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۸۷ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۱۶۰.۳: گویۀ «در موارد مختلف چقدر قربانی می‌کنید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

	جنس		سن			سطح تحصیلات						وضع فعالیت				وضع تأهل	
	مرد	زن	۲۹-۱۵	۴۹-۳۰	۵۰+	پیسواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	عالی	خانه‌دار	محصل	بیکار	بازنشسته	شاغل	مجرد	متاهل
اصلاً	۱۸/۴	۱۷/۶	۲۲/۵	۱۶/۵	۱۴/۸	۱۵/۶	۱۵/۴	۱۹/۴	۱۸/۶	۱۹/۲	۱۷/۰	۲۵/۹	۲۱/۶	۱۲/۵	۱۶/۲	۲۴/۱	۱۵/۴
فقط زمان‌های خاص	۲۶/۰	۲۸/۰	۲۸/۶	۲۷/۹	۲۳/۲	۲۱/۹	۲۵/۰	۲۶/۷	۲۹/۶	۲۷/۶	۲۷/۲	۲۷/۷	۲۶/۱	۲۴/۳	۲۷/۳	۲۶/۴	۲۷/۱
چند بار در ماه	۳۲/۸	۳۲/۹	۲۹/۸	۳۲/۸	۳۷/۱	۳۵/۸	۳۳/۹	۳۳/۷	۳۰/۶	۳۲/۵	۳۴/۰	۲۸/۸	۳۲/۵	۳۹/۸	۳۱/۸	۳۰/۴	۳۴/۰
چند بار در هفته	۱۷/۷	۱۶/۱	۱۵/۸	۱۷/۸	۱۶/۶	۱۶/۹	۱۹/۶	۱۶/۲	۱۶/۲	۱۵/۸	۱۶/۳	۱۴/۸	۱۴/۶	۱۶/۶	۱۹/۱	۱۵/۴	۱۷/۵
هر روز	۵/۲	۵/۴	۳/۴	۵/۰	۸/۳	۹/۷	۶/۱	۴/۰	۴/۹	۴/۹	۵/۵	۲/۷	۵/۲	۶/۸	۵/۶	۳/۸	۵/۹
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
معناداری	V=۰/۰۳۰ Sig=۰/۳۵۸		V=۰/۰۹۰ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۴۷ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۵۸ Sig=۰/۰۰۰				V=۰/۱۰۹ Sig=۰/۰۰۰	

جدول ۱۶۱.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی فرهنگی» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تاهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانه‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	-۴۹ ۳۰	-۲۹ ۱۵	زن	مرد	
۲/۷	۶/۳	۴/۲	۳/۸	۶/۴	۷/۲	۱/۵	۵/۷	۳/۷	۴/۵	۱/۹	۱/۱	۲/۹	۳/۱	۵/۴	۲/۲	۵/۴	اصلاً
۲۳/۶	۳۲/۷	۲۶/۵	۲۱/۹	۳۱/۸	۳۵/۹	۲۱/۸	۲۸/۹	۲۶/۷	۲۷/۷	۲۲/۹	۲۲/۶	۲۰/۴	۲۵/۲	۳۲/۴	۲۴/۸	۲۸/۰	کم
۴۱/۴	۳۷/۰	۴۰/۴	۳۸/۸	۳۷/۱	۳۶/۴	۴۲/۵	۳۸/۳	۴۰/۸	۴۰/۳	۴۱/۸	۳۸/۳	۳۹/۵	۴۱/۵	۳۸/۹	۴۱/۳	۳۹/۰	بعضی وقتها
۲۸/۷	۲۱/۵	۲۵/۳	۳۲/۲	۲۱/۲	۱۹/۷	۳۰/۹	۲۴/۳	۲۶/۱	۲۴/۹	۲۹/۵	۳۲/۱	۳۲/۴	۲۶/۹	۲۱/۵	۲۸/۴	۲۴/۶	زیاد
۳/۵	۲/۵	۳/۶	۳/۳	۳/۶	۰/۸	۳/۳	۲/۸	۲/۶	۲/۷	۳/۹	۵/۹	۴/۸	۳/۲	۱/۸	۳/۴	۲/۹	خیلی زیاد
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۱۳۹ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۸۷ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۵۷ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۰۵ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۹۷ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

فصل چهارم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

خلاصه و نتیجه گیری

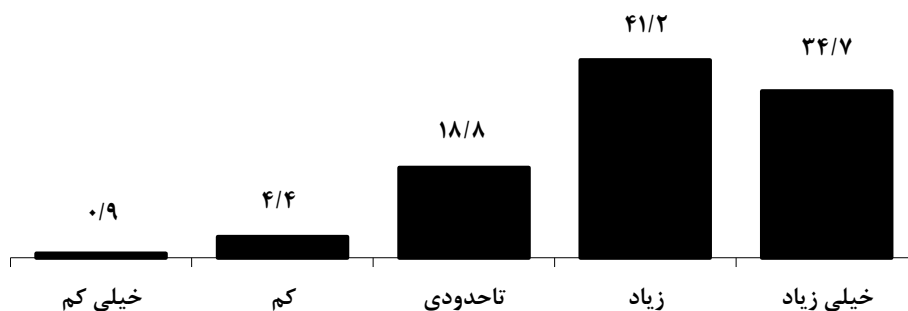
۵۰ درصد پاسخگویان مرد و ۵۰ درصد زن هستند. ۲۶/۳ درصد ۲۵ تا ۳۴ ساله هستند. ۲۶ درصد پاسخگویان مجرد و ۶۹/۸ درصد متأهل هستند. ۲۴/۳ درصد تا راهنمایی و دبیرستان تحصیل کرده‌اند و ۲۵/۴ درصد دیپلم یا پیش‌دانشگاهی دارند. پدران ۳۶/۷ درصد بی‌سواد و ۳۰/۹ درصد کم‌سواد هستند. به لحاظ وضع فعالیت، ۳۵/۱ درصد پاسخگویان زنان خانه‌دار و ۳۳/۷ درصد افراد شاغل هستند. ۷۷/۶ درصد پاسخگویان شاغل نیز در بخش خصوصی فعالیت می‌کنند. ۳۹/۹ درصد شاغلین حقوق‌بگیر و ۴۹/۸ درصد کارکن مستقل هستند. ترکیب قومیتی: ۴۶/۲ درصد فارس، ۲۱/۱ درصد ترک، ۹ درصد کرد و ۸/۱ درصد لر و لک هستند. ماهانه ۴۶/۱ پاسخگویان زیر یک میلیون تومان است.

۲۳ درصد مردم نگران گرانی و تورم هستند، ۲۲/۲ درصد نگران بیکاری و مسائل هستند. ۱۴/۷ درصد پاسخگویان معتقدند وضعیت اخلاق در مقایسه با ۵ سال پیش بهتر شده، ۲۶/۹ درصد معتقدند فرقی نکرده و ۵۸/۳ درصد معتقدند بدتر شده. درباره وضعیت دین در آینده ۶۸ درصد معتقدند در آینده توجه به دین کم‌تر خواهد شد. ۴۷ درصد معتقدند فقط با دین می‌توان مشکلات فرهنگی و اجتماعی را حل کرد. ۷۲/۲ درصد مردم نگاه بدبینانه‌ای به یکدیگر دارند و معتقدند این روزها واقعاً نمی‌دانند که دیندار واقعی کیست و آدم متظاهر و ریاکار کیست. ۸۳/۸ درصد پاسخگویان گفته‌اند خانواده‌ای مذهبی دارند. ۹۱ درصد شیعه و ۹ درصد سنی هستند. ۷۶/۵ درصد پاسخگویان شیعه مرجع تقلید دارند. ۴۷/۶ درصد زنان و دختران پاسخگو از سن تکلیف نماز خواندن را شروع کرده‌اند. ۴۱/۵ درصد پسران و مردان پاسخگو قبل از سن تکلیف نماز خواندن را شروع کرده‌اند. ۷۰/۹ درصد پاسخگویان معیار مذهبی بودن همسر برای شان مهم است. در باب خصوصیات فرد مذهبی ۱۸/۳ درصد معتقدند فرد مذهبی باید خوش اخلاق باشد، به دیگران کمک کند و احترام بگذارد. ۵۶/۱ درصد پاسخگویان در طول سال جاری به سفرهای زیارتی رفته‌اند. ۸۰ درصد گفته‌اند در دسته‌های عزاداری

در خیابان شرکت کرده‌اند. ۹۱/۱ درصد گفته‌اند در ماه‌های محرم و صفر غذای نذری خورده‌اند.

در بخش تجربه‌های دینی، ۷۶/۶ درصد پاسخگویان گفته‌اند زیاد احساس ترس از خدا به آنان دست می‌دهد. برای ۷۴/۳ درصد زیاد پیش آمده که برای جبران گناهان خود حس توبه و طلب بخشش از خدا به آن‌ها دست دهد. ۶۵/۱ درصد پاسخگویان گفته‌اند زیاد احساس می‌کنند خدا به خاطر کار بدی که انجام داده‌اند، تنبیه‌شان می‌کند. ۷۵/۵ درصد پاسخگویان گاهی اوقات احساس نزدیکی زیادی به خدا می‌کنند. ۷۸/۲ درصد پاسخگویان معتقدند که وقتی گناه می‌کنند حس بدی به آن‌ها دست می‌دهد.

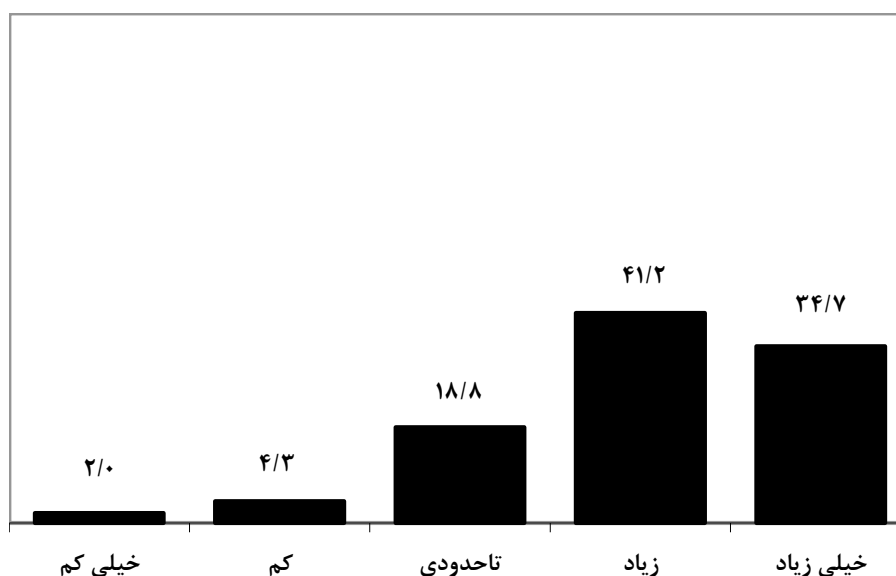
نمودار ۱.۴: مقیاس «تجربه‌های دینی»

همان‌طور که نمودار ۱.۴ نشان می‌دهد ۳۴/۷ درصد پاسخگویان تجربه‌های دینی خیلی زیادی دارند و ۴۱/۲ درصد تجربه‌های دینی زیادی دارند. در مجموع ۷۵/۹ درصد پاسخگویان از تجربه‌های دینی برخوردارند.

وضعیت عواطف و علاقه‌های دینی نیز تقریباً شبیه تجربه‌های دینی است. به طوری که ۸۵ درصد پاسخگویان از کسی که به پیامبر اسلام توهین کند متنفرند. ۶۳/۲ درصد حاضرند در راه اسلام کشته شوند. ۶۶ درصد پاسخگویان اگر نمازشان قضا شود ناراحت می‌شوند. ۸۶/۸ درصد پاسخگویان از کسی که به قرآن توهین کند متنفرند. ۷۵/۹ درصد پاسخگویان ناراحت می‌شوند از این که خانواده آن‌ها یا خودشان بدون حجاب دیده شوند.

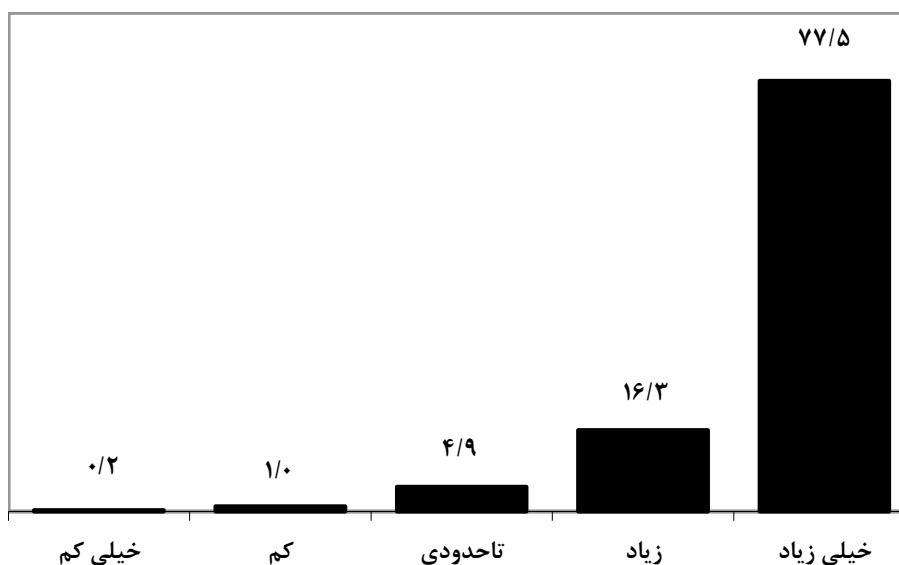
نمودار ۲.۴: مقیاس «عواطف و علاقه‌های دینی»

نمودار فوق هم نشان می‌دهد که ۳۴/۷ درصد پاسخگویان عواطف دینی خیلی زیاد و ۴۱/۲ درصد عواطف دینی زیادی دارند. در مجموع ۷۵/۹ درصد پاسخگویان از عواطف و علقه‌های دینی برخوردارند.

میزان اعتقادات دینی هم وضعیتی مشابه تجربه‌ها و عواطف دینی دارد. ۹۵/۱ درصد پاسخگویان معتقد به خدا هستند و هیچ شکی در آن ندارند. ۹۵/۱ درصد به اصل توحید اعتقاد دارند. ۹۴/۳ درصد به اصل نبوت اعتقاد دارند. ۹۳ درصد معتقدند قرآن کلام خدا است و هر چه می‌گوید حقیقت محض است. ۸۸/۵ درصد به وجود شیطان معتقد هستند. ۹۳ درصد به اصل عدل اعتقاد دارند. ۹۰/۲ درصد معتقدند که در روز قیامت به اعمال آن‌ها رسیدگی می‌شود. ۷۹/۵ درصد معتقدند بدون اعتقاد به امامان دوازده‌گانه شیعه دین اسلام ناقص است. ۸۶/۷ درصد به ظهور حضرت مهدی (عج) اعتقاد دارند.

نمودار ۳.۴: مقیاس «اعتقادات دینی»

نمودار فوق نشان می‌دهد که ۷۷/۵ درصد پاسخگویان اعتقادات دینی خیلی زیاد و ۱۶/۳ درصد اعتقادات دینی زیادی دارند. در مجموع ۹۳/۸ درصد پاسخگویان اعتقادات دینی را باور دارند.

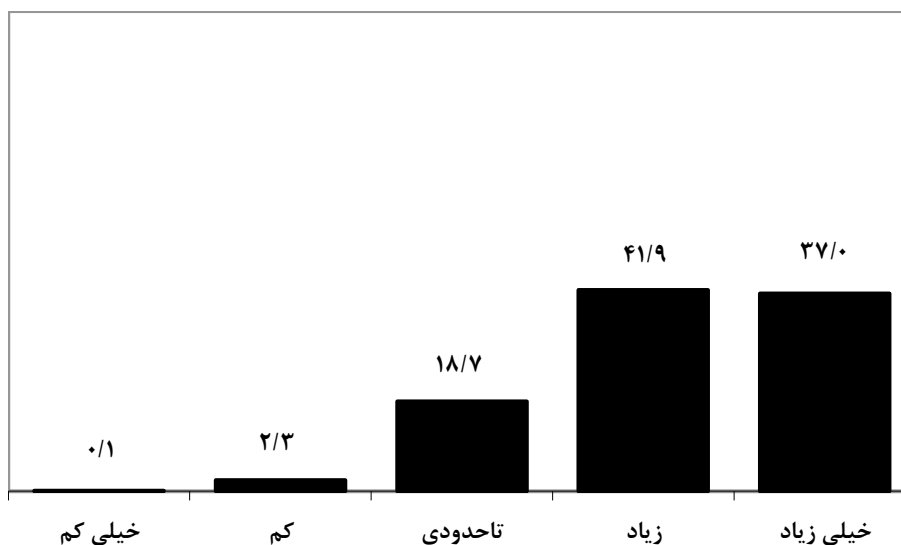
میزان پای‌بندی به قواعد اخلاقی در جامعه متفاوت از ابعاد فوق است. در این بخش پراکندگی پاسخگویان به وضوح قابل مشاهده است. چنان‌که ۵۹/۲ درصد پاسخگویان گفته‌اند کم‌تر پیش می‌آید که رفتارهای متظاهرانه از آن‌ها سر بزنند. در حالی‌که ۲۶/۷ درصد گفته‌اند گاهی اوقات، ۱۰ درصد گفته‌اند زیاد و ۴/۱ درصد گفته‌اند خیلی زیاد پیش آمده که متظاهرانه رفتار کنند.

برای ۵۴/۸ درصد پاسخگویان کم‌تر پیش آمده که دروغ بگویند. ۲۵/۱ درصد گاهی اوقات و ۱۲/۹ درصد هم خیلی زیاد دروغ می‌گویند. در مجموع برای ۴۵/۳ درصد پاسخگویان پیش می‌آید که به هر دلیلی دروغ بگویند. اما در مورد خیانت در امانت وضع فرق می‌کند.

۵۴/۵ درصد پاسخگویان گفته‌اند کم پیش می‌آید که غیبت کسی را بکنند. ۳۳/۱ درصد گفته‌اند گاهی اوقات و ۱۲/۴ درصد گفته‌اند زیاد پشت سر دیگران حرف می‌زنند. در مجموع ۴۵/۵ درصد پاسخگویان به طور معمول پشت سر دیگران حرف می‌زنند. ۷۴/۵ درصد پاسخگویان گفته‌اند در زندگی‌شان کم پیش آمده که به کسی تهمت بزنند. ۲۱/۶ درصد گفته‌اند گاهی، ۳/۹ درصد گفته‌اند زیاد به دیگران تهمت زده‌اند. در مجموع برای ۲۵/۵ درصد پاسخگویان پیش آمده است که به دیگران تهمت بزنند. ۷۹/۶ درصد گفته‌اند کم پیش آمده که حقوق دیگران را پایمال کنند. ۱۵/۳ درصد گفته‌اند گاهی اوقات و ۵/۱ درصد گفته‌اند زیاد حقوق دیگران را پایمال کرده‌اند.

در پاسخ به این سوال که آیا در موقعیت‌های مختلف افراد حاضرند دروغ بگویند، رشوه بدهند و ... ۴۹/۵ درصد پاسخگویان گفته‌اند این‌کار را نخواهند کرد و قطعاً دستورات دینی را رعایت می‌کنند، ۳۳/۸ درصد گفته‌اند با این‌که مشکل دارند تلاش می‌کنند رعایت کنند و ۱۶/۷ درصد مردم صرفاً به فکر مشکلات خودشان هستند و رعایت نمی‌کنند.

نمودار ۴.۴: مقیاس «اخلاق دینی»

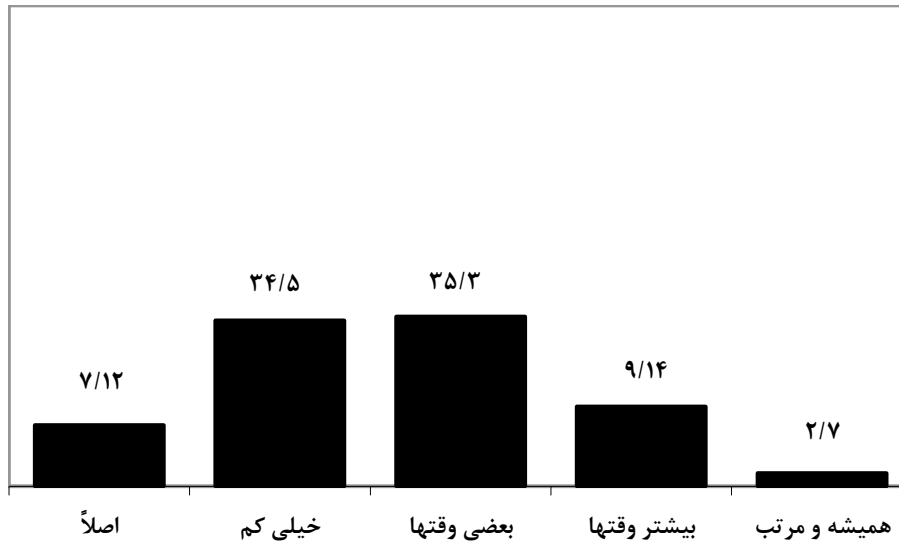

با توجه به نمودار فوق در مجموع ۴۱/۹ درصد پاسخگویان پای‌بندی زیادی به اصول اخلاقی دارند. ۳۷ درصد نیز به این اصول خیلی زیاد پای‌بند هستند. ۱۸/۷ درصد تاحدودی خود را مقید به اصول اخلاقی می‌دانند و ۲/۴ درصد نیز چندان خود را پای‌بند به این امور نمی‌دانند.

داده‌ها نشان می‌دهد ۸/۳ درصد پاسخگویان همیشه و ۱۸ درصد بیش‌تر وقت‌ها در نماز جماعت شرکت می‌کنند. ۸/۱ درصد مرتب و ۲۸/۱ درصد بیش‌تر وقت‌ها به زیارت اماکن مذهبی می‌روند. ۵/۵ درصد همیشه و ۱۰/۸ درصد بیش‌تر وقت‌ها به نماز جمعه می‌روند. ۶/۱ درصد همیشه و ۱۳/۸ درصد بیش‌تر وقت‌ها در جلسات قرآن شرکت می‌کنند. ۲۱/۳ درصد همیشه و ۲۶/۲ درصد بیش‌تر وقت‌ها در مراسم شب‌های احیا شرکت می‌کنند. ۸/۷ درصد همیشه و ۱۸/۸ درصد بیش‌تر وقت‌ها در برنامه‌های مذهبی مساجد حضور دارند. ۲/۷ درصد همیشه و ۶/۸ درصد بیش‌تر وقت‌ها در اعتکاف شرکت می‌کنند. ۱۵/۹ درصد همیشه و ۲۹ درصد بیش‌تر وقت‌ها مراسمی نظیر شب‌های قدر، ادعیه و ... را از تلویزیون یا رادیو دنبال می‌کنند. ۶/۱ درصد همیشه و ۲۹ درصد بیش‌تر وقت‌ها در جلسات دعا شرکت می‌کنند. ۶/۶ درصد همیشه و ۲۳/۳ درصد خیلی زیاد در

جلسات سفره‌های نذری شرکت می‌کنند. ۷/۲ درصد همیشه و ۲۳/۶ درصد خیلی زیاد در جلسات هیئت های مذهبی شرکت می‌کنند.

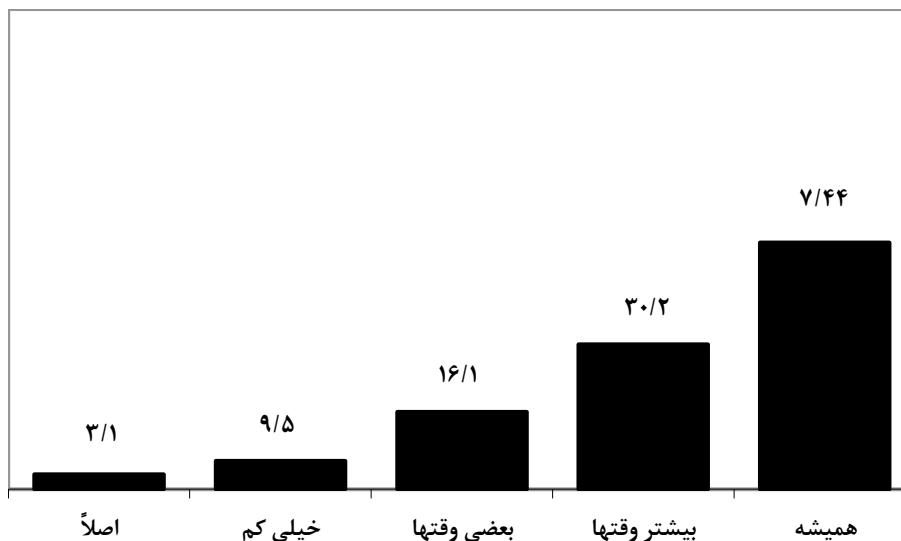
نمودار ۵.۴: مقیاس «مناسک جمعی دینی»

همان‌طور که در نمودار فوق نشان داده شده در مجموع ۲/۷ درصد پاسخگویان همیشه، ۱۴/۹ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۳۵/۳ درصد بعضی وقت‌ها و ۳۴/۵ درصد خیلی کم در مناسک جمعی دینی شرکت می‌کنند. ۱۲/۷ درصد نیز اصلاً در هیچ مراسمی شرکت نمی‌کنند.

در مورد انجام رفتارهای واجب دینی، ۵۵/۸ درصد پاسخگویان همیشه نماز می‌خوانند. ۵۲/۱ درصد همیشه در ماه رمضان روزه می‌گیرند. ۶۷/۶ درصد همیشه غسل‌های واجب را انجام می‌دهند. ۶۲/۶ درصد همیشه فطریه می‌دهند. ۲۷/۶ درصد همیشه امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند. ۳۱/۹ درصد همیشه خمس و زکات خود را می‌دهند.

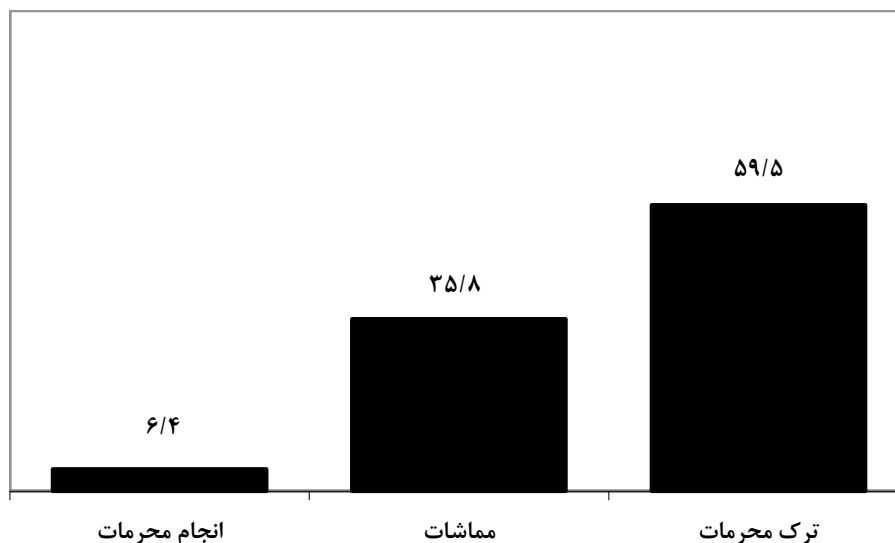
نمودار ۶.۴: مقیاس «رفتارهای دینی واجب»

با توجه به نمودار فوق در مجموع ۴۴/۷ درصد پاسخگویان همیشه رفتارهای دینی واجب خود را انجام می‌دهند. ۳۰/۲ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۱۶/۱ درصد بعضی وقت‌ها و ۵/۹ درصد خیلی کم رفتارهای واجب را انجام می‌دهند. ۱/۳ درصد اصلاً رفتارهای دینی را انجام نمی‌دهند.

۳۹/۹ درصد پاسخگویان گفته‌اند اگر در یک مهمانی از نوشیدنی الکلی استفاده شود مهمانی را ترک خواهند کرد. ۵۳ درصد گفته‌اند به مهمانی ادامه می‌دهند. ۷/۱ درصد نیز گفته‌اند خوردن شراب و نوشیدنی‌های الکلی از نظر آنها اشکالی ندارد. ۶۲/۳ درصد گفته‌اند اگر برای کسی بارداری ناخواسته پیش آید به او توصیه می‌کنیم که سقط جنین نکند و بچه را نگه دارد. ۳۲/۷ درصد گفته‌اند اگر اشکال شرعی نداشته باشد سقط جنین را پیشنهاد می‌کنم و ۵ درصد گفته‌اند سقط جنین راه حل خوبی است. ۷۵/۲ درصد گفته‌اند گرفتن سود ربا محسوب می‌شود. ۱۸/۸ درصد گفته‌اند تردید دارند که ربا است یا نه و ۶/۱ درصد نیز گفته‌اند ربا محسوب نمی‌شود. ۳۹/۴ پاسخگویان گفته‌اند مهمانی مختلط را ترک خواهند کرد. ۳۷/۹ گفته‌اند در یک گوشه‌ای می‌نشینند و ۲۲/۶ درصد گفته‌اند مشکلی با آن ندارند و به مهمانی ادامه می‌دهند.

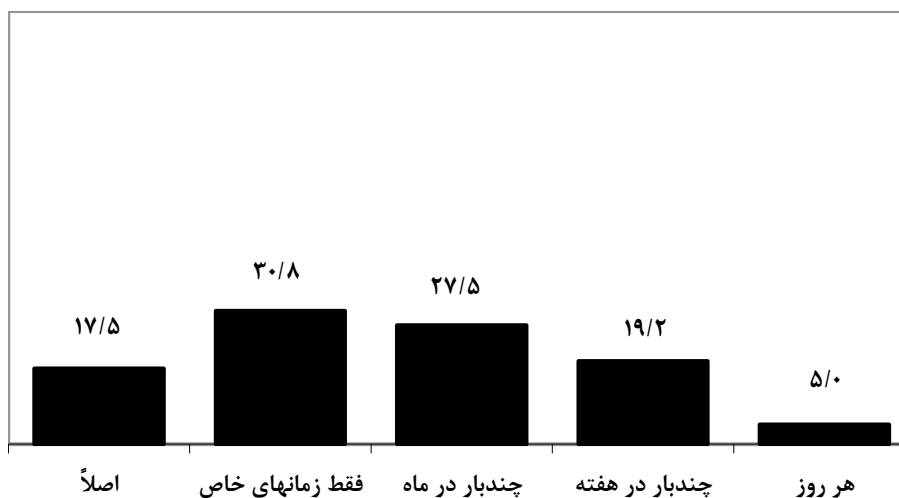
نمودار ۷.۴: مقیاس «محرمات دینی»

نمودار فوق نشان می‌دهد که در مجموع ۵۹/۵ درصد پاسخگویان بر ترک محرمات اهتمام دارند.

در مورد انجام مستحبات عبادی، ۶/۷ درصد پاسخگویان هر روز نماز مستحبی می‌خوانند. ۳۵/۴ درصد همیشه نماز را اول وقت می‌خوانند. ۱۳/۵ درصد هر روز قرآن می‌خوانند. ۲۳/۹ درصد هر روز دعا می‌خوانند. ۴/۲ درصد هر شب نماز شب می‌خوانند. ۱۲/۳ درصد هر روز تعقیبات نماز را انجام می‌دهند. ۳/۵ درصد خیلی زیاد روزه مستحبی می‌گیرند.

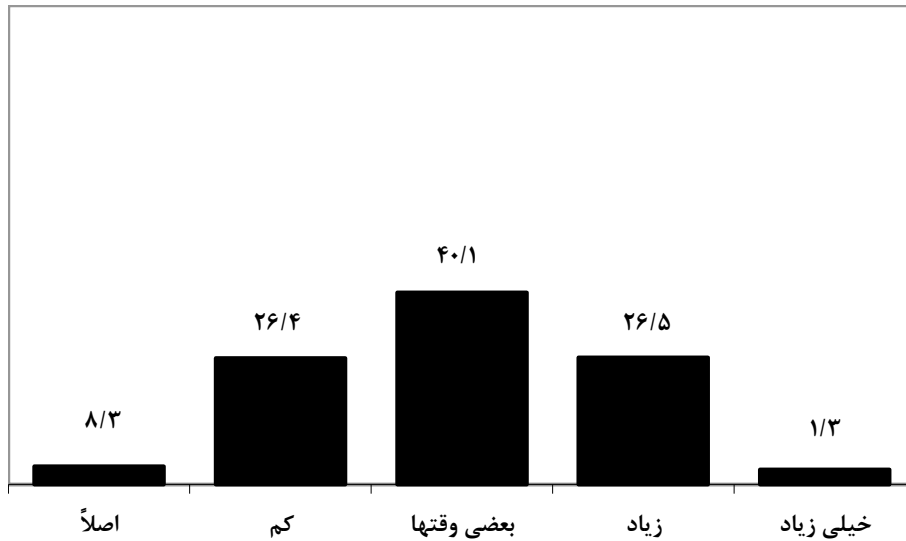
نمودار ۸.۴: مقیاس «رفتارهای مستحبی عبادی»

نمودار فوق نشان می‌دهد در مجموع ۱۷/۵ درصد پاسخگویان اصلاً رفتارهای مستحبی عبادی را انجام نمی‌دهند. ۳۰/۸ درصد فقط زمان‌های خاص، ۲۷/۵ درصد چندبار در ماه، ۱۹/۲ درصد چندبار در هفته و ۵ درصد هر روز رفتارهای مستحبی عبادی را انجام می‌دهند.

در مورد انجام مستحبات فرهنگی، داده‌ها نشان می‌دهد که ۳۴ درصد پاسخگویان هر روز صدقه می‌دهند. ۴/۱ درصد هر روز استخاره می‌کنند. ۱۶/۵ درصد خیلی زیاد نذر می‌کنند. ۵/۳ درصد خیلی زیاد قربانی می‌کنند.

نمودار ۹.۴: مقیاس «رفتارهای مستحبی فرهنگی»

همان‌طور که در نمودار فوق ارائه شده است در مجموع ۳/۸ درصد اصلاً رفتارهای مستحبی فرهنگی انجام نمی‌دهند. ۲۶/۴ درصد کم، ۴۰/۱ درصد بعضی وقت‌ها، ۲۶/۵ درصد زیاد و ۳/۱ درصد خیلی زیاد رفتارهای مستحبی را انجام می‌دهند.

برخی مقایسه‌های کلی با پیمایش ۸۹

در مقایسه پیمایش سال ۸۹ بدینی مردم کشور در توجه مردم به دین بیشتر شده است. در حالی که در سال ۸۹ حدود ۳۶,۵ درصد مردم معتقد بودند که در آینده توجه مردم به دین کمتر خواهد شد این میزان در سال ۹۵ فرق کرده است به نحوی که ۶۸ درصد پاسخگویان کشور گفته‌اند که توجه مردم به دین در آینده کمتر خواهد شد. به لحاظ اینکه واقعا در جامعه ایران تشخیص ریاکار از دین دار واقعی دشوار شده است میان دو پیمایش به یک درجه بالا نشان داده شده است و تفاوت معنا داری نداشته است. در هر دو پیمایش بالای ۷۰ درصد بر گسترش موضوع ریاکاری در جامعه تاکید داشته‌اند.

در بخش مقیاس تجربه‌های دینی اندکی کاهش مشاهده شده است. در سال ۸۹ حدود ۹۶,۹ درصد تجربه‌های دینی بالایی را ذکر کرده‌اند اما در سال ۹۵ این میزان به ۷۵,۸ درصد رسیده است. در زمینه علقه‌های دینی در پیمایش اول ۹۴,۹ درصد گزارش شده است و در پیمایش اخیر به ۷۵,۹ درصد کاهش یافته است. تغییرات را در تمامی گویه‌های مطرح شده می‌توان دنبال کرد.

اعتقادات دینی بالا در مجموع در سال ۸۹ حدود ۹۸,۸ درصد گزارش شده است اما در سال ۹۵ به ۹۳,۸ درصد کاهش یافته است که کاهش زیادی را نشان نمی‌دهد. مقیاس اخلاقیات دینی در سال ۸۹ در طیف زیاد میزان ۸۵ درصد را نشان می‌دهد به این معنا که ۸۵ درصد پاسخگویان این اخلاقیات را رعایت کرده‌اند. در سال ۹۵ این میزان ۷۸,۹ درصد را نشان می‌دهد.

در مناسک جمعی نیز این کاهش چندان محسوس نیست. در پیمایش نخستین میزان رعایت به مناسک جمعی در گزینه زیاد و خیلی زیاد در مجموع ۱۹,۴ درصد گزارش شده است در پیمایش اخیر این میزان به ۱۷,۳ درصد رسیده است. اگر بخواهیم با جزییات بیشتری گزارش کنیم می‌گوییم که «نمازجماعت خوان‌های حرفه‌ای» کاهشی نداشته‌اند (همیشه و بیشتر اوقات در سال ۸۹ حدود ۲۴,۹ درصد و در سال ۹۵ حدود ۲۶,۳ درصد). «نمازجمعه‌روها» نیز تقریباً ثابت مانده است در سال ۸۹ حدود ۴۱,۷ درصد گفته‌اند که اصلاً به نمازجمعه نمی‌روند و سال ۹۵ حدود ۴۰,۳ صد همین را گفته‌اند این در حالی است که میزان نمازجمعه‌روهای حرفه‌ای در هر دو دوره تقریباً نزدیک است و البته اندکی افزایش داشته است (سال ۸۹ حدود ۱۳,۸ درصد و در سال ۹۵ حدود ۱۶,۳ درصد).

در سال ۸۹ حدود ۳۰ درصد «مسجد روی حرفه‌ای» داشته‌ایم یعنی کسانی که همیشه و بیشتر وقت‌ها به مسجد می‌روند و در سال ۹۵ این میزان ۲۷,۳ درصد را نشان می‌دهد که تغییر محسوسی محسوب نمی‌شود.

اگر کسانی که به نمازجماعت می‌روند، در نمازجمعه شرکت می‌کنند و در برنامه مذهبی مساجد مرتب حضور دارند را یک طیف خاصی بدانیم که فعالیت جمعی و اجتماعی مذهبی بالایی دارند این جماعت در طول دو پیمایش بر سلوک خود ثابت مانده‌اند و حدود ۱۵ تا ۳۰ درصد جامعه مسلمان ایران را شامل می‌شوند.

در زمینه مقیاس رفتارهای واجب دینی نیز تغییرات را مشاهده می‌کنیم. اگر گزینه همیشه را ملاک قرار دهیم در سال ۸۵ حدود ۵۱,۴ درصد جامعه آن را رعایت کرده‌اند و حدود ۳۲,۲ درصد اکثر اوقات. در سال ۹۵ در گزینه همیشه ما میزان ۴۴,۷ درصد و در گزینه اکثر اوقات میزان ۳۰,۲ را داریم. در حالی که میزان اکثر اوقات تفاوت زیادی را نشان نمی‌دهد از گزینه همیشه به نحو محسوسی کاشته شده است. ریزش‌ها بیشتر به سمت خیلی کم و اصلاً بوده است. در سال ۸۹ حدود ۴,۷ درصد مردم در طیف اصلاً و خیلی کم قرار می‌گرفتند اما در سال ۹۵ این میزان به ۱۲,۶ درصد افزایش یافته است. اگر بخواهیم با جزئیات بیشتری شرح بدهیم باید بگوییم که کسانی که اصلاً نماز نمی‌خوانند دوبرابر شده اند (سال ۸۹ حدود ۳,۷ درصد و سال ۹۵ حدود ۶,۳ درصد) در عوض همیشه نمازخوان‌ها ۱۲ درصد کاهش نشان داده است (سال ۸۹ حدود ۶۷,۶ و سال ۹۵ حدود ۵۵,۸). روزه نیز همین وضعیت را داشته است کسانی که اصلاً روزه نمی‌گیرند در سال ۸۵ حدود ۴ درصد بوده‌اند که در سال ۹۵ به ۸ درصد رسیده است. در میان کسانی که همیشه روزه می‌گرفته‌اند در طول دو پیمایش حدود ۱۷ درصد کاشته شده است.

این در حالی است که دادن فطریه و دادن خمس و زکات در جامعه ایران در طول دو پیمایش تغییری نداشته است اما میزان امر به معروف و نهی از منکر نیز افزایش داشته است. در سال ۸۵ حدود ۴۲ درصد امر به معروف و نهی از منکر می‌کرده‌اند اما در سال ۹۵ این میزان افزایش یافته و میزان ۴۶ درصد را نشان می‌دهد.

مقیاس محرمات دینی در طول دو پیمایش نشان می‌دهد که ترک محرمات کمتر شده است در سال ۸۵ حدود ۷۶ درصد پاسخگویان ترک محرمات داشته‌اند اما در سال ۸۵ این میزان به ۵۹,۵ درصد کاهش یافته است. در عوض کسانی که مماشات می‌روزند ۱۵ درصد افزوده شده‌اند و انجام دهندگان محرمات نیز به نحو محسوس گسترش یافته‌اند (سال ۸۹ حدود ۳,۲ درصد و سال ۹۵ حدود ۶,۴ درصد).

در پیمایش ۱۳۸۹ اگر حدود ۶۰ درصد مردم روی سفره‌های که مشروبات الکلی هست نمی‌نشستند و آن مجلس را ترک می‌کرده‌اند در سال ۱۳۹۵ این میزان به حدود ۴۰ درصد کاهش یافته است. بیشتر ریزش‌ها به سمت مماشات گرایان رفته است یعنی کسانی که علی رغم عدم نوشیدن الکل به میهمانی ادامه می‌دهند حدود ۲۰ درصد

افزوده شده‌اند. تقریباً همین میزان تغییر برای شرکت در میهمانی‌هایی که مسایل شرعی و حجاب رعایت نمی‌شود را نیز شامل می‌شود. کمترین تغییرات ریزشی جامعه در بخش سقط جنین و ربا دیده شده است.

یکی از ابعاد دینداری که در طول دو پیمایش تغییری نشان نداده است انجام رفتارهای مستحبی است. در سال ۱۳۸۹ حدود ۵ درصد به انجام مستحبات می‌پرداختند که این میزان در سال ۹۵ نیز همین مقدار گزارش شده است. بیشترین رفتار مستحبی در خواندن نماز اول وقت (۸۹ حدود ۴۰ درصد و ۹۵ حدود ۳۵ درصد) و کمترین در روزه مستحبی (۸۹ حدود ۱۲,۷ درصد و سال ۹۵ حدود ۱۲,۸ درصد).

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. حبیب‌زاده، رامین، «انواع دین‌داری در بین دانشجویان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۴.
۳. خدایاری‌فرد، محمد، «گستره پژوهش‌های داخلی در زمینه ساخت مقیاس دینی»، گزیده مقالات همایش مبانی نظری و روان‌سنجی مقیاس دینی، چاپ اول، ۱۳۸۴، ص ۴۴۹-۵۰۹.
۴. خدایاری‌فرد، محمد؛ فقیهی، علی‌نقی؛ غباری‌بناب، باقر؛ شکوهی‌یکتا، محسن و به پژوه، احمد، «آماده‌سازی و هنجاریابی مقیاس سنجش دین‌داری در جامعه دانشجویی کشور»، تهران: دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، ۱۳۸۵.
۵. خدایاری‌فرد، محمد؛ غباری‌بناب، باقر؛ شکوهی‌یکتا، محسن، «تهیه مقیاس اندازه‌گیری اعتقادات و نگرش مذهبی دانشجویان»، تهران: دانشگاه شریف، ۱۳۷۸.
۶. خدایاری‌فرد، محمد و همکاران، «آماده‌سازی مقیاس دین‌داری، و ارزیابی سطوح دین‌داری اقشار مختلف جامعه»، دانشگاه تهران، ۱۳۸۸.
۷. الخوری الشرتونی، سعید، *اقترب الموارد*، منشورات مکتبه آیت‌الله العظمی المرعشی النجفی، قم، ۱۴۰۳ ق.
۸. دواس، دی. ای، *پیمایش در تحقیقات اجتماعی*، ترجمه هوشنگ نایی، تهران، نشر نی، چاپ اول، ۱۳۷۶.
۹. سراج‌زاده، سید حسین، *چالش‌های دین و مدرنیته*، تهران، نشر طرح نو، ۱۳۷۴.
۱۰. -----، «نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی و دلالت‌های آن برای نظریه سکولار شدن»، دانشگاه تربیت معلم، ۱۳۷۵.
۱۱. -----، «نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان»، نمایه پژوهش، دوره دوم، شماره ۷ و ۸، ۱۳۷۷، ص ۱۰۵-۱۲۰.
۱۲. -----، «نیمه پنهان: گزارش نوجوانان شهر تهران از کجروی‌های اجتماعی و دلالت‌های آن برای مدیریت فرهنگی»، مجله علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۴۱-۴۲، ۱۳۸۳، ص ۵۳-۸۴.
۱۳. سراج‌زاده، سید حسین؛ پویافر، محمدرضا، «مقایسه تجربی سنجه‌های دین‌داری، دلالت‌های روان‌شناسانه کاربرد سه سنجه»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، تهران: دانشگاه تربیت معلم (خوارزمی)، ۱۳۸۶.

۱۴. سراج‌زاده، سید حسین؛ توکلی، مهناز، «بررسی عملیاتی دین‌داری در پژوهش‌های اجتماعی»، نامه پژوهش، شماره ۲۰-۲۱، ۱۳۸۰، ص ۱۵۹-۱۸۷.
۱۵. سراج‌زاده، سید حسین؛ جواهری، فاطمه، «بررسی گرایش‌های فرهنگی، اجتماعی و رفتارهای نابهنجار دانشجویان دانشگاه تهران»، تهران: معاونت اجتماعی فرهنگی وزارت علوم تحقیقات و فناوری، ۱۳۸۳.
۱۶. شجاعی‌زند، علیرضا، «مدلی برای سنجش دین‌داری در ایران»، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۱، ۱۳۸۴، ص ۳۴-۶۶.
۱۷. صدر، محمدباقر، *الفتاوی الواضحه*، بیروت، دارالتعارف للمطبوعات، ۱۴۱۰.
۱۸. طالبان، محمدرضا، «بررسی تجربه دین‌داری نوجوانان کشور»، گزارش پژوهشی، وزارت آموزش و پرورش، معاونت پژوهشی، ۱۳۷۹.
۱۹. -----، «بررسی تجربی دین‌داری نوجوانان کشور»، وزارت آموزش و پرورش، دفتر توسعه و برنامه‌ریزی امور پرورشی، ۱۳۷۹.
۲۰. -----، «ارزیابی سازه‌های آزمون اندازه‌گیری تدین اسلامی»، چکیده مقالات همایش مبانی نظری و روان‌سنجی مقیاس‌های دینی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی و مؤسسه روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، ۱۳۸۲.
۲۱. -----، *پیمایش ملی سنجش دین‌داری در ایران*، تهران: مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران، ۱۳۸۸.
۲۲. کاظمی، عباس؛ فرجی، مهدی، *آزمون سنجه‌های دین‌داری در ایران*، تهران: دفتر برنامه‌ریزی پژوهش‌های کاربردی سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۶.
۲۳. کاظمی، عباس؛ فرجی، مهدی، «بررسی وضعیت دین‌داری در ایران»: (با تأکید بر داده‌های پیمایش‌های سه دهه گذشته)، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره دوم، شماره ۶، تابستان ۱۳۸۸، ص ۷۹-۹۵.
۲۴. کاظمی، عباس؛ فرجی، مهدی، *سنجه‌های دین‌داری در ایران*، تهران: انتشارات جامعه و فرهنگ، ۱۳۸۸.
۲۵. کلینی، محمد بن یعقوب، *اصول کافی*، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ سوم، ۱۳۸۸ ق.
۲۶. گلزاری، محمد، «فرم تجدید نظر شده مقیاس عمل به باورهای دین (معبد)»، چکیده مقالات همایش مبانی نظری و روان‌سنجی مقیاس‌های دینی، تهران: مؤسسه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۲.

۲۷. مطهری، مرتضی، آشنایی با علوم اسلامی، انتشارات صدرا، جلد دوم، چاپ ششم، ۱۳۶۸.
۲۸. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، انتشارات صدرا، جلد اول، چاپ اول، ۱۳۶۸.
۲۹. Albelaikhi, A. A, (۱۹۹۷), *Development of a Muslim Religiosity Scale*. Unpublished PhD thesis, University of Rhode Island.
۳۰. Albelaikhi, A. A, (۱۹۸۸), *Religious Orientation and Fear of Death among Muslim and Christian Individuals*, University of Rhode Island, Psychology Department, Kingston.
۳۱. Alsanie, A. L, (۱۹۸۹), Relation between level of religiosity and criminal behavior, PhD dissertation, Imam Mohammad Ibn Saud Islamic University.
۳۲. Faulkner, J. E. and G. DeJong, (۱۹۶۶), "Religiosity in ۵-D: An Empirical Analysis", *Social Forces* ۴۵: P ۵۴-۲۴۶.
۳۳. Glack, Charles, (۱۹۵۴), *Toward a typology of religious orientation*, New York: Bureau of Applied social Research, Columbia University.
۳۴. Hill, P. C; Hood, R. W, (۱۹۹۹), *Measures of religiosity*, Birmingham, AL.
۳۵. Clayton, Richard R. and James W. Gladden, (۱۹۷۴), "The Five Dimensions of Religiosity: Toward Demythologizing a Sacred Artifact", *Journal for the Scientific Study of Religion* ۱۳: ۴۳-۱۳۵.
۳۶. Glock, C. Y, (۱۹۶۲), On the Study of the Religious Commitment, *Research Supplement of Religious Education*, (July/August): P ۹۸-۱۱۰.
۳۷. Glock, C. Y, (۱۹۵۹), The Sociology of Religion. Pp, P ۱۵۳-۱۷۷ in Robert Merton et al, (eds.), *Sociology Today*, New York: Basic books.
۳۸. -----, (۱۹۶۲), "On the Study of Religious Commitment", *Research Supplement to Religious Education* ۵۷: P ۹۸-۱۱۰.
۳۹. Glock, C. Y, and Stark, Rodney, (۱۹۶۵), *Religion and Society in Tension*, Chicago: Rand McNally.
۴۰. Glack, C. Y, and Rodney Stark, (۱۹۶۸), *American Piety: The nature of religious Commitment*, Berkeley, University of California.
۴۱. Riaz, Hassan, (۲۰۰۷) On being religious: patterns of religious commitment in Muslim societies, *The Muslim World* ۹۷, P ۴۳۷-۴۷۸.

٤٦. Taai, N. M, (١٩٨٥), *Religious Behavior Scale*, Kuwait: Arrobyaan Publishing.

پیوست‌ها

پیوست ۱: راهنمای مجریان استانی

- بر فرایند عملیات جمع‌آوری داده‌ها کنترل و نظارت داشته باشید و اطمینان حاصل کنید که پرسش‌نامه طبق استاندارد تعریف شده پر می‌شود.
- پرسش‌نامه تکمیل‌شده را در پایان هر روز بازبینی کنید تا در صورت وجود اشتباهات در کار پرسشگر، از تکرار اشتباه جلوگیری شود.
- به تعدادی از آدرس‌ها به صورت تصادفی مراجعه کنید تا از کار پرسشگر خود اطمینان حاصل کنید.
- دقت کنید در فرم فهرست‌برداری به طور کامل آدرس‌ها نوشته شده باشد تا تیم ناظران بتوانند با رجوع به منازل از صحت مصاحبه‌های انجام شده اطمینان حاصل کنند.
- دقت کنید در انتهای پرسش‌نامه کادر مربوط به پرسشگران تکمیل شده باشد و با سایر فرم‌ها مطابقت داشته باشد تا عملیات نظارت ممکن شود.
- در انتهای پرسش‌نامه کادری آمده است که مختص مجریان استانی است و سه گزینه دارد. لطفاً اگر پرسش‌نامه کامل و صحیح پر شده بود گزینه اول را علامت بزنید اما اگر پرسش‌نامه‌ای ایراد داشت و پس از رفع ایراد و نواقص مورد تأیید شما قرار گرفت لطفاً گزینه سوم را علامت بزنید و اگر پرسش‌نامه‌ای به دلیل نواقص کنار گذاشته شد گزینه دو را جواب دهید و پرسش‌نامه را در جمع پرسش‌نامه‌های باطله قرار دهید.
- در بالای صفحه سمت چپ جدولی آمده است که در آن «شماره پرسش‌نامه» باید ذکر شود. لطفاً بعد از اتمام جمع‌آوری اطلاعات به ترتیب پرسش‌نامه‌ها را شماره‌گذاری کنید. دقت کنید که شماره‌ها پرش نداشته باشد و با تعداد نمونه‌ای که اعلام شده است هم‌خوانی داشته باشد.
- حتماً به پرسشگران و مأموران خود گوشزد کنید که بر کار آن‌ها نظارت می‌شود و علاوه بر نظارت مجریان استانی ناظرانی از تهران به صورت تصادفی صحت کار آن‌ها را کنترل خواهند کرد.

- در صورتی که به اشتباه مکان نظامی یا خانوار دسته‌جمعی مانند خوابگاه دانشجویی در نمونه‌تان قرار گرفته باشد حتماً با تیم مدیران اجرایی در تهران تماس بگیرید تا اقدامات اصلاحی انجام شود.
- در صورت داشتن هرگونه سؤال یا ابهام درباره سؤالات و گزینه‌های پرسش‌نامه، لطفاً به صورت شخصی تصمیمی نگیرید و سؤالتان را با ما در میان بگذارید تا از تصمیمات سلیقه‌ای خودداری شود.

ضوابط انتخاب پرسشگر

- بومی و مسلط بودن به زبان محلی و آشنایی کامل با جغرافیای منطقه.
- دارای تجربه و سابقه کار در زمینه پرسشگری باشد.
- برخورداری از سلامت کامل جسمانی و نداشتن لکنت زبان.
- پرسشگران به نسبت مساوی از هر دو جنس (مرد و زن) انتخاب شوند.
- دارای وضعیت ظاهری متناسب با عرف و هنجارهای منطقه باشند.

پیوست ۲: راهنمای پرسشگران

معرفی طرح سنجش دین‌داری ایرانیان

پیمایش ملی سنجش دین‌داری ایرانیان مسلمان، از جمله طرح‌های مطالعاتی است که در سازمان تبلیغات اسلامی انجام می‌شود. هدف اصلی تحقیق بررسی میزان دین‌داری مسلمانان ایرانی است. در این مطالعه دین‌داری را به چند بعد اعتقادی، عاطفی و حسی و رفتاری و اخلاقی تقسیم کرده‌ایم. پرسش‌نامه حاضر را جمعی از محققین دانشگاهی و حوزوی طراحی کرده‌اند.

پیمایش حاضر در کلیه استان‌های کشور و در نقاط شهری و روستایی در میان افراد ۱۵ تا ۷۵ سال تکمیل خواهد شد. برای کلیه پرسشگرانی که در این پیمایش ملی فعالیت می‌کنند مجموعه وظایفی به شرح زیر در نظر گرفته شده است:

وظایف و تعهدات پرسشگر

- شرکت در کارگاه آموزشی جمع‌آوری داده‌ها که توسط مجری استانی برگزار می‌شود.
- حداقل انجام یک مصاحبه آزمایشی قبل از اجرای طرح.
- مطالعه راهنمای پرسشگری و رعایت ضوابط مندرج در راهنما.
- انجام مصاحبه متناسب با شرایط نمونه‌گیری که در جزوه نمونه‌گیری آمده است.
- بازبینی پرسش‌نامه‌ها و رفع نواقص احتمالی قبل از ترک محل.
- رعایت زمان‌بندی جمع‌آوری داده‌ها.
- حفظ و نگهداری و تحویل اسناد پروژه در پایان جمع‌آوری داده‌ها.
- هماهنگی کامل با مجری استانی.

آشنایی و تسلط به پرسش‌نامه

- قبل از مصاحبه واقعی، پرسش‌نامه را چند مرتبه به طور کامل و دقیق مطالعه کنید.
- به جمله‌بندی هر پرسش یا گویه توجه کنید و سعی کنید آن‌ها را به خاطر بسپارید تا در هنگام مصاحبه با یک نگاه قادر به بیان جمله‌بندی سؤالات باشید.

- در برخی از سؤالات به اقتضای موقعیت می‌توانید مقدمه‌ای مناسب برای ورود به سؤال مطرح نمایید.
- به تذکراتی که کنار سؤالات با علامت فلش یا داخل پرانتز آمده حتماً توجه داشته باشید.
- قبل از شروع پرسشگری از همراه داشتن لوازم ضروری مانند کارت شناسایی، معرفی‌نامه، خودکار و جدول و نقشه نمونه‌گیری اطمینان حاصل کنید.

الگوی معرفی طرح به پاسخگو

پرسشگران محترم توجه داشته باشند که مصاحبه یک کنش متقابل بین پرسشگر و پاسخگو است. در طول مصاحبه به ویژه در ابتدای آن پاسخگویان بیش از پرسش‌نامه به پرسشگران توجه می‌کنند. بنابراین قضاوت درباره پرسشگر با قیافه ظاهری او آغاز می‌شود. بنابراین تلاش کنید وضع ظاهری و لباس شما با شرایط جامعه منطبق باشد و پوشش ظاهری شما خنثی و لباس‌هایتان تمیز باشد. به‌ویژه ظاهر تان به‌گونه‌ای نباشد که تصور شود مأمور دولتی به در خانه آن‌ها رجوع کرده است. چهره‌های خنثی ترجیح دارد.

نحوه سخن گفتن و چگونگی معرفی

پس از این نحوه سخن گفتن شما بسیار اهمیت دارد. سعی کنید کاملاً شمرده و روان صحبت کنید. اولین برخورد شما با پاسخگو تعیین‌کننده چگونگی ادامه کار و نحوه انجام آن است. لذا برای معرفی خود نکات زیر را در نظر داشته باشید:

صادقانه و با تسلط کامل و براساس الگوی معرفی طرح خود را به پاسخگو معرفی کنید. لازم است راهنمای معرفی مقدماتی و تفصیلی خود را چندین بار مرور کرده و به مفاد آن مسلط شوید.

معرفی مقدماتی

سلام، من (نام و نام خانوادگی پرسشگر) هستم. از طرف مرکز پژوهش‌های کاربردی خدمت می‌رسم. در مورد مسائل مختلف فرهنگی و مذهبی نظر مردم را سؤال می‌کنم. اگر اجازه دهید می‌خواستم یک مقدار (حدود ۱۰ دقیقه) وقت شما را بگیرم. (پرسشگر سعی می‌کند پس از معرفی مقدماتی که احتمالاً از طریق آیفون منزل صورت

می‌گیرد، پاسخگو را به جلوی درب منزل دعوت کرده تا با او ارتباط چهره به چهره برقرار کرده و سپس به معرفی طرح تفصیلی طرح به شرح زیر پردازد).

معرفی تفصیلی

- «پژوهش باورهای دینی مردم یک طرح ملی است که در کل کشور اجرا می‌شود. در این بررسی برای آگاهی از نظرات مردم به شکل کاملاً تصادفی خدمت شما آمده‌ایم. این مصاحبه حدود ۱۰ دقیقه طول می‌کشد و ما راجع به مسائل مختلف دینی از شما سؤال می‌کنیم.»
- جمع وسیعی از محققین و اساتید دانشگاه در اجرای این طرح همکاری دارند.
- معرفی‌نامه من به عنوان یکی از همکاران این طرح نیز موجود است که می‌توانم تقدیم کنم.
- ما در این بررسی برای استفاده از نظرات مردم براساس یک شیوه علمی و به صورت کاملاً تصادفی به تعدادی از مردم رجوع کردیم و بدون ذکر نام و نشانی با آنها مصاحبه می‌کنیم.
- نظرات و دیدگاه‌های مردم با هر کیفیتی که بیان می‌شود برای ما مهم و قابل احترام است. نکته مهم این است که مردم نظرات واقعی خود را بگویند تا بتوان در برنامه‌ریزی‌ها از آن استفاده شود.
- در صورتی که به هر دلیلی پاسخگو در برابر پاسخ دادن به سؤالات شما مقاومت کرد، طبق الگوی نمونه‌گیری که در جزوه مربوطه آمده است عمل کنید و سراغ نمونه دیگری بروید.

چگونگی انجام مصاحبه

- کارت و مدارک شناسایی همیشه همراهتان باشد تا در صورت درخواست پاسخگو به آن نشان دهید.
- پس از این که پاسخگو انجام مصاحبه را پذیرفت، سعی کنید از محیطی آرام برای مصاحبه استفاده کنید تا پاسخگو بتواند تمرکز کافی داشته باشد.
- ساعت‌های نامناسب (مانند هنگام نهار خوردن) را برای پرسشگری انتخاب نکنید.

- سعی کنید با افراد به صورت تنها مصاحبه کنید و در صورت دخالت اطرافیان ضمن آن که توجه خود را به پاسخگوی اصلی معطوف می‌کنید، با احترام یادآور شوید که اجازه دهند مصاحبه فقط با فرد مورد نظر انجام شود.
- ایجاد ارتباط عاطفی کلید راه‌گشا است. ایرانی‌ها به دلیل روحیهٔ پنهان‌کاری اطلاعات مربوط به زندگی خود را به راحتی برای کسی بازگو نمی‌کنند. لذا ایجاد ارتباط عاطفی با پاسخگو مهمترین وظیفهٔ پرسشگر است. اگر این امر رخ دهد و فضای یخ‌زدهٔ میان پرسشگر و پاسخگو آب شود می‌توان به پاسخ‌های واقعی‌تری امید داشت.
- پرسش‌ها را کاملاً شمرده بیان کنید و پس از بیان هر قسمتی کمی مکث کنید تا مطلب در ذهن پاسخگو جا بیفتد.
- چنان‌چه در شهری زندگی می‌کنید که گویش زبان خاصی رایج است سؤالات را با زبان همان محل برای پاسخگو نیز می‌توانید مطرح کنید (در صورتی که با زبان فارسی راحت نباشد). اما مراقب باشید که تغییر زبان یا تغییر گویش تغییری در فضای سؤال ایجاد نکند.
- در جریان سؤال کردن لحن خود را کنترل کنید. سؤال‌ها را نه آن‌چنان جدی مطرح کنید که موجب فاصله گرفتن زیاد پاسخگو شود و نه آن‌چنان دوستانه که به منزلهٔ تأیید گفته‌های پاسخگو تلقی گردد.
- در طول مدت هر مصاحبه به سخنان پاسخگو با اشتیاق گوش دهید اما دقت کنید که حرکات شما به منزلهٔ تأیید یا رد گفته‌های او تلقی نشود.
- در مواردی که پاسخگو متوجه نشود می‌توانید سؤال را مجدداً و بدون تغییر جملات برای او تکرار کنید.
- پرسش‌نامه را برای پاسخگویی در اختیار پاسخگویان قرار ندهید. چنان‌چه در مواردی پاسخگو تحصیلات دانشگاهی داشته باشد و با اصرار بیش از حد مایل بود که پرسش‌نامه را تکمیل کند، پرسش‌نامه باید در حضور شما تکمیل شود. پس از اتمام کار بررسی کنید که آیا پاسخگو همهٔ سؤالات را پاسخ داده است یا پاسخ‌ها را به درستی علامت‌گذاری کرده است یا خیر.

- به راحتی از کنار پاسخ‌های «نمی‌دانم»، «اصلاً»، «نمی‌دانم» و «جواب نمی‌دهم» که پاسخگو ممکن است بدهد نگذرید. ممکن است هنوز به شما اعتماد پیدا نکرده یا احساس عدم امنیت می‌کند. در چنین مواردی بهتر است ابتدا با حرف زدن و توضیح دادن اعتماد پاسخگو را جلب کنید. در صورت لزوم به پاسخگو نشان دهید که هیچ جایی در پرسش‌نامه از نام و نشانی فرد سؤال نمی‌شود.
- حتی‌الامکان از دریافت پاسخ‌های یکنواخت و هنجاری خودداری کنید.
- بهتر است پرسشگران در برخورد با این موارد گفت‌وگو را دوستانه‌تر کنند و اجازه ندهند فضای مصاحبه رسمی شود تا پاسخگو به ارائه پاسخ‌های واقعی ترغیب شود.
- لطفاً با علامت ضربدر در درون هر کادر علامت بزنید. اعداد نوشته شده درون کادرها هیچ ارتباطی با کار شما ندارد و فقط برای تسهیل کار ورود داده‌ها طراحی شده است.
- توجه داشته باشید که هر سؤال فقط یک پاسخ دارد؛ بنابراین در هر سؤال فقط یک گزینه علامت ضربدر زده شود.

پیوست ۳: راهنمای پرسش‌نامه

راهنمای پرسشنامه

پرسشنامه از سوالات بسته تشکیل شده است به استثناء سوالات ۱، ۱۸، ۸۰ و ۸۵. **سوال‌های بسته:** سوال‌هایی هستند که پاسخ آنها به صورت چندگزینه در ذیل سوال پیش‌بینی شده است. برای پاسخ به این سوالات کافی است در مقابل گزینه‌ای که پاسخگو اعلام کرده است، علامت ضربدر بزنید. چنانچه پاسخگو پاسخی بدهد که در میان گزینه‌ها وجود ندارد، پاسخ او را عیناً و بدون تغییر در مقابل سوال ثبت کنید. **سوال‌های باز:** سوال‌هایی هستند که گزینه‌ای برای آنها پیش‌بینی نشده است و پرسشگر باید پاسخ پاسخگو را در مقابل سوال یادداشت کند. دقت کنید که از گرفتن پاسخ‌های کلی اجتناب شود و از پاسخگو پاسخ دقیق بگیرید.

توضیح چند سوال

در اینجا برخی از سوالات را توضیح می‌دهیم. **مقدمه:** بعد از توضیح مختصر درباره‌ی طرح، پرسشگر ابتدا باید دین پاسخگو را بپرسد و چنانچه پاسخگو غیر مسلمان بود نیازی به مصاحبه با وی نیست. **سوال ۱ تا ۶:** این شش سوال به عنوان مدخل مصاحبه آمده است تا پرسشگر بتواند با طرح آنها فضایی راحت و دوستانه برقرار کند. سعی کنید هنگام طرح این سوالات فضای امنی را بین خود و پاسخگو بوجود بیاورید تا پاسخگو با احساس اعتماد به شما بقیه سوالات را پاسخ دهد. لطفاً این شش سوال را با عجله نپرسید و سعی کنید از آن به عنوان فرصتی برای ایجاد ارتباط استفاده کنید. **سوال ۱:** سوال یک صرفاً برای شکستن یخ رابطه شما با پاسخگو پرسیده می‌شود و سعی کنید اولین جوابی که فرد می‌دهد را بنویسید. از نوشتن بیش از یک پاسخ خود داری کنید. پاسخ‌ها می‌توانند یک کلمه ای هم باشند مثلاً خشکسالی، یا بیکاری یا مثلاً جنگ.

سوال ۱۶: دقت شود که اگر پاسخگو مرد بود در مورد بی‌حجاب دیده شدن خانواده‌اش پرسیده شود و اگر زن بود در مورد بی‌حجاب دیده شدن خود وی سوال شود.

سوال ۱۸: اگر پاسخگو بیش از یک جواب را برای شما مطرح کرد از او بخواهید که مهمترین آن را از نظر خودش بگوید، بنابر این فقط یک پاسخ را بنویسید.

سوال ۲۵ تا ۳۰: این سوال‌ها به صورت غیر مستقیم پرسیده شده است تا پاسخگو با احساس بهتری پاسخ دهد و از پاسخ خود خجالت نکشد. لذا این جملات را با حالتی دوستانه و ملایم بپرسید تا پاسخگو هم بتواند بدون شرمندگی و یا پنهان کردن رفتار واقعی خود به شما پاسخ دهد. نکته دیگر اینکه آخرین گزینه پاسخ‌های این سوال‌ها گزینه ۵ (خیلی کم) است. در صورتی که پاسخگویی پاسخش گزینه «اصلاً» بود شما همان گزینه ۵ را علامت بزنید.

سوال ۲۸: منظور از سوال ۲۸ هرگونه پشت سر صحبت کردنی نیست بلکه منظور غیبت کردن است.

سوال‌ات ۳۳ تا ۴۰: بسیار دقت کنید هر سوال را با گزینه هایش جداگانه بخوانید. چون اگر پشت سر هم بخوانید و یکبار صرفاً گزینه‌های پاسخ را بخوانید این احتمال وجود دارد که صرفاً یک پاسخ را انتخاب کند و در نتیجه پاسخ‌ها برای ما معتبر نخواهند بود. **سوال ۴۱:** در سوال بر سال جاری تاکید شده است از آنجا که پرسشنامه در ابتدای سال پرسیده می‌شود و هنوز آدم‌ها فرصت سفر نیافته‌اند، لطف کنید به جای سال جاری بپرسید سال گذشته. در واقع می‌خواهیم بدانیم در سال گذشته آیا فرد پاسخگو به سفر مذهبی رفته است.

سوال ۴۲ و ۴۳: هدف از این سوال سنجش شرکت در دسته‌های عزادرای خیابانی و خوردن غذاهای نذری در سال گذشته (۹۴) است. دقت داشته باشید ما در اینجا فعالیت یکسال گذشته او را صرفاً سوال می‌کنیم.

سوال ۴۹: در صورتی که پاسخگو سنی بود سوال‌های ۵۰ تا ۵۵ را از وی نپرسید و بروید سراغ سوال ۵۶ و مصاحبه را پیش ببرید. در صورتی که پاسخگو شیعه بود سوال‌های ۵۰ تا ۵۵ را نیز از وی بپرسید.

سوال ۵۰: منظور از عمل به احتیاط آن است که فرد مرجع تقلید مشخصی ندارد اما با توجه به رساله‌های مختلف و جمع نظرات آنها عمل می‌کند.

سوال ۵۱: دقت شود که اگر پاسخگو بیان کرد در جلسات دعایی شرکت می‌کند که در این سوال به آن ذکر نشده است (مثل دعای توسل و ...) اشکالی ندارد هر نوع جلسه دعایی مورد نظر این سوال است.

سوال ۶۱: ممکن است برخی پاسخگویان بگویند که مشمول خمس و زکات نمی‌شوند. در این صورت از پاسخگو بپرسید که در صورتی که مشمول این دو مورد شود چه خواهد کرد. در ضمن توجه داشته باشید که برای اهل سنت به جای خمس بر زکات تاکید شود چون خمس مخصوص شیعیان است.

سوال‌های ۶۲ تا ۶۶: این سوال‌ها به صورت غیرمستقیم پرسیده شده است. این سوالات کمی حساس‌تر است. پرسشگر باید بتواند پاسخگو را در موقعیت فرضی قرار دهد و بسیار دوستانه و با ملایمت این سوالات را بپرسد. نکته دیگر اینکه باید در هر سوال تمام سه گزینه برای پاسخگو خوانده شود و بعد پاسخگو جواب دهد. در این قسمت برای رسیدن به جواب‌های واقعی شدیداً نیازمند همدلی پرسشگر با پاسخگو هستیم.

سوال ۶۹: منظور از این سوال نماز خواندن نیست بلکه منظور نماز اول وقت خواندن، است. پس دقت کنید که درباره میزان نماز اول وقت خواندن افراد سوال کنید نه نماز خواندن. برای فردی که اساساً نماز نمی‌خواند نیز گزینه اصلاً را انتخاب کنید.

سوال ۷۰: در این سوال هم دقت کنید که میزانی که فرد خودش قرآن می‌خواند پرسیده شود. یعنی به پاسخگو اشاره شود که منظور قرآن خواندن در مراسم ختم یا جلسات قرآن و... نیست بلکه منظور سوال این است که شخص به صورت فردی به چه میزان در طول روز یا هفته یا ... قرآن می‌خواند.

سوال ۷۵: پاسخ سن فرد را به صورت سال بنویسید. مثلاً ۲۵، یا ۴۰ سال و تاریخ تولد مورد نظر نیست. در صورتیکه فرد تاریخ تولد را صرفاً در ذهن داشت شما همانجا سن او را محاسبه کنید و با وی در میان بگذارید و پس از اطمینان آن را بنویسید.

سوال ۸۰: برای پاسخ به سوال تحصیلات پدر از یکی از کدهای ۱ تا ۸ سوال ۷۹ استفاده کنید و کد مورد نظر را مقابل سوال ۸۰ بنویسید. مثلاً اگر تحصیلات پدر پاسخگو «فوق دیپلم» یا «لیسانس» بود کد «۵» را در برابر «تحصیلات پدر» بنویسید. یا اگر پدر پاسخگو «بی‌سواد» بود کد «۱» را در مقابل «تحصیلات پدر» بنویسید.

سوال ۸۱: کل مخارج ماهیانه خانواده پاسخگو مدنظر است که باید دقت کنید همه جا به تومان (و نه ریال) در مقابل آن بنویسید.

سوال ۸۲: در صورتی که پاسخگو شاغل بود سوال‌های ۸۳، ۸۴ و ۸۵ را نیز از وی بپرسید اما اگر پاسخگو شاغل نبود (یعنی دانش‌آموز یا دانشجو یا طلبه یا خانه‌دار یا بیکار یا بازنشسته بود) مصاحبه به پایان می‌رسد. در مواردی که پاسخگو سرباز باشد گزینه بیکار علامت زده شود. همچنین اگر مواردی که پیش بیاید که پاسخگو هم دانشجو و هم شاغل تمام وقت بود گزینه شاغل علامت زده شود.

سوال ۸۵: دقت کنید که پاسخگو دقیقاً شغل خود را ذکر کند. از پاسخ‌های کلی همچون شغل آزاد، بازاری و ... پرهیز شود. همچنین از پاسخ‌هایی همچون خیاط، طلافروش، ... پرهیز شود و دقیقاً ذکر شود که مثلاً پاسخگو کارگر خیاطی است یا صاحب خیاطی، صاحب طلافروشی است یا شاگرد طلافروشی است، در بازار صاحب حجره است یا باربر است. منشی مطب دکتر است، بهیار است، پرستار است یا پزشک عمومی است یا پزشک متخصص است.

سوال‌های ۸۲ تا ۸۴: دقت کنید که این سوالات به یکدیگر ربط منطقی دارند و با این سوالات می‌توانید غیرمنطقی بودن پاسخ‌ها را متوجه شوید و در همان لحظه از پاسخگو بخواهید که پاسخ صحیح را بدهد. فی‌المثل اگر کسی در سوال ۸۳ پاسخگو بگوید که «حقوق بگیر» است و در سوال ۸۵ بگوید «طلافروش» بیانگر آن است که پاسخ دقیقی به سوال شغل نداده است و باید از وی خواست که پاسخ صحیحی بدهد. مثلاً ممکن است یا کارگر مغازه طلافروشی باشد یا اینکه مستقل باشد نه حقوق بگیر. در سوال ۷۴ منظور از حقوق بگیر کارمند یا کارگری است که از کارفرمای خود حقوق دریافت می‌کند. مستقل کسی است که مغازه یا ماشینی دارد و برای خودش کار می‌کند و کارفرما کسی است که علاوه بر اینکه هزینه زندگی خود را با کارش تامین می‌کند چند نفر دیگر هم زیر دست او کار می‌کنند و به آنها حقوق می‌دهد.

پیوست ۴: پرسش‌نامه

سلام، من از یک سازمان تحقیقاتی که در مورد موضوعات اجتماعی و فرهنگی تحقیق می‌کند خدمت می‌رسم، در حال حاضر مشغول انجام پژوهشی در مورد مسایل اخلاقی دینی هستیم. می‌خواهیم بدانیم مردم دربارهٔ وضعیت اخلاقی جامعه چگونه فکر می‌کنند، به نظرشان وضع اخلاقی بهتر شده یا بدتر شده، اگر وضعیت به همین ترتیب باشد دین‌داری بیشتر می‌شود یا کمتر. ما دربارهٔ چنین موضوعاتی تحقیق می‌کنیم. خانه‌ها و افراد را هم به صورت کاملاً تصادفی انتخاب می‌کنیم. از مشخصات افراد سؤال نمی‌کنیم و نتایج تحقیق هم به صورت کلی گزارش می‌شود. مثلاً می‌گوییم ۳۰ درصد جامعه این نظر را داشته‌اند و ۷۰ درصد جامعه آن نظر را داشته‌اند. اگر این تحقیقات با دقت و صداقت انجام شود به مسئولان کمک می‌کند تا دیدی واقعی‌تر از جامعه داشته باشند. ما برای انجام این تحقیق به کمک شما نیاز داریم و اگر لطف کنید و وقت‌تان را به ما بدهید ممنون می‌شویم.

مرکز افکارسنجی دانشجویان
ایران (ایسپا)

۱. اجازه دهید اولین سؤال را این‌گونه بپرسم، شما وقتی به آینده فکر می‌کنید، مثلاً ۵ سال آینده، مهمترین چیزی که شما را نگران می‌کند چیست؟

.....

۲. فکر می‌کنید چه تعداد از مردم همین نگرانی را داشته باشند؟ ☐ ۱- اکثریت مردم

☐ ۲ - نصف آن‌ها ☐ ۳- تعداد کمی از مردم

۳. بعضی‌ها می‌گویند وقتی وضعیت اخلاق را با ۵ سال پیش مقایسه می‌کنیم به نظر می‌رسد وضع بدتر شده است و بر عکس بعضی‌ها هم می‌گویند وضع بهتر شده است. شما با کدام نظر موافقت می‌کنید؟ به نظر شما بهتر شده یا بدتر شده یا فرقی نکرده است؟

☐ ۱- بهتر شده ☐ ۲. فرقی نکرده ☐ ۳. بدتر شده

۴. به نظر شما آینده چگونه می‌شود مردم دین‌دارتر می‌شوند، کمتر به دین گرایش پیدا می‌کنند یا فرقی نمی‌کند؟

☐ ۱. دین‌دارتر می‌شوند ☐ ۲. فرقی نمی‌کند

☐ ۳. کمتر به دین گرایش پیدا می‌کنند ☐ ۴. نمی‌دانم

الف - حالا اگر موافق باشید چند سؤال در همین مورد مطرح کنم، با مردم صحبت کردیم و بعضی از جملات آن‌ها جالب و قابل توجه بود، می‌خواهیم نظر شما را بدانیم.

۵. بعضی‌ها معتقدند که فقط با دین می‌شود مشکلات اخلاقی و فرهنگی جامعه را حل کرد، با این نظر موافقت می‌کنید یا مخالفت می‌کنید؟

☐ ۱. کاملاً موافق ☐ ۲. موافق ☐ ۳. مردد (خوانده نشود) ☐ ۴. مخالف

☐ ۵. کاملاً مخالف

۶. این روزها واقعاً نمی‌توان تشخیص داد که دین‌دار واقعی کیست و آدم متظاهر و ریاکار کیست، شما در این باره چه نظری دارید؟

☐ ۱. کاملاً موافق ☐ ۲. موافق ☐ ۳. مردد ☐ ۴. مخالف

☐ ۵. کاملاً مخالف

ب) در ادامه جملاتی می‌خوانم می‌خواهیم بدانیم تا چه حد در مورد شما صدق می‌کند.

ردیف	گویه‌ها	خیلی کم	کم	تاحدودی (خوانده نشود)	زیاد	خیلی زیاد
۷	بعضی وقت‌ها احساس ترس از خدا به من دست می‌دهد.	۱	۲	۳	۴	۵

۵	۴	۳	۲	۱	گاهی توبه می‌کنم و از خدا می‌خواهم برای جبران گناهانم به من کمک کند.	۸
۵	۴	۳	۲	۱	بعضی وقت‌ها حس می‌کنم به خاطر کار بدی که انجام داده‌ام خدا تنبیهم می‌کند.	۹
۵	۴	۳	۲	۱	گاهی اوقات احساس نزدیکی بیشتری به خدا می‌کنم.	۱۰
۵	۴	۳	۲	۱	وقتی گناه می‌کنم حس بدی به من دست می‌دهد.	۱۱
۵	۴	۳	۲	۱	از کسی که به پیامبر اسلام توهین کند متنفرم.	۱۲
۵	۴	۳	۲	۱	حاضریم در راه اسلام کشته شویم.	۱۳
۵	۴	۳	۲	۱	اگر نماز قضا شود خیلی ناراحت می‌شوم.	۱۴
۵	۴	۳	۲	۱	از کسی که به قرآن توهین کند متنفرم.	۱۵
۵	۴	۳	۲	۱	از اینکه، خانواده‌ام بدون حجاب دیده شوند (من بدون حجاب دیده شوم) ناراحت می‌شوم.	۱۶

۱۷. اگر خودتان یا اعضای خانواده‌تان بخواهید ازدواج کنید، چقدر معیار مذهبی بودن همسر برایتان مهم است؟

۱. ☐ خیلی زیاد ۲. ☐ زیاد ۳. ☐ تاحدودی (خوانده نشود) ۴. ☐ کم ۵. ☐ خیلی کم

۱۸. به نظر شما یک فرد مذهبی چه خصوصیتی باید داشته باشد؟ (فقط اولین پاسخی را که به ذهنتان می‌آید بگویید)

ج) می‌خواهم چند سؤال در خصوص مسائل اعتقادی از شما بپرسم، لطفاً بگویید با هریک از این موارد چقدر موافق یا مخالفید؟

ردیف	گویه‌ها	کاملاً مخالفم	مخالفم	تاحدودی	موافقم	کاملاً موافقم
۱۹	به خدا اعتقاد دارم و هیچ شکی در آن ندارم	۱	۲	۳	۴	۵
۲۰	معتقدم که محمد (ص) پیامبر خداست	۱	۲	۳	۴	۵
۲۱	قرآن کلام خدا است و هر	۱	۲	۳	۴	۵

					چه می‌گویید حقیقت محض است	
۵	۴	۳	۲	۱	شیطان واقعاً وجود دارد	۲۲
۵	۴	۳	۲	۱	خدا عادل است و به کسی ستم نمی‌کند	۲۳
۵	۴	۳	۲	۱	در روز قیامت به اعمال ما رسیدگی می‌شود	۲۴

د) از یک‌سری موقعیت‌ها می‌خواهیم صحبت کنیم که ممکن است در زندگی برای هرکسی پیش بیاید، نظر خود را در این خصوص بگویید.

۲۵. چقدر برای شما پیش آمده است که از کسی بدتان بیاید اما در موقعیتی قرار بگیرید که به هر دلیلی از او تعریف کنید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۶. فرض کنید فردی می‌خواهد استخدام شود، اگر راستش را بگوید استخدام نمی‌شود و اگر دروغ بگوید می‌تواند استخدام شود، شما چقدر احتمال دارد که پیشنهاد کنید دروغ بگوید؟ ☐ ۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. تاحدودی ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۷. چقدر برای‌تان پیش آمده که از کسی یا جایی چیزی را به امانت یا قرض گرفته باشید و به هر دلیلی آن را پس نداده باشید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۸. شما چقدر برای‌تان پیش آمده که پشت سر کسی حرفی زده باشید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۹. چقدر پیش آمده که حرفی یا چیزی را به کسی نسبت بدهید که از صحت آن کاملاً مطمئن نباشید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۳۰. چقدر پیش آمده که در صفی باشید (مثلاً صف نانوايي، خريد، اتوبوس و...) و به هر دلیلی خارج از نوبت کارتان را انجام دهید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۳۱. کلی بگویم، در زندگی موارد زیادی پیش می‌آید که اگر بخواهی مشکلات را حل کنی باید بعضی از دستورات دینی را نادیده بگیری. مثلاً دروغ بگویی، ربا بدهی یا رشوه بدهی، به نظر شما مردم وقتی در این موقعیت قرار می‌گیرند چه کار می‌کنند؟ دستورات دینی را رعایت می‌کنند یا به فکر مشکلات خودشان هستند؟

۱. ☐ قطعاً دستورات دینی را رعایت می‌کنند

۲. ☐ با این‌که مشکل دارند تلاش می‌کنند رعایت کنند

۳. ☐ مردم صرفاً به فکر مشکلات خودشان هستند و رعایت نمی‌کنند

۳۲. شما چطور اگر در این موقعیت قرار بگیرید چه می‌کنید؟

۱. ☐ قطعاً دستورات دین را رعایت می‌کنم

۲. ☐ سعی می‌کنم رعایت کنم

۳. ☐ اگر مجبور شوم رعایت نمی‌کنم

ه) هریک از اعمالی را که برایتان می‌خوانم معمولاً چقدر انجام می‌دهید؟

ردیف	گویه‌ها	اصلاً	خیلی کم	بعضی وقت‌ها	بیشتر وقت‌ها	همیشه و مرتب
۳۳	شرکت در نماز جماعت	۱	۲	۳	۴	۵
۳۴	زیارت اماکن دینی	۱	۲	۳	۴	۵
۳۵	شرکت در نماز جمعه	۱	۲	۳	۴	۵
۳۶	شرکت در جلسه قرآن	۱	۲	۳	۴	۵
۳۷	شرکت در مراسم شب‌های احیا	۱	۲	۳	۴	۵
۳۸	حضور در برنامه‌های مذهبی مسجد	۱	۲	۳	۴	۵
۳۹	اعتکاف	۱	۲	۳	۴	۵
۴۰	مراسمی نظیر شب‌های قدر، ادعیه و .. را از تلویزیون یا رادیو دنبال می‌کنم	۱	۲	۳	۴	۵

۴۱. آیا در طول سال جاری به سفر زیارتی (قم، مشهد، کربلا و نجف، مکه و ...) رفته‌اید؟

۱. ☐ بلی

۲. ☐ خیر

۲. شرکت کرده‌اید؟

۴۳. امسال در ماه‌های محرم یا صفر آیا غذای نذری خورده‌اید؟

۱. ☐ بلی

۲. ☐ خیر

و) لطفاً به سؤال‌های زیر جواب دهید؟

ردیف	گویه‌ها	اصلاً	کم	بعضی وقت‌ها	زیاد	خیلی زیاد
------	---------	-------	----	-------------	------	-----------

۴۴	برای حل مشکلات چقدر نذر می‌کنید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۴۵	در موارد مختلف چقدر قربانی می‌کنید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۴۶	چقدر روزه مستحبی می‌گیرید؟	۱	۲	۳	۴	۵

۴۷. خانواده شما چقدر مذهبی هستند؟ ☐ ۱. کاملاً ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. کم

☐ ۴. اصلاً

۴۸. شما از چند سالگی شروع به نماز خواندن کرده‌اید؟ ۱. از سالگی

☐ ۲. هیچ وقت

۴۹. مذهب شما چیست؟ ☐ ۱. شیعه دوازده امامی ☐ ۲. سایر فرق شیعه

☐ ۳. اهل سنت ☐ برو سؤال ۵۶ به بعد

۵۰. آیا شما مرجع تقلید دارید؟ ☐ ۱. بلی ☐ ۲. هنوز مرجعی ندارم

☐ ۳. اعتقادی به آن ندارم بر اساس نظر خودم عمل می‌کنم ☐ ۴. عمل به احتیاط می‌کنم

۵۱. آیا در جلسات دعا (کمیل، ندبه، زیارت عاشورا) شرکت می‌کنید؟

☐ ۱. اصلاً ☐ ۲. خیلی کم ☐ ۳. بعضی اوقات ☐ ۴. خیلی زیاد ☐ ۵. همیشه

۵۲. آیا در جلسات سفره‌های نذری شرکت می‌کنید؟

☐ ۱. اصلاً ☐ ۲. خیلی کم ☐ ۳. بعضی اوقات ☐ ۴. خیلی زیاد ☐ ۵. همیشه

۵۳. آیا در جلسات هیئت‌های مذهبی شرکت می‌کنید؟

☐ ۱. اصلاً ☐ ۲. خیلی کم ☐ ۳. بعضی اوقات ☐ ۴. خیلی زیاد ☐ ۵. همیشه

۵۴. فکر می‌کنم بدون اعتقاد به امامان دوازده‌گانه شیعه دین اسلام ناقص است.

☐ ۱. کاملاً مخالفم ☐ ۲. مخالفم ☐ ۳. مطمئن نیستم

☐ ۴. موافقم ☐ ۵. کاملاً موافقم

۵۵. فکر می‌کنم سرانجام امام زمان به‌پا می‌خیزد و زمین را پر از عدل و داد خواهد کرد.

☐ ۱. کاملاً مخالفم ☐ ۲. مخالفم ☐ ۳. مطمئن نیستم

☐ ۴. موافقم ☐ ۵. کاملاً موافقم

ز) چقدر رفتارهای دینی زیر را در صورت مشمول شدن و نداشتن عذر شرعی انجام

می‌دهید؟

ردیف	گویه‌ها	اصلاً کم	خیلی کم	بعضی وقت‌ها	بیشتر وقت‌ها	همیشه
۵۶	خواندن نمازهای واجب روزانه	۱	۲	۳	۴	۵
۵۷	روزه گرفتن در ماه رمضان	۱	۲	۳	۴	۵
۵۸	انجام غسل واجب (در صورت لزوم)	۱	۲	۳	۴	۵

۵۹	دادن فطریه	۱	۲	۳	۴	۵
۶۰	امر به معروف و نهی از منکر	۱	۲	۳	۴	۵
۶۱	دادن خمس و زکات	۱	۲	۳	۴	۵

ر) فرض کنید در موقعیت‌های زیر قرار گرفته‌اید، در هر مورد چه می‌کنید؟ (موارد برای پاسخگو خوانده شود).

۶۲. فرض کنید به مراسم عروسی یکی از اقوام نزدیک دعوت شده‌اید و متوجه می‌شوید بعضی‌ها در آن شراب یا نوشیدنی الکلی می‌خورند، در این وضعیت شما چه کار خواهید کرد؟

۱. ☐ خوردن شراب و نوشیدنی‌های الکلی از نظر من اشکالی ندارد

۲. ☐ من نخواهم خورد اما به مهمانی ادامه خواهم داد

۳. ☐ مهمانی را ترک خواهم کرد

۶۳. اگر برای خانواده‌ای یکی از دوستان یا آشنایان بارداری ناخواسته‌ای پیش آید و تصمیم بگیرند که سقط جنین انجام دهند، به این خانواده چه توصیه‌ای می‌کنید؟

۱. ☐ سقط جنین را به او توصیه می‌کنم

۲. ☐ اگر اشکال شرعی نداشته باشد سقط جنین را پیشنهاد می‌کنم

۳. ☐ در هر صورت توصیه می‌کنم که سقط جنین نکنند و بچه را نگه دارند

۶۴. احتمالاً این موردی را که می‌گویم شما هم با آن برخورد داشته‌اید. فردی به پول نیاز دارد و یکی هم می‌تواند به او قرض دهد، اما سود آن پول را می‌گیرد، به نظر شما این سودی را که می‌گیرد ربا محسوب می‌شود یا نه؟

۱. ☐ به نظر من ربا محسوب نمی‌شود

۲. ☐ تردید دارم که ربا است یا نه

۳. ☐ به نظر من ربا محسوب می‌شود

۶۵. اگر شما به جای آن فرد بودید چه می‌کردید؟

۱. ☐ قرض می‌دادم و سود پول را می‌گرفتم

۲. ☐ مطمئن نیستم چه کار می‌کردم

۳. ☐ قرض می‌دادم و سودی دریافت نمی‌کردم

۶۶. اگر در یک مهمانی شرکت کنید و متوجه شوید که بعضی افراد در آن، خیلی محرم و نامحرم بودن، دست دادن زن و مرد و نظایر آن برای‌شان اهمیتی ندارد، کدام یک از کارهای زیر را انجام می‌دهید؟

۱. ☐ این مسائل برایم اهمیتی ندارد و به مهمانی ادامه می‌دهم

۲. ☐ خیلی به آن‌ها نزدیک نمی‌شوم و در یک گوشه‌ای می‌نشینم

۳. ☐ ترجیح می‌دهم مهمانی را ترک کنم

ح) لطفاً به سؤال‌های زیر جواب دهید؟

ردیف	گویه‌ها	اصلاً	فقط زمان‌های خاص	چندبار در ماه	چند بار در هفته	هر روز
۶۷	چقدر صدقه می‌دهید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۶۸	چقدر نماز مستحبی می‌خوانید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۶۹	چقدر نماز را اول وقت می‌خوانید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۷۰	چقدر قرآن می‌خوانید؟ (به جز مراسم ترحیم و سایر مراسم قرآن‌خوانی)	۱	۲	۳	۴	۵
۷۱	چقدر دعا می‌خوانید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۷۲	چقدر نماز شب می‌خوانید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۷۳	چقدر تعقیبات نماز را انجام می‌دهید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۷۴	چقدر استخاره می‌کنید؟	۱	۲	۳	۴	۵

ط) مشخصات فردی پاسخگو:

۷۵. سن:

۷۶. جنس: ۱. زن ☐ ۲. مرد ☐۷۷. قومیت: ۱. آذری ☐ ۲. فارس ☐ ۳. کرد ☐ ۴. مازنی وگیلک ☐ ۵. بلوچ ☐ ۶. عرب ☐۷. لر و لک ☐ ۸. ترکمن ☐ ۹. تالش ☐ ۱۰. سایر۷۸. وضعیت تأهل: ۱. مجرد ☐ ۲. متأهل ☐ ۳. طلاق گرفته ☐۴. همسر فوت شده ☐

۷۹. تحصیلات پاسخگو:

۱. بی‌سواد ☐ ۲. کم‌سواد و ابتدایی ☐ ۳. راهنمایی و دبیرستان ☐۴. دیپلم و پیش‌دانشگاهی ☐ ۵. فوق دیپلم و لیسانس ☐ ۶. فوق لیسانس و بالاتر ☐۷. حوزوی (مقدماتی و سطح) ☐ ۸. حوزوی (خارج) ☐

۸۰. تحصیلات پدر: (از کدهای گزینه‌های سؤال بالا استفاده

کنید.)

۸۱. کل خرج ماهانه خانواده شما (اعم از قسط وام‌ها، اجاره و سایر هزینه‌ها) چقدر است؟

..... تومان

۸۲. وضع فعالیت: ☐ ۱. دانشجو ☐ ۲. دانش آموز ☐ ۳. طلبه ☐
 ۴. خانه‌دار ☐ ۵. بیکار ☐ ۶. بازنشسته ☐ ۷. شاغل ☐

☐ سؤالات ۸۳، ۸۴ و ۸۵ پرسیده شود.

۸۳. وضع شغلی: ☐ ۱. کارفرما ☐ ۲. کارکن مستقل ☐ ۳. حقوق‌بگیر ☐

۸۴. بخش شغلی: ☐ ۱. عمومی ☐ ۲. خصوصی

۸۵. شغل‌تان را دقیق با ذکر عنوان بگویید (از ذکر مواردی نظیر مهندس، شغل آزاد و بازاری خودداری شود)

۸۶. استان:

۸۷. نوع خوشه: ☐ ۱. شهری ☐ ۲. روستایی

۸۸. شماره خوشه:

۸۹. شماره ردیف فرد نمونه در خوشه:

۹۰. نام شهرستان:

۹۱. نام شهر یا دهستان:

۹۲. شماره بلوک مبدأ یا نام آبادی مبدأ:

تاریخ: ساعت:

مشخصات پرسشگر.....

نام پرسشگر: کد پرسشگر: روز

مصاحبه: کد بازبین:

این قسمت توسط مجری استانی تکمیل شود.

وضعیت پرسش‌نامه:

☐ ۱. کامل و مورد تأیید است ☐ ۲. ارجاع به پرسش‌گر برای رفع نقص ☐ ۳. بعد از

انجام اصلاحات تأیید شد

امضاء مجری استانی

پیوست ۵: راهنمای نمونه‌گیری

سازمان تبلیغات اسلامی

طرح سنجش دین‌داری ایرانیان، موج دوم

راهنمای نمونه‌گیری

راهنمای تکمیل فرم ۱ (فهرست برداری)، تعیین خانوارهای
دارای فرد واجد شرایط نمونه و تکمیل فرم ۲
(مشخصات اعضای واجد شرایط خانوار)

پاییز ۱۳۹۴

۱. کلیات

وظیفه شما به‌عنوان پرسشگر در طرح سنجش دین‌داری ایرانیان، تکمیل پرسشنامه طرح برای افراد واجد شرایطی است که طی یک فرایند کاملاً تصادفی به‌عنوان نمونه انتخاب می‌شوند. به‌منظور انتخاب افراد واجد شرایط نمونه که باید برای آن‌ها پرسشنامه طرح را تکمیل کنید، لازم است ابتدا به‌کمک این راهنما، محدوده جغرافیایی کار خود (بلوک در مناطق شهری و آبادی در مناطق روستایی) را که به آن واحد نمونه مرحله اول گفته می‌شود، شناسایی کنید. سپس خانوارهای معمولی ساکن (طبق تعریف ارائه شده در بندهای بعدی) واقع در این محدوده را به تعداد مورد نیاز فهرست کنید و درمورد هر خانوار، اطلاع مربوط به تعداد افراد واجد شرایط را با توجه به تعریف ارائه شده در این راهنما تعیین و در فرم فهرست برداری در ستون مربوط درج کنید. در مرحله بعد، باید افراد واجد شرایط هر خانواری را که براساس مفاد این راهنما، یکی از افراد نمونه، عضوی از آن است در قالب فرم ۲ (مشخصات اعضای واجد شرایط خانوار)، فهرست کنید و در مرحله آخر، برای هریک از افرادی که براساس مشخصات مندرج در فرم ۲، به‌عنوان نمونه تعیین می‌شوند، پرسشنامه طرح را تکمیل کنید. در قسمت‌های بعدی این راهنما، درمورد هریک از این مراحل توضیح کافی ارائه می‌شود.

۲. راهنمای تکمیل فرم ۱. فهرست برداری

اولین وظیفه شما پس از مراجعه به آدرس واحد نمونه مرحله اول که به کمک آدرس جغرافیایی شامل نام استان، نام شهرستان، نام شهر، شماره حوزه، شماره بلوک و نقشه آن (برای واحدهای نمونه در مناطق شهری) و نام استان، نام شهرستان، نام دهستان،

شماره حوزه و نام آبادی) برای واحدهای نمونه در مناطق روستایی) امکان‌پذیر خواهد شد، فهرست کردن خانوارهای معمولی ساکن(طبق تعریف ارائه شده در بندهای بعدی) و تعیین دقیق افراد واجد شرایط هریک از این خانوارها(طبق تعریف) خواهد بود. در ذیل نحوه تکمیل فرم فهرست برداری به‌طور کامل تشریح می‌شود.

۱-۲- قسمت بالای فرم

در سمت چپ بالای این فرم، محلی برای درج نام استان، نام شهر یا دهستان(بسته به مورد) و شماره بلوک یا نام آبادی(بسته به مورد) در نظر گرفته شده است. برای تکمیل این اطلاعات، از فهرست واحدهای نمونه در مناطق شهری یا روستایی(بسته به مورد) استفاده کنید و اطلاعات فوق را عیناً از فهرست واحدهای نمونه به محل‌های مربوط منتقل کنید. همچنین شماره ردیف واحد نمونه را از اولین ستون سمت راست فهرست واحدهای نمونه به‌صورت یک عدد سه رقمی در محل مربوط درج کنید. در صورت نیاز عدد مزبور را با گذاشتن صفر سمت چپ به عدد سه رقمی تبدیل کنید.

در سمت راست قسمت بالای فرم، ۶ عدد از قبل درج شده است که سه عدد اول (اعداد ۳، ۱۰ و ۱۷) به شماره ردیف مردان واجد شرایط نمونه و سه عدد دیگر(اعداد ۲۴، ۳۱ و ۳۸) به شماره ردیف زنان واجد شرایط نمونه اختصاص داده شده است. این اعداد برای تمام واحدهای نمونه مرحله اول یکسان است. همچنین در پایین قسمت راست بالای فرم محلی برای درج شماره برگ در واحد نمونه در نظر گرفته شده است. در هر واحد نمونه مرحله اول، متناسب با حجم کار، از یک یا چند برگ فرم فهرست برداری استفاده خواهد شد. در هر واحد نمونه مرحله اول، شماره برگ را از یک شروع کنید و به‌طور مسلسل تا آخرین برگ فرم فهرست برداری آن واحد ادامه دهید. توجه داشته باشید که در برگ‌های دوم و بعد، مستطیل مربوط به مشخصات جغرافیایی واحد نمونه در سمت چپ بالای فرم را عیناً مانند برگ اول تکمیل کنید.

فهرست برداری در هر واحد نمونه شهری را از جنوب غربی بلوکی که مشخصات جغرافیایی و نقشه آن در اختیار شما قرار داده شده است، شروع کنید و در جهت گردش عقربه‌های ساعت ادامه دهید. در واحدهای نمونه روستایی، فهرست برداری را از نقطه مشخصی در آبادی آغاز کنید و در جهت مناسبی به‌طور منظم ادامه دهید. توجه داشته باشید شما باید در هر واحد نمونه کار فهرست‌برداری را تا جایی ادامه دهید که

افراد نمونه به تعداد مورد نیاز (۳ نفر مرد و ۳ نفر زن) انتخاب شوند. بر این اساس، چنانچه در بلوک یا آبادی مورد نظر، تعداد افراد نمونه مورد نیاز (۳ مرد و ۳ زن) تأمین شد، باید در هر جای بلوک یا آبادی که قرار دارید، کار فهرست برداری را متوقف کنید و از فهرست برداری بقیه بلوک یا آبادی خودداری کنید. در مواردی هم ممکن است با فهرست برداری بلوک یا آبادی تعیین شده، تعداد افراد نمونه مورد نیاز (۳ مرد و ۳ زن) تأمین نشود. در این گونه موارد شما باید کار فهرست برداری را در بلوک یا آبادی مجاور ادامه دهید تا افراد نمونه به تعداد مورد نیاز تأمین شود.

تذکره ۱- در مواردی که به دلیل عدم تأمین تعداد افراد نمونه، یک یا چند بلوک را به بلوک مبدأ یا آبادی دیگری را به آبادی مبدأ اضافه می‌کنید، پس از پایان فهرست برداری هر بلوک یا آبادی، زیر آخرین سطر مربوط به آن بلوک یا آبادی خط بکشید و بنویسید "پایان فهرست برداری بلوک شماره ... یا آبادی ...". و به دنبال آن، فهرست برداری بلوک یا آبادی بعدی را ادامه دهید.

۲-۲- شماره سطر، ستون ۱

در این ستون، سطرهای مختلف از قبل از ۱ تا ۳۱ شماره‌گذاری شده است و شما نباید در آن هیچ‌گونه تغییری بدهید.

۲-۳- نوع معبر و نام آن، ستون ۲

این ستون و نیز ستون‌های بعدی را باید برای هریک از مکان‌های مسکونی واقع در محدوده مورد فهرست برداری، تکمیل کنید. به این منظور لازم است قبلاً با تعریف مکان و انواع آن آشنا شوید.

مکان: مکان، فضا یا محوطه‌ای محصور است که یک یا چند ورودی به معبر عام (کوچه، خیابان، بازار، میدان و...) یا به معبر خاص (راهروی مشترک، راهپله مشترک و...) دارد. مکان اصلی: مکانی که در ورودی آن به معبر عام (کوچه، خیابان، بازار، میدان و...) باشد، مکان اصلی نامیده می‌شود.

مکان فرعی: در برخی از مکان‌های اصلی، بعد از ورود به مکان، به مکان‌های مجزای دیگری برخورد می‌کنید که در ورودی هریک به معبر خاص (راهروی مشترک، راهپله مشترک، محوطه مشترک و...) باز می‌شود. هریک از این مکان‌ها را مکان فرعی می‌نامیم.

مثلاً در یک ساختمان چند طبقه که از آپارتمان‌های مستقلی تشکیل شده است، هریک از آن آپارتمان‌ها، یک مکان فرعی محسوب می‌شود.

همان‌طور که گفته شد، شما باید فقط مکان‌های مسکونی (اعم از اصلی یا فرعی) را فهرست کنید و از فهرست کردن مکان‌هایی مانند مغازه‌ها، فروشگاه‌ها، بانک‌ها، باغ‌های غیرمسکونی، انبارها و نظایر آن که به‌طور معمول کسی در آن‌جا زندگی نمی‌کند، خودداری کنید.

به‌منظور تکمیل ستون ۲، نخست نوع معبر (خیابان، کوچه، میدان، فلکه، کوی، بن‌بست و...) را تعیین کنید و سپس نام آن‌را از روی تابلوی معبر یا به هر نامی که مشهور است، بنویسید. مانند خیابان شهید فکوری، بن بست شقایق، کوچه پنجم و غیره. اگر معبر فاقد تابلوی نام است یا به نامی مشهور نیست، ابتدا نوع معبر را بنویسید و سپس چنان‌چه در آن معبر، اماکن عمومی نظیر مسجد، مدرسه، حمام، کلانتری، بانک و... وجود دارد، نام آن معبر را به‌دنبال نوع معبر در ستون ۲ بنویسید، مانند کوچه مسجد ابوالفضل یا کوچه کلانتری ۳. چنان‌چه در معبری اماکن عمومی وجود ندارد، نام و نام خانوادگی سرپرست اولین خانوار معمولی ساکن را که در آن معبر فهرست می‌کنید، به‌جای نام معبر بنویسید.

درمورد مکان‌هایی که در یک معبر قرار دارند، نوع و نام معبر را برای مکان اول بنویسید و برای مکان‌های دیگر آن معبر تا زمانی که صفحه فرم ۱ عوض نشده است، به‌جای نوع و نام معبر، از علامت // استفاده کنید.

۴-۲- شماره پلاک، ستون ۳

در اکثر شهرها و تعدادی از آبادی‌ها، مکان‌ها توسط شهرداری‌ها، شرکت پست، مقامات محلی یا مردم پلاک کوبی شده است. درصورت وجود هرگونه پلاکی، شماره آن‌را در این ستون بنویسید. درصورتی که در سردر مکان مورد مراجعه، هیچ‌گونه پلاکی وجود نداشته باشد، در این ستون علامت (-) یگذارید.

۵-۲- شماره طبقه و شماره واحد در طبقه، ستون‌های ۴ و ۵

ستون‌های ۴ و ۵ را فقط برای مکان‌هایی که در آن‌ها چندین واحد مسکونی مستقل وجود دارد (ساختمان‌های آپارتمانی) تکمیل کنید و درمورد سایر مکان‌ها سفید بگذارید. برای تکمیل این ستون‌ها برای ساختمان‌های آپارتمانی، برای هر واحد مسکونی مستقل، یک

سطر اختصاص دهید و شماره طبقه و شماره واحد در طبقه را به ترتیب در ستون‌های ۴ و ۵ بنویسید. در ارتباط با تکمیل این ستون‌ها، توجه داشته باشید که به طور معمول در ساختمان‌هایی که به صورت آپارتمانی است، در هر طبقه بیش از یک واحد وجود دارد. واحدهای واقع در طبقات مختلف توسط ساکنین یا احداث کننده ساختمان، شماره گذاری شده است. در صورت وجود چنین شماره‌هایی بر روی در واحد، همان شماره را به ستون ۵ منتقل کنید. در غیر این صورت، در هر طبقه، واحدها را از سمت راست به چپ شماره بدهید و آن‌را در ستون ۵ بنویسید. توجه کنید چنانچه در طبقه‌ای فقط یک واحد مستقل وجود دارد، در ستون ۵ همواره عدد ۱ را درج کنید.

تذکر ۲- در مورد آن دسته از مکان‌های اصلی که دارای چندین واحد مسکونی مستقل هستند و بنابراین به این مکان بیش از یک سطر اختصاص می‌دهید، اطلاع مندرج در ستون ۳ (شماره پلاک) را تکرار کنید.

۶-۲- تعداد خانوار معمولی ساکن در مکان، ستون ۶

برای هر مکان مسکونی که مشخصات آن را بسته به مورد در ستون‌هایی ۲ و ۳ یا ۲ تا ۵ نوشته‌اید، تحقیق کنید که چند خانوار معمولی ساکن در آن‌جا زندگی می‌کنند و عدد مربوط را در این ستون بنویسید. برای هر مکان مسکونی که در آن خانوار معمولی ساکن زندگی نمی‌کند، در این ستون کلمه "صفر" را درج کنید. در این‌جا به تعریف خانوار معمولی ساکن توجه کنید.

خانوار معمولی ساکن: خانوار معمولی ساکن از چند نفر تشکیل می‌شود که باهم در یک اقامتگاه ثابت (مکان‌های ساخته شده از مصالح سخت و نیز چادر ثابت، آلونک، کپر و...) زندگی می‌کنند، با یکدیگر هم‌خرج هستند و معمولاً باهم غذا می‌خورند. در مواردی خانوار معمولی ساکن می‌تواند یک نفره باشد. بار دیگر متذکر می‌شود که در این طرح فقط خانوارهای معمولی ساکن (با توجه به تعریف فوق) مورد نظر هستند و انواع دیگر خانوار مانند خانوار معمولی غیر ساکن، خانوار مؤسسه‌ای یا دسته‌جمعی و خانوار گروهی مورد نظر نمی‌باشد و به همین علت از ارائه تعریف آن‌ها خودداری شده است.

تذکر ۳- در مکانی که بیش از یک خانوار معمولی ساکن اقامت دارد و در نتیجه بیش از یک سطر فرم ۱ را به آن اختصاص می‌دهید، در سطرهای دوم به بعد آن مکان، ستون‌های ۳ تا ۵ را عیناً تکرار کنید ولی ستون ۶ را سفید بگذارید.

۷-۲- شماره ردیف خانوار در واحد نمونه، ستون ۷

این ستون و نیز ستون‌های ۸ و ۹ را فقط درمورد مکان‌هایی که در آن‌ها حداقل یک خانوار معمولی ساکن زندگی می‌کند و تعداد آن‌ها را در ستون ۶ نوشته‌اید، تکمیل کنید و درمورد سایر مکان‌های مسکونی که در آن‌ها خانوار معمولی ساکن زندگی نمی‌کند و در ستون ۶ برای آن‌ها کلمه "صفر" را درج کرده‌اید، سفید بگذارید. به منظور تکمیل ستون‌های ۷ تا ۹، برای هر خانوار معمولی ساکن یک سطر منظور کنید و پس از تکمیل ستون ۷، بقیه ستون‌ها را طبق مطالب مندرج در بندهای بعدی تکمیل کنید. برای تکمیل ستون ۷، به هر خانوار معمولی ساکن یک شماره ردیف بدهید. شماره ردیف خانوار معمولی ساکن را در هر واحد نمونه از یک شروع و به طور مسلسل تا آخرین خانوار معمولی ساکن که در واحد نمونه فهرست می‌کنید، ادامه دهید.

۸-۲- تعداد افراد واجد شرایط در خانوار، ستون ۸

باتوجه به ویژگی‌های این طرح، تمامی اعضای یک خانوار معمولی ساکن، لزوماً جزو افراد واجد شرایط در آن خانوار تلقی نمی‌شوند. اعضای واجد شرایط خانوار معمولی ساکن افرادی هستند که کلیه شرایط زیر را به طور توأم دارا باشند.

- ایرانی مسلمان باشد (اعم از شیعه یا سنی و مذاهب دیگر اسلام)
- سن آنان بین ۱۵ تا ۷۵ سال باشد
- در زمان مراجعه شما در محل اقامت خانوار حضور داشته باشد یا در محل کار، آموزش و غیره باشند ولی بعد از پایان کار روزانه، تعطیلی محل آموزش و غیره به محل اقامت خود باز گردند.

تذکر ۴- تعداد افراد واجد شرایط خانوار در زمانی که ۳ پرسشنامه با شماره ردیف‌های مشخص شده برای مردان تکمیل می‌شود، شرط مرد بودن نیز جزو شرایط افراد واجد شرایط منظور می‌شود. یعنی منظور از تعداد افراد واجد شرایط در این حالت، تعداد مردان ایرانی مسلمان ۱۵ تا ۷۵ سال خانوار می‌باشد که در زمان مراجعه شما در محل سکونت خانوار حضور دارند یا به علت کار یا تحصیل و غیره در محل سکونت خانوار حضور ندارند، لکن بعد از پایان کار روزانه یا خاتمه تحصیل به محل اقامت خانوار باز می‌گردند. به همین منوال، افراد واجد شرایط خانوار در هنگامی که برای ۳ شماره ردیف مربوط به زنان در بالای فرم فهرست برداری پرسشنامه تکمیل می‌کنید، زنان ایرانی

مسلمان ۱۵ تا ۷۵ سال خانوار هستند که در زمان مراجعه شما در محل اقامت خانوار حضور دارند یا در آن هنگام در محل کار یا تحصیل و غیره حضور دارند و پس از پایان کار، تحصیل و غیره، به محل اقامت خود باز می‌گردند.

توجه کنید:

در این طرح چنانچه فردی از اعضای خانوار معمولی ساکن به‌عنوان نمونه انتخاب شود، باید حتماً با خود او مصاحبه و پرسشنامه طرح سنجش دینداری ایرانیان برای وی تکمیل شود. بنابراین زندگی کردن با یک خانوار در زمان اجرای طرح، شرط اساسی برای انتخاب هر فرد به‌عنوان عضو واجد شرایط خانوار معمولی ساکن می‌باشد. بر این اساس باید به پاسخ‌گو یادآوری نمایید اعضای از خانوار را که برای گردش، استراحت، زیارت، مأموریت شغلی یا اداری، بستری شدن در بیمارستان و موارد مشابه، در روز مراجعه شما در محل اقامت خانوار حضور ندارند و در همان‌روز نیز به محل اقامت خانوار باز نمی‌گردند، جزو افراد واجد شرایط خانوار منظور نکند.

از طرف دیگر توجه داشته باشید که برخی از افراد خانوارهای معمولی ساکن به دلایلی از قبیل کار، تحصیل و غیره در ساعاتی از روز در محل اقامت خانوار حضور ندارند ولی پس از پایان کار، تحصیل و غیره، به محل سکونت خانوار باز می‌گردند. این افراد حتماً باید جزو افراد واجد شرایط منظور شوند و چنانچه به‌عنوان فرد نمونه انتخاب شوند، در صورت عدم حضور آن‌ها به‌هنگام مراجعه شما، باید زمان بازگشت آن‌ها مورد تحقیق قرار گیرد و در زمان مناسب برای تکمیل پرسشنامه به محل اقامت خانوار وی مراجعه مجدد بکنید.

تذکره ۵- در مواردی ممکن است یک خانوار معمولی ساکن فاقد فرد واجد شرایط باشد. مثلاً ممکن است تمام افراد یک خانوار معمولی ساکن تابعیت کشور افغانستان یا کشور دیگری را داشته باشند یا تمام افراد یک خانوار معمولی ساکن، غیر مسلمان باشند. در چنین مواردی، خانوار عضو واجد شرایط ندارد. در این‌گونه موارد باید در ستون ۸ برای این خانوار، کلمه "صفر" را درج کنید.

۱-۸-۲- تذکراتی

ستون ۸ (تعداد افراد واجد شرایط در خانوار)، پایه و اساس انتخاب افراد نمونه در واحد نمونه می‌باشد. بنابراین هرگونه اشتباهی در تعیین تعداد دقیق افراد واجد شرایط خانوار، باعث خطای انتخاب نمونه می‌شود. بدین منظور به مسائل زیر توجه داشته باشید.

- قبل از حصول اطمینان از تعداد افراد واجد شرایط خانوار و تحقیق کافی درباره آن، این ستون را تکمیل نکنید. تأکید چندباره و پرسش مجدد از خانوار در این مورد کمک زیادی به شما می‌کند.

- در تعیین تعداد افراد واجد شرایط خانوار، دقت داشته باشید تا هنگامی که برای سه شماره ردیف مربوط به مردان واجد شرایط نمونه، پرسشنامه تکمیل می‌کنید، منظور از تعداد افراد واجد شرایط خانوار، مردان عضو خانوار هستند که دارای ویژگی‌های موردنظر یعنی ۱۵ تا ۷۵ سال، ایرانی مسلمان و قابل دسترس در روز پرسشگری می‌باشند و هنگامی که پرسشگری از سه مرد دارای شماره ردیف‌های موردنظر خاتمه یافت، آن‌گاه منظور از تعداد افراد واجد شرایط، زنان عضو خانوار هستند که دارای ویژگی‌های موردنظر یعنی ۱۵ تا ۷۵ سال، ایرانی مسلمان و قابل دسترسی در روز پرسشگری می‌باشند.

- در این ستون، هیچ‌گونه خط‌خوردگی یا لاک‌گرفتگی قابل قبول نمی‌باشد. لازم به ذکر است که تمام فرم‌های فهرست‌برداری واحدهای نمونه به‌منظور نظارت به ستاد طرح در تهران ارسال می‌شود و مورد بازبینی کامل قرار می‌گیرد. چنان‌چه در تکمیل این ستون خطایی خصوصاً خطای سیستماتیک (یک‌طرفه) رخ داده باشد، پرسشگری از آن واحد نمونه باطل و هیچ‌گونه حق‌الزحمه‌ای بابت پرسشگری آن واحد نمونه پرداخت نمی‌گردد. همچنین لازم به ذکر است که در این طرح، در هیچ موردی خطای عمدی و سهل‌انگاری با هیچ عذر و بهانه‌ای پذیرفته نمی‌شود و پرسشگر و سرپرست وی مستوجب مؤاخذه، جریمه نقدی و عزل از کار می‌شوند.

۹-۲- شماره ردیف‌های مسلسل افراد واجد شرایط در واحد نمونه، ستون ۹

در این ستون باید در هر واحد نمونه به افراد واجد شرایط در خانوار شماره ردیف بدهید. این شماره را باید از یک شروع کنید و به‌طور مسلسل تا خانواری که آخرین فرد نمونه عضوی از آن است، ادامه دهید. چنان‌چه خانواری دارای چند فرد واجد شرایط باشد، شماره‌های مربوط به این افراد را با خط تیره (-) از هم جدا کنید. مثلاً

چنانچه خانوار اول فقط دارای یک فرد واجد شرایط باشد، در این ستون فقط عدد ۱ درج می‌شود و چنانچه خانوار دوم دارای ۲ فرد واجد شرایط باشد باید به آن‌ها در این ستون اعداد ۲-۳ را اختصاص دهید و الی آخر.

تذکره ۶- برای هر خانوار معمولی ساکن که فاقد فرد واجد شرایط است و بنابراین در ستون ۸ برای این خانوار کلمه "صفر" را درج کرده‌اید، ستون ۹ را سفید بگذارید.

۱-۲-۹- تذکر نظارتی

این ستون نیز باید با دقت کامل تکمیل گردد، یعنی اولاً برای هر فرد واجد شرایط خانوار، شماره‌ای در نظر گرفته شود، ثانیاً تعداد شماره‌های هر خانوار به تعداد افراد واجد شرایط همان خانوار باشد و ثالثاً شماره ردیف‌ها به‌طور مسلسل به افراد داده شود. در این ستون نیز هیچ‌گونه خط‌خوردگی یا لاک‌گرفتگی قابل پذیرش نیست و هرگونه خطای عمدی در این ستون نیز مشمول جرایم نظارتی می‌شود.

۱۰-۲- نحوه تعیین شماره ردیف افراد نمونه

در این طرح شماره ردیف افراد واجد شرایط در هر واحد نمونه از قبل مشخص و در جدول سمت راست بالای فرم فهرست‌برداری درج شده است. در هر واحد نمونه، ۳ مرد و ۳ زن واجد شرایط انتخاب و پرسشنامه طرح برای آن‌ها تکمیل می‌شود. شماره ردیف افراد نمونه در تمام واحدهای نمونه یکسان است. بدین معنی که در تمام واحدهای نمونه، شماره ردیف مردان واجد شرایط نمونه، شماره‌های ۱۰، ۳ و ۱۷ و شماره ردیف زنان واجد شرایط نمونه، شماره‌های ۲۴، ۳۱ و ۳۸ می‌باشد.

برای تعیین فرد نمونه، شما باید ابتدا برای هر خانواری که یکی از شماره‌های مربوط به مردان یا زنان واجد شرایط خانوار در بالای فرم ۱، در ستون ۹ (شماره ردیف مسلسل افراد واجد شرایط در واحد نمونه) آن‌ها درج شده است، یک فرم ۲ (مشخصات اعضای واجد شرایط خانوار) را به ترتیبی که بعداً ذکر خواهد شد، تکمیل نمائید تا براساس آن، فرد نمونه در خانوار مشخص و برای وی پرسشنامه طرح را تکمیل نمائید.

۱۱-۲- نحوه تکمیل قسمت پایین صفحه پشت فرم فهرست‌برداری

در این قسمت محلی برای درج نام و نام خانوادگی پرسشگر، تاریخ تکمیل فرم و امضاء وی در نظر گرفته شده است. شما به‌عنوان پرسشگر، ابتدا نام و نام خانوادگی خود و تاریخ تکمیل فرم فهرست‌برداری را در محل پیش‌بینی شده درج و سپس در محل

مربوط امضاء کنید. همچنین در همین قسمت، اطلاعاتی مخصوص نظارت در نظر گرفته شده است.

شما باید در بلوک یا آبادی محل کار خود، در درجه اول یک واحد بازرگانی، خدماتی یا صنعتی را مشخص کرده و نام آن واحد، شماره تلفن ثابت یا سیار این واحد و نیز فعالیت واحد را از روی تابلوی واحد مشخص کرده و در محل مربوط درج نمائید. مثلاً ممکن است در بلوک محل کار خود یک سوپرمارکت، خواربار فروشی، داروخانه، کارگاه آهنگری و... وجود داشته باشد. در این صورت نام یا عنوان واحد، شماره تلفن ثابت یا همراه و نیز فعالیت واحد را در درجه اول از روی تابلوی واحد و در صورت فقدان تابلو، از اداره کننده واحد پرسش و در محل‌های مربوط درج کنید. در صورت فقدان هرگونه واحد اقتصادی در بلوک یا آبادی، یکی از خانوارهای فهرست شده را به عنوان شاهد انتخاب کنید و مشخصات وی را به همراه تلفن ثابت یا سیار وی در محل مربوط درج نمایید. لازم به ذکر است که وجود شماره تلفن واحد یا فرد در این قسمت ضروری است و بدون وجود شماره تلفن، پرسشگری فرم‌های تکمیل شده غیرقابل پذیرش است. در نقاط روستایی، اعضای شورای اسلامی آبادی، کدخدا، معتمدین محلی و سایر تأسیسات و امکانات موجود در آبادی نظیر خانه بهداشت، فروشگاه مواد سوختی و... مشروط به وجود شماره تلفن ثابت یا سیار قابل قبول است.

۱-۱۱-۲- تذکر نظارتی

بخش مربوط به "مخصوص نظارت" و اطلاعات آن اهمیت به سزایی در دقت کار اجرای طرح دارد. بنابراین در صورت فقدان این اطلاعات یا صحیح نبودن آن‌ها، پرسشنامه‌های تکمیل شده در واحد نمونه مورد نظر غیر قابل پذیرش است و پرسشگر و سرپرست وی مشمول تصمیم‌گیری‌های مقتضی خواهند شد.

۳- راهنمای تکمیل فرم ۲- مشخصات اعضای واجد شرایط خانوار

هدف از تکمیل این فرم، فهرست کردن اعضای واجد شرایط در خانواری است که یکی از اعضای آن خانوار باید به عنوان فرد نمونه مشخص و برای وی پرسشنامه طرح تکمیل شود. هر برگ این فرم اختصاص به ۶ فرد نمونه هریک از واحدهای نمونه مرحله اول دارد. ۳ قسمت در روی پرسشنامه و ۴ قسمت در پشت پرسشنامه در نظر گرفته شده است که یک قسمت اضافی برای جایگزینی احتمالی منظور شده است.

۱-۳- قسمت بالای فرم

در قسمت راست بالای فرم، مشخصات جغرافیایی واحد نمونه شامل نام استان، نام شهر یا دهستان، شماره بلوک یا نام آبادی و شماره ردیف واحد نمونه درج شده است که شما باید اطلاعات موردنظر را عیناً از قسمت سمت چپ بالای فرم فهرست‌برداری به محل-های متناظر منتقل کنید. در قسمت سمت چپ این فرم محلی برای درج نام و نام خانوادگی پرسشگر و تاریخ تکمیل آخرین پرسشنامه در نظر گرفته شده است. در قسمت پایین‌تر بالای فرم، برای هریک از خانوارهایی که عضوی از آنها به‌عنوان فرد واجد شرایط انتخاب می‌شود، محلی برای درج شماره ردیف خانوار در واحد نمونه در نظر گرفته شده است که باید از ستون ۷ فرم فهرست‌برداری و سطر مربوط به همین خانوار به محل فوق انتقال یابد. همچنین در همین قسمت، محلی برای درج شماره ردیف فرد نمونه در نظر گرفته شده است که یکی از شماره‌هایی است که در قسمت سمت راست بالای فرم فهرست‌برداری درج شده است و در ستون ۹ مربوط به همین خانوار نیز وجود دارد. شما باید این شماره را نیز به محل موردنظر انتقال دهید.

۲-۳- شماره ردیف مسلسل افراد واجد شرایط در واحد نمونه، ستون ۱

در این ستون، شماره ردیف‌های مسلسل افراد واجد شرایط مربوط به این خانوار را که در ستون ۹ درج کرده‌اید، به‌همان ترتیب یعنی از شماره کوچک به بزرگ درج کنید. مثلاً چنانچه خانوار در ستون ۹، دارای شماره ردیف‌های ۷ و ۸ بوده است، این اعداد عیناً به ستون ۱ این فرم منتقل می‌شود. یعنی عدد ۷ در سطر اول و عدد ۸ در سطر دوم درج می‌شود.

۳-۳- بستگی با سرپرست خانوار، ستون ۲

برای تکمیل این ستون و نیز ستون‌های بعدی، ابتدا از پاسخگو بخواهید که سن هرکدام از افراد واجد شرایط را برای شما بازگو کند. سپس سطر اول را به فردی که دارای بالاترین سن در بین افراد واجد شرایط خانوار است اختصاص دهید و سطرهای بعدی را به ترتیب سن به افراد با سن‌های کمتر اختصاص دهید. مثلاً چنانچه خانوار دارای دو زن واجد شرایط با سن‌های ۷۴ و ۳۵ سال باشد، سطر اول به زن ۷۴ ساله و سطر دوم به زن ۳۵ ساله اختصاص داده می‌شود.

تذکر ۱- باتوجه به متوسط بعد خانوار در کشور و نیز جدا کردن مردان و زنان در ستون تعداد افراد واجد شرایط، انتظار نمی‌رود که در هر خانوار تعداد زیادی فرد واجد شرایط وجود داشته باشد. بنابراین تعداد سه سطری که در فرم ۲ منظور شده است، کافی به نظر می‌رسد.

تذکر ۲- همواره به خانوارها گوشزد کنید که افراد غیر واجد شرایط یعنی افرادی را که کم‌تر از ۱۵ سال یا بیشتر از ۷۵ سال دارند یا ایرانی نیستند یا مسلمان نیستند یا در روز پرسشگری در خانوار حضور ندارند و در همان‌روز به خانوار باز نمی‌گردند یا در گروه جنسی (مرد یا زن) موردنظر نیستند، به‌عنوان افراد واجد شرایط منظور نکنند. باتوجه به مسائل فوق، بستگی هریک از افراد واجد شرایط با سرپرست خانوار را مشخص کنید. کد بستگی با سرپرست خانوار در پایین صفحه روی برگ فرم ۲ آورده شده است. شما پس از تعیین بستگی عضو واجد شرایط با سرپرست خانوار، کد مربوط را در ستون ۲ و سطر مربوط درج نمایید.

دقت کنید: ممکن است سرپرست خانوار به‌هر علتی عضو واجد شرایط خانوار نباشد. بنابراین بستگی با سرپرست خانوار را صرف‌نظر از این‌که سرپرست خانوار عضو واجد شرایط خانوار باشد یا نباشد، مشخص کنید.

۴-۳- جنس، ستون ۳

در این ستون برای افراد مذکر کد ۱ و برای افراد مؤنث کد ۲ درج کنید. بدیهی است که در فرم‌های مربوط به سه نفر اول باید کدهای مندرج در کلیه سطرهای این ستون کد ۱ و در مورد فرم‌های مربوط به سه نفر بعدی، کدهای مندرج در کلیه سطرهای این ستون باید کد ۲ باشد.

۵-۳- سن به سال تمام، ستون ۴

سن هر فرد واجد شرایط را به سال تمام بپرسید و آن‌را در ستون ۴ و در سطر مربوط درج کنید. بدیهی است این عدد باید بین ۱۵ تا ۷۵ سال باشد. همچنین دقت کنید که سن افراد واجد شرایط در فرم ۲ باید به‌ترتیب بزرگ به کوچک باشد.

۶-۳- میزان تحصیلات، ستون ۵

در این ستون، برای افرادی که تحصیلات آنان در مقطع ابتدایی است، کد ۱، برای افرادی که تحصیلات آنان در مقطع متوسطه است، کد ۲ و برای افرادی که تحصیلات

دانشگاهی دارند، کد ۳، منظور کنید. استثنائاً چنانچه فرد واجد شرایط بی‌سواد باشد، برای وی در ستون ۵، کلمه "بی‌سواد" را درج کنید.

۳-۷- وضع زناشویی، ستون ۶

برای افرادی که در زمان مراجعه شما دارای همسر هستند، در این ستون کد ۱ و برای افرادی که در زمان مراجعه شما به هر دلیلی فاقد همسر هستند، کد ۲ درج کنید.

۳-۸- تذکر نظارتی

ستون‌های ۴ تا ۱۴ فرم ۲ نیز از اهمیت بالایی برخوردارند. هرگونه خط‌خوردگی، لاک-گرفتگی یا اشتباه سیستماتیک (یک‌طرفه) یا عمدی در این ستون‌ها مشمول اقدامات مربوط و ازجمله، عدم پذیرش پرسشنامه‌های تکمیل شده می‌گردد.

۳-۹- نحوه تشخیص فرد نمونه

فرد نمونه در هر یک از خانوارهایی که برای آن‌ها فرم ۲ (مشخصات اعضای واجد شرایط خانوار) را تکمیل کرده‌اید، فردی است که شماره ردیف وی در ستون ۱ این فرم با یکی از شماره‌های مندرج در سمت راست بالای فرم فهرست‌برداری مطابقت می‌کند. پس از مشخص شدن فرد نمونه، باید پرسشنامه طرح برای وی تکمیل شود.

توجه داشته باشید، چنانچه فرد واجد شرایط نمونه در زمان مراجعه شما در محل سکونت خود حضور نداشته باشد، باید با نظر پاسخ‌گو یا فرد مطلعی از خانوار، زمان مناسبی را تعیین کنید تا پس از مراجعه مجدد به خانوار، نسبت به تکمیل پرسشنامه طرح برای وی اقدام کنید.

برای درک بهتر از نحوه تکمیل فرم فهرست‌برداری، فرم ۲ و نیز چگونگی انتخاب افراد واجد شرایط نمونه به مثال پیوست و توضیحات ارائه شده در ذیل، توجه نمایید:

- واحد نمونه به شماره ردیف ۲۳، در شهر تبریز ۲ در استان آذربایجان شرقی قرار دارد. بلوک ۱۷ که نقشه آن در اختیار پرسشگر قرار گرفته است، بلوک مبدأ پرسشگری برای این واحد نمونه می‌باشد.

- همان‌طور که در قسمت‌های قبلی این راهنما ذکر شد، شماره ردیف‌های ۳، ۱۰ و ۱۷ مربوط به مردان واجد شرایط نمونه و شماره ردیف‌های ۲۴، ۳۱ و ۳۸ مربوط به زنان واجد شرایط نمونه است.

- در مکان‌های مسکونی که خانوار معمولی ساکن زندگی نمی‌کند، در ستون تعداد خانوار معمولی ساکن در مکان (ستون ۶)، کلمه "صفر" درج شده است. مانند مکان‌های واقع در طبقات دوم و سوم پلاک‌های ۳۰، ۱۱ و غیره.
- در مورد خانوارهای معمولی ساکن که به هر علتی فاقد فرد واجد شرایط هستند، در ستون تعداد افراد واجد شرایط در خانوار (ستون ۸)، کلمه "صفر" درج شده است. مانند خانوارهای با شماره ردیف ۹، ۴ و غیره.
- تا زمانی که به شماره ۱۷ در ستون شماره ردیف‌های مسلسل افراد واجد شرایط در واحد نمونه (ستون ۹) برسیم، منظور از تعداد افراد واجد شرایط در خانوار، تعداد مردان واجد شرایط خانوار بوده است و زنان، جزو افراد واجد شرایط منظور نشده‌اند. برعکس هنگامی که از این شماره (شماره ۱۷) در ستون ۹ رد شدیم، منظور از تعداد افراد واجد شرایط در خانوار، زنان واجد شرایط در خانوار بوده است و مردان، جزو افراد واجد شرایط خانوار منظور نشده‌اند. یعنی از خانوار شماره ۱ تا خانوار شماره ۱۴ فقط تعداد مردان واجد شرایط و از خانوار شماره ۱۵ به بعد فقط تعداد زنان واجد شرایط پرسش شده است.
- برای آگاهی بیشتر و جلوگیری از بروز خطا، در ستون ۱۰ (ملاحظات) برای شماره ردیف‌های ۳، ۱۰ و ۱۷، کلمه "مرد" و برای شماره ردیف‌های ۲۴، ۳۱ و ۳۸، کلمه "زن" درج شده است.
- خانوار با شماره ردیف ۱۹ از بیان تعداد افراد واجد شرایط خانوار، خودداری کرده است. به همین علت، در این حالت، ستون ۸ (تعداد افراد واجد شرایط در خانوار) سفید مانده است و در ستون ملاحظات (ستون ۱۰) کلمه "عدم همکاری" درج شده است.
- خانوار با شماره ردیف ۲۸، تعداد افراد واجد شرایط خود را اظهار نموده و مشخصات اعضای واجد شرایط خود را نیز در فرم ۲ اعلام کرده است، لکن در هنگام تکمیل پرسشنامه از پاسخ‌گویی به سؤالات پرسشنامه خودداری کرده است. در این صورت در ستون ۱۰ (توضیحات)، برای فرد نمونه این خانوار کلمه "عدم همکاری" ذکر شده است و مطابق راهنمای جایگزینی برای بی‌پاسخی که در قسمت انتهایی این راهنما آورده شده است، فرد شماره ۴۱ در خانوار شماره ۳۳ جایگزین شده است. بدیهی است تعداد موارد عدم همکاری نیز باید با تلاش و برخورد مناسب پرسشگر به حداقل برسد. لازم

به‌ذکر است که تعداد زیاد موارد عدم همکاری در یک واحد نمونه، غیر قابل پذیرش است و در مرحله نظارت به آن توجه ویژه‌ای می‌شود.

- شاهد مراجعه پرسشگر به واحد نمونه، دکتر هرمنز سرابی است که نام و شماره تلفن همراه وی در محل مربوط در پشت برگ فرم فهرست‌برداری درج شده است. ضمناً نام-برده مدیر داروخانه شفا می‌باشد. به‌خاطر داشته باشید که درج مشخصات شاهد برای تمامی واحدهای نمونه الزامی است.

- در قسمت بالای فرم ۲، مشخصات جغرافیایی واحد نمونه عیناً مشابه مشخصات جغرافیایی مندرج در قسمت بالای فرم فهرست‌برداری (فرم ۱) نوشته شده است. هم-چنین نام پرسشگر که در این مثال، علی ایزدی است و نیز تاریخ تکمیل آخرین پرسشنامه مربوط به این واحد نمونه که در این مثال ۹۴/۹/۲۷ است، در محل مربوط درج شده است.

- فرد شماره ۳ که حتماً باید یک مرد باشد، در خانوار شماره ۲ این واحد وجود دارد. بنابراین در قسمت شماره ردیف خانوار در واحد نمونه، عدد ۲ و در قسمت شماره ردیف فرد نمونه، عدد ۳ درج شده است.

- دور تمامی شماره ردیف‌های مسلسل افراد واجد شرایط نمونه در واحد نمونه (ستون ۱ فرم ۲)، علامت کشیده شده است. اعم از این‌که آن خانوار دارای یک فرد واجد شرایط یا بیشتر باشد.

- در ستون ۱ فرم مربوط به شماره ردیف خانوار ۲۸، در جلوی شماره ردیف ۳۱ در این ستون، به‌علت عدم همکاری این فرد برای پاسخگویی به سؤالات پرسشنامه، کلمه "عدم همکاری" درج شده است.

- هم‌چنین در جلوی شماره ردیف ۴۱ در ستون شماره ردیف مسلسل افراد واجد شرایط در واحد نمونه، عبارت "جایگزین ۳۱" درج شده است. یعنی فرد شماره ۴۱، جایگزین فرد شماره ۳۱ که از پاسخگویی امتناع کرده، شده است.

۴- راهنمای جایگزینی برای بی‌پاسخی

در این طرح، عدم همکاری یا بی‌پاسخی در دو حالت متفاوت ممکن است رخ دهد که نحوه عمل در هرکدام از این حالت‌ها در ذیل شرح داده شده است.

الف- خانوار معمولی ساکن از پاسخ‌گویی به تعداد افراد واجد شرایط در خانوار امتناع ورزد و به هیچ عنوان حاضر به همکاری حتی برای پاسخ به این سؤال نگردد. در این حالت به خانوار در ستون ۷ (شماره ردیف خانوار در واحد نمونه)، یک شماره ردیف مسلسل اختصاص دهید. ستون‌های ۸ و ۹ را سفید بگذارید و در ستون ۱۰ (ملاحظات)، کلمه "عدم همکاری" را درج کنید و فهرست‌برداری را ادامه دهید.

ب- خانوار معمولی ساکن، تعداد افراد واجد شرایط خود را مطابق ضوابط اعلام کند و شما در ستون ۹ به افراد واجد شرایط این خانوار شماره ردیف مسلسل افراد واجد شرایط در واحد نمونه اختصاص دهید و براساس شماره ردیف‌های افراد نمونه (۳، ۱۰ و ۱۷) برای مردان و (۲۴، ۳۱ و ۳۸) برای زنان، یکی از افراد واجد شرایط این خانوار به‌عنوان فرد واجد شرایط تعیین و فرم ۲ مربوط به این خانوار را نیز تکمیل کنید، لکن فرد نمونه حاضر به پاسخ‌گویی به سؤالات پرسشنامه طرح نگردد. در این حالت فهرست-برداری و انتخاب سایر افراد نمونه را ادامه دهید. پس از تکمیل پرسشنامه برای آخرین فرد نمونه در واحد، با توجه به خصوصیات فرد نمونه‌ای که حاضر به پاسخ‌گویی نشده است، کار فهرست‌برداری در واحد نمونه را ادامه دهید تا به فردی برسید که:

- جنسیت وی همان جنسیت فرد بی‌پاسخ باشد.

- برحسب گروه‌بندی سنی زیر، در همان گروه سنی فرد بی‌پاسخ باشد.

گروه‌های سنی موردنظر برای جایگزینی بی‌پاسخی به شرح زیر است:

*گروه سنی ۱۵ تا ۱۹ سال	*گروه سنی ۲۰ تا ۲۴ سال
*گروه سنی ۲۵ تا ۲۹ سال	*گروه سنی ۳۰ تا ۴۰ سال
*گروه سنی ۴۱ تا ۵۰ سال	*گروه سنی ۵۱ تا ۷۵ سال

- از نظر میزان تحصیلات در همان سطح تحصیلات فرد بی‌پاسخ باشد.

در این حالت، خانواری را که دارای چنین فردی با مشخصات فوق باشد، فهرست کنید و پس از تکمیل ستون‌های فرم فهرست‌برداری و تکمیل پرسشنامه مشخصات افراد واجد شرایط (فرم ۲) برای افراد واجد شرایط این خانوار، فردی را که مشخصات وی با مشخصات فرد بی‌پاسخ مطابقت می‌کند به‌عنوان جایگزین فرد بی‌پاسخ تعیین کنید و برای وی پرسشنامه طرح را تکمیل نمایید.

بدین ترتیب چنان‌چه فرد نمونه بی‌پاسخ، یک مرد ۲۶ ساله دارای تحصیلات عالی است، جایگزین وی باید یک مرد بین ۲۵ تا ۲۹ ساله دارای تحصیلات عالی باشد. دقت کنید:

در چنین مواردی در فرم فهرست‌برداری، برای خانواری که فرد نمونه آن بی‌پاسخ است، در ستون ۱۰، کلمه "عدم همکاری" و برای خانواری که فردی از آن به‌عنوان جایگزین انتخاب شده است، در همین ستون، کلمه "جایگزین" با ذکر شماره ردیف مسلسل فرد نمونه بی‌پاسخ و در فرم ۲ خانواری که فرد نمونه آن بی‌پاسخ است، در ستون ۱ (شماره ردیف مسلسل افراد واجد شرایط در واحد نمونه) و در جلوی شماره ردیف فرد نمونه، کلمه "عدم همکاری" و برای فرد جایگزین، در همین ستون و جلوی شماره ردیف فرد جایگزین، کلمه "جایگزین" با ذکر شماره ردیف مسلسل فرد بی‌پاسخ درج شود. استثنائاً چنان‌چه خانواری که تعداد افراد واجد شرایط خود را اعلام کرده است و فردی از آن خانوار طبق مفاد این راهنما به‌عنوان نمونه انتخاب شده است، حاضر به تکمیل فرم ۲ (مشخصات اعضای واجد شرایط خانوار) نشود، در ستون ملاحظات عبارت "عدم همکاری در تکمیل فرم ۲" را بنویسید و در انتهای کار فهرست‌برداری، اولین خانواری را که جنسیت یکی از افراد واجد شرایط آن خانوار با گروه جنسی فرد مورد نظر در خانوار بی‌پاسخ مطابقت داشته باشد، به‌عنوان خانوار جایگزین و یکی از افراد واجد شرایط با جنسیت مورد نظر را به‌عنوان فرد جایگزین انتخاب کنید.

در خاتمه لازم به یادآوری است که بی‌پاسخی در هر حالتی نباید فراوانی زیادی داشته باشد. کاهش بی‌پاسخی با برخورد مناسب، توضیح اهداف طرح و تلاش پرسشگر امکان‌پذیر است. بی‌پاسخی به‌عنوان امتیاز منفی برای پرسشگر منظور می‌شود و در حالتی که بی‌پاسخی از هرنوع دارای فراوانی زیادی باشد، از ادامه کار پرسشگر جلوگیری خواهد شد.